

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLENLERİN DENEYİMLERİ VE
PSİKOSOSYAL GEREKSİNİMLERİ**

Berhudan ŞAMAR

Doktora Tezi

Ankara, 2024

ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLENLERİN DENEYİMLERİ VE PSİKOSOSYAL
GEREKSİNİMLERİ

Berhudan ŞAMAR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

24/05/2024

Berhudan ŞAMAR

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Sema BUZ** danışmanlığında tarafımdan retildeğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Berhudan şAMAR

TEŞEKKÜR

Yoğun bir emek ve kolektif bir çaba sonucu ortaya çıkan bu tez çalışması, birçok kişinin emek ve katkıları ile tamamlanabildi. Öncelikle bu çalışmanın önemli bir parçası olan ve katkıları ile çalışmayı mümkün kılan tüm katılımcılara teşekkür ederim. Benimle hem yerinden edilme deneyimlerini hem de samimiyetlerini ve içtenliklerini paylaşan bu kişilere sonsuz minnettarlığımı sunuyorum.

Göç alanındaki yetkinliği ve özverili danışmanlığı ile en büyük şansım olan hocam Prof. Dr. Sema BUZ'a teşekkür ederim. Akademik perspektifi, anlayışlı ve sıcak yaklaşımı benim için süreci oldukça hevesli hale getirdi. Araştırmanın her aşamasına büyük bir titizlikle katkı ve önerilerini sunan tez izleme komitemin üyeleri olan hocalarım Prof. Dr. Kasım KARATAŞ ve Doç. Dr. Polat Sait ALPMAN'a çok teşekkür ederim. Ayrıca tez savunma jürimde yer alarak katkıları ile çalışmamı zenginleştiren Prof. Dr. Melahat DEMİRBİLEK ve Doç. Dr. Aslıhan AYKARA'ya teşekkür ederim.

Araştırma boyunca desteklerini her daim hissettiğim değerli çalışma arkadaşlarım Erenköy BAHAR Merkezi ekibine, ayrıca saha araştırması sırasında katılımcılarla kurduğum ilişkilerde önemli bir rol oynayan meslektaşım ve iş arkadaşım İsmail ÖZKOÇAK'a teşekkür ederim.

Bu konuyu çalışmamda beni motive eden ve değerli bilgilerini benimle paylaşan Dr. Adem KILIÇ'a, akademik hayatım boyunca her zaman yanımda olan ve zihin açıcı yoldaşlıklarıyla bana güven veren Hacı ÇEVİK ve Mustafa ALTINTOP'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak tez süreci ile ilgili bütün kaygılarıma ve heyecanıma tanık olan Mehmet KAYIN ve Rodi HAZNEDAROĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Mayıs 2024

İstanbul

ÖZET

ŞAMAR, Berhudan. *Ülke İçi Yerinden Edilenlerin Deneyimleri ve Psikososyal Gereksinimleri*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaklaşık kırk yıldır silahlı çatışmalar devam etmektedir. 1984'ten beri devam eden çatışmalar bu iki bölgede yüz binlerce insanın yerinden edilmesine neden olmuştur. 2015-2016 yıllarında kentsel alanlara sığırayan çatışmalar nedeniyle kent içinde yerinden edilme olgusu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın iki amacı bulunmaktadır. Çalışmanın birinci amacı, çatışmalar nedeniyle yerinden edilen kişilerin, çatışma ve şiddet ortamında yerinden edilmeyi nasıl deneyimlediklerini, karşılaştıkları sorunları, ihtiyaçları ve göç sonrası yaşam zorluklarını keşfetmektir. Çalışmanın ikinci amacı ise çatışma ve şiddet ortamından dolayı yerinden edilenlerin travmatik olaylara maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeylerini belirlemektir.

Çalışma, karma yöntem araştırması ile yapılmıştır. Çalışmanın sahası Diyarbakır kent merkezinde yerinden edilmenin yaşandığı Sur ilçesi olarak belirlenmiştir. Nitel boyutta Sur ilçesinde 27 kişi (15 erkek ve 12 kadın) ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilmiştir. Nicel boyutta ise 219 kişiden veri toplanmıştır. Veriler, Olayların Etkisi Ölçeği, Travmaya Maruziyet Ölçeği ve Sosyodemografik Form aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen nitel verilerin çözümlenmesi kodlamalar şeklinde yapılmış, nicel verilerin çözümlenmesinde ise SPSS 26 programından yararlanılmıştır.

Yerinden edilenler başta travma olmak üzere psikolojik güçlükler; sağlık hizmetlerine ve eğitime erişim sorunları, barınma sorunu, ayrımcılık, dil zorlukları, yoksulluk ve işsizlik gibi ekonomik ve sosyal sorunlar yaşamışlardır. Yerinden edilenlere yönelik psikososyal destekler kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sınırlı bir şekilde sağlanmıştır. Ancak sağlanan psikososyal desteklerin yetersiz olduğu ve yerinden edilenlerin yeni yaşam alanlarına uyum sağlamada zorlandıkları tespit edilmiştir. Çok kültürcü ve etnik duyarlı sosyal hizmet ülke içi yerinden edilenlerin yaşadıkları sorunlar ve ihtiyaçlar için baskı karşıtı ve güçlendirici yaklaşımları temel alarak bu kişi ve grupların ruh sağlıklarını ve sosyal iyiliklerini korumalarını sağlamaktadır. Yerinden edilenlerin maddi kayıplarını telafi edecek programların oluşturulması, ekonomik, sosyal ve travma kaynaklı ruh sağlığı sorunlarının çözümü için etkin ve bütüncül politikalar geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ülke içi yerinden edilme, travmatik olaylar, travmatik belirtiler, çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet, psikososyal güçlükler, ülke içi yerinden edilenlerle sosyal hizmet

ABSTRACT

ŞAMAR, Berhudan. *Experiences and Psychosocial Needs of Internally Displaced Persons*, P.h.D. Dissertation, Ankara, 2024.

Armed conflict has been ongoing in the Eastern and Southeastern regions of Turkey for nearly four decades. The ongoing conflicts since 1984 have led to the displacement of hundreds of thousands of people in these two regions. In 2015-2016, the phenomenon of urban displacement emerged due to conflicts that spread to urban areas. This study has two objectives. The first objective of the study is to explore how people displaced by conflict experience displacement in an environment of conflict and violence, the problems they face, their needs and post-migration life challenges. The second aim of the study is to determine the exposure of those displaced due to conflict and violence to traumatic events and their level of impact.

The study was conducted through mixed method research. The field of the study was determined as the Sur district of Diyarbakır city center where displacement took place. In the qualitative dimension, in-depth interviews were conducted with 27 people (15 men and 12 women) in Sur district. The interviews were conducted using a semi-structured interview form. In the quantitative dimension, data were collected from 219 people. Data were collected through the Impact of Events Scale, Trauma Exposure Scale and Sociodemographic Form. The analysis of the qualitative data obtained within the scope of the research was made in the form of coding, and the SPSS26 program was used to analyze the quantitative data.

Displaced people have experienced psychological difficulties, especially trauma; economic and social problems such as access to health services and education, housing problems, discrimination, language difficulties, poverty and unemployment. Psychosocial support for IDPs has been provided in a limited manner through public institutions and civil society organizations. However, it was found that the psychosocial support provided was inadequate and that IDPs had difficulties in adapting to their new living spaces. Multicultural and ethnic sensitive social work is based on anti-oppression and empowerment approaches to address the problems and needs of Internally displaced persons and groups to protect their mental health and social well-being. It is important to develop programs to compensate the material losses of the displaced and to develop effective and holistic policies to solve economic, social and trauma-related mental health problems.

Keywords: Internal displacement, traumatic events, traumatic symptoms, multicultural and ethnic social work, psychosocial challenges, social work with internal displacement

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	İ
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	İİ
ETİK BEYAN.....	İİİ
TEŞEKKÜR	İV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	Xİ
TABLO DİZİNİ.....	Xİİ
ŞEKİLLER DİZİNİ	XİV
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLME OLGUSU	4
1.1.1. Ülke İçi Yerinden Edilme Olgusu ve Yerinden Edilmeye İlişkin İstatistikler.	4
1.1.2. Ülke İçi Yerinden Edilenlerin Sorunlarına Yönelik Hukuki Düzenlemeler..	10
1.1.3. Türkiye’de Yerinden Edilme Süreçleri.....	15
1.2. ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLENLERİN PSİKOSOSYAL GÜÇLÜKLERİ.	21
1.2.1. Ülke İçi Yerinden Edilenlerin Psikolojik Güçlükleri	22
1.2.2. Ülke İçi Yerinden Edilenlerin Sosyal ve Ekonomik Güçlükleri.....	27
1.2.2.1. Sağlık Hizmetlerine Erişim	28
1.2.2.2. Eğitime Erişim	30
1.2.2.3. Barınma	33
1.2.2.4. Dil Zorlukları	34
1.2.2.5. Ayrımcılık	36
1.2.2.6. Yoksulluk ve İşsizlik.....	39

1.3. ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLENLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR VE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI	43
1.3.1. Sosyal Politikalar	43
1.3.2. Sosyal Hizmet Uygulamaları	50
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN TASARIM SÜRECİ VE YÖNTEM.....	61
2.1. ARAŞTIRMANIN TASARIM SÜRECİ.....	61
2.1.1. Araştırmanın Temel Motivasyonu	62
2.1.2. Araştırmanın Problemi.....	64
2.1.3. Araştırmanın Amacı.....	65
2.1.4. Araştırmanın Önemi	67
2.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	68
2.2.1. Araştırmanın Deseni	68
2.2.2. Araştırma Alanı.....	71
2.2.3. Veri Toplama Araçları	76
2.2.4. Veri Toplama Süreci	78
2.2.5. Verilerin Analizi	81
2.2.6. Düşünümsellik (Reflexivity): Araştırma Sürecinin Araştırmacıya Yansımaları.....	83
2.2.7. Temaların Oluşturulması ve Tanıtımı.....	86
3.BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM	92
3.1. YERİNDEN EDİLME SÜREÇLERİ.....	92
3.1.1. Çatışma ve Şiddet Durumu	92
3.1.2. Farklı Göç Deneyimleri	96
3.2. YERİNDEN EDİLENLERİN SOSYAL VE EKONOMİK GÜÇLÜKLERİ...	102
3.2.1. Sağlık Hizmetlerine Erişim.....	102
3.2.2. Eğitime Erişim	110
3.2.3. Barınma Sorunu	115
3.2.4. Ayrımcılık.....	120
3.2.5. Dil Zorlukları	127
3.2.6. Yoksulluk.....	129

3.2.7. İşsizlik ve Kötü Çalışma Şartları	136
3.3. YERİNDEN EDİLENLERİN PSİKOLOJİK GÜÇLÜKLERİ	143
3.3.1. Travmatik Olaylara Maruziyet.....	152
3.3.1.1. Olumsuz Duygular	152
3.3.1.2. Göç Sonrası Güçlükler	156
3.3.1.3. Şiddete ve Baskıya Tanıklık.....	160
3.3.1.4. Ölümle İlgili Yaşantılar.....	162
3.3.2. Travmaya Bağlı Belirtiler	166
3.3.2.1. Yeniden Yaşama	167
3.3.2.2. Kaçınma	172
3.3.2.3. Aşırı Uyarılma.....	176
3.3.3. Travmatik Bir Olgu Olarak Yerinden Edilme	186
3.4. SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI VE YENİ YAŞAM ALANINA	
UYUM.....	189
3.4.1. Psikolojik Destek Hizmetleri	189
3.4.2. Sosyo-ekonomik Destekler	195
3.4.3. Yeni Yaşam Alanına Uyum.....	204
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	210
KAYNAKÇA	227
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	256
EK 2. ETİK KOMİSYON İZİNİ	258
EK. 3 BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU	259
EK. 4 SOSYODEMOGRAFİK FORM.....	261
EK 5. OLAYLARIN ETKİSİ ÖLÇEĞİ-R	268
EK. 6 TRAVMAYA MARUZ KALMA ÖLÇEĞİ (TMKÖ)	272
EK. 7 NİTEL GÖRÜŞME YÖNERGESİ.....	275

KISALTMALAR DİZİNİ

CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DİTAM	Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi
GABB	Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği
GÖÇ-DER	Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği
GÖÇİZDER	Göç İzleme Derneği
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HÜNEE	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
IDMC	Internal Displacement Monitoring Centre (Ülke İçi Yerinden Edilme İzleme Merkezi)
KHRP	Kurdish Human Rights Project (Kürt İnsan Hakları Projesi)
Mazlum-Der	İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği
NRC	Norwegian Refugee Council (Norveç Mülteci Konseyi)
PKK	Partiya Karkerên Kurdîstanê (Kürdistan İşçi Partisi)
SPSAM	Sosyo-Politik Araştırmalar Merkezi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TİHV	Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TSSB	Travma Sonrası Stres Bozukluğu
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

TABLO DİZİNİ

Tablo 1.	Yakınsayan desenli karma yöntem araştırmasının aşamaları.....	69
Tablo 2.	Nicel Demografik Bilgiler.....	73
Tablo 3.	Nitel Demografik Bilgiler.....	75
Tablo 4.	Eve dönebilme Durumu.....	93
Tablo 5.	Çatışma Bölgesindeki Aile İçin Endişelenme.....	94
Tablo 6.	Sur'a Nereden Göç Edildiği.....	97
Tablo 7.	Sur'a Göç Etme Nedenleri.....	98
Tablo 8.	Sağlık Güvencesi.....	103
Tablo 9.	Tedavi Hizmetlerine Erişme Durumu.....	104
Tablo 10.	Acil Sağlık Hizmetlerine Erişme Durumu.....	105
Tablo 11.	Uzun Vadeli Sağlık Hizmetlerine Erişim.....	105
Tablo 12.	Aileden Ayrılma Durumu.....	115
Tablo 13.	Ayrımcılık Durumu.....	120
Tablo 14.	Hane içi Gelir Durumu.....	130
Tablo 15.	Hane İçi Gider Durumu.....	131
Tablo 16.	Yoksulluk Durumu.....	134
Tablo 17.	Hanede Çalışan Kişi Sayısı.....	137
Tablo 18.	Çalışma Durumu.....	137
Tablo 19.	Kötü Çalışma Koşulları.....	138
Tablo 20.	Katılımcıların Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanların Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri.....	145

Tablo 21.	Katılımcıların Travmatik Yaşam Olaylarının Dağılımı.....	145
Tablo 22.	Katılımcıların Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanların Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri.....	148
Tablo 23.	Ölçeklerin ve Alt Ölçeklerin Toplam Puanları Arasındaki Korelasyon Değerleri.....	148
Tablo 24.	Yordayan Değişkenlere İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları.....	151
Tablo 25.	Ruh Sağlığı Hizmetlerine Erişim.....	190
Tablo 26.	Yardım Almada Güçlükler.....	196
Tablo 27.	Yardımların Yeterli Olma Durumu.....	196
Tablo 28.	Yetkililerle İletişim Durumu.....	197
Tablo 29.	Yaşanılan Konut Tipi.....	204

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Yerinden Edilme Süreçleri.....	88
Şekil 2. Yerinden Edilenlerin Sosyal ve Ekonomik Güçlükleri.....	89
Şekil 3. Yerinden Edilenlerin Psikolojik Güçlükleri.....	90
Şekil 4. Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Yeni Yaşam Alanına Uyum.....	91

GİRİŞ

Dünya 20. yüzyılda iki büyük savaşla büyük çapta insan kayıpları ve krizler yaşamıştır. Son dünya savaşı ise insanlık için büyük yıkımlar doğurmuştur. İkinci dünya savaşından sonra dünyanın muhtelif yerlerinde devletlerarasında veya ülke içinde savaşlar ve çatışmalar meydana gelmektedir. Ülke içi silahlı çatışmalar ve şiddet durumu savaşlardan daha uzun süren ağır sonuçlar doğurabilmektedir. Günümüzde Suriye, Irak, Afganistan, Ukrayna ve Sudan gibi ülkeler başta olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde iç savaşlar ve silahlı çatışmalar devam etmektedir. Ülke içlerinde meydana gelen çatışmalardan dolayı milyonlarca insan mülteci/sığınmacı konumuna gelmiş veya ülke içinde yerinden edilmeye maruz kalmıştır.

Dünyanın pek çok bölgesinde olduğu gibi Türkiye’de de çatışma ve şiddet durumu yaklaşık kırk yıldır devam etmektedir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde isyanlar ve silahlı eylemlerle başlayan çatışmalar birkaç yıl sonra son bulmuştur. Ancak 1980’li yılların ikinci yarısında başlayan ve genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yoğunlaşan çatışmalar nedeniyle ekonomik, politik, psikolojik ve demografik birçok sorun ülke sathında derin bir şekilde hissedilmektedir. Çatışmalardan dolayı çok sayıda insan yerinden edilmiş, birçok insan yaşamını yitirmiş, birey, grup ve toplumun önemli bir kısmı için travmatik süreçler yaşanmıştır.

Devam eden bu çatışmalı sürecin ortaya çıkardığı en önemli sonuçların başında ülke içi yerinden edilme gelmektedir. Dönemsel olarak artış gösteren çatışmalar nedeniyle çok sayıda insan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yerinden edilmiştir. Ülke içi yerinden edilmenin 1980’li yılların ikinci yarısı ile 1990’lar boyunca süreklilik gösterdiği, son olarak ise 2015-2016 yıllarında tekrar yaşandığı görülmektedir (Kılıç, 2023).

Bu çalışma, 2015-2016 yıllarındaki çatışma ve sokağa çıkma yasakları sonucu ortaya çıkan psikososyal güçlükleri ele almaktadır. 2015-2016 yıllarındaki çatışmalardan dolayı yerinden edilen kişilerin önemli bir kısmı 1990’lı yıllardaki köy boşaltmalarında

da yerinden edilmiştir. Bu husus, aynı coğrafyada benzer popülasyonun birkaç yıl arayla yerinden edilmesini göstermesi açısından önemlidir. Araştırma 2015-2016 yıllarında Doğu ve Güneydoğu'nun bazı kentlerinde silahlı çatışmalardan dolayı çok sayıda insanın yerinden edildiği "kent içi yerinden edilme"ye odaklanmaktadır.

Yerinden edilmenin beraberinde pek çok psikososyal sorun getirdiği bilinmektedir. Sağlık hizmetlerine ve eğitime erişim, barınma, ayrımcılık, dil zorlukları, yoksulluk ve işsizlik yaşanan sosyal ve ekonomik sorunlardan bazılarıdır. Aylarca süren çatışma ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle birçok insan travmaya maruz kalmış ve travmaya bağlı olarak psikolojik semptomlar göstermiştir.

Psikososyal sorunların çözümü için kapsamlı programlara ihtiyaç duyulmaktadır. Önemli bir kısmı 1990'lı yıllarda köylerinden yerinden edilen kişilerin o dönemdeki sorunları birçok açıdan çözülmeden benzer bir olguya maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Ülke içi yerinden edilenlerin yaşadıkları psikososyal sorunların ikinci kez yerinden edilmeye daha da derinleştiği söylenebilir. Sorun ve ihtiyaçları belirlerken bu grupların yaşadıkları maddi ve manevi kayıpları telafi edici programların bir an önce oluşturulması gerekmektedir.

Diyarbakır Sur'da yerinden edilen kişilerin yerinden edilme deneyimlerini keşfetmek, psikososyal ihtiyaçlarını belirlemek, yaşadıkları travma maruziyetini ve olaydan etkilenme düzeylerini ortaya çıkarmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışma, Sur'da yerinden edilenlerin psikososyal güçlüklerini hem çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında hem de yerinden edilmeden sonraki süreçte nicel ve nitel olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada aynı zamanda Sur'da yerinden edilenlere yönelik psikolojik destek hizmetleri, sosyoekonomik destekler ve yeni yaşam alanına uyum da ele alınmıştır.

Yerinden edilen kişi ve gruplar sosyal hizmetin hedef kitleleri arasındadır. Yerinden edilme süreci ile karşılaşılan dezavantajlar, sosyal hizmet mesleğine ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Yerinden edilenlerin yaşadıkları, ekonomik, sosyal ve psikolojik güçlükler sosyal hizmet kapsamında müdahaleler gerektirmektedir. Özellikle yerinden

edilenlerin karşılaştıkları güçlüklerin çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet yaklaşımlarıyla değerlendirilmesi bu grupların sorun ve ihtiyaçlarını belirleme ve çözmede önemli bir mesleki referans sağlayacaktır. 2015-2016 yıllarındaki yerinden edilenlerin sorunlarının çözümünü ve ihtiyaçlarının karşılanmasını sosyal hizmet perspektifinde çalışmak uygun bir çalışma konusu olarak görülmüştür.

Sur'da yerinden edilmeye yönelik sosyal hizmet kapsamındaki mesleki müdahaleler büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın amacı her ne kadar Sur'da yerinden edilenlerin deneyimlerini keşfetmek ve psikososyal güçlüklerini belirlemek olsa da yerinden edilenlerin ihtiyaç ve sorunlarına yönelik sınırlı da olsa yürütülen sosyal hizmet uygulamalarına da değinilmiştir.

Sur'da yerinden edilenlerin ihtiyaçlarının tespiti ve çözümü hususunda sosyal hizmet uygulamalarının nasıl ve kimler tarafından sağlanacağı ile hangi kuramlara dayalı uygulamaların yapılması gerektiği çalışmanın önemli bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda Sur'da yerinden edilenlerin mevcut psikososyal sorunlarının çözümü ve ihtiyaçlarının karşılanması noktasında sosyal hizmetin özgürleştirici uygulamalarının etkili olacağı düşünülmektedir. Ayrıca yerinden edilenlerle yapılacak sosyal hizmet uygulamalarının baskı karşıtı, güçlendirme, çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet temelli yürütülmesinin, mesleki noktada istenilen noktaya ulaşmada faydalı olacağı düşünülmektedir.

1. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLME OLGUSU

Yerinden edilme; savaş, çatışma, dini ve siyasi gerekçeler, afetler, ekonomik kalkınma projeleri nedeniyle yaşam alanlarından koparılma sürecini tanımlamaktadır. Burada önemli olan nokta yerinden edilme sürecinin kişilerin isteği dışında birtakım faktörler nedeniyle gerçekleşmesidir. Yerinden edilme sonucu mutlak ikametgâhlarından ayrılmak zorunda kalan kişiler farklı gerekçelerle ulusal sınırlar içindeki bir yerleşim birimine ya da ulusal sınırların dışına göç etmektedir. Ülke dışına yapılan göç, sığınmacı ve mülteci kavramlarını hukuki, siyasi ve toplumsal bağlamlarda ortaya çıkarmıştır. Ülke içi yerinden edilme ise mülteci ve sığınmacı kavramlarından daha farklı hukuki, siyasi ve toplumsal veçheler barındırmaktadır. Bu bölümde yerinden edilmenin farklı tezahürleri olan sığınmacı, mülteci ve ülke içi yerinden edilme kavramları değerlendirilmiş olup yerinden edilenlerin sayılarına yer verilmiştir.

1.1.1. Ülke İçi Yerinden Edilme Olgusu ve Yerinden Edilmeye İlişkin İstatistikler

Bireyler, gruplar ve topluluklar çeşitli nedenlerle göç etmektedir. Farklı gerekçelerle yaşam alanlarını terk eden kişilere göçmen denilmektedir. Göçmen terimi, ulusal bir sınırı geçen veya bir ülke içinde hareket eden bireylere atıfla kullanılabilir. Terim hem uluslararası göçmenleri hem de ülke içinde göç edenleri kapsamaktadır. Uluslararası göç literatüründe ise 'göçmen' terimi, menşe ülkelerinden veya mutlak ikametgâhlarından başka bir ülkeye yerleşmek için hareket eden ve ulusal sınırları geçen kişiler için kullanılmaktadır. Göç hareketleri zaman içinde farklı şekilde sınıflandırma ve tanımlamalara konu olmuştur. İç ve dış göç tanımları göçün ülke sınırları içinde veya ülke sınırları dışına yönelmesi nedeniyle farklılaşmaktadır. Zorunlu olarak yapılan göçlerin ülke içi veya dışına yapılması önemlidir (Valtonen, 2016; Aker, 2006). Göçün zorunlu veya gönüllü yapılması göç eden birey ve grupların statülerini etkilemektedir. Zorunlu bir şekilde gerçekleşen göç hareketleri, mültecilik, sığınmacılık

ve ülke içi yerinden edilme gibi yerinden edilme süreçlerini kapsamaktadır. Zorunlu göç sonucunda yerinden edilenlerin tümü mutlaka uluslararası bir sınırı geçmez. İnsanları zorunlu göçmenler olarak kategorize eden Şey, yeni bir ülkeye yerleŐtirilmelerinden ziyade ayrılma koŐullarıdır (Huot vd., 2016). lke içinde yerinden edilenleri, mültecileri ve sığınmacıları, zorunlu göç kapsamında farklı g kategorileri olarak değerlendirmek mümkündür. Mülteci ve sığınmacı başka bir ülkeye yerleşmek için uluslararası bir sınırı geçen yerinden edilen kişiler için kullanılmaktadır. lke içi yerinden olma ise çatışma, savaş, afet veya bölgede gerçekleştirilen herhangi bir kalkınma projesi sonucu ülke sınırları içinde yerinden olmuş kişi, grup ve toplulukları tanımlamaktadır (Mujeeb, 2015).

lke içi yerinden edilmiş kişiler, genellikle dini veya siyasi gerekçeler, iç savaş veya zulüm nedeniyle evini terk etmek zorunda kalan ve kendi menşe ülkesinde yerinden edilmiş kişilerdir (Mann ve Fazil, 2006). lke içi yerinden edilenler aynı zamanda silahlı çatışmalar, Şiddet durumları, insan hakları ihlalleri ve afetlerin etkilerinden kaçınmak için ülke içi yer değiştirmek zorunda kalmaktadır. Tanımın önemli yönü, ülke içinde yerinden edilmenin zorunlu ve gönülsüz olmasıdır (Shultz vd., 2014; Mujeeb, 2015). Çalışmanın odak noktasını oluşturan ülke içi yerinden edilenler, BM Yol Gösterici lkeler’de (2005) Şu Şekilde tanımlanmıŐtır: “lke içinde yerinden olmuş kişiler; zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların, yaygın Şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için, uluslararası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişiler ya da kişi gruplarıdır.” Ulusal bir sınırı geçmeyen ve genellikle çatışma ve Şiddetten kaynaklanan durumlardan dolayı yaşam alanlarından koparılanları ifade eden ülke içi yerinden edilme mültecilik ve sığınmacılıktan farklı bir Şekilde değerlendirilmektedir. Aynı zamanda bir i g sürecini de ortaya çıkaran ülke içi yerinden edilme olgusu kişilerin yaşamlarında önemli deĐiŐikliklere neden olmaktadır.

Bu alıŐma savaş, çatışma ve Şiddet durumlarından dolayı yaşadıkları bölgeleri terk etmek zorunda kalan ülke içi yerinden edilen kişilere (internally displaced persons)

odaklanmaktadır. Alanyazında ülke içi yerinden edilme ile ilgili i g veya zorunlu i g gibi tanımlar da kullanılmaktadır. Ancak çalışmanın içeriğini ve kapsamını daha iyi ifade ettiğini düşündüğümüz ülke içi yerinden edilme kavramı çalışmada tercih edilmiştir. Kavram hem İngilizce literatürdeki kavramı daha güçlü yansıtmakta hem de Türkiye’deki çatışma ve şiddet ortamından dolayı zorunlu yer değişikliği yapan kişi ve grupları daha iyi ifade etmektedir. Ancak Kurban’a göre olguyla ilgili genel olarak devlet kurumları ve yöneticiler ile sivil toplum kuruluşları arasında iki farklı dil ve söylem bulunmaktadır. İngilizce karşılığı internal displacement olan terimi devlet kurumları “lke içi yerinden olma”, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler ise “lke içi yerinden edilme” olarak çevirmektedir. Devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları arasındaki bu farklı eviri tercihi linguistik bir fikirsel ayrılıktan ziyade, Türkiye’de zorunlu göç konusundaki siyasi ayrışmayı da göstermektedir. Devletin tercih ettiği tercümede “olmak” eylemi, öznesiz bir durumu işaret etmektedir (2010, s. 57). Kavramları farklı bir şekilde kullanma eğilimi ülke içi yerinden edilmeye ilgili fail tartışmalarını ve tanımlamalarını da etkilemektedir. Ancak lke içi yerinden edilenlere yönelik fail tartışmalarının oldukça sınırlı bir şekilde yapılabildiği söylenebilir. Fail tartışmalarının önemli bir noktasını oluşturan husus ise yerinden edilmenin aktör veya aktörlerinin ulusal koruma konusundaki tutumları olmaktadır. lke içi yerinden edilenler ulusal koruma ihtiyacı olan kişiler olarak ön plana çıkmaktadır.

Uluslararası bir sınırı geçmeyi başaran kişiler, uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişilerdir. lke içinde yerinden edilmiş kişilerin ulusal veya uluslararası korumaya “ihtiyacı olmayan” kişiler olduğu değerlendirilmesine karşı eleştirel olarak “lke içinde yerinden edilmiş kişiler” kavramı ortaya çıkmıştır (Boccagni ve Righard, 2020). Mültecilerin aksine uluslararası kabul görmüş bir sınırı geçmeyen ülke içi yerinden edilenler, yerinden edilmenin sebebi kendi devletleri olsa bile yine yasal olarak kendi devletlerinin koruması altındadırlar (Ehiri vd., 2014; Sabhlok vd., 2020). Bu nedenle çatışma ve şiddet durumlarını ortaya çıkaran politik ve etnik nedenlerle kendi hükümetleri ve uluslararası toplum tarafından ihmal edilen bir grup olarak ön plana çıkmaktadırlar (nalán, 2008, s. 30). Yöneten devletten veya uluslararası topluluktan yeterli koruma ve güvenlik alamayan ülke içi yerinden edilmiş kişiler insan hakları ihlallerine mültecilerden daha fazla maruz kalmaktadır (Liao, 2009). Politik ve etnik

nedenlerle yeterli koruma ve güvenlik ihtiyaçları karşılanamayan ülke içi yerinden edilenler çatışma ve şiddetin ortaya çıkardığı risklerden dolayı daha savunmasız olabilmektedirler.

Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, çatışmaların en savunmasız mağdurları arasında yer almakta ve tartışmasız dünyada risk altındaki en büyük nüfus gruplarından birini oluşturmaktadır. Ülke içinde yerinden edilmeye çoğunlukla şiddet ve öldürmeler, işkence, insan kaçırmaya ve tecavüz gibi en ciddi insan hakları ihlalleri eşlik etmektedir. Ayrıca, çoğu durumda, doğal veya insan kaynaklı bir kriz nedeniyle evlerini veya mutlak meskenlerini terk etmek zorunda kaldıkları için en yoksul ve en savunmasız kişilerdir (NRC, 2005; Leus vd., 2001). 2015 yılı sonu itibarıyla, silahlı çatışmalar, diğer şiddet durumları, zulüm veya insan hakları ihlalleri nedeniyle dünya genelinde yerinden edilen mülteci, sığınmacı ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı 65,3 milyona ulaşmıştır. 2015 yılında mülteciler de dâhil olmak üzere zorunlu göçe maruz kalanların sayısı dünya çapında 244 milyona ulaşmıştır (Gieseken, 2017). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), 2017 Küresel Eğilimler Raporu'nda, tahminen 10,3 milyon yeni yerinden edilmiş kişi ile dünya genelinde toplam 65,6 milyon yerinden edilmiş insan olduğu açıklanmıştır. UNHCR mülteci istatistiklerine göre ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı, dünya çapında yerinden edilmiş nüfusun %65'inden fazlasını temsil etmektedir. Yalnızca 2016 yılında, çatışma ve şiddet ortamından dolayı orta ve düşük gelirli ülkelerde 6,9 milyon yerinden edilen kişi tespit edilmiştir. Çatışma ve şiddet ortamı dünyadaki mültecilerin %84'ünün yaşadığı gelişmekte olan ülkeler üzerinde derin ve yıkıcı yapısal etkilere sahiptir (Morina vd., 2018). Birleşmiş Milletler, dünya çapında ülke içinde yerinden edilmiş yaklaşık 40 milyon kişi, 25 milyon mülteci ve 3 milyon sığınmacı olduğunu tahmin etmektedir. 2010 ve 2018 yılları arasında dünyada ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı yaklaşık 15 milyondan 41 milyona çıkmıştır (Uphoff vd., 2020; Sabhlok vd., 2020). 2022 yılı sonunda dünya genelinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı bir önceki yıla göre %20 artış göstererek 71,1 milyon kişiye yükselmiştir. Bu şimdikiye kadar kaydedilen en yüksek sayı olarak dikkat çekmektedir. Özellikle çatışma ve şiddetle ilişkili yerinden edilme sayısı neredeyse iki katına çıkarak 28,3 milyona ulaşmıştır. Çatışma ve şiddetten dolayı, 2022 yılı sonunda 65 ülke ve bölgede 62,5 milyon insan yerinden edilmiştir.

Dünyada ülke içi yerinden edilmiş kişilerin dörtte üçü Ukrayna, Kolombiya, Etiyopya, Yemen, Nijerya, Somali ve Sudan'da bulunmaktadır (IDMC, Internal Displacement Monitoring Centre, 2023). Ayrıca, son on yılda ortalama yerinden edilme süresi 10 ila 15 yıl arasında kalırken, uzun süreli durumlarda ortalama yerinden edilme süresi 20 yıldan fazladır. Yerinden edilen milyonlarca kişinin %80'i düşük gelirli ülkelerde bulunmaktadır (Hynie, 2018). Görüldüğü üzere son yıllarda özellikle çatışma, iç savaş ve şiddet durumlarından dolayı milyonlarca insan yerinden edilmektedir. Yerinden edilenlerin önemli bir kısmını ülke içi yerinden edilenler oluşturmaktadır. Gelişmemiş ülkelerde ülke içi yerinden edilen kişilerin karşılaştığı sorunlar daha da derinleşmekte ve yerinden edilme sürelerinde artışlar gözlenmektedir. Özellikle çatışma ve iç savaşlardan dolayı ülke içi yerinden edilenlerin karşılaştığı sorunlar karşısında ulusal koruma ve güvenlik ihtiyaçlarının sağlanması için kurulan mekanizmalar önem taşımaktadır.

Türkiye'de ise yerinden edilmiş kişilerin sayısı konusunda farklı bilgiler mevcuttur. Yerinden edilmiş kişilerin sayılarına, coğrafi dağılım ve hareketlerine, demografik, toplumsal ve ekonomik durumlarına ilişkin bilgiler ne yazık ki oldukça sınırlıdır. Bilgi ve veri konusundaki eksikler olguya dair tahminler ve aktörlerin ele alış biçimine göre değişkenlik göstermektedir (Aker, 2006). 1990'lı yıllardaki yerinden edilmeye ilişkin ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar ile kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinin rakamları arasında büyük farklar bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği 3 milyon, TBMM komisyonu 378.335 bin, Birleşik Devletler Mülteci Komitesi'ne göre tahmini olarak 2,5 milyon, Kürt İnsan Hakları Projesi'nin (KİHP) verilerine göre 2,5-3 milyon, İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre 2 milyon, (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü'ne (HÜNEE) göre 950.000-1.200.000 arasında ve son olarak Göç İzleme Derneği'ne (GÖÇ-DER) göre 4 milyon kişi ülke içinde yerinden edilmiştir (GÖÇ-DER, 2015). Yüzbinlerce insanın yerinden edildiği toplumsal, siyasi, demografik, ekonomik ve psikolojik boyutlarının birçok alanda hissedildiği sorun ülkenin bilim, sanat ve siyaset alanlarında oldukça kısık bir sesle işlenebilmiştir. Olgular; Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdüleri Vakfı (TESEV), HÜNEE, birkaç araştırma, sivil toplum kuruluşları (STK) raporları ve sınırlı sayıdaki araştırmacıların çalışmalarıyla kendine yer bulabilmiştir (Yeğen, 2010). Aradan yıllar

geçmesine rağmen doksanlı yıllarda yerinden edilmenin ortaya çıkardığı sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki problemler çözülememiştir (Kurban vd., 2006). 1990'lı yıllarda yerinden edilen kişiler bölgedeki kent merkezlerine ve Batı metropollerinde göç etmiştir. Ülke için büyük bir toplumsal hareketlilik yaratan bu göç dalgası yarattığı etki dalgasının tersine bilim dünyasında kendisine oldukça sınırlı bir yer bulmuştur. 1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'lı yıllar boyunca yaşanan çatışma ve şiddet durumu 2015-2016 yıllarında kent merkezlerine taşınmıştır. Kent merkezlerindeki çatışma ve şiddet durumundan dolayı çok sayıda insan evini terk etmek zorunda kalmıştır.

1984'ten beri dönemselsel olarak değişkenlik göstermekle birlikte devlet güçleri ve PKK militanları arasındaki çatışmalar devam etmektedir. 2012 yılının sonunda başlayan çözüm süreci ile sonlanan çatışmalar 2015-2016 yıllarında tekrardan başlamıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllardan farklı olarak çatışmalar yoğunluklu olarak kent merkezlerinde yaşanmıştır. Aralık 2015'te tank, top ve ağır silahların yerleşim birimlerinde kullanılmasıyla kentlerde yıkım çok ciddi bir boyutlara ulaşmıştır. Sur, Cizre, Nusaybin, Şırnak ve Yüksekova gibi yerler çatışmalardan ciddi şekilde etkilenmiş ve yıkımın boyutları çok yüksek olmuştur (GABB, 2016). UNHCR'ın Türkiye'nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin raporuna (2017) göre 2015-2016 yıllarındaki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı 355.000 ile 500.000 kişi yerinden edilmiştir. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'nun (2016) raporuna göre ise çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı en az 355.000 kişi yerinden edilmiş 1,6 milyon insan ise etkilenmiştir. 2015-2016 yıllarında Doğu ve Güneydoğu'daki yerleşim birimlerinde 11 il ve 45 ilçede en az 252 gün süresiz ve gün boyu sokağa çıkma yasakları ilan edilmiştir (TİHV, 2021). 1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'lı yıllar boyunca yaşanan çatışma ve şiddet durumu 2015-2016 yıllarında kent merkezlerine taşınmıştır. Kent merkezlerindeki çatışma ve şiddet durumundan dolayı çok sayıda insan evini terk etmek zorunda kalmıştır.

Ülke içi yerinden edilmenin sosyal, tıbbi, psikolojik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal birçok boyutu bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzenleme ve politikalar yerinden edilen kişi, grup ve toplulukların mağduriyetlerini azaltmayı veya ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

1.1.2. Ülke İçi Yerinden Edilenlerin Sorunlarına Yönelik Hukuki Düzenlemeler

Mülteciler, sığınmacılar ve ülke içi yerinden edilenlerle ilgili farklı ulusal ve uluslararası düzenlemeler bulunmaktadır. Küresel göçün artmasıyla birlikte göçmenlerin haklarına yer veren, temel gereksinimlerini karşılamayı amaçlayan uygulamalar ve yasal metinler ortaya çıkmıştır. Bununla ilişkili olarak 1951’de imzalanan Mültecilerin Hukukuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi zorunlu nedenlerden dolayı ülke sınırlarının dışına çıkmış kişilere odaklanmaktadır. Bu sözleşmeye göre mültecilik, ırk, din, milliyet, belirli bir sosyal gruba üyelik veya politik düşünceleri nedeniyle haklı bir nedene dayanan zulüm korkusu duyan, ülkesinin korumasından yararlanamayan ve ülkesinden ayrılmış kişileri tanımlamaktadır. Mülteci Sözleşmesi (BM, 1951) ve 1967 tarihli Protokol (BM, 1967) devletlere mültecileri menşei ülkelerine göre göndermeme ile bu kişi ve gruplar için bazı koruma ve sorumluluklar yüklemektedir. Mülteciler, vatandaşı oldukları ülkenin dışında oldukları için kendi devletlerinin korumasına sahip değildirler. Bu nedenle mültecilerin uluslararası koruma mekanizmalarına erişebilecekleri düzenlemeler yapılmıştır. Ancak bu düzenlemeler uluslararası korumaya ihtiyaç duyan tüm yerinden edilmiş kişilerin mülteci olarak kabul edilemeyeceğini kısa bir sürede ortaya çıkarmıştır. Bir başka deyişle, uluslararası koruma ve yardıma ihtiyaç duyan yerinden edilmiş kişilerin tümünün, ırklarına, dinlerine, tabiiyetlerine, belirli bir sosyal gruba mensubiyetlerine veya siyasi düşüncelerine dayalı olarak zulme uğrama korkusuyla başka ülkelere göç etmedikleri ve kendi ulusal sınırlarında kalan grupların da olduğu fark edilmiştir (Ünalın, 2008; Yüksekler, 2008; Liao, 2009). Mülteciler ile ilgili yapılan düzenlemeler yerinden edilen kişi ve grupların tümünü kapsamamaktadır. Yapılan düzenlemeler çeşitli gerekçelerle ulusal sınırları geçen kişilerin haklarını tanımlamaktadır. Bu durum ülke içi yerinden edilenleri dışarıda bırakan hukuki bir norm oluşturmuştur.

Ülke içi yerinden edilen gruplar mültecilerle benzer şekilde güvenlik, insani yardımlara erişim ve insan hakları konusunda bazı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. UNHCR, ülke içi yerinden edilmiş kişileri uluslararası kabul görmüş bir sınırı geçmemiş ancak zulümden kaçan mülteciler olarak kabul etmiştir. Ancak mültecilerin aksine ülke içi

yerinden edilmiş kişilerin insani yardım hizmetlerine ve korumaya ilişkin yasal hakları çok uzun yıllar söz konusu olmamıştır (Liao, 2009). Ülke içi yerinden edilenler ülke sınırları içerisinde kendi hükümetlerinin sorumluluk alanında değerlendirilmiş, bu kişilere karşı devletlerin nasıl davrandıklarını değerlendiren ve yaptırım uygulayan herhangi bir mekanizma kurulmamıştır. Fakat 1950’lerden sonra küresel ölçekte artan çatışma, yıkım ve şiddet olayları nedeniyle ülke içi yerinden edilenlerin nicelik olarak artması uluslararası kamuoyunun bu konuya eğilmesini sağlamıştır (Ünalın, 2008). Uluslararası toplum, ülke içi yerinden edilenlerin yaşadıkları mağduriyetlere karşı uluslararası bir sorumluluk olduğunu 1992 yılında benimsemiş ve 1992 yılında BM Genel Sekreterliği Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi olarak Francis M. Deng’i atamıştır. Francis Deng, ülke içi yerinden edilmenin bir ülkenin iç meselesi olduğunu, bunun ilgili devletlerin egemenlik alanında kaldığını ancak uluslararası toplumun hükümetlere ve devletlere bu konuda destek vermesi gerektiğini belirtmiştir. Bir başka deyişle Deng sorunu devletlerin bir iç sorunu olarak tanımlamış ve bunun çözümünün ancak o devletlere sağlanan yardımlar neticesinde olabileceğinden bahsetmiştir. Ancak bazı ülke örneklerinde de görüldüğü üzere ülke içi yerinden edilen kişilerin mağduriyetlerinin temel sebebi kendi hükümetleri olabilmektedir. Bu nedenle ülke içi yerinden edilenlerin kendi hükümetlerinin iradelerine terk edilmemeleri, insani yardım hizmetlerine erişimleri ve yaşadıkları hak mahrumiyetlerinin tazmini için 2005 yılında BM tarafından Yol Gösterici İlkeler yayınlanmıştır (Yükseker, 2008, s. 40; Kurban, 2008, s. 59). Mültecilere yönelik hukuki düzenlemelere göre oldukça geç bir tarihte kabul edilen İlkeler, ülke içi yerinden edilenlerle ilgili yürürlüğe konulan ilk yasal belge olmuştur.

İlkeler, ülke içi yerinden edilmeye başa çıkmak için normatif çıkış noktası şeklinde evrensel olarak kabul edilmiştir. Eylül 2005'te New York'ta Dünya Zirvesi için bir araya gelen devlet ve hükümet başkanları, ilkeleri “ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin korunmasına yönelik önemli bir uluslararası çerçeve” olarak kabul etmiş ve bu onay, Genel Kurul tarafından çeşitli vesilelerle yinelenmiştir (Williams vd., 2008). İlkeler, uluslararası mülteci sözleşmesinden farklı olarak bir “yumuşak hukuk” (soft law) oluşturmaktadır. Burada dikkati çeken nokta, İlkeler’in Cenevre Sözleşmesi veya diğer uluslararası sözleşmeler gibi hukuki bir bağlayıcılığının olmaması durumudur. İlkeler’in

yeni bir hukuki içtihat oluşturmadığından, mevcut insan hakları ile insancıl hukukun içinde geçerli kılınan unsurları bir araya getirdiğinden bahsedilebilir (Yükseker, 2008, s. 39-40). Ülke içi yerinden olan kişilerin özel bir yasal statüye sahip olmaması koruma ve insani yardım hizmetlerine erişimlerinde sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle uluslararası hukukun ülke içi yerinden edilenleri yeterli düzeyde korumadığı söylenebilir. Uluslararası koruma sorumluluğu, uluslararası devletler sisteminin ve diğer uluslararası aktörlerin, vatandaşlarını korumak konusunda isteksiz olan devlet adına müdahale etme ve hareket etme yükünü taşıması gerektiğini göstermektedir (Liao, 2009). İlkeler, ülke içi yerinden edilenlere yönelik devletlere bazı yükümlülükler tanımlamakta ancak sözleşmenin hukuki bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bir başka deyişle İlkeler, koruma, güvenlik, temel gereksinimlerin karşılanması ve kayıpların tazmini ile ilgili devletlere sadece sorumluluklar yüklemektedir.

Ülke içi yerinden edilmenin ne zaman sona ereceğini açıkça belirtmeyen İlkeler, ülke içi yerinden edilme sonucu geri dönenlere karşı ayrımcılık yapılmaması ve kamu hizmetlerine eşit erişim hakları çağrısında bulunmaktadır (Frelick, 2003). BM İnsan Hakları Komisyonu'nun isteği üzerine hazırlanmış 30 maddelik İlkeler yerinden edilmeye karşı koruma önlemleri, yerinden edilme sırasında koruma ve geri dönüş veya diğer kalıcı çözümlerin mümkün olduğu yer değiştirme sonrası aşamada ilgili haklar da dahil olmak üzere yerinden edilmenin tüm aşamalarını kapsamaktadır. Ek olarak, İlkeler, insani yardımın sağlanmasına ilişkin standartları ortaya koymaktadır (Williams vd., 2008). Ancak İlkeler, ülke içi yerinden edilen kişilere insani yardım, uluslararası toplum ve hükümetlerin sorumlulukları, kişilerin haklarının ve mağduriyetlerinin nasıl sona erdirileceği, geri dönüşler ve entegrasyon konularında büyük esneklikler barındırmaktadır (Yükseker, 2008, s. 39). Bu esneklikleri ortadan kaldıracak ve devletlerin ülke içi yerinden edilenlerin İlkeler'deki gibi haklarını koruyacak ulusal politikaları dönüştürmek için 4 adım atması gerekmektedir. Öncelikle devletler bu sorunun farkında olmalı, ülke içi yerinden edilenlerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek siyasi bir irade ortaya koymalı, ülke içi yerinden edilenlerin ihtiyaçlar ve haklarını korumak için uygun yasal çerçeveler oluşturmalı ve bu yasa ve politikaları yerinde uygulamaya koyabilmelidir (Ferris, 2010, s. 30). İlkeler'in oluşturduğu çerçeveler devletlerin sorumluluk alanlarını net bir şekilde tanımlamaktadır. İlkeler, devletlere ülke

içi yerinden edilenlere yönelik ulusal politikalar oluşturmak ve geri dönüş imkanları sağlamak için bir dizi sorumluluktan bahsetmektedir.

Ülke içi yerinden edilenler insan hakları ihlallerine maruz kalmakta, evlerine, arazilerine, geçim kaynaklarına, kişisel belgelerine, aile üyelerine ve sosyal ağlarına erişimlerini kaybetmektedir. Bütün bu faktörler, ülke içi yerinden edilenlerin bir bütün olarak yaşama ve kaynaklardan yararlanma olanaklarını olumsuz etkilemektedir. Yerinden edilmiş kişiler barınma, yiyecek ve su gibi temel ihtiyaçları için başkalarına bağımlı hale gelebilmektedir Aynı zamanda, yerinden edildikleri alanlarda sağlık hizmetlerine, eğitime, istihdama ve ekonomik faaliyetlere erişimlerinin önündeki engeller de kırılganlıklarını artırabilmektedir (Williams vd., 2008). Ülke içi yerinden edilenler tıbbi bakıma, psikolojik yardıma ve sosyal hizmetlere erişim haklarına sahiptir. Yetkili kişi ve kurumlar, ülke içi yerinden edilmiş kişilerin temel gıdaya ve suya, barınma ve konuta, giyecek ve temel tıbbi yardımlara erişimlerini güvenli bir şekilde sağlamalıdır. Benzer şekilde temel ihtiyaçların organize edilmesi ve dağıtılması konularında herhangi bir ayırım gözetmemelidir. Ülke içi yerinden edilenler açısından AIDS'in de içinde bulunduğu salgın ve bulaşıcı hastalıkların engellemesi konusunda yetkililere görev ve sorumluluklar düşmektedir. Devletlerin bir diğer sorumluluğu ise ülke içi yerinden edilen kişilerin ücretsiz ve zorunlu ilköğretim almalarını sağlamaktır (BM, 2005). İlkeler'de ülke içi yerinden edilenlerin esnek bir şekilde tanımlanması, yerinden edilmenin nasıl sonlandırılacağı, ülke içi yerinden edilenlerin sayısı, geri dönüş, şehir hayatına uyum, maddi zararların karşılanması, mülklerin iadesi gibi konularda hükümetlerin sorumlulukları, insani yardım hizmetleri ve insan haklarının yeniden kurulmasında farklı uygulama ve yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır (Yükseker, 2008, s. 41). Bu nedenle bu uygulama farklılıklarının en aza indirgenmesi için İlkeler devletlere dört ayrı görev ve sorumluluk alanı tanımlamıştır: göçe karşı koruma mekanizmalarının oluşturulması, göç sırasında korumanın sağlanması, göç sonrasında insan yardım hizmetlerinin sağlanması ve geri dönüş, yeniden yerleşme ve toplumsal entegrasyon sağlanması (Kurban, 2008, s. 58). İlkeler'in devletlere yüklediği görev ve sorumluluklar göç sürecini ve sonrasında, geri dönüşü ve toplumsal entegrasyonu kapsamaktadır. Özellikle ekonomik kayıpların yerinden edilme sürecinin doğal bir sonucu olduğu ve bu kayıpların tazmin edilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Ülke içi yerinden edilenlerin mal ve mülklerinden yoksun kalması sürecin neden olduğu önemli ekonomik kayıplardandır. İlkeler, ülke içi yerinden edilenlere karşı ayrımcılık yapılmaması ve kamu hizmetlerine eşit erişim hakları tanınması çağrısında bulunur ve ülke içi yerinden edilmişlerin mülklerini geri alma ya da tazminat hakları olduğunu öne sürer (Frelick, 2003). Yine İlkeler'e göre hiç kimse mal ve mülkünden keyfi olarak yoksun bırakılamaz ve devletler bu kişilerin mal ve mülklerini yağma, saldırı, kalkan veya hedef olarak kullanma, imha edilme veya alıkonma gibi her şart altında korumakla mükelleftir. Benzer şekilde devletler ülke içi yerinden edilenlerin mal ve mülklerinin yok edilmesi, illegal kamulaştırma girişimleri veya işgallere karşı koruma mekanizmaları geliştirmelidir (BM, 2005). Çatışma ve şiddetten dolayı mülklerini eski yerleşim birimlerinde bırakmak zorunda kalan ülke içi yerinden edilenler birçok maddi kayıp yaşamaktadır. İlkeler, devletlerin en önemli sorumluluklarından birini kişilerin mülklerini korumak ve maddi kaybı olan kişilerin kayıplarını tazmin etmek olarak belirlemiştir.

Mallarından ve mülklerinden uzak kalan veya uzun süre erişemeyen ülke içi yerinden edilenlerin mülkiyet haklarının korunması ve tazmini konusunda İlkeler önemli bir referans noktası oluşturmuştur. 2005'ten önce ülke içi yerinden edilenlerin mal ve mülklerine el konulması ve bunun tazmin edilmemesi durumunda başvuru yapılabilecek bir kurum ve mekanizma bulunmamaktaydı. BM İnsan Hakları Alt Komisyonu tarafından Ağustos 2005'te kabul edilen Pinheiro İlkeleri (BM Mültecilerin ve Yerinden Edilenlerin Konut ve Mülkiyetlerinin Yeniden Tesisi İlkeleri) yerinden etmenin nedeni ne olursa olsun keyfi bir şekilde evleri, toprakları ve mülkleri elinden alınan mülteci ve ülke içi yerinden edilmiş kişilerin haklarını aynı şekilde korumaktadır (Kurban, 2008, s. 60). Pinheiro İlkeleri'nin kabul edilmesi ülke içi yerinden edilenlerin mülkiyet haklarının yeniden tesisi için çok önemli bir adım olmuştur. Mülkiyet haklarının insan hakları temelinde değil de geri dönüş imkânları için tesis edilmesi problemleri bir yaklaşım olmasına rağmen bazı pratik örnekler ışığında iyi bir uygulama izlenimi vermiştir. İyi uygulama örnekleri olarak gösterilen Bosna ve Hırvatistan'da, ülke içi yerinden edilenlerle ilgili önemli ekonomik kaynaklar ayrılmasına, mülkiyet hakları ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmasına ve bunlar kamuoyuna şeffaf bir şekilde açıklanmasına rağmen geri dönüşler için başarı sağlanmamıştır. Benzer şekilde

Türkiye’de de ülke içi yerinden edilenlerle ilgili tazminat yasaları yürürlüğe girmiştir. 27 Temmuz 2004’te yürürlüğe giren tazminat yasası Türkiye’deki yerinden edilmeye ilgili en önemli yasadır. Yönetmelikte yapılan değişiklik ve 3 Ocak 2006’da yürürlüğe giren yasa ile önemli bir adım atılmıştır (Ünalın vd., 2008, s. 81). Ancak Türkiye’de yürürlüğe giren tazminat yasası 1990’lı yıllarda ülke içinde yerinden edilenlerin kayıplarını telafi etmede yetersiz kalmış ve geri dönüş için arzu edilen hedeflere ulaşamamıştır.

Ülke içi yerinden edilenlerle ilgili ulusal ve uluslararası korumanın eksik ve sınırlı olduğu yukarıda özetlenmiştir. Tarihsel olarak yerinden edilme, birçok defa çatışma ve şiddet mekanizmasıyla siyasi, etnik ve ideolojik olarak ülkemizde kendini hissettirmiştir. Süreç içerisinde çok sayıda kişi yerinden edilmiş, mülksüzleştirilmiş ve yaşam alanlarını terk etmek zorunda bırakılmıştır. Ülke içi yerinden edilenlerin yaşadıkları maddi ve manevi kayıplar, insan hakları problemleri sorunun ekonomik ve hukuki boyutunu göstermektedir. Özellikle ülke içi yerinden edilmeye ilişkin ulusal bir düzenleme olmaması, olgunun bir güvenlik meselesi olarak değerlendirilmesi ortaya çıkan politik, psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunların ele alınmasını güçleştirmektedir. Sonuç olarak özellikle çatışmalar ve şiddetten kaynaklı ülke içi yerinden edilenlere yönelik yasal düzenleme ve uygulamaların yetersiz kaldığı, bu kişi ve grupların sorunlarına kalıcı çözümler üretilmediğinden bahsedilebilir.

1.1.3. Türkiye’de Yerinden Edilme Süreçleri

Türkiye’de yerinden edilme süreçlerini hem aktüel hem de tarihsel bir perspektifle ortaya koymak konumuz açısından önemlidir. 2015-2016 yıllarında meydana gelen yerinden edilmenin hem 1990’lı yıllardaki politikalar hem de Erken Cumhuriyet Dönemi politikalarıyla ilişkisi bulunmaktadır. Farklı kavram ve tanımlamalarla adlandırılan sorun Türkiye’nin kuruluşundan beri en önemli meselelerinden biridir. Kökleri Osmanlı dönemine kadar uzanan Kürt meselesi siyasi, iktisadi, demografik, etnik ve psikolojik yönleri olan karmaşık bir problemdir. Her ne kadar Kürt meselesi olarak tanımlansa da 100 yıllık süreç içerisinde olgu birçok tanım ve sığata mazhar olmuştur. Yeğen’e göre Kürt meselesi Türkiye devleti söyleminde etno-politik bir

anlam ifade eden bir toplumsal sorun olarak tanımlanmamıştır. Meselenin genellikle devlet söyleminde “irticayla”, “aşiretlerin ve eşkıyaların modern ve merkezi devlet iktidarına direnciyle”, “başka devletlerin kışkırtmasıyla” veya “bölgesel geri kalmışlıkla” ilişkisi kurulmuştur. Devlet, bölgeyle veya Kürtlerle ilişkili problemleri “irtica”, “aşiret”, “eşkıya”, “ecnebi kışkırtması” ve “iktisadi azgelişmişlik” konseptleriyle değerlendirme biçim ve algısına sahip olmuştur (Yeğen, 2015, s. 20). Yayman ise Cumhuriyet tarihi boyunca meselenin bazen kimlik boyutu bazen ise güvenlik boyutunun öne çıktığını “Şark meselesi, Doğu sorunu, Güneydoğu sorunu, Terör sorunu, Kürt sorunu” gibi adların dönemselsel olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Ona göre konuyla ilişkili bazı tartışmalar içerikten ziyade isim üzerine yürütülmüştür (Yayman, 2011). İsimlendirmeye bağlı olarak meselenin ele alınışı ve çözüm planları da birbirinden farklılaşmaktadır. Genellikle meselenin güvenlik boyutu ön plana çıkarılmıştır. Sorunun ortaya çıkardığı etnik, politik, kültürel, toplumsal, psikolojik ve ekonomik boyutlar çok sınırlı bir şekilde ele alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri birçok isyan ve direniş hareketi Cumhuriyetin ulus-devlet politikalarına mukavemet göstermiştir. Erder, isyanlarla birlikte 1924’ten itibaren Doğu ve Gündeydoğu Anadolu bölgelerinde sürekli bir şekilde sürgün ve mecburi iskân uygulamalarının devreye sokulduğunu belirtmektedir. Ona göre Doğu ve Güneydoğu ayaklanmaların, askeri harekâtların ve savaşın devam ettiği bir bölge haline gelmiştir. Bu iki bölgede 1923-1938 yılları arasında onlarca ayaklanma meydana gelmiştir (2018, s. 106). Akçura, bütün bu isyanları askeri olarak bastıran Türkiye Cumhuriyeti’nin birçok alanda raporlar hazırlayarak tebdil ve tenkil uygulamaları yürüttüğünü ifade etmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze 70’in üzerinde rapor hazırlanmıştır. Raporların yanı sıra bölgenin ekonomik kalkınması için açılan 30 paket ile bölgede meydana gelen hadiselerle ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) kurulan 28 komisyon da sorunu çözmek konusunda yetersiz kalmıştır (2009, s. 29). Sonuç olarak bölgede güvenliğin tesis edilmesi için askeri tedbirler, toplumsal sorunların kaynağı olarak tarif edilen problemlerin çözümü için de iskân politikası önerilmiştir (Yayman, 2011). İskân politikası, yeni kurulan Cumhuriyet için siyasi anlaşmazlıkların ve demografik politikaların alametifarikası olmuştur.

İskân, seçici bir planlama dâhilinde bir nüfusun bir bölgeden başka bir bölgeye kontrollü bir şekilde transfer edilmesi ve toplumsal yaşamın yeniden organize edilmesidir. İskân ile birlikte kontrol edilemez olduğu düşünülenler bir bölgeden uzaklaştırılmakta ve onların yerine daha kontrol edilebilir gruplar yerleştirilmektedir. İskân ile planlanan nüfus değişiklikleri imparatorlukların ulus devletlere geçiş süreçlerinde sıklıkla uygulanmıştır (Jongerden, 2015, s. 4-7). Erder'e göre Cumhuriyet yönetimi de iskânın alışılmış yöntemlerini benimsemiş ve etkin bir yönetme aracı olarak uygulamıştır. 1923 tarihli ilk İskân Kanunu yalnızca göçebe ve sürgünleri, 1926 yılında çıkarılan 885 sayılı İskân Kanunu ise yalnızca mübadilleri kapsayan yasalar olmuştur. 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu ise "zamanın ruhunun" verdiği meşruiyete dayalı olarak daha önceden yürürlüğe konan yasaların devamı niteliğinde olmuştur (2018, s. 114). Beşikçi'ye göre 1934 yılında kabul edilen ve yürürlüğe konulan 2510 sayılı İskân Kanunu'nun amacı temelde aşiretleri yerleştirmek ve toprak sahibi yapmak, muhacirleri iskân etmek ve toprak sahibi olmalarını kolaylaştırmak, toprağı olmayan köylülere toprak vermek şeklinde olmuştur. Fakat kanun Türk ırkından olmayanları hükümetin belirleyeceği yerlerde yaşamaya ve hükümetin izni olmadıkça buralarda kalmaya mecbur bırakmıştır (Beşikçi, 1977). Bunu Yeğen, göçebe Kürt aşiretlerinin iskân edilmesine yönelik politik-idari bir girişim olarak tarif etmektedir. Yeğen'e göre amaç aşiretlerin yerleşikleştirilmesinden ziyade Anadolu'nun demografik kompozisyonunu etnik ölçüler doğrultusunda yeniden düzenlemektir. Buna paralel olarak yasanın asıl hedefi Türk olmayanları Türkleştirme ve Türk bölgelerine yerleştirme veya Türkleri Türk olmayan bölgelere yerleştirmektir. Her durumda amaç Türk olmayanların Türk kültürünü özümsemesidir (2015, s. 93). Benzer şekilde İskân Kanunu anadili Türkçe olmayanların iş ve sanat alanları kurmasını veya bir sanatı kendi soydaşlarına aktarmasını yasaklamıştır. Türk kültürüne bağlı olmayan veya Türk kültürüne bağlı olup da başka bir dil konuşanların kültürel, askeri ve içtimai sebeplerle başka yerlere nakli de düzenlenmiştir (Akçura, 2009, s. 59). Bu nedenle Erder'e göre İskân Kanunu'nun "dış iskân" ve "iç iskânla" ilgili birçok maddesi "Türkçü", "etnikçi" hatta "ırkçı" olduğu savlarını destekleyecek nitelikler barındırmaktadır. Bu görüşler özellikle iç iskânla ilgili hükümler söz konusu olduğunda gündeme gelmektedir. Bunu destekleyecek argümanlar ise kanunun "Türk soyundan gelen ve Türk kültürüne bağlı olanlar", "Türkçe konuşmayan fakat Türk kültüründen sayılanlar" olmak üzere iki grup

oluşturması ve bu grupları kaynaştırmayı hedeflemesi olarak görülmektedir (2018, s. 128). İskân Kanunu belirli politik ve ideolojik amaçlar doğrultusunda kişilerin yerinden edilmesine hukuki bir dayanak olmuştur. Kanun'un özellikle Türk olmayanlarla ilgili yerinden etme politikaları gütmesi dönemin ruhunu göstermesi açısından önemli olmaktadır.

Akçura'ya göre Kürtlerin yerinden edilmesinin yasal zeminini Takriri Sükûn ve İskân Kanunu oluşturmuştur. Takriri Sükûn Kanunu'na (1925) göre isyanı yönlendiren ve yönetenlerin yakınları, taraftarları ve aşiret reisleri, hükümetin Doğu'da kalmalarını onaylamadığı kişi, grup ve aileler Batı'da hükümetin uygun gördüğü yerlere yerleştirilecektir. Aynı zamanda Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı Doğu'daki vilayet ve ilçe merkezlerinde, hükümet ve belediye daireleri, diğer kurum ve kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda Türkçeden başka dil kullanılması yasaklanmıştır. (Akçura, 2009). Yeğen, Cumhuriyet yönetiminin Kürt sorununu geniş kapsamlı bir İskân Kanunu ile çözmeye çalıştığını belirtmektedir. Ona göre İskân Kanunu'nun 16. Maddesinin "evli çocukların ve evli torunların başlı başına bir aile olarak İskân edilmelerini" belirleyen fıkrası açık bir şekilde Doğudaki aile yapısının parçalanması amacını taşıyan bir tedbirdir. Kanunla birlikte Tunceli, Erzincan, Bitlis, Siirt, Van, Bingöl, Diyarbakır, Ağrı, Muş, Erzurum, Elâzığ, Kars, Malatya, Mardin ve Çoruh illerinden 5.047 haneden toplam 25.831 kişi Batı'ya İskân edilmiştir. Ancak 1947 yılında çıkarılan 5098 sayılı kanunla 4.128 hanede yaşayan 22.516 kişi yerlerine geri dönmüştür (Yeğen, 2015, s. 137). Erder'e göre Cumhuriyet yönetimi İskân Kanunu'nu ideolojik bir projeksiyon olarak kullanmış ancak Doğu'daki iskân uygulamaları bölgede hedeflenen güvenliği sağlamaktan uzak kalmış, isyanları daha da arttırmıştır (2018, s. 108-116). Çünkü İskân Kanunu bir sosyal politika girişimi yerine tek parti döneminin milliyetçi politikaları açısından ele alınmıştır. Kanun o dönemlerde ortaya çıkan ayaklanmalara karşı resmi bir tepki olarak doğmuştur. Bu nedenle kanun bize Türklük tanımının müphemliğini, milliyetçiliğin hem kapsayan hem de dışlayan halleri olduğunu göstermektedir (Akkaya, 2014). Sonuç olarak yerinde etme Cumhuriyetten günümüze farklı dönemlerde ortaya çıkan bir politika olmuştur. 1927 ve 1934'teki zorunlu iskân uygulamaları ile 1938'de Dersimlilerin yeniden iskânı bunu gözler önüne sermektedir. Bu nedenle, doksanlarda yaşanan yerinden etme, cumhuriyet dönemindeki konsolidasyonun bir parçası olarak

görülebilmektedir (Yeğen, 2010). Yerinden etmenin yasal zemininin İskân Kanunu ile atıldığı ve konunun oldukça politik yanlarının olduğu tarihsel olarak devam eden yerinden etme politikalarından görülebilir. Yerinden etme politik, demografik, teritoryal ve ekonomik nedenlerle tarihin farklı dönemlerinde aynı coğrafyayı ve aynı nüfus grubunu kapsamaları açısından kayda değer bir olgudur.

1984 ile 1999 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde güvenlik güçleri ve PKK militanları arasında çatışmalardan dolayı büyük tahribatlar yaşanmıştır. Bu düşük yoğunluklu savaşta kırsal bölgelerde yaşayan yüz binlerce kişi yerinden edilip evlerini terk etmeye zorlanmıştır. Bu yerleşim yerlerinin büyük çoğunluğu PKK militanlarının dağlık alanları kullanmasını engellemek, örgüte olan sivil desteğin önüne geçmek ve örgüt militanlarının sivil halkla olan temaslarını engellemek amacıyla ordu tarafından boşaltılmıştır (Jongerden, 2015). 1990'lı yıllardaki çatışma ve köy boşaltmalarından dolayı yüz binlerce kişi yerinden edilmiştir. Yerinden edilmenin en önemli siyasi boyutlarından biri bölgenin güvenli hale getirilmesidir. Bu nedenle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sayılar birbirinden farklılaşsa da çok sayıda insan 1990'lı yıllarda yerinden edilmiş ve bölge güvenleştirilmiştir.

1990'lı yıllardaki yerinden edilme 2015-2016 yıllarında Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde tekrardan yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde üçüncü yerinden edilme süreci olarak tanımlanabilecek bu süreç Temmuz 2015 ile Aralık 2016 yılları arasında Güneydoğu'daki kent merkezlerinde yaşanan çatışma ve şiddet durumlarından kaynaklanmıştır. Birçok kent bu çatışmalardan dolayı tahrip olmuş on binlerce insan yerinden edilmiştir (Kılıç, 2021). Üçüncü yerinden edilme, güvenlik güçleri ve PKK militanları arasında kent merkezlerinde yaşanan çatışmalardan dolayı yaşanmıştır. İnsan Hakları Derneği (2020) Türkiye'de 2015-2019 yılları arasındaki çatışmalarda güvenlik güçleri, PKK militanları ve sivillerden yaşamını yitirenlerin toplam sayısının 5365 olduğunu tespit etmiştir. 2015-2016 yıllarında yerleşim birimlerinde yaşanan çatışma ve sokağa çıkma durumlarından dolayı 77'si çocuk en az 310 sivil yaşamını yitirmiştir. Çocukların bazıları hastaneye götürülürken yolda vurularak, bazıları çatışma ortasında kalarak bazıları ise savaş atıklarından dolayı yaşamını yitirmiştir (TİHV, 2021). GÖÇİZDER'e (2019) göre ise 2015-2016 yıllarında ilan edilen sokağa çıkma

yasaklarından dolayı 16 Ağustos 2015'te Muş'un Varto ilçesinde başlayan ve sokağa çıkma yasaklarının kaldırıldığı 1 Mart 2018 tarihine kadar geçen sürede tahmini olarak sivil vatandaş, güvenlik güçleri ve PKK militanlarından yaşamını yitirenlerin sayısı en az 3 bin 698 kişi olmuştur. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarının en yoğun yaşandığı merkezlerden biri de Diyarbakır'ın Sur ilçesi olmuştur.

Kamuoyunda çözüm süreci olarak bilinen sürecin sonlanmasıyla birlikte ilan edilen sokağa çıkma yasakları, çatışmalar ve özel güvenlik bölgeleri nedeniyle çok sayıda insan yerinden edilmiştir. Diyarbakır'ın 17 ilçesinin 11'inde ilan edilen sokağa çıkma yasakları 318 mahallede 244 mezrada 213 kez, 837 gün boyunca uygulanmıştır. Sur'da ise 383 gün sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir (GÖÇİZDER, 2021). Uluslararası Af Örgütü Sur'daki çatışmalardan dolayı 23 bin ile 40 bin arasında kişinin yerinden edildiğini tahmin etmektedir (Uluslararası Af Örgütü, 2016). Sur'da yerinden edilen 5440 aileden 1660'ı Sur'un diğer mahallelerine, 1245'i Yenişehir, 955'i Kayapınar, 1580'i Bağlar ilçelerine göç etmiştir. Verilerden de anlaşıldığı üzere Sur'dan yerinden edilen kişiler Diyarbakır kent merkezindeki diğer ilçelere göç etmiştir (GABB, 2016). Sur'da yerinden edilen kişilerin önemli bir kısmı doksanlarda yerinden edilen kişiler olmuştur. 1990'lı yıllarda köylerinden yerinden edilen kişiler çatışma ve sokağa çıkma yasakları boyunca bu defa kent merkezlerinde yerinden edilmiştir.

Türkiye'de tarihin farklı dönemlerinde çatışma ve şiddetten dolayı çok sayıda kişi yerinden edilmiştir. Türkiye tarihinde çatışma ve şiddetten kaynaklı olarak üç farklı döneme ayrılan yerinden etme süreçlerinin sadece Doğu ve Güneydoğu'da gerçekleşmesi meselenin politik ve ideolojik taraflarını göstermesi açısından önemlidir. Aynı coğrafyada benzer etnik ve demografik grupların yerinden edilmesinin ve tarihin farklı dönemlerinde süreklilik arz etmesinin politik bir arka planı olduğunu göstermektedir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde İskân Kanunu'yla yasal zemini oluşturulan yerinden etmede kişilerin yerleştirileceği yer önceden belirlenmiştir. Ancak 1990'lı yıllarda ve 2015-2016 yıllarında yerinden etmeler hukuki bir zeminden yoksun olmuştur. Başka bir deyişle İskân Kanunu ile yerinden edilen kişilerin yerleşeceği yerler ve bazı tazmin hakları öncesinden belliyken son iki yerinden etme süreci için bu geçerli

olmamıştır. Bu durum ülke içi yerinden edilenlerin ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak birçok sorunla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur.

1.2. ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLENLERİN PSİKOSOSYAL GÜÇLÜKLERİ

Ülke içi yerinden edilenler, mülteciler ve sığınmacılar kendi ülkelerinde yaygın olarak kişilerarası şiddet, cinsel şiddet, hayati tehlike oluşturan yaralanmalar, sevdiklerinin öldürülmesine tanık olma ve işkence gibi travmatik olaylar yaşayabilmektedir. Travmatik olaylara maruz kalma derecesi, bölge/ülke, çatışmanın özellikleri ve cinsiyet, yaş, etnik köken ve cinsel yönelim gibi çeşitli faktörlere göre değişebilmekle birlikte, yerinden edilmeden önce travmatik olaylara maruz kalma dozu ülke içi yerinden edilenlerde, mültecilerde ve sığınmacılarda genellikle yüksektir (Nickerson vd., 2017). Ülke içi yerinden edilen Sudanlılarla yapılan bir araştırmaya göre katılımcıların %90'ı travmatik bir olaya maruz kalmıştır. Katılımcıların %82,3'ü barınma sorunu, %72,5'i sağlık hizmetlerine erişim sorunu yaşamıştır. Benzer şekilde Kolombiya'daki çatışmalardan dolayı yerinden edilenlerin ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir (Nakash vd., 2017; Shultz vd., 2014). Savaş nedeniyle yerinden edilen ve Türkiye'de yaşayan Suriyelilerle yapılan bir araştırmada, yerinden edilme sürecinde katılımcıların %93'ünün evlerini terk etmeye zorlandığı, %84'ünün çatışmalardan dolayı eve hapsediği, %64'ünün yiyecek ve temiz suya erişimde zorlandığı, %61,4'ünün barınma sorunu yaşadığı, %56,9'unun medikal tedaviye veya ilaçlara ulaşamadığından dolayı hastalandığı bulunmuştur (Güdül, 2018).

Araştırmalarda, Türkiye'de 1990'larda yaşanan yerinden edilme sonucunda işsizlik, kentsel yoksulluk, eğitim hizmetlerine erişememe, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, sosyal güvenceden yoksunluk, ayrımcılık ve barınma sorunları gibi birçok sosyo-ekonomik tespit edilmiştir. Yerinden edilenler Doğu ve Güneydoğu'da Diyarbakır, Gaziantep, Van, Batman'a ve ülkenin diğer büyük kentlerinden olan İstanbul, İzmir, Mersin, Adana gibi kentlere göç etmişlerdir (Yüceşahin ve Özgür, 2006; Yüksek, 2008a, s. 161). 1990'larda İstanbul, İzmir gibi metropollere göç eden Kürtler, ayrımcılık ve dışlanmaya maruz kaldıklarını, alışık oldukları toplumsal çevre olmadığı

için yabancılaşma hissettiklerini ve kendilerini İstanbul'a ait hissetmediklerini bildirmişlerdir (Kaya vd., 2008). Diyarbakır'da ise çatışma ve şiddet ortamından dolayı kent merkezinde işsizlik, yoksulluk, barınma, çocuk emeğinin istismarı ve aile içi şiddet gibi sosyo-ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır (Yükseker, 2008a, s.160). Türkiye'de çatışmaların yaşandığı bölgelerde yerinden edilenlerin yaşam ve barınma hakları başta olma üzere, eğitim, sağlık gibi haklarından mahrum kaldıkları ve psikolojik olarak da travma yaşadıkları görülmüştür. Çatışmalardan dolayı gündelik yaşam zarar görmüş, çocuklarının eğitimi yarıda kalmış, işsizlik artmış, dükkanlar açılmamış ve sağlık hizmetleri sektöre uğramıştır (Korkmaz vd., 2020). Görüldüğü üzere ülke içi yerinden edilmenin ortaya çıkardığı sonuçlar psikososyal açıdan birey, grup ve toplumları etkilemektedir. Sağlık, eğitim, barınma, ayrımcılık, işsizlik, yoksulluk ve psikolojik sorunlar ülke içi yerinden edilenlerin karşılaştığı psikososyal güçlükler olmaktadır.

Çatışma ve şiddetten dolayı ülke içi yerinden edilenler travmaya bağlı olarak birçok psikolojik güçlükler yaşamaktadır. Travmatik olaylar ve deneyimler, yaşam alanlarından uzak kalmak ve ortaya çıkan sosyo-ekonomik sorunlar ülke içi yerinden edilenlerin ruh sağlıklarını etkilemektedir. Birçok ülke içi yerinden edilen kişi travmaya bağlı olarak anksiyete, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) yaşayabilmektedir.

1.2.1. Ülke İçi Yerinden Edilenlerin Psikolojik Güçlükleri

Ülke içi yerinden edilenler, göçmenler ve mülteciler genellikle fiziksel ve psikososyal travma ve kayıp yaşarlar (şiddet, zulüm, işkence, aile ve arkadaşların ayrılması veya kaybı, fiziksel yaralanma vb.). Göç sonrasında, sosyal destek ağlarının kaybı, eğitim ve istihdam çabaları, yeni bir kültüre uyum ve benlik kavramındaki değişiklikler yerinden edilenlerin refahlarını ve ruh sağlıklarını etkileyebilecek birçok stresör içerir (Slobodin ve Jong, 2015). Çatışmalardan dolayı yerinden edilenlerin büyük çoğunluğu ailelerinden ayrı düşmekte, şiddet görmekte, aile veya arkadaşlarının öldürülmesine tanık olmakta ve temel ihtiyaçlarından mahrum bırakılma gibi travmatik olaylara maruz kalmaktadır (Schweitzer vd., 2006). Göç deneyimi yaşamış ve birden fazla travmaya maruz kalmış kişilerle yapılan bir çalışmada, %89,1'inin göç öncesi şiddetli travma yaşadığı

bulunmuştur. Ayrıca göç etmiş kişilerin %87,3'ü fiziksel, %78,2'si ise silahlı saldırıya uğramıştır. Savaşa maruz kalma oranı %76,4, arkadaşlardan ve/veya aileden zorla ayrılma %67,9 ve önemli bir kişinin kaybı %64 ile yüksek oranlarda bulunmuştur. Örneklemin %63'ünün şiddet veya saldırıya tanık olduğu, %33'ünün şiddet veya saldırı mağduru olduğu, %31'inin işkence gördüğü ve %7'sinin cinsel saldırıdan kurtulduğu tespit edilmiştir (Gleeson vd., 2020). Ukrayna'da 2203 yerinden edilmiş kişi ile yapılan bir çalışmada, yaşanan en yaygın travmatik olaylar, yaşamı tehdit eden hastalık veya yaralanma (354), yangın veya patlama (638), şiddetli acılar (931), diğer herhangi birçok stresli olay veya travmatik deneyim olarak ifade edilmiştir (1002) (Cheung vd., 2019). Çatışmalar ve şiddet olayları işkence, fiziksel ve cinsel saldırılar, aileden zorla ayrılma, şiddete maruz kalma veya tanık olma gibi travmatik olaylar yerinden edilenlerin ruhsal sorunlar yaşamasına neden olmaktadır.

Mülteciler, sığınmacılar ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler gibi evlerini terk etmeye zorlanan göçmenlerin, ruh sağlığı sorunlarına yol açabilecek stresli durumlar yaşamaları muhtemeldir (Uphoff vd., 2020). Araştırmalar, dünya çapında sığınmacıların ve yerinden edilmiş kişilerin yüksek oranda göç öncesi travma ve dolayısıyla travmaya bağlı ruh sağlığı sorunlar bildirdiğini göstermektedir (Robjant vd., 2009). Yerinden edilmeye ilgili stresörler hem silahlı çatışmalardan hem de zorunlu göçten kaynaklanan günlük stresörlerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Hem maddi kayıplar (örneğin, yoksulluk, mülk kaybı) hem de kişilerarası stresörler (örneğin, aile çatışması ve şiddet, sosyal destek ağlarının kaybı) ruh sağlığı sorunlarına neden olur (Hou vd., 2020). Yerinden edilenler, maruz kaldıkları travmatik olaylar nedeniyle pek çok travmatik belirti göstermektedir. Bu travmatik olaylar anksiyete, depresyon ve TSSB gibi ruhsal sorunlara neden olmaktadır.

Ülke içi yerinden edilen kişiler mültecilere göre daha fazla savaş deneyimi yaşamaktadır. Bu savaş deneyimleri sırasında yakınlarını kaybetmekte, evleri yıkılmakta, ruhsal ve fiziksel sağlık sorunlarıyla daha fazla karşılaşmaktadırlar (Tekeli-Yesil vd., 2018). Ülke içi yerinden edilen 459 Sri Lankalı ile yapılan bir çalışmada ruhsal bozuklukların oranı %18 çıkmıştır. Bu oran Kolombiya'da yerinden edilenlerde %27,2, Etiyopya'da %27,8, Filistin'de %40,3, Kamboçya'da %57,7'ye çıkmıştır. Sri

Lanka’da oranın az çıkması travmatik zorunlu göç deneyiminden bu yana geçen zaman ve aynı zamanda yerinden edilmiş olarak doğan nesillerin dahil edilmesi ile ilişkilendirilebilir (Siriwardhana vd., 2013). 21 ülkeden toplam 39.518 yetişkin yerinden edilmiş kişi ile yapılan bir meta-analiz çalışmasında, göç deneyimi olan bireylerin travma sonrası stres bozukluğunu %3 ve %88 arasında, depresyonu %5 ve %80 arasında ve anksiyete bozukluklarını %1 ve 81 arasında yaşadıkları görülmüştür (Morina vd., 2018). Yerinden edilenlerin ruhsal bozukluk yaygınlık oranları hem klinik hem de metodolojik faktörlere bağlı olarak büyük ölçüde değişkenlik göstermektedir. Örneğin depresyon %2,3 ila %80 arasında, anksiyete bozukluğu %20,3 ila %88 arasında ve TSSB, %4,4 ila %86 arasında değişmektedir. TSSB yaygınlığının genel mülteci popülasyonunda %9 olduğu tahmin edilmektedir (Walker vd., 2020). Yerinden edilmiş 80.000’den fazla kişiyle yapılan başka bir meta-analiz çalışmasında ise 40 farklı ülkedeki çatışmalardan etkilenen bölgelerde hem depresyon hem de TSSB için yaklaşık %30’luk bir yaygınlık oranı bulunmuştur. Bu istatistiklerden yola çıkarak 9,2 milyon kadar yerinden edilmiş kişinin şu anda depresyon veya TSSB geliştirme riskini taşıdığını söyleyebiliriz (Sabhlok vd., 2020). Ülke içi yerinden edilme düşük ve orta gelirli ülkelerdeki iç savaşlardan ve çatışmalardan dolayı yaygınlık göstermektedir. Çatışma ve yerinden edilmeden dolayı ruhsal sorunlar yaşayan kişilerin ruh sağlığı hizmetlerinin sınırlı olduğu ülkelerde bulunmaları sorununu daha da derinleştirmektedir.

Yerinden edilme birçok travmatik süreç barındırmaktadır. Bu yüzden, yerinden edilenler arasında travma sonrası stres bozukluğu en sık karşılaşılan psikososyal sorunlardan biridir (Aker, 2008). Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) prevalansı Kamboçyalı mülteciler arasında %15, savaşa maruz kalan Cezayirlilerde %37 olarak ifade edilmektedir. Savaşın parçaladığı Sierra Leone’de gerçekleştirilen bir çalışma, %99’luk bir TSSB oranı ile istisnai bir durum oluşturmuştur. Bu çalışmalarda TSSB için ortalama yaygınlık oranı %25 ve depresyon için %15 olmuştur. TSSB ve depresyon için gözlemlenen oranlar genellikle Batı ülkelerindeki nüfustan daha yüksektir. Batı toplumlarda, TSSB ve depresyon, yüksek düzeyde psikososyal sorunlarla ilişkilidir ancak ülke içi yerinden edilenler çatışmalara maruz kaldıkları için yüksek TSSB ve depresyon puanları almıştır (Steel vd., 2005). Pakistan’daki yerinden edilenlerin %54’ünün travma sonrası stres bozukluğu yaşadığı, bu oranın kadınlar arasında %60

olduğu bulunmuştur. Araştırmada genel popülasyonda majör depresyon oranı %67, kadınlar arasında ise bu oran %78 olarak tespit edilmiştir (Mujeeb, 2015). TSSB, ülke içi yerinden edilenler arasında en yaygın olarak karşılaşılan ruhsal bozukluklardır. Çatışma ve iç savaşların yol açtığı travmatik olaylar kişilerin travma sonrası stres bozukluğu yaşamalarına neden olmaktadır. Türkiye’de çatışma ve şiddetten kaynaklı yerinden edilen kişilerin travma yaşamaları muhtemel bir durumdur.

Ülke içi yerinden edilen Kürtlerin yaşadığı travmalar uzun yıllar etkisini sürdürmektedir. 135 Kürt ve 117 Vietnamlı mülteciyle savaş dışı stresin, savaşla ilgili stresin ve göç sonrası stresin ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin incelendiği bir çalışmada Kürtlerin göç sonrası ve savaşla ilgili stresi daha fazla taşıdıkları görülmüştür. Bunun en büyük nedeni Kürtlerin Vietnamlılara göre çatışma deneyimini daha yakın zamanda yaşamış olmalarıdır (Hollifield vd., 2018). Finlandiya’daki Kürt, Somali ve Rus göçmenler üzerinde yapılan bir başka çalışmada, Kürtlerin Somalili ve Rus göçmenlere göre daha fazla ruh sağlığı sorunu yaşadığı ve daha fazla travmatik yük taşıdıkları belirlenmiştir. Kürt yetişkinlerin genel nüfusa göre ruh sağlığı ile ilgili sağlık hizmetlerine daha sık (%39) ihtiyaç duydukları bildirilmiştir. Bu nedenle, ruh sağlığı ile ilgili sağlık hizmeti alan Kürt yetişkinler de ankette bu hizmetlere olan ihtiyacı genel nüfusa göre daha sık bildirmişlerdir (%23) (Castaneda vd., 2020). Finlandiya’daki başka bir çalışmanın bulgularına göre, Kürt erkek ve kadınların büyük çoğunluğu, menşee ülkelerinde travmatik bir olay yaşamıştır ve erkekler, kadınlara göre daha yüksek oranda şiddetli travmatik deneyimler (ör. kaçırılma ve işkence) bildirmiştir. Ayrıca, Finlandiya’da göçmenlere yapılan ayrımcılığın Kürt göçmenlerde ruh sağlığı semptomlarını artırdığı bulunmuştur (Rask vd., 2015). Görüldüğü üzere ülke içi yerinden edilip Avrupa ülkelerine göç etmiş Kürtlerle yapılan araştırmalar travmanın etkisini uzun yıllar koruduğunu göstermektedir. Ülke içinde yerinden edilip travmatize olmuş birey ve gruplara sadece Avrupa’da değil Türkiye’de de yaygın bir şekilde rastlanmaktadır.

Türkiye’deki yerinden edilmiş kişilerin çoğunluğunun travma yaşamaları şaşırtıcı değildir. Korkutma, sık sık güç kullanma, yaşamlarından endişe duyma, evlerinin yıkılmasına ve bazı durumlarda arkadaşlarının öldürülmesine veya yaralanmasına tanık olma bazı

kişilerde travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete, depresyon ve akıl hastalığının ortaya çıkmasına neden olmuştur (KHRP, 2006). Türkiye’de ülke içi yerinden edilenlerin ruh sağlıkları ile ilgili oldukça az araştırma yapılmıştır. Güneydoğu’dan zorunlu olarak göç edip İstanbul’a yerleşen 31 kişi ile yapılan bir araştırmada katılımcıların %70’inden fazlası dikkat eksikliği, huzursuzluk, sinirli olma ve travmatik olayların sürekli hatırlanması gibi belirtiler göstermişlerdir (Karalı ve Yüksel, 1997). 1990’larda Diyarbakır kent merkezine göç etmiş 100 kişi ile yapılan başka bir araştırmaya göre ise yerinden edilenlerin %66’sında TSSB bulgularına rastlanmıştır (Sır vd., 1998). Van’da yerinden edilen 52 kadın ve 65 erkekle yapılan bir araştırmaya göre ise %30’unun depresyon, %15’inin panik bozukluk ve %19’unun somatizasyon bozukluğu olduğu saptanmıştır (Aker vd., 2002). Batman’da yerinden edilenler arasında en yaygın ruhsal sorunların depresyon, anksiyete, psikosomatik yakınmalar, madde kullanım bozuklukları, yas reaksiyonları, özgüven eksikliği, aile içi sorunlar, şiddet durumları ve çeşitli korkular olduğu görülmüştür (Çelik, 2008). 1990’lı yıllarda ülke içinden yerinden edilenlerin yaşadıkları ruhsal sorunlar kişilerin yaşadıkları travmatik olaylarla yakından ilişkilidir. Yaşadıkları yerleşim alanlarını terk etmek zorunda kalan kişilerin travma maruziyeti birçok ruhsal sorunu ortaya çıkarmıştır. 2015-2016 yıllarındaki çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları da kişilerin birçok travmatik olay yaşamalarına neden olmuştur.

2015-2016 yıllarındaki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı yerinden edilenler akut stres bozuklukları, depresyon, dış uyaranlara karşı şiddetli tepkiler, öfke kontrol sorunları, içe kapanma, ölüm ve gelecek kaygısı ile güvensizlik sorunları yaşamıştır (DİTAM, 2018). Sokağa çıkma yasaklarında psikolojik problemler yaşadığını ifade eden 405 kişi ile yapılan görüşmelerde, %81’inin savaş şoku, %61’inin anksiyete bozukluğu, %53’ünün depresyon ve %53’ünün panik bozukluklar yaşadığı tespit edilmiştir. Kendine zarar verme ve intihar girişimleri de karşılaşılan psikolojik sorunlardan olmuştur (GÖÇİZDER, 2019). Çatışmalardan etkilenen çocuklar travmalar yaşamış, çaresizlik, tükenmişlik, uyum sorunları ve ölüm kaygısı taşımışlardır. Çocuklardan bazıları sese karşı hassaslaşmış olup korku ve ürperti refleksleri sergilemişlerdir. Birçok çocuk için okul anlamını yitirmiş ve okul hayatı askıya alınmıştır (HDP, 2016; Kibar, 2017). Çatışmalardan dolayı evlerini ve mahallelerini terk etmek zorunda kalan çocukların travmaları Sur’a geri dönmeleri ile tekrardan ortaya

çıkıştır. Yeniden Sur'a dönen çocuklar hem fiziksel hem de duygusal reaksiyonlar göstermiştir (Korkmaz vd., 2020). Hem 1990'lardaki köyden yerinden edilmeyi hem de 2015-2016'daki kentten yerinden edilmeyi deneyimleyen Sur sakinleri için iki yerinden edilme hem bireysel hem de toplumsal travmalar yaratmıştır. İki kez yerinden edilmenin sonucunda travma ve yasın devam eden iki gerçeklik olduğu ortaya çıkmıştır (Kılıç, 2021). Sonuçlar, yerinden edilme ve silahlı çatışmalardan sonra TSSB, depresyon ve anksiyete bozukluğunun oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Bu ilişki ülke içi yerinden edilen ve mülteci popülasyonlarının farklı psikososyal kırılganlıkları ve çatışmalar sonucu yaşadıkları travmanın şiddeti ile açıklanabilir (Morina vd., 2018). Çatışmalar ve iç savaşlar milyonlarca insanın yerinden edilmesine ve birçok travmatik olay yaşamasına neden olmaktadır. Genellikle orta ve düşük gelirli ülkelerde meydana gelen çatışma ve iç savaşlar bu ülkelerde ekonomik, toplumsal, siyasi ve psikolojik sağlık durumlarını derin bir şekilde etkilemektedir. Özellikle ruh sağlığı hizmetlerinin sınırlı olduğu bu ülkelerde travmatize olmuş kişi ve grupların yeterli desteği görmediği söylenebilir. Ruh sağlığı hizmetinden sınırlı bir şekilde faydalanılması ruhsal bozuklukların oranını arttırmaktadır. Yakınların kaybı, şiddet, işkence, yaralanma, ekonomik kayıplar kişilerin travmatize olmalarına neden olmaktadır. Türkiye'de yerinden edilenler de benzer şekilde birçok travmatik olay ve travmaya bağlı belirtiler göstermektedir. 1990'lı yıllarda ve 2015-2016 yıllarındaki çatışma ve şiddetten dolayı Türkiye'de yerinden edilenler ruhsal sorunlar yaşamışlardır. Genel olarak yerinden edilmenin kişi, grup ve toplumları psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak etkileyen süreçler doğurduğundan bahsetmek mümkündür.

1.2.2. Ülke İçi Yerinden Edilenlerin Sosyal ve Ekonomik Güçlükleri

Birleşmiş Milletler Yol Gösterici İlkeler'e göre ülke içinde yerinden edilmiş bütün bireyler temel hak ve özgürlüklere erişim hakkına sahiptirler. İkelere göre yerinden edilenler yetkili makamlar tarafından ayrımcılığa tabi tutulmamalı, temel gıdaya ve içme suyuna erişebilmeli, temel barınak, giyecek ve konut sağlanmalı, temel sağlık hizmetlerine erişebilmelidir (BM Yol Gösterici İlkeler, 2005). Ülke içi yerinden edilenlerin göç ettikleri yerlerde yeterli sağlık kuruluşu ve sağlık çalışınının olmaması, göç etmek zorunda kalanların ekonomik düzeylerinin iyi olmaması, beslenme sorunları,

ulaşım problemleri, kadınların tek bakım veren kişi pozisyonunda olması, güvencesiz çalışma koşulları, dil engelleri, sağlık sigortasına sahip olanların az olması gibi sosyal sorunlar kişilerin sosyal iyiliğini ve sosyal işlevselliğini etkileyen faktörlerdendir (Çalım vd., 2012). Çatışma ve şiddetten dolayı yerinden edilenler hem çatışmalar sırasında hem de sonrasında birçok sosyal ve ekonomik sorun yaşamaktadırlar (şamar ve Buz, 2023; Kılıç, 2023). Genel olarak ÷lke içi yerinden edilenlerin sağlık hizmetlerine ve eğitime erişim, barınma, dil sorunları, ayrımcılık, yoksulluk ve işsizlik gibi birçok sosyal ve ekonomik sorun yaşamaktadırlar.

1.2.2.1. Sağlık Hizmetlerine Erişim

÷lke içinde yerinden edilenlerin kendi ÷lkelerinde sağlık hizmetlerine erişimleri konusunda belirsizlikler ve sorunlar olabilmektedir. Pacheco-Coral'a göre ÷lke içi yerinden edilenlerin sağlık hizmetlerine erişimleri için en az iki koşulun karşılanması gerekir. İlk olarak ÷lke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayılarının ve ÷lke içi dağılımlarının net bir şekilde belirlenip kayıt altına alınması gerekmektedir. İkinci olarak ise ÷lke içinde yerinden edilme sürecinde sağlık hizmetlerinin sağlanmasıdan sorumlu aktörlerin ve kurumların net bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Bu iki husus yerinden edilenlerin niceliksel olarak belirlenmesine ve buna uygun sağlık hizmetlerinin yerel yönetimler, merkezi hükümet ve ulusal veya uluslararası sivil toplum kuruluşlarınca organize edilmesine katkı sağlayacaktır (2018). Türkiye'de 1990'larda yerinden edilme sürecinde Doğu ve Güneydoğu'dan İsviçre'ye göç eden Kürtlerin, menşei ÷lkede yeterli sağlık hizmetleri almadığından, sağlık hizmetleri almak için uzun yollar katettiklerinden bahsedilmektedir. Aynı araştırmada Türk/Kürt m÷ltecilerin İsviçre vatandaşlarına göre daha fazla sağlık sorunları yaşadıklarına değinilmiştir (Gilgen vd., 2005). Zorunlu göçe maruz kalmış bireylerin sağlık hizmetlerine erişimlerinin önünde ekonomik, sosyal ve kültürel bazı engeller bulunmaktadır. Pala'a göre ÷lke içi yerinden edilen kişiler genellikle yoksul ve işsiz oldukları için sağlık sigortasından yararlanamamaktadır. Birçok yerinden edilen kişi sağlık sigortası bulunmasına rağmen dilsel sorunlar ve ekonomik problemlerden dolayı sağlık hizmetlerine ulaşmada güçlükler yaşamaktadır (2013). ÷lke içi yerinden edilenlerin sağlık hizmetlerine erişimlerinin önünde birçok engel bulunmaktadır. Sağlık

sigortası eksikliği, yoksulluk ve dilsel sorunlar öne çıkan sorunlar olmaktadır. Ülke içi yerinden edilenlerin daha fazla sağlık sorunları yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda sağlık hizmetlerine erişim önemli olmaktadır. Türkiye’de yerinden edilenler sağlık hizmetlerine erişimde güçlükler yaşamaktadır.

HÜNEE’ye göre yerinden edilenlerin sağlık hizmetlerine erişememe nedenleri olarak maddi yoksunluk, sağlık güvencesinin olmaması, dil sorunları nedeniyle hizmet almada problemler ve sağlık kuruluşlarının eksikliği öne çıkmaktadır (2006). Yerinden edilenlerin sağlık sorunlarının beslenme, barınma ve hijyenle ilişkili olduğunu ve ailelerin yoksulluğundan kaynaklandığını belirtmek mümkündür. En çok karşılaşılan hastalıklar sarılık, tifo, solunum yolları hastalıkları, ishal ve kadın hastalıklarıdır (Kalkınma Merkezi, 2006). Batman’da yerinden edilen kişilerdeki sağlık sorunları arasında kalp, yüksek tansiyon, kanser, mide ağrıları, baş ağrısı, eklem ağrıları, kireçlenme, bel ağrıları, romatizma ve kansızlık gibi hastalıklar yer almıştır. Özellikle kadınlar dilden kaynaklı sorunlar ile kültürel nedenlerden dolayı doktora gitme yerine geleneksel yöntemlere başvurdukları bulunmuştur (Çelik, 2008). Hakkâri’de yapılan bir araştırmada sağlık hizmetlerine erişimin önündeki en büyük engellerin yoksulluk ve sosyal güvence eksikliği olduğu görülmüştür (Aker, 2008b). Yerinden edilmenin yaşandığı diğer iki kent olan Diyarbakır ve Van’da da sağlık hizmetlerine erişimin önündeki en büyük engeller dil sorunu, sağlık güvencesinin bulunmaması ve yoksulluk olarak tespit edilmiştir (Yükseker, 2008; Yüksek ve Kurban, 2009). Görüldüğü gibi 1990’lı yıllarda Türkiye’de ülke içinde edilenler birçok sağlık sorunu yaşamışlardır. Genel olarak yoksulluk, dil engelleri ve sağlık güvencesinin eksikliği ülke içi yerinden edilenlerin sağlık hizmetlerine erişimlerini güçleştirmiştir.

2015-2016 yılları arasındaki şiddet ve çatışmalı süreçten etkilenen kişilerle yapılan bir çalışmada katılımcıların %55’inin çeşitli sağlık sorunları yaşadığı, bu sağlık sorunlarının %26’sının beslenme bozukluğu, %17’sinin mide rahatsızlıkları, %13’ünün solunum bozukluğu, %12’sinin ise duyu yitimi olduğu rapor edilmiştir. Kendisi veya bir yakınının hamile olduğunu belirten 10 katılımcının %93’ü çatışma ve sokağa çıkma yasaklarının olduğu dönemde sağlık hizmetlerine erişimde sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu süreçte sağlık hizmetlerinden yararlanamama, gebe ve çocuk

muayenelerinin düzenli olarak yapılamaması deneyimlenmiştir (GÖÇİZDER, 2019). Sur'da yapılan başka bir araştırmaya göre ise 500 hanede 320 kronik hasta ve 177 engelli bireyin olduğu görülmüştür. Çatışma sürecinde tedavisi devam eden hastaların tedavi süreci yarıda kesilmiş olup özellikle yaşlı kişilerin kalp krizi, felç gibi hastalıklar geçirdiği ve ölüm oranında artış olduğu tespit edilmiştir. Uyku bozuklukları, iştahsızlık, kilo kaybı, hamile kadınlarda düşük veya düşük yapma tehlikesi, süttten kesilme ve menstrüasyon düzensizlikleri ortaya çıkmıştır. Görüşülen 500 aile üyesinin %63 oranında Yeşil Kart sahibi olduğu bildirilmiştir. Herhangi bir sosyal güvencesi olmayan ailelerin %33 oranında olduğu tespit edilmiştir (DİTAM, 2018). Sosyal güvenceden yoksun olmak yerinden edilenler arasında yaygın bir güvencesizliktir. Çalışma yaşamına katılmada sorunlar yaşayan ülke içi yerinden edilenlerin sosyal güvenceden yoksun olmalarının en büyük nedenleri arasında yoksulluk ve işsizlik ön plana çıkmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişimin yanı sıra ülke içi yerinden edilenler eğitime erişimde de güçlükler yaşamaktadır.

1.2.2.2. Eğitime Erişim

Yerinden edilmiş çocukların karşılaştıkları en tehlikeli ve belirgin sorunlardan biri eğitime erişimde yaşanan güçlüklerdir. Savaşlar ve çatışmalar birçok okul ve eğitim kurumunun kapanmasına veya yıkılmasına neden olmaktadır. Ailenin yoksul olması, okul masraflarını karşılayamama, dilin farklı olması ve yeni sistem gibi birçok nedenden dolayı milyonlarca çocuk eğitime erişememekte ve pek çok mülteci ve ülke içi yerinden edilen çocuk eğitime ulaşmamaktadır (Duman ve Snoubar, 2017). Nijerya'da ülke içi yerinden edilenlerin yaşadığı bir kampta çocukların eğitime erişiminin olmadığı ve çocukların eğitim haklarından mahrum kaldığı tespit edilmiştir (Olanrewaju vd., 2018). Sığınmacıların ve ülke içi yerinden edilenlerin mültecilere göre daha düşük eğitim seviyesine sahip olduğu (Gleeson vd., 2020), daha eğitilmiş mültecilerin daha az eğitilmiş mültecilere göre daha iyi ruh sağlığına ve sosyo-ekonomik statüye sahip olduğu görülmektedir (Porter ve Haslam, 2005). Eğitime erişim aynı zamanda ruh sağlığını olumlu etkilemektedir. Uganda'daki bir kampta kalan Güney Sudanlı ergenlerin daha yüksek bir eğitim seviyesine sahip olması daha az kaygı belirtisi ile ilişkilendirilmiştir (Scharpf vd., 2020). Yerinden edilenlerin yaşadıkları

yoksulluk, okulların kapanması ve kamp koşulları eğitime erişimlerini etkilemektedir. Eğitime erişimin ruh sağlığını olumlu etkilediği belirtilmektedir.

Türkiye’de ülke içi yerinden edilenlerin çocukları özellikle ekonomik nedenlerle eğitim olanaklarından tam anlamıyla faydalanamamış genellikle iki çocuktan birinin okula gönderildiği görülmüştür. 6 yaş ve üzeri nüfusu %34’ü 8 yıllık eğitime devam ederken kız çocuklarında bu oranın %27’ye düştüğü gözlenmiştir (Kalkınma Merkezi, 2006). Yerinden edilen ailelerin çocukları, özellikle ayakkabı boyacılığı, çöp temizleme, sigara ve gazete satma gibi işlerde veya sanayide çalıştığı için eğitimden mahrum kalmaktadır. Çocukların, okula devam etme konusunda istekli olmalarına rağmen dışarıda çalışmak zorunda olmaları yerinden edilmenin doğurduğu en büyük sosyal sorunlardan biridir (Aker, 2008b; Aker 2006). Özellikle kent merkezlerine ve metropollere göç etmiş yerinden edilmiş çocuklar yoksulluğun etkisiyle çalışma yaşamına dahil olmak zorunda kalmış, tekstil atölyelerinde ve marjinal sektörlerde vasıfsız işçi olarak çalışmışlardır. Ülke içi yerinden edilmiş çocukların ailelerini ekonomik olarak desteklemek için çalışmak zorunda kalması eğitim süreçlerini olumsuz etkilemiştir (Mutlu, 2009). Yerinden edilmenin getirdiği ekonomik zorluklardan dolayı birçok çocuk okula gidememiş ya da okulu yarıda bırakmıştır. Türkiye’de ülke içi yerinden edilen çocukların eğitim hizmetlerine erişememelerinin önündeki en büyük engeller yoksulluk, işsizlik ve sosyal dışlanmadır (Yükseker, 2008b). Doksanlı yıllarda ülke içi yerinden edilmiş çocuklar üzerine yapılan bir araştırmada 06-14 yaşındaki çocukların, %43’ünün okulla ilişkisinin olmadığını, bunun en temel nedeninin ise ailelerin ekonomik şartlarının elverişsiz olduğu bulunmuştur. Okula devam eden çocukların en fazla karşılaştıkları sorunlar ise anadilini kullanamama ve Türkçe bilmeme olarak dikkat çekmektedir. Bütün bunlara ek olarak okul masraflarının fazlalığı çocukların çalışmasına ve çocukların okulla olan bağlarının azalmasına neden olmuştur (Göç-Der, 2001). Yoksulluk, çocukların iş yaşamına zorunlu bir şekilde dâhil olması ve anadil ile ilgili sorunlar 1990’lı yıllarda yerinden edilen çocukların eğitime erişimlerini güçleştirmiştir.

Doğu ve Güneydoğu’dan yerinden edilen ve bu nedenle Batı metropollerine göç eden çocuklar okulda daha başarısız olmakta, sokakta çalışmak zorunda kalmakta ve okuldan

daha fazla kaçmaktadırlar (Uluocak, 2009). Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) 2003 verilerine göre, Diyarbakır’da sokakta çalışan 28 bin çocuktan %79,4’ü zorunlu göçle Diyarbakır’a yerleşen ailelere mensuptur. Sokakta çalışan çocukların %23,7’si ilse okula devam edememektedir (Kaya vd., 2008). Yerinden edilmiş çocukların ekonomik sorunlardan dolayı sokakta çalışması/çalıştırılması eğitime erişmemenin en büyük nedenlerinden biri olmuştur. Birçok aile maddi sorunlardan dolayı çocuklarını okula gönderememiştir (Kurban vd., 2006). Özetle ülke içi yerinden edilen çocukların eğitim sürecine katılımlarındaki dezavantajların temelinde “yoksulluk”, “anadili, etnik kimlik ve kültür farklılığı”, “ayrımcılık ve dışlanma” gibi nedenler bulunmaktadır. Örgün eğitimini sürdüren çocukların ise okul başarıları “anadil farklılığı”, “önyargılar” ve “yoksulluktan” kaynaklı olarak düşüktür (Göç Platformu, 2011). Yerinden edilenlerin çocuklarının çalışmak zorunda kalması yerinden edilmenin ortaya çıkardığı maddi yoksulluğun, çocukları çalışmaya zorlayan koşullar yaratmasından kaynaklanmaktadır.

Göçmenlerin, yerinden edilenlerin ve mültecilerin göç öncesinde, sırasında ve sonrasında birçok kayıp yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda özellikle çocukların ve ergenlerin okula devam etmelerinin ruh sağlıklarını olumlu yönde etkileyebileceği düşünülmektedir (Karaman ve Bulut, 2018). Eğitim sisteminin dışında kalan çocukların “kayıp kuşak” olmasının önüne geçilmesi için eğitime erişimlerinin devletler tarafından sağlanması gerekmektedir (Baş vd., 2017). Göç sonrasında ebeveynlerini kaybeden çocukların daha itaatkâr oldukları ve bir “sessizlik kültürü” edindikleri, kendilerini anlatmakta zorlandıkları ve yaşadıkları travmatik etkilerini okulda da devam ettiği dikkate alındığında eğitim yaşamında ruh sağlığı çalışmalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Ülke içi yerinden edilenlerin çocuklarının eğitim hizmetlerine erişimlerinin sağlanmasının yanı sıra eğitim yaşamında travmatik yaşantılardan kaynaklı ortaya çıkabilecek ruh sağlığı sorunlarının da tedavi edilmesini sağlayacak mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir (İpekyüz, 2010). Mülksüzleşmeyle ortaya çıkan yoksulluk çocukların iş hayatına katılmasına neden olmuştur. Yoksulluk, anadil, ayrımcılık, okulların yıkılması veya kapanması çocukların eğitime erişimlerini etkilemiştir. Aynı zamanda eğitime erişemeyen çocukların ruh sağlıklarının olumsuz etkilendiği birçok çalışmada değinilmiştir.

1.2.2.3. Barınma

Yetersiz barınma; güvenlik sorunu, sağlık risklerine maruz kalma ve iklim koşullarından korunma eksikliğine etkilerinden dolayı ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin karşılaştığı en yaygın sorunlardan biridir. Ülke içi yerinden edilenler evlerini terk etmeye zorlanmanın psikolojik travmasını yanlarında taşımanın yanı sıra barınma sorunlarıyla da baş etmek zorunda kalmaktadır (NRC, 2005). Barınma sorunu çözülen zorunlu göç mağdurlarının ruh sağlığı barınma sorunu olan kişilere göre daha iyi olduğu görülmüştür (Porter ve Haslam, 2005; Hynie, 2018). Uygun ve yeterli barınma imkânlarına sahip olan yerinden edilenlerin geçici barınan veya evsiz olan yerinden edilenlere göre daha sağlıklı oldukları bildirilmiştir. Barınma sorunu yaşamayan yerinden edilen kişiler ruhsal ve fiziksel olarak barınma sorunu yaşayan kişilere göre daha iyi durumda olmaktadır. Barınma imkânına sahip olan yerinden edilenlerin daha sağlıklı olmaları aşırı kalabalık evlerde ve yüksek derecede belirsiz olan koşullarda yaşamamaları ile ilişkilendirilebilir (Cheung ve Phillimore, 2013; Bakker ve Dagevos, 2014). Özetle barınma sorununun ruh sağlığı sorunları için bir risk faktörü oluşturduğundan sıklıkla bahsedilmektedir (Gleeson vd., 2020). Çünkü yaşanılan evin kaybedilmesi, maddi bir çöküşün daha da ötesinde kişinin barınma ihtiyacını karşılayan bir mülkten ziyade, kişinin yaşam alanının ve gündelik yaşamının da tahrip edilmesi anlamını taşır. Bu sebeple yerinden edilenler evi sadece ekonomik veya toplumsal olanı benimsemek için araçsallaştırdıkları toplumsal bir birim olarak değil kimlik ve aidiyetin oluşturulduğu bir alan olarak da görmektedirler (Pala, 2015). Barınma, yerinden edilenlerin ilk yaşadığı sorunların başında gelmektedir. Birçok yerinden edilen kişi elverişsiz koşullarda barınma ihtiyacını karşılamaktadır. Barınma sorununu ortaya çıkaran şey ise yerinden edilen kişilerin evlerinin hasar alması ya da yıkılması durumudur.

2015-2016 yılları arasındaki yerinden edilme sürecinde Sur'daki 595 yapıdan 89'unun tamamen, 36'sının kısmen yıkıldığı ve 48'nin hasarlı olduğu, bir başka deyişle tescilli olan yapıların yüzde 30'unun hasarlı veya kullanılamaz yapılar olduğu tespit edilmiştir (GÖÇİZDER, 2021). Yapılan bir araştırmada Sur'da yerinden edilen 489 kişiden 279'unun çatışmalar öncesinde evinin mülküne sahip olduğu, 210'unun ise kiracı

olduğu bildirilmiştir. Fakat çatışmalardan sonra kendine ait bir evde yaşayan kişi sayısının 74'e düştüğü tespit edilmiştir. Çatışma ve şiddet ortamı her 4 aileden 3'ünün evsiz kalmasına neden olmuştur (DİTAM, 2018). Uluslararası Af Örgütü yerinden edilen ailelerin yaşam koşullarının kötüleştiğini, ailelerinin büyük bir kısmının kent merkezindeki güvenli yerlere göç ettiğini bildirmiştir. Özellikle Sur'da kiracı olan kişilerin yerinden edildikten sonra ödemekle yükümlü oldukları kira ücretlerinin önceki konutlarına göre yüzde 200'e ulaşan oranlarda daha pahalı olduğu bulunmuştur (Uluslararası Af Örgütü, 2016). Kiracı olma durumu ekonomik zorlanmanın yanı sıra yerinden edilen Surlular için "milletin evi", "el âlemin evi" gibi tanımlamalara neden olmuş ve kendileri de "elin kiracısı" olmuşlardır. Bu durum yeni mekâna aidiyet sorununa neden olmuştur. Yeni evle kurulan bu güvensiz ilişki evini kaybedenlerin ikinci bir travma yaşamasına neden olmaktadır (Pala, 2015). Hem ekonomik hem de Sur'a karşı hissettikleri manevi bağdan dolayı yerinden edilenler yeni mekânla bağ kurmakta zorlanmışlardır. İnsanların yaşam alanları olan mekânlardan kopuşları ayrı bir sorun olarak görülürken geri dönüş sürecinde evlerin yıkımı ya da tahrip edilmesi de psikolojik sorunlara neden olmuştur (Kibar, 2017). Barınma, yerinden edilenlerin temel ihtiyaçlar konusunda önceliklerinden olmaktadır. Çünkü birçok yerinden edilen kişi evlerini ve mülklerini çatışma ve savaş durumlarında kaybetmektedirler. Güvenlik ihtiyacının da bir 'çatı'ısı olan barınma alanı kişilerin kimlik, aidiyet ve birçok fizyolojik ihtiyaçlarını karşıladığı mekânlardır. Yerinden edilme kişilerin aidiyet kurdukları mekânla bağlarını koparıp yabancı oldukları barınma alanlarına sürüklemiştir. Bu yeni alanlarda ve elverişsiz koşullarda birçok kişi bir arada yaşamak zorunda kalmaktadır. Barınma ile ilgili bütün bu durumlar aynı zamanda kişilerin ruh sağlığını olumsuz etkileyen birçok faktör ortaya çıkarmaktadır. Barınma gibi dil de aidiyetin ve kimliğin önemli bir belirleyicisi olmak ile birlikte kamusal hizmetlere erişim etkileyen bir faktördür.

1.2.2.4. Dil Zorlukları

Dil zorlukları; tüm mülteciler, sığınmacılar ve ülke içi yerinden edilenler için ortak bir sorundur. Dil sorunları yerinden edilenlerin sağlık hizmetlerine erişimlerini, iş bulmalarını ve sosyal bütünleşmelerini engelleyebilmektedir. İyi dil bilen mültecilerin

üst düzey yöneticilik yapma veya profesyonel işlerde çalışma imkânları daha fazladır. Dil bilmeyen mülteciler ise genellikle düşük vasıflı işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır (Mann ve Fazil, 2006; Cheung ve Phillimore, 2013). İyi dil performansı daha iyi işlere, eğitim fırsatlarına ve uygun tıbbi bakıma erişim sağladığından, bu beceriler sıklıkla göçmenler tarafından bir endişe kaynağıdır (Bustamante vd., 2017). Dil engellerinin hem nitel hem de nicel olarak yapılan çalışmalarda yerinden edilenlerin ruh sağlığını önemli ölçüde etkilediği ve depresyonun belirleyicilerinden olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle yerinden edilenlerin eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıracak ve sosyal bütünleşmelerini sağlayacak hizmetler arasında tercüme hizmetlerinin olması olası sorunların azalmasını sağlayacaktır (Hynie, 2018). Yirmi iki çalışmanın değerlendirildiği bir meta-analiz çalışması dil ediniminin/yeterliliğinin, sosyal entegrasyonu ve ruh sağlığını önemli ölçüde etkilediğini; dil güçlüklerinin, sığınmacıların ve yerinden edilenlerin yaşadığı en belirgin göç sonrası stresörlerden biri olduğunu belirtmektedir (Gleeson vd., 2020). İngiltere'ye göç eden Türkiye kökenli kişilerle yapılan bir araştırmada göçmenlerin entegrasyonunu etkileyen en önemli konuların başında dil sorunu gelmektedir. Dil sorunu; kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkileri etkilediği için göçmenlerin entegrasyonunda önemli bir yer edinmektedir (Buz, 2021). Buradan hareketle dil yeterliliğinin veya nitelikli tercüme hizmetlerinin sosyal, ekonomik ve kültürel entegrasyonu olumlu anlamda etkileyeceği söylenebilir.

Doğu ve Güneydoğu'da Türkçe bilmeyen ve sadece Kürtçe konuşan on binlerce kadın bulunmaktadır. Bu da özellikle kadınların sağlık hizmetlerine erişimlerini etkilemektedir (NRC, 2003). Dil engeli özellikle kadınların sağlık hizmetlerinde kendilerini yeterli derecede ifade edememelerine, anlaşılma problemi yaşamalarına ve bunların sonucunda güvende hissetmemeye neden olmaktadır. Benzer şekilde Türkiye'de doğum öncesi bakım alamayan kadınlardan anadili Türkçe olanların oranı %22,1 iken anadili Kürtçe olanlarda bu oran %59,7'dir. Benzer şekilde anadili Türkçe olan kadınların %7,9'u sağlıklı olmayan koşullarda doğum yaparken anadili Kürtçe olanlarda bu oran %49,7'dir (Çalım vd., 2012). Hakkâri'de yapılan bir araştırmada hasta yakınlarına sağlık hizmeti sunumunda çeviriler yapıldığı için doktor-hasta ilişkisinin kurulamadığı, bu nedenle bazı tanı hatalarının yaşandığından bahsedilmektedir. Dil sorunu nedeniyle kamusal hizmetlerden yararlanamayan ve günlük

olayları takip edemeyen bazı kadınlar kendilerini eve tıkmış “mahkûm” olarak görmektedir (Aker, 2008b). Bir araştırmada göçmenler sağlık hizmetlerine erişememelerinin nedenini %26,3 ile dil sorunları olarak belirtmişlerdir (Baş vd., 2017). Dil, özellikle sağlık hizmetlerine erişimi ve toplumsal yaşama katılımı önemli ölçüde etkilemektedir.

Dil problemleri, aile ve toplumsal desteği azaltmakta ve göçün olumsuz etkilerini arttırmaktadır (Kaya ve Hiçdurmaz, 2018). Zorunlu göç sonucunda çocuk ve ergenlerin yaşadıkları dil sorunları onları olumsuz etkilemekte, bilinmeyen bir çevre düzenine ve yeni okul hayatında problemlere ve uyum sorunlarına neden olmaktadır (Karaman ve Bulut, 2018). Dil sorunu özellikle sağlık ve eğitim hizmetlerine olan erişimi önemli derecede etkilemektedir. Bu yüzden ülke içi yerinden edilene yönelik yapılan psikososyal çalışmaların Kürtçe sunulması önemlidir (Arabacı vd., 2016; Kılıç, 2021). Sonuç olarak ülke içi yerinden edilenlerin sağlıklarını korumak ve sosyal entegrasyonlarını sağlamak için gerekli dil eğitiminin verilmesi ve sağlık hizmetlerinde tercüman desteğinin sağlanması önemlidir. Bu konuda politikalar geliştirilmesinin ve uygulanmasının sorunun çözülmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir (Çalım vd., 2012). Anadil ve kültürel farklılıklar sebebiyle yerinden edilen kişiler sosyo-ekonomik ve psiko-sosyal sorunlarla karşılaşmakta ve daha izole bir yaşam sürdürmektedir. Ülke içi yerinden edilen kişilerin izole yaşamasının bir diğer nedeni ise toplumsal yaşamdaki ayrımcılık algısı, söylem ve pratikleridir.

1.2.2.5. Ayrımcılık

Ayrımcılığın ve ırkçılığın ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Londra'nın iç kesimlerindeki mültecileri inceleyen bir çalışmada, depresyon genellikle sosyal izolasyon, ayrımcılık ve ırkçılık ile bağlantılı bulunmuştur (Mann ve Fazil, 2006). Birçok araştırma, yerinden edilen mültecilerin yaşadığı ayrımcılık deneyimlerinin ruhsal sağlıkları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Yugoslavya'da yerinden edilenlerin göç ettikleri ülkelerde kabul edilmelerinin duygu durumları üzerinde olumlu etkisi olduğu, Kolombiyalı yerinden edilenlerin sistematik ayrımcılık ve dışlanmadan dolayı yüksek düzeyde stres, kaygı ve depresyon yaşadıkları

tespit edilmiştir (Hynie, 2018). 1549 yerinden edilen Sudanlıyla yapılan bir araştırmada yerinden edilmiş kişilerin düşük eğitim ve ruhsal bozukluk tanıları ile damgalandıkları ve onlara yönelik olumsuz tutumların olduğu görülmüştür (Sanhori vd., 2019). Arap Amerikalı mültecilerin ABD'ye yerleştiklerinde, damgalanma ve ayrımcılığa maruz kaldıkları (Kira vd., 2023), yine özellikle İranlılar başta olmak üzere Norveç'te yaşayan mültecilerin birçoğunun iş yaşamında ve toplumsal ilişkilerinde dil sorunları nedeniyle ayrımcılık ve önyargıya maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Sattarzadeh, 2009). Ayrımcılık, sosyal, ekonomik ve ruhsal birçok sorun ortaya çıkarmaktadır. Özellikle yerinden edilenlere karşı geliştirilen ayrımcılık söylem ve pratikleri onları toplumsal katılımdan uzak bırakmakta ve ruh sağlıklarını olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’de yerinden edilen Kürt göçmenlerin yaşadıkları siyasi baskının, travmaların ve ayrımcılık türlerinin yerleştikleri İsveç’te ruh sağlıklarını olumsuz etkilediği bulgulanmıştır (Taloyan vd., 2011). Yapılan bir araştırmada Kürt erkeklerinin kendilerini kadınlara göre daha sık ayrımcılığa uğramış olarak algıladığı bulunmuştur. Kürt kadınlarının ayrımcılık algısında yaşamları üzerinde erkeklere göre daha düşük bir kontrol duygusunun olmasının etkisi olduğundan bahsedilmektedir. Erkekler arasında daha yüksek bir istihdam oranı (%67) hem koruyucu bir faktör (daha iyi başa çıkma ve kendi yaşamları üzerinde daha fazla kontrol) hem de toplumla daha fazla temas gerektirebileceğinden artan ayrımcılık duygularının olası bir nedeni gibi görünmektedir (Taloyan vd., 2008) Ayrıca, ayrımcılığın Türkiye, Irak, İran ve Suriye’de yerinden edilmiş Kürtlerde ruh sağlığı konusunda önemli bir risk faktörü olduğu bulunmuştur (Salama vd., 2020).

Yerinden edilenler “yabancı/öteki” algısından dolayı sosyal dışlanmaya maruz kalmakta ve dolayısıyla ötekileştirilmektedir (Coşkun ve Yılmaz, 2018). Zorunlu göç yaşayan kişiler kimliklerinden dolayı potansiyel tehlike unsuru olarak görülüp suçlu ve istenmeyenler olarak sosyal dışlanmaya tabi tutulabilmektedir (İpekyüz, 2010). 1990’lardan sonra Türkiye’nin Batısına göç eden Kürtler yoksulluk ve dışlamadan dolayı şehirlerin gecekondu bölgelerinde yaşamaya başlamış ve bazı kent sakinlerince ekonomik sorunların kaynağı olarak görülmüştür. Kürt göçmenlerin İzmir’in en yoksulları olması bile “haksız ayrıcalıklardan yararlananlar” “haksız kazançlarla

servetlerini arttıranlar” olarak etnikleştirilen bir ayrımcılığın önüne geçememiştir. Ayrımcı pratik ve görüşler kent yaşamında toplumsal olarak dışlanmış bir Kürt imajının oluşmasına neden olmuştur (Saraçoğlu, 2010). Ülke içi yerinden edilenler ayrımcılık algısı ve dışlamalardan dolayı İstanbul’da ev kiralama, iş bulma ve eğitim konusunda zorlanmışlardır (Yükseker, 2008b, s. 236). Ülke içi yerinden edilenler, göç ettikleri bazı yerlerde potansiyel suçlu olarak görülüp bazen saldırılara uğramaktadır. Özellikle ülkenin batısında bazı şehirlerde yerinden edilenler istenmeyenler olarak etiketlenmekte, toplumsal olarak dışlanmakta ve çeşitli şiddet türlerine maruz kalmaktadırlar (İpekyüz, 2010). Türkiye’de yerinden edilenler göç ettikleri yerlerde birçok ayrımcılık türü ile karşılaşmaktadır. Yerinden edilenlerin tekinsiz ve kriminalize kabul edilerek sosyal dışlanmaya tabi tutulduğu belirtilmektedir.

Yerinden edilenlerin sosyal dışlanması bütünüyle edilgen bir durum olmayıp ekonomik, sosyal ve psikolojik etkiler de yaratmaktadır (Yükseker, 2008b, s. 236). Yerinden edilen Kürtlerin kendileri gibi olmayan kişilerle ilişkilenede zorluk yaşadıkları, “başkalarının” kendilerini huzursuz hissettirdiği, bütün bu etkenlerin kendilerinde tecrit duygusu oluşturduğu bulunmuştur (Aker, 2002). 2015-2016 yıllarında yerinden edilen aileler göç ettikleri yerlerde dışlayıcı ve ayrımcı uygulama ve tutumlara maruz kalmışlardır. Bilhassa, yerinden edilenlerin çocukları okullarda dışlayıcı tutumlarla karşılaşmışlardır. Bu nedenlerden dolayı ortaya çıkan güvensizlik, ailelerin çocukları okula yollamalarına sebebiyet vermekle birlikte çocukların da eğitime devam etme isteklerini olumsuz etkilemiştir (GÖÇİZDER, 2019). Yerinden edilenlerin yaşadıkları yoksulluk ve barınma sorununun da sosyal dışlanma ile ilgili olduğu, ırkçılık ve ayrımcılığın yerinden edilenleri toplumsal olarak yalıttığı ve travmalarını arttırdığı unutulmamalıdır (Kan, 2013). 1990’lı yıllarda Batı metropollerinde göç edenler genellikle yaşadıkları çevrede yoksulluklarından ve öteki olarak görüldüklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Benzer şekilde 2015-2016 yıllarında yerinden edilen kişilerin de ayrımcı ve dışlayıcı tutumlara maruz kalmışlardır. Özellikle okullardaki ayrımcı tutum ve davranışlar okula devamı etkileyen bir faktör olmuştur.

Ülke içi yerinden edilenler maddi kayıplarından dolayı yoksulluk ve işsizlik durumunu yaşamaktadır. Ülke içi yerinden edilenlerin mülksüzleşmesi yaşanan yoksulluğun en önemli belirleyicisidir.

1.2.2.6. Yoksulluk ve İşsizlik

Mülteciler ve yerinden edilenler yoksulluk ve yoksulluğun ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik problemler yaşamaktadırlar. 59 çalışmanın dâhil edildiği bir meta-analizde mültecilerin ruh sağlığı ile sosyo-ekonomik durumları arasında olumlu ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Birçok mülteci ve yerinden edilen kişinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı bilinmektedir (Hynie, 2018). Yoksulluğun ve maddi zorlukların ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri vardır. Birleşik Krallık'ta sığınmacılar derin bir yoksullukla karşı karşıya kaldığı, temel ihtiyaçlarının devlet tarafından yeterince karşılanmadığı görülmüştür (Mann ve Fazil, 2006). Filistin'de yerinden edilmiş hanelerde, yerinden edilmemiş hanelere göre daha yüksek yoksulluk oranları ve daha kötü barınma koşulları görülmektedir (Saabneh, 2018). Avustralya'da yapılan bir çalışmaya göre mültecilerin en önemli sorunlarının %38,6 ile çalışma izninin verilmemesi, %34,5 ile yoksulluk, %33,8 ile iş bulmada güçlük yaşama olduğu bulunmuştur (Aragona vd., 2013). Yoksulluk yerinden edilmiş kişilerin barınma, çalışma ve ruh sağlıklarını da etkileyen birçok etken yaratmaktadır.

Ülke içi yerinden edilenlerin düzensiz ve kayıt dışı işlerde yarı zamanlı bir şekilde çalışmaları yaşadıkları ekonomik sorunların önemli bir vechesini oluşturmaktadır. Bu nedenle nitelik gerektiren işlerde çalışamayan ve eğitim seviyeleri genellikle düşük olan yerinden edilenlerin karşı karşıya kaldıkları önemli sorunlardan biri de işsizliktir (Karataş ve Barut, 2021). Yapılan araştırmalar, yoksulluğun ve işsizliğin göçmenleri farklı şekillerde etkileyebileceğini ve ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini göstermektedir (Mawani, 2014). Göç sonrası stres faktörleri ve bunların ruh sağlığı tedavisi üzerindeki etkileri üzerine yapılan bir çalışmada, işle ilgili finansal zorlukların tedaviyi en sık engelleyen faktör olduğu bulunmuştur (Gleeson vd., 2020). Sri Lanka'da yapılan bir çalışmada işsizlikle bağlantılı olarak, yerinden edilmiş hanelerin büyük bir bölümünün yeterli gıda kaynağından yoksun olduğu ve bunun da mevcut yerinden

edinilmiş duruma ekstra stres yüklediği görülmüştür (Siriwardhana vd., 2013). Yerinden edilenlerin ekonomik sorunları işle ilgili durumlarla yakından ilişkilidir. Yerinden edilenlerin vasıflı işler yerine geçici ve güvencesiz işlerde çalışmaları hem ruh sağlıklarını olumsuz etkilemekte hem de yoksulluk derecelerini arttırmaktadır.

Yoksulluk, Türkiye’de yerinden edilmiş kişilerin en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Ülke içi yerinden edilmiş ailelerdeki çocukların %45’inin ve kadınların %15’nin çalıştığı, maddi zorluklar nedeniyle özellikle geniş ailelerin kendilerine yetecek barınmayı %85 oranında gerçekleştiremediği bildirilmiştir. Yerinden edilenlerin hane içi gelirleri de oldukça düşüktür. Yerinden edilenlerin %40’ının işinin olmadığı ve %70’inin gelirlerinin düşük olduğu görülmektedir (Aker, 2002). Yerinden edilenlerin çocukları genellikle sokaklarda çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Ebeveynler işsiz olduğu veya kayıt dışı ve güvencesiz işlerde düşük ücretlerle çalıştıkları için çocuklar çalışmak zorunda kalmaktadır. Yerinden edilen aileler mevsimlik işçi olarak ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır. Mevsimlik işçilik, en yoksul kişilerin oldukça zor şartlar ve koşullar altında çalışması durumudur. Batı illerine mevsimlik işlere gidenler düşük ücretler almakta, kötü yaşam koşullarına rağmen hayatlarını idame ettirmekte ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Yerinden edilenlerle yapılan bir araştırmada ailelerin %29’unun mevsimlik işlere gittikleri tespit edilmiştir. Anket yapılan 400 hanede 834 çalışan bulunduğu, %54’ünde yalnız bir kişinin çalıştığı, %26’sında ise iki kişinin çalıştığı bulunmuştur. En az bir kişinin gelirleriyle 3,3 kişinin geçindiği, %6’sının mevsimlik işçi olarak çalıştığı %10’unun da işsiz olduğu araştırmaya yansımıştır. Erkeklerin %6’sının hem okuyup hem çalıştığı, kadınların ise %9’unun mevsimlik işçi olduğu göze çarpmaktadır (Kalkınma Merkezi, 2006). 1990’lı yıllarda yerinden edilenler yaşadıkları yoksulluk nedeniyle kadınların ve çocukların da çalışma yaşamına katılmak zorunda kaldığı, hanelerin genellikle gelirlerin düşük olduğu, mevsimlik işçi ve enformel sektörlerde çalışmanın yaygın olduğu bir durumla karşılaşmışlardır.

Yerinden edilme büyük bir yoksulluk ortaya çıkarmaktadır. Diyarbakır’da çatışma ve şiddet nedeniyle yerinden edilenlerin %79,7’si temel ihtiyaçlarını giderememiş üçte ikisinin ekonomik durumları göç öncesine göre daha kötü olmuştur (Keser, 2011, s. 102-103). Diyarbakır ve Van gibi şehir merkezlerinde yetişkin erkeklerin nitelsiz işçi

olarak çalışma yaşamına katıldığı veya pazarcılık/işportacılık yaptığı, erkek çocuklarının sokakta satıcılık yaptığı, kız çocuklarının sokakta mendil ve su sattığı, ailelerin mevsimlik tarım işçisi olarak Akdeniz, Karadeniz ve Ege Bölgelerine dönemsel olarak göç ettikleri görülmektedir (Yükseker, 2008, s. 229). Batman'daki yerinden edilenler ise benzer şekilde vasıfsız işçi olarak daha çok inşaatlarda çalışmaktadırlar. 1990'lardaki yerinden edilenlerin yaşadıkları ekonomik problemler psikososyal sorunları beraberindeki getirmiştir (Çelik, 2008). Ankara, İstanbul, Diyarbakır ve Van'da 531 üniversite öğrencisi ile yapılan bir çalışmada, çatışma yaşanan kentlerde (Diyarbakır ve Van) yaşayanların çatışma yaşanmayan kentlerde (İstanbul ve Ankara) yaşayanlara göre sosyo-ekonomik olanaklarının daha düşük ve travma yaşantılarının daha fazla olduğu görülmüştür (Pakdemir, 2011). Göç eden ve göç etmeyen toplamda 305 ergen ile yapılan bir çalışmada göç edenlerin karşılaştığı en büyük sorunun ekonomik sorunlar olduğu tespit edilmiştir (Gün ve Bayraktar, 2008). Mülklerinden ve geçim kaynaklarından uzak kalan ülke içi yerinden edilenler yaşadıkları ekonomik yoksunluklardan dolayı insani yardımlara bağlı olarak hayatta kalmaya çalışmaktadır (Ünal, 2008). Yoksulluk, yerinden edilenlerin temel ihtiyaçlara erişimlerini olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda yerinden edilme ile ilişkili yoksulluk mevsimlik işçiliği ortaya çıkarmakta ve kişilerin ruh sağlıklarını olumsuz etkilemektedir.

Ekonomik sorunlar yerinden edilme sürecinde “mülksüzleşmeye” neden olmakta ve kent yaşamında yoksulluğu daha da derinleştirmektedir (Kaya vd., 2008). 2015-2016 yıllarındaki çatışma ve şiddet durumundan dolayı yerinden edilenlerin birçoğu ev ve işlerini yitirmiş, ekonomik olarak zorlanmış ve bu süreçte derin bir yoksulluğa itilmişlerdir. Yerinden edilenlerin genellikle mülksüz ve maddi birikime sahip olmaması, eşya ve evlerinden oluşan maddiyatlarını yitirmeleri yaşadıkları ekonomik sorunları daha da derinleştirmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2016). Göç sonrasında kendilerini idame ettirecek ekonomik koşulların zorluğu nedeniyle kira ve temel ihtiyaçlarını karşılamada güçlükler yaşamışlardır. Refah seviyesinin nispi olarak düşük olduğu çatışma bölgelerinde, çatışmalardan sonra ekonomik sıkıntılar giderek artmış toplumsal refah seviyesinde büyük gerilemeler olmuştur (GABB, 2016). Yapılan bir diğer çalışmada katılımcıların %35'i işçi olduğunu ancak işe gidemediğini, %34'ü ekim yapmadığını, %28'i dükkânını yasaklar boyunca kapatmak zorunda kaldığını,

%24'ü de hayvancılık yapamadığını ifade etmiştir. Katılımcıların %25'i temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde ekonomik güce sahip olmadığını, %30'u maaşının kendilerine ancak yettiğini, katılımcıların %24'ünün sabit bir gelirin olmadığı, genel olarak katılımcıların %95'inin göç sonrası ekonomik zorluklar yaşadığı tespit edilmiştir (GÖÇİZDER, 2019). 500 yerinden edilen aile üyesiyle yapılan başka bir araştırmada, katılımcıların %89'unun çalışmadığı, kadınlarda çalışmama oranının %96, erkeklerde bu oranın %52 civarında olduğu tespit edilmiştir. Sur'da işsizliğin yoksulluğun çok önemli faktörlerinden biri olduğu, çalışma yaşamında kadınların neredeyse hiç yer almadığı dikkate değer bir olgudur. 500 katılımcı içinde işçi, emekli ve esnaf olanların oranının yüzde 10 bile olmadığı ve görüşülenlerin genellikle seyyar satıcı, mevsimlik işçi olarak ve gündelik işlerde düzensiz çalıştığı tespit edilmiştir. 500 aile içinde hiç memur olmaması bir diğer dikkat çeken durumdur (DİTAM, 2018). Görüldüğü üzere hem 1990'lardaki hem de 2015-2016'daki yerinden edilme süreci mülksüzleşme sorununu ortaya çıkarmış, çatışma öncesinde üretim ve çalışma yaşamına dâhil olan kişiler, göç sonrasında bu kazanımlarını yitirmiştir. Mülksüzleşme ve işsizlik durumu yerinden edilenleri ekonomik olarak güçsüzleştirmiştir. Yerinden edilenler temel ihtiyaçlarını karşılayacak ekonomik gelirlerini kaybetmiş, işsizlik oranı oldukça yükselmiştir. Çünkü çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında birçok kişi tek gelir kaynakları olan işlerini kaybetmiş, sonrasında ortaya çıkan ekonomik kayıplar ise yoksulluklarını daha da derinleştirmiştir.

Ülke içi yerinden edilenler sağlık hizmetlerine ve eğitime, eğitime erişim, barınma, dil zorlukları, ayrımcılık, yoksulluk ve işsizlik gibi birçok sosyal ve ekonomik sorunlar deneyimlemişlerdir. Özellikle hem 1990'lı yıllarda hem de 2015-2016 yıllarında yerinden edilen kişiler büyük ekonomik kayıplar ve sosyal sorunlar yaşamışlardır. Maddi birikimlerini ve mülklerini çatışma alanlarında bırakmak zorunda kalan kişiler ekonomik sorunlarla ilişkili olarak barınma, yoksulluk ve işsizlik gibi birçok sorunla karşılaşmışlardır. Benzer şekilde sokağa çıkma yasakları dışında sağlık ve eğitime erişimin de maddi gelirle ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda ekonomik kayıpların ortaya çıkardığı tablo daha da netleşmektedir. Her ne kadar 1990'lı yıllara göre yoksulluk; eğitim ve sağlığa erişimde belirleyici tek faktör olmasa da özellikle herhangi bir sosyal güvencenin olmaması sağlık hizmetlerine erişimi etkilemektedir.

Ayrımcılık ise kişilerin okul yaşamında ve toplumsal yaşamında karşılaştığı bir sorun olmuştur. Dil zorlukları ise kendisini daha çok sağlık hizmetlerine erişimde hissettirmiştir. Ancak yaşanan bütün ekonomik ve sosyal sorunların kişilerin ruh sağlığını olumsuz etkilediğinin altını çizmek gerekir. Yerinden edilmenin ortaya çıkardığı bu karmaşık tablo sosyal politikalar ve sosyal hizmetin mesleki alanında yer almaktadır. Özellikle ülke içi yerinden edilenlerin yaşadıkları yoksulluk, işsizlik, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, psikolojik sorunlar, ayrımcılık ve dil zorlukları sosyal politikanın ve sosyal hizmetin anahtar bir rol oynayabileceği sorunlardandır.

1.3. ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLENLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR VE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Bu bölümde yerinden edilmenin ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlara çözümler geliştirebilecek sosyal politikalar ve sosyal hizmet uygulamaları ele alınmıştır.

1.3.1. Sosyal Politikalar

Bu bölümde ülke içi yerinden edilenlere yönelik sosyal politikalara değinilecektir. Sosyal politikanın tanımı, kapsamı ve araçlarının neler olduğu konumuz açısından önemlidir. Sosyal politikanın ‘Anglo-Sakson’ ve ‘Kıta’ Avrupa tanımları arasında farklar bulunmaktadır. Anglo-Sakson tanıma göre sosyal politika; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut ve kişisel sosyal hizmetlerin toplumsal olarak sağlanmasıdır. Bu hizmetlerin hangi aktör tarafından sağlandığı, sorumluluğun kime karşı olduğu etkinlik ve verimlilik açısından önemli kriterlerdir. Kıta Avrupa’sında ise sosyal politika, emek piyasası ile ilişkili kurumlar ve bilhassa işçi haklarının ön plana çıktığı işverenler, sendikalar ve hükümet arasındaki anlaşma yapılarını işaret etmektedir (Kleinman, 2017, s. 159). Sosyal politika aynı zamanda risk etmenlerinin kamusal açıdan idare edilmesidir. Bazı riskler sabit ve kalıcı, bazıları ise tarihseldir. Bunlar bazı olay ve durumlarla ortaya çıkar ve bir süre sonra ortadan kaybolurlar. Örneğin, bütün modern uygarlık boyunca yoksulluğun, evsizliğin, engelliliğin sabit olup işsizlik ve nükleer radyasyon gibi konuların ise dönemsel olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Andersen,

2017, s. 39). Özellikle Batılı sistemlerde geniş anlamıyla sosyal politika; sosyal hizmetler, konut politikası, sağlık politikası ve yoksullukla mücadele gibi konularda önemli bir alanı kapsamaktadır. Farklı tanımlarla birlikte sosyal politikaların yoksulluğu azaltmayı, sosyal korumayı genişletmeyi, sosyal içermeyi sağlamayı ve insan haklarını güçlendirmeyi amaçladığı söylenebilir (Taşçı, 2009). Sosyal politika, ülkeler arasında hatta bazen aynı ülke içinde bile değişiklik gösterebilmektedir. Özellikle emeklilik, işsizlik, maluliyet, sosyal koruma, aile ve çocuk politikaları, yoksulluk ve sosyal içermeye ilgili politikalar, sağlık, eğitim, konut ve kişisel sosyal hizmetlerin sağlanması hem ülkeler arasında hem de aynı ülke içinde değişiklik gösteren alanlardır (Kleinman, 2017, s. 162).

Sosyal politika, sosyal refah yoluyla sosyal adaleti sağlama ve sosyal sorunları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Sosyal adaleti sağlama amacıyla tüm sosyal sınıf ve grupların iyilik ve esenliklerini geliştirme, eğitim, sağlık, beslenme, giyim ve barınma gibi temel ihtiyaçları yoksullar için erişilebilir kılma çabasıdır (Danış, 2007). Refah sistemlerinde kamusal kaynaklar daha düşük sosyal sınıflar için kullanılmaktadır. Refah sisteminin eşitlik ilkesinde, hizmetlerin hangi sınıflar için kullanıldığı ile hizmet masraflarının nasıl karşılandığı önemlidir (Marshall, 2017: 26). Bu nedenle sosyal adalet gereği sosyal politika, genel anlamıyla insani kapasiteyi arttırmayı ve optimal düzeyde tüm kamusal kaynak yapısı üzerinde halkın tasarrufunu içermektedir (Andersen, 2017, s. 49). Sosyal adalet sosyal politika için önemli bir mekanizmadır. Çünkü birçok kamusal hizmet, gelir adaletsizliğinin sonucu ortaya çıkan dezavantajların gruplar üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak için kullanılmaktadır. Sosyal güvenlik, istihdam, sağlık hizmetleri, eğitim, barınma ve sosyal bakım refah devletinin önemli kamusal hizmetlerindendir ve bu kamusal hizmetler refah devletlerinde dezavantajlı gruplar lehine kullanılmaktadır.

Refah devleti sosyal güvenlik, istihdam, sağlık ve eğitim hizmetleri, barınma ve sosyal bakım gibi kamusal hizmetler sağlamaktadır. Sosyal refah devletinin üstlendiği görevlerden biri sosyal güvenlik politikalarıdır. Sosyal güvenlik, düzenli ve sabit bir gelir elde edebilmek için bireylerin yaşamlarını düzenleyen bütün yolları işaret etmektedir. İstihdamdan kaynaklı gelirler, farklı meslek kazançları, mali yardımlar, aile

üyelerinden elde edilen paralar ve devletten elde edilen nakdi yardımlarla gelirin güvencesi sağlanmaktadır. Yardımlar içerisinde en çok emeklilik maaşı, gelir desteği, konut desteği, çocuk yardımı, engelli ödeneği ve engelli yardımı gibi uygulamalar mevcuttur (McKay ve Rowlingson, 2011, s. 402-403). Refah devletinin önemli politikalarından biri de istihdamdır. Milyonlarca insan için ücretli istihdam, yalnız gelir odaklı değil ayrıca sosyal olarak var olma ve öz saygı da yaratmaktadır. Bununla birlikte, istihdam içerisinde olmayan kişilerin çocuklarının da eğitim yaşamında başarılı olmaları, nitelikli ve iyi gelir getiren bir işte çalışmaları güç olacaktır. Kısacası işsizlik kendisiyle beraber başka sosyal sorunları da doğurmaktadır (Deacon, 2011, s. 412). Refah devletinde sağlık hizmetleri yüksek derecede kamusal sorumluluğun olduğu hizmetlerdir. Birçok devlet sağlık hizmetleri için yüksek miktarda kamu harcaması yapmaktadır. Aynı zamanda devletler, kamu sağlığının korunması ve gelişmesinde de aktif roller almaktadır. Devletler bu alandaki riskleri azaltmak için konut sağlama, gelir desteği, eğitim ve ulaşım gibi sağlığı doğrudan etkileyecek kaynakları paylaşırma sorumluluğundadır. Sosyoekonomik durumların ve çevresel koşulların sağlık üzerinde etkisi devletler tarafından da iyi bilinmektedir (Baggott, 2011, s. 421). Eğitim politikaları da devletlerin kamu harcamasını önemli derecede etkileyen alanlardandır. Eğitimin hem bilişsel hem de sosyal gelişim açısından önemli bir rolü bulunmaktadır. Bununla birlikte eğitim, toplumdaki sosyal adaleti ve sosyal uyumu geliştirme açısından da dikkate değer bir alandır (West, 2011, s. 431). Sosyal sorunlar ve sosyal politika ile ilgili tartışılan konulardan biri de barınmadır. Varsıllık, yoksulluk, statü, ayrımcılık, sosyal dışlanma ve sosyal entegrasyon bireylerin nerede ve nasıl barındıkları ile yakından ilgilidir. Aynı zamanda konut politikaları piyasa, devlet ve özel sektör arasında üretim, el değiştirme ve mülkiyet süreçleriyle de ilişkilidir. Konut problemlerinin çözümünde kuşkusuz devletlerin önemli rolleri bulunmaktadır (Murie, 2011, s. 453). Son olarak sosyal bakım önemli sosyal politika alanlarından ve bazı hizmetleri bütüncül bir şekilde kapsamaktadır. Genellikle sosyal bakımın odak noktası, istismar riski altındaki çocuklar, dezavantajlı yaşlılar, ruh sağlığı sorunu olan kişiler, öğrenme güçlüğü bulunan kişiler ve engellilere yönelik yardım ve desteklerden oluşmaktadır. İngiltere’de yaklaşık 1,4 milyon insan sosyal bakım hizmetlerinde çalışmaktadır (Glasby, 2011, s. 462). Yerinden edilme ile birlikte ortaya çıkan yoksulluk, sağlık hizmetlerine ve eğitime erişim, barınma, ruhsal sorunlar refah

devletinin müdahale alanlarındandır. Yerinden edilme sonucu göç eden kişilerin yaşadıkları psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunların çözümü etkin bir sosyal politika ihtiyacını doğurmaktadır.

Göç ve sosyal politika son yıllarda gelişen göç hareketleri birlikte düşünüldüğünde birbirini tamamlayan iki önemli olgudur. Göç olgusu farklı boyutlarda ve çeşitlilikte sosyal politika ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Özellikle entegrasyon konusunda sosyal politika kolaylaştırıcı araçlar sağlamaktadır. Bunda göçün, sosyo-politik, sosyo-ekonomik, psikososyal ve sosyo-kültürel yapılarla iç içe olmasının etkisi büyüktür (Hatipler, 2018). Avrupa kıtasına göçün artmasıyla Avrupa’da göçmenlere yönelik entegrasyon politikaları da yürürlüğe konulmuştur. Bu politikalar, sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki eşitliği attırmayı, eğitim ve sosyal hizmetlere erişimi, sosyo-kültürel entegrasyonu ve sivil katılımı hedeflemektedir. Örneğin Almanya, göçmenlerin entegrasyonunu güçlendirmek için dil yeteneklerinin geliştirilmesi, eğitim ve ekonomik alanlara daha kolay erişilmesi için kolaylıklar sağlamış ve bütün bunlara ek olarak sosyal içerme politikalarını da sürdürmüştür. Benzer şekilde Hollanda’da da eğitim ve sağlık gibi sosyal politika araçları göçmenlerin entegrasyonu için kullanılmaktadır (Koçak ve Gündüz, 2016). Gürcistan hükümeti de ülke içi yerinden edilenlere yönelik bazı konut politikalarını devreye koymuştur. Çatışma ve şiddetten kaynaklı yerinden edilmede anaokulları, oteller, fabrikalar ve hastaneler yerinden edilmiş kişiler için geçici barınma alanlarına dönüştürülmüştür (Singh vd., 2018). Sağlık, konut, eğitim ve sosyal entegrasyon konularında göçmenlere yönelik sağladığı avantajlar nedeniyle sosyal içerme sosyal politika için önemli bir husustur. Özellikle sosyal politika araçları Avrupa’da göçmenlerin entegrasyonunda önemli bir rol oynamaktadır. Burada hizmetlerin sunulmasına ve sosyal adaletin sağlanmasında sosyal hizmet mesleği önemli rol ve görevler üstlenmektedir.

Sosyal politikanın, sosyal refah ve sosyal adaleti sağlama yoluyla sınıflar arasındaki ayrışmaları en aza indirmeye ve sosyal sorunlara çözüm bulma arayışı sosyal hizmet disiplininin de hedefleri arasındadır (Danış, 2007). Toplumsal eşitsizliklerin sonlanması, dezavantajlı grupların ihtiyaçlarının karşılanması için oluşturulan sosyal politikalarda sosyal hizmet bireyler için sosyal bir hak olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmet,

haklarından mahrum bırakılmış ya da erişimi olmayan birey ve grupların haklarının korunması ve iyilik durumlarının sağlanması amacıyla insan haklarını ve sosyal adaleti odağına alan bir meslektir. Yaşam kalitesini arttıran gelir dağılımının ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılması gerekliliği ve sosyal yapının değişmesi sosyal hizmet uygulamalarına olan ihtiyacı göstermektedir (Çoban, 2017). Özellikle yoksulluk, işsizlik ve göç günümüz dünyasında eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin bir sonucu olup insanların yaşamlarını etkilemektedir. Bu noktada sosyal hizmet ve sosyal politika, birey ve grupların problem çözme becerilerini geliştiren, streslerini azaltan ve sosyal işlevselliklerini yükselten politika ve mesleki müdahale süreçlerini kapsamaktadır. Özellikle sosyal hizmet dezavantajlı grupları arasında işsizliği ve yoksulluğu azaltacak programlar ve müdahaleler barındırmalıdır. Sosyal hizmet ile ilgili bir diğer önemli nokta ise göçün etkilerinin azaltılması ve insan haklarına dayalı bir çözüm geliştirmesidir. Bir başka deyişle, bireylerin iyilik haline ulaşmaları, sorunlarını çözebilecek kaynakları oluşturma ve erişimlerini sağlama, beslenme ve barınma gibi temel gereksinimlerin karşılanması sosyal politika araçları ve sosyal hizmetin hedefleridir (Yolcuoğlu, 2012). Ancak unutulmaması gereken önemli noktalardan biri de sosyal hizmetin bir gelir eşitleme aracı olmadığıdır. Burada önemli olan noktalar, insanların hayatlarında ortaya çıkabilecek risklerin ve güvensizliklerin hafifletilmesi, sağlıklı ile hasta, çalışan ile işsiz, yaşlı ile genç gibi statü farklıları arasındaki eşitsizliğin azaltılmasıdır (Marshall, 2017, s. 31). Göç bağlamında değerlendirildiğinde ise sosyal politika ve sosyal hizmetin göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve entegrasyonları süreçlerinde önemli roller oynadıklarından bahsedilebilir. Meslek edindirme, iş imkânlarının sağlanması, sosyoekonomik destekler, barınma, eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması bu rollerden bazılarıdır (Ünal ve Gedik, 2022). Kısacası sosyal hizmet yerinden edilme ile ortaya çıkan sosyal, ekonomik, hukuki ve psikolojik sorunların çözüme kavuşması için birey, grup ve toplumları güçlendirme, sosyal işlevselliklerini arttırma ve kaynaklara erişimlerini sağlayan bir meslektir. Yerinden edilenlerin barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması ile psikososyal güçlükler konusunda mesleki müdahaleler sosyal hizmetin ana odağını oluşturmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu'da çatışma ve şiddet ortamından dolayı yerinden edilme meydana gelmiş ve özellikle kent merkezlerinde ekonomik ve sosyal değişimlerle birlikte sağlık, eğitim, kentleşme, sosyal güvenlik ve bunlara paralel sorunlar ortaya çıkmıştır (Tuzcu ve Bademli, 2014; Kibar, 2017). HÜNEE'nin Doğu ve Güneydoğu'da yerinden edilmiş kişilerle gerçekleştirdiği araştırmaya göre yerinden edilenlerin %48'inin maddi yoksulluk yaşadığı, %45,2'sinin sağlık sigortasının olmadığı, %27,4'ünün dil sorunu nedeniyle hizmet almada güçlük yaşadığı, %2,4'ünün de hizmet alacağı kurumu bilemediği için hizmet alamadığı tespit edilmiştir (HÜNEE, 2006). Ülke içi yerinden edilenler başta İstanbul, Mersin, Adana, Diyarbakır olmak üzere pek çok kentte ciddi zorluklar yaşamışlardır (Aker, 2006). Kentlerde yaşayan yerinden edilmiş kişiler arasında işsizlik, konut sorunu, sosyo-ekonomik sorunlar, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlüklerden olmuştur (KHRP, 2006). Yerinden edilme ile birlikte ortaya çıkan ekonomik yoksulluk yerinden edilen kişilerin mevsimlik işçi olarak dönemsel olarak başka bölgelere göç etmesine neden olmuştur. İstanbul, İzmir ve Antalya gibi kentlere göç edenler içinde ise özellikle çocuklar ve ergenler başta olmak üzere pek çok kişi enformel imalat ve hizmet sektörlerinde çalışmaya başlamışlardır (Ayata ve Yüksek, 2005). Yerinden edilme Türkiye'de sağlık, eğitim, kentleşme, sosyal güvenlik, işsizlik, konut sorunu, yoksulluk gibi birçok sorun ortaya çıkarmaktadır. Ülke içi yerinden edilme sonucu ortaya çıkan bu sorunlar yığınına etkin kamu politikası gerekmektedir. Sosyal hizmet mesleği bu kamu politikasının önemli bir noktasında bulunmaktadır.

Yerinden edilen kişilerin büyük çoğunluğunun Kürtlerden oluştuğu, olgunun ortaya çıkardığı sosyal, ekonomik, siyasal ve psikolojik sorunların çözüme kavuşmadığı görülmektedir. 1990'lardaki yerinden edilme sürecinde göç edilen Diyarbakır, Batman, Hakkâri, Van, İstanbul ve Ankara gibi kentlerde yerinden edilenlerin yeterli derecede konuta, gıdaya, sağlığa, eğitime, sosyal hizmetlere ve istihdama erişemediği tespit edilmiştir (Kurban vd., 2006). Devam eden çatışmalar nedeniyle yerinden edilenler göç ettikleri kentlerde barınma sorunları ve maddi yoksunlukla karşılaşmışlardır (Yüceşahin ve Özgür, 2006). Benzer şekilde göç edilen yerlerde işsiz kalan ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunan yerinden edilenler neoliberal kentsel dönüşümdeki ekonomik eşitsizlikten en fazla mağdur olan kesimlerin başında gelmektedir (Saraçoğlu, 2010).

Türkiye’de son yıllarda meydana gelen her iki yerinden edilme sonucunda ortaya çıkan sorunlara etkin bir şekilde müdahale edilmediği ve ihtiyaçların karşılanmadığı söylenebilir. Özellikle göç edilen yerlerde yerinden edilenler en fazla mağdur olan kesimlerden olmuştur.

Yerinden edilenlere yönelik psikososyal hizmetler birçok kurumda sağlanmaktadır. Yerinden edilenler psikososyal hizmetlere hastaneler, ruh sağlığı merkezleri, okullar, çocuk esirgeme kurumları, aile hizmet kurumları ve rehabilitasyon merkezlerinde danışma, tedavi ve takip süreçleriyle ulaşabilmektedir (Potocky ve Naseh, 2020). Türkiye’de yerinden edilenlere yönelik psikososyal hizmetler tıbbi destek, barınma, tercümanlık hizmetleri, sosyo-ekonomik destekler, eğitim, istihdam ve psikolojik destekler gibi oldukça geniş bir hizmetler bütününden oluşmaktadır. Ancak Türkiye’de yerinden edilenlerin içinde bulunduğu koşullar göz önünde bulundurulduğunda sağlanan psikososyal hizmetlerin yeterli olmadığı düşünülmektedir. Özellikle barınma, sosyo-ekonomik destekler, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim, danışmanlık ve psikolojik destek gibi hizmetlerin sınırlı olduğundan bahsetmek mümkündür. Türkiye’de yerinden edilmiş kadın ve çocuklara özgün psikososyal hizmetler bulunmamaktadır. İstanbul, Batman, Hakkâri ve Diyarbakır gibi yerinden edilmiş nüfusun yoğun yaşadığı kentlerin bazılarında kadın ve çocuk destek merkezlerinde yerinden edilmiş gruplara yönelik destekler sınırlı bir şekilde sunulmasına rağmen kapsamlı destek mekanizmaları bulunmamaktadır (Kurban vd., 2006). Ülke içi yerinden edilenler göç öncesinde, göç sırasında ve sonrasında birçok sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik sorun yaşamaktadır. Bu nedenle özellikle bir güvenlik sorunu olarak görülen ülke içi yerinden edilenlere yönelik kapsamlı bir sosyal politikanın olmadığı ve bütünlüklü hizmetlerin sunulmadığı görülmektedir. Özetle refah devletinde bireylerin, grupların ve toplumların refahını arttırmayı amaçlayan sosyal politika araçları Türkiye’de ülke içi yerinden edilenlere yönelik somut ve özgün hizmetler üretememiştir. Bunun en temel nedeni ise sorunu ortaya çıkaran güvenlik eksenli yaklaşım ve politikalarıdır.

Yerinden edilenlere yönelik birçok sosyal hizmet uygulaması bulunmaktadır. Yerinden edilenlerin yaşadıkları sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel sorunlar ile yeni yaşam alanına uyum sosyal hizmetin uygulamalarının ana odağını oluşturmaktadır.

1.3.2. Sosyal Hizmet Uygulamaları

Yerinden edilenlerin yaşadıkları ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlar toplumsal yaşama katılımlarını etkilemektedir. Sosyal hizmet yaklaşımı göç sırasında ve göç sonrasında yerinden edilenlerin sosyal işlevselliğini arttırmayı ve ruh sağlıklarını iyileştirmeyi hedeflemektedir.

Ulusal ve uluslararası düzeyde yerinden edilenlere yönelik sosyal hizmet uygulamaları mevcuttur. Yerinden edilme süreci bazı ruhsal ve sosyal sorunlara neden olabilmektedir. Sosyal hizmet uygulamalarının amacı, yerinden edilenleri hastalık sürecinde desteklemek, tedavi kurumlarına erişimlerini sağlamak, psikolojik ve davranışsal sorunlarını ortaya çıkarmak ve bunlara uygun müdahale modelleri geliştirmektir (Potocky ve Naseh, 2020; Balgopal, 2000). Çatışma ve şiddetten kaynaklı yerinden edilmelerin etnik ve kültürel boyutlarının bulunması çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet yaklaşımlarını konumuz açısından önemli kılmaktadır.

Çok kültürcü sosyal hizmet (multicultural social work); yaş, ırk, etnik köken, sınıf, inanç, cinsel yönelim, engellilik ve politik düşünce gibi sosyodemografik ve kültürel olarak kapsayıcı bir modele sahiptir (Sue, 2005). Hizmet alanlar ve sosyal çalışmacılar gibi farklı kültürlerden insanları içeren çok kültürcü sosyal hizmet uygulaması “multicultural,” “cross cultural” veya “intercultural” olarak tanımlanmaktadır (Goldberg, 2000). Farklı kültürel yapılara sahip insanlara yönelik ayrımcı olmayan bir hizmetin sağlanması sosyal hizmetin farklı kültürlere olan duyarlılığı sayesinde gerçekleşmektedir. Kültürel açıdan hassas (cultural sensitive) sosyal çalışma, farklı etnik ve kültürlere sahip insanlarla diyalogu açık tutup her bireyin ve ailenin değerlerinin ve inançlarının doğasını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır (Laird, 2008, s. 43). Dominelli’ye göre baskı altındaki kadınların, engellilerin, yaşlıların, eşcinsellerin veya siyahların kültürel geçmişinin araştırılmasının geniş bir bağlamda yapılması

gerekmektedir. Ona göre sadece inançlar, değerler, tutumlar ve uygulamalar aynı etnik kökene sahip bireyler arasında farklılık göstermez. Baskı deneyimleri ait olunan sosyal gruba bağlı olarak da farklılıklar göstermektedir (2002). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının kültürel açıdan yetkin olması, geçmiş yaşam öyküleri ve deneyimleri farklı olan hizmet alıcılarıyla yapılan mesleki uygulamalarda faydalar sağlamaktadır. Kültürel yeterlilik en az üç unsurdan oluşmaktadır. Birincisi sosyal hizmet uzmanı inançlarını ve tutumlarını değerlendirmeli, bunları anlamalı ve sorumluluk almalıdır. İkincisi, farklı birey ve grupların anlayış ve deneyimleri keşfedilmeli ve çok kültürcülüğün yaşam boyu öğrenilmesi sağlanmalıdır. Üçüncüsü ise sosyal hizmet uzmanları çok kültürcülüğün savunucuları olmalıdır. Sosyal hizmet uzmanının bilgisi ve anlayışı her profesyonel müdahaleye yansıdığı için bu kültürel yetkinliklerin edinilmesi oldukça önemlidir (Marsh, 2004).

Çok kültürcü sosyal hizmet yaklaşımının başlangıç noktası, insan çeşitliliğine saygı ilkesidir. Koşulsuz olarak etnisite, kültürel eşitlik, kimlik hakkı ve çok kültürlülük bu insan çeşitliliğinin yapısal durumlarıdır. Sosyal hizmet uzmanı insan haklarını destekleme misyonuyla tüm kültürlerle saygı duymalı, farklı kültürden gelen kişilerin ihtiyaçlarını ve beklentilerini anlamalı, mesleki uygulamalar gerçekleştirmeli, kültürel önyargı ile mücadele etmelidir (Goldberg, 2000). Ancak bu tür sorunların sadece bireysel düzeyde olmaması ve daha çok sistematik boyutlarının bulunması çözümü zorlaştırmaktadır. Baskıcı duruma karşı toplumu dönüştürmenin kolay bir çözümünün olmaması insanları güçsüz hissettirmektedir (Matsuoka, 2015). Sosyal hizmet uzmanının kültürel farklılıkları kabul eden bilgi, beceri ve değerleri farklı ırksal, etnik ve kültürlere sahip kişilerin maruz kaldığı baskıların sosyal, politik, psikolojik ve ekonomik kırılmalıklarını anlaması açısından bir rehber olmaktadır (Sue, 2005). Sosyal hizmet uzmanı sosyal, kurumsal ve yapısal olarak üretilen baskıyı ve onun ideolojik temellerinin farkında olmazsa bu onun psikososyal müdahalelerini de etkileyecek bir mekanizmaya neden olacaktır. Bu yüzden baskıyı ortaya çıkaran etnik, politik ve ideolojik sistemlerin farkında olunmalıdır. Etnik sosyal hizmet baskıyı ortaya çıkaran ideolojik ve politik sistemlere karşı bir yaklaşım olarak ön plana çıkmaktadır.

Etnik kimlikler, belirli bir etnik grubun tarihsel, sosyal, ekonomik ve politik varlıklarını yansıtan yapısal ve tanımlayıcı niteliklerden meydana gelir. Sosyoloji, antropoloji, sosyal psikoloji ve siyaset bilimi farklı teorik perspektiflerle bireylerin davranışına ve tutumlarına, grupların ve sosyal sistemlerin işleyişine odaklanmaktadır. Etnik kökenin ve ırkın terapötik yaklaşımlara, toplumsal cinsiyete, ruh sağlığı perspektiflerine, insan davranışına ve sosyal çevreye birçok etkisi bulunmaktadır (Schlesinger ve Devore, 1995). Özellikle etnik grubun tarihi ve göç nedenleri hakkında bilgi sahibi olmak mevcut koşulları ve endişeleri anlamak açısından da önemli olmaktadır. Çünkü yerinden edilenler genellikle savaş ve şiddet gibi kendilerini travmatize eden ve içerisinde ailenin dağılmasına neden olan birçok kayıp yaşamaktadırlar. Bir yeri terk etmek ve yeni yaşam alanına uyum sağlamak travmatik olduğu kadar bireysel refah için de sorunlar yaratmaktadır. Bu nedenle bir ülkedeki sosyal hizmetlerin rolü, kurumların algılanma şeklini de etkilemektedir. Etnik grubun tarihini anlamak, hizmetin önünde engel oluşturabilecek faktörleri ortaya çıkarmak sosyal hizmet uzmanı için önemli bir referans oluşturacaktır (Cox ve Ephross, 1998). Örneğin ABD'ye, yerinden edilmiş milyonlarca insanın göç etmiş olması siyasi, demografik, dini ve ekonomik değişimleri hızlı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bu durum birçok grup ve birey için karmaşık sorunları ortaya çıkarmış ve sosyal hizmet mesleğini işlevsel kılmıştır. Etnik ve azınlıklarla nasıl çalışılacağı yirmi birinci yüzyılın meslek açısından en önemli sorunlarından biridir (Jaffe, 1995). Sosyal hizmet davranışın hem sosyal hem de psikolojik faktörlerine dayandığı için etnik uygulama önemli bir yaklaşım olarak meslek tarihinde yer edinmiştir.

Etnik hassasiyete (ethnic sensitive) sahip sosyal hizmet uygulaması, etnik ve azınlık grubun sosyal, kurumsal ve yapısal işleyiş üzerindeki etkileri dikkate alan geniş bir perspektife sahiptir. Bu nedenle etnik hassasiyete sahip sosyal hizmetin belirli bir tanımı ve yaklaşımı bulunmamaktadır (Schlesinger ve Devore, 1995). ABD'deki Afro-Amerikalılar kendilerini yoksulluk içinde kalmaya zorlayan baskıcı yasalar ve uygulamalar nedeniyle mağdur olmuşlardır. Irkçılık ve yoksulluk bu kişilerin birçok fırsata ve kaynağa erişimini engellemiştir. Bu durum birçok etnik azınlık grubu hizmet sisteminden uzaklaştırmıştır. Bu dönemin sosyal hizmet faaliyetleri incelendiğinde etnik azınlıkların hizmetlerden dışlandığı, bireylerin sıkıntılarına çareler aradığı ve sunulan

hizmetlerin türü ve kapsamının sınırlı olduğu görülmektedir (Iglehart ve Becerra, 1996). Belirli etnik kökene sahip bireylerin yaşadıkları temel sorunlara sosyal hizmet müdahaleleri çocuk koruyucu müdahaleleri, aile içi şiddet, okul sosyal hizmeti, sosyal-ekonomik destek ve ruhsal sorunlar şeklinde tasarlanmalıdır (Goldberg, 2000). Tarihsel olarak dışlanmış ırksal ve etnik gruplardan gelen hizmet alıcılara yönelik eğitim sürecinin ve uygulama boyutununun güçlendirilmesinin tarihsel olarak yeterince temsil edilmeyen ırk ve etnisitelere yönelik hizmetlerin kalitesini arttıracaktır (Olcoñ vd., 2019). Özetle; çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet yaklaşımı birçok mesleki müdahaleyi ve yaklaşımı referans almaktadır. Etnik kimliği doğrulamak ve güçlendirmek, kişinin kendi farkındalığını sağlamak ve hizmet destek sistemlerinin kullanımını arttırmak, aile ve diğer sosyal sistemler arasında kültürel ve etnik bağları güçlendirmek, hizmet alıcısıyla aynı veya farklı etnik grupta olmanın getirdiği avantaj ve dezavantajların farkında olmak, etnik gruplar hakkında her şeyi bilmek gerektiğini hissetmemek, kültürel ve etnik bakış açılarındaki farklılıklardan kaynaklanan çatışmaları yönetmek bu müdahale ve yaklaşımlardandır (Sue, 2005). Baskının ideolojik çerçevelerin oluşturduğu sosyal, politik ve ekonomik güç ilişkileri, ezen ve ezilen konumlarını yapısal olarak belirlemektedir. Bu yüzden baskı karşıtı sosyal hizmet bu yapısal ve ideolojik baskılara karşı sosyal hizmet teori ve pratiği için önemli bir referans oluşturmaktadır. Sonuç olarak etnik köken ve kültürel yapı üzerindeki baskının bireysel ve grup kimliğe nasıl etki ettiğini bilmek, kişilerin yaşadıkları sorunları belirlemek, baskı ve ayrımcılık kaynaklarını ortaya çıkarmak ve başa çıkma yöntemlerini güçlendirmek sosyal hizmet mesleğini oldukça işlevsel kılmaktadır.

Yerinden edilenlere yönelik sosyal hizmet müdahalelerinin baskı karşıtı uygulama ve güçlendirme yaklaşımı temel alınarak yapılması gerekmektedir. Çünkü yerinden edilen kişi ve gruplar ezme-ezilme pratiğini yaşamış ve çeşitli biçimlerde iktidar mekanizmalarıyla baskılanmış gruplardandır. Baskı karşıtı uygulama, yerinden edilenlerin yaşadıkları sorunların çözülmesinde etkili olacak bir uygulamadır (Kılıç, 2021). Dominelli'ye göre baskı, insanları üst veya alt gruplara ayıran bir tahakküm ilişkisinden doğmaktadır. Bu tahakküm ilişkileri, daha aşağıda görülen kişilerin niteliklerinin sistematik olarak devalüe edilmelerine ve baskın gruptakilerin sosyal kaynaklardan dışlanmalarına neden olmaktadır. Sonuç olarak baskı, sosyal ilişkilerdeki

etkileşimler, eylemler ve davranışlarıyla inşa edilir. Bu tür durumlarda baskıya karşı direnç hem kişisel düzeyde hem de yapısal düzeyde ortaya çıkabilir (2002, s. 8-9). Sosyal ve kurumsal olarak üretilen bu baskı, otoritenin kurumsallaşmış gücü yoluyla belirli grupların sistematik olarak boyun eğmesine neden olur. Baskı sonucunda toplumsal ve siyasal kurumlar ve onların temsil ettiği değerlere karşı güven kayıpları oluşmaktadır. Kamusal ve ekonomik yaşamdan bu şekilde dışlananlar büyük ölçüde sosyal hizmetlerden kopmuş ezilen popülasyonları ortaya çıkarmaktadır (Strier, 2006). Bu dışlama yapısal olarak cinsiyet, ırk ve sınıf gibi sosyal bölünmeleri içerir. Aynı zamanda, güç ve maddi kaynakların dağılımını belirleyen siyasi ve ekonomik güçler de bir kurumsal baskı aracı olur. Kurumsal dışlama nedeniyle eğitim, istihdam, barınma, sağlık ve ceza adaleti gibi birçok konuda etnik azınlıklar hizmetlere erişmekte zorlanmaktadır (Laird, 2008, s. 6). Ayrımcılıkla mücadele ve baskı karşıtı uygulamalar radikal, feminist, eleştirel, güçlendirici ve özgürleştirici çerçevelerden sosyal hizmet uygulama modelleri üzerine inşa edilmiştir. Kurumlar güçlü grupların çıkarları temsil ettiğinden, tüm grupların kurumsallaşmış ayrımcılıkla mücadeleye odaklanması sosyal hizmetin ana perspektiflerinden olmuştur (Morgaine ve Capous-Desyllas, 2014, s. 165). Baskı karşıtı sosyal çalışma, müdahaleleri birey ve aile düzeyinde gerçekleştirirse bile kişiyi sosyal ve fiziksel ortamındaki bağlarıyla değerlendirilir. Sosyal hizmet uzmanları çalıştıkları kurumlarda, kurumsal uygulamalara ve kültürel normlara dayanan baskının yapısal bileşenlerini ele almazlar. Çalışma ortamı baskıyı yenide üreten bir ortam olmamalıdır. Ancak baskı karşıtı uygulamanın kişisel, kurumsal ve kültürel ilkelerine bağlı olmayan kuruluşlar eşitliği barındırmadığı için bir endişe kaynağıdır (Dominelli, 2002, s. 32-33). Bununla birlikte, ilkeler, sosyal hizmetteki uygulamaları tanımlamak ve daha eşitlikçi uygulama biçimlerini norm haline getirebilecek bir çerçeve için kullanılabilir.

Sosyal hizmet uzmanları hem baskıcı hem de baskı karşıtı olabilen etkileşimli süreçlere katılırlar. Etkileşimin herhangi bir müdahalede nasıl engellendiği hem sosyal hizmet uzmanına hem de hizmet alıcısına bağlıdır. Sosyal hizmet uzmanı bir güç konumundan başlar çünkü yasal ve profesyonel görevlerinin bir sonucu olarak önemli miktarda güç ve kaynağa sahiptir. Ancak baskıyı ve gücü aktif hale getiren uygulamalar baskı karşıtı sosyal hizmeti, hizmet sunumunun yapısını ve prosedürleri yasal ve politik düzeyde

değiştirmeyi amaçlamaktadır (Strier, 2006). Sonuç olarak sosyal hizmet uzmanları baskı karşıtı uygulama ile hizmet alıcılarının yaşadıkları deneyimlerin sosyo-politik bağlamını kabul etmekte, baskıyı ve ayrımcılığı güçlendiren uygulamalardan onları korumaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, hizmet alıcılarının sorunları ve zorluklarını sosyal ve politik temelli bir baskının sonucu olduğunu değerlendirmelidirler. Bu yüzden baskı karşıtı uygulamanın önemli gücü sosyal hizmet değerlerini ve uygulama yöntemlerini birleştirmesidir (Danso, 2007). Mevcut düzenlemelere meydan okumak ve baskı karşıtı uygulamayı ilerletmek disiplinler arası ve kurumlar arası bir iş birliğine ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Baskı karşıtı uygulamanın ilerletilmesi için diğer meslek profesyonelleri, topluluk grupları, hizmet alıcı gruplar ve politikacılarla birlikte hareket etmek gerekmektedir (Dominelli, 2002, s. 34).

Güçlendirme ve savunuculuğu temel alan baskı karşıtı uygulama, birey ve yapı/güç arasındaki ilişkiyi irdelemekte, bireyi özgürleştirmek üzere yapılanmakta ve birey ile yapı arasında bir denge oluşturmaktadır. Yerinden edilenler gibi dezavantajlı bir grup için sosyal adalet ve gücün eşit dağılımı baskı karşıtı uygulamanın esas amacıdır. Yerinden edilenlerle çalışacak sosyal hizmet uzmanı, bireyi güçlendirmeli, gerektiğinde çevresel müdahaleler yaparak savunuculuk faaliyetlerinde bulunmalıdır. Güçlendirme yaklaşımında, ötekileştirme ve nesneleştirme odaklı baskıyı ortaya çıkaran mekanizmalara karşı toplumsal ve bireysel sosyal hizmet müdahaleleri yapılır (Tuncay ve İl; 2007; Dominelli, 2015). Baskı karşıtı uygulama, yapısal eşitsizliklerin insanların yaşamları üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmakla ilgilenen eşitlikçi bir değer sistemiyle hem sürece hem de metodolojiye odaklanmaktadır. Aynı zamanda sosyal hiyerarşilerin etkileşimleri üzerindeki olumsuz etkileri azaltarak müracaatçıların güçlendirilmesi ve bireyler arasındaki ilişkilerin yapılandırılmasını hedeflemektedir. Baskı karşıtı uygulama, müracaatçıların yapısal eşitsizlikler konusundaki farkındalıklarını artırır ve baskının failleri olmaktan ve baskıcı ilişki kalıplarını yeniden üretmekten kaçınmalarına yardımcı olur. Eşitsizlik, ayrımcılık ve baskı büyük ölçüde ideoloji tarafından sürdürülür. Tam da bu noktada eleştirel sosyal hizmet odağı parçası olduğumuz kurumsal yapılara ve sistemlere çevirir ve farkında olmadan sistemde var olan baskıcı prosedür ve uygulamaların eleştirel değerlendirilmesi için araçlar sağlar (Valtonen, 2016). Bu etkileşimli sistemlerin güç ve değer farklılıklarına sahip olduğu

kabul edilir ve bir arabulucuya ihtiyaç duyulur. Sosyal hizmet uzmanı bağlantı kurma, katılım ve müzakere gibi kurduğu iş birliği becerileriyle müracaatçının ve sosyal sistemin daha gerçekçi ve rasyonel yollarla birbirine ulaşmasına yardımcı olur. Bu ilişki ve iş birliği değerlendirme ve müdahale düzeyinde mikro, mezo ve makro değişimlerin yaratılmasına aracılık etmektedir (Karger ve Levine, 2000). Baskı ve ayrımcılık yerinden edilenlerin sıklıkla karşılaştıkları bireysel ve kurumsal sorunlardandır. Baskı karşıtı uygulama, eleştirel odağı ile yapısal eşitsizlikleri azaltarak yerinden edilenlere güçlendirme pratiği sağlayabilmektedir. Bu durum baskıcı uygulamalar ve prosedürler olmasına rağmen bireyler arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırır ve yapı tarafından yaratılan ayrımcılığı ve baskıyı yapı-söküme uğratar. Yerinden edilenlerin güçlendirilmesi baskı karşıtı uygulamanın önemli mesleki müdahalelerindedir.

Ülke içi yerinden edilenlere yönelik sosyal hizmet müdahalesinin önemli bir bileşeni de güçlendirme yaklaşımıdır. Güçlendirme aynı zamanda bireylerin ve grupların kendi durumları üzerinde kontrol kazanmak için kişisel kapasite geliştirme aşamaları boyunca ilerlemeleridir. Ekolojik bir sistem çerçevesini benimser ve bireyler, aileler, topluluklar ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimlere odaklanır. Bu yaklaşımı kullanarak stres faktörleri, riskler ve koruyucu faktörler arasındaki dengeyi dikkate alır. Ekolojik yaklaşım, kişisel davranışı şekillendirmeye yardımcı olan önleyici ve tedavi edici müdahalelerin oluşturulmasında, göz önünde bulundurulması gereken sosyal etkileşimler ağını anlamak için bir çerçeve görevi görebilir. Bu yaklaşım, bireylerin içinde bulunduğu çevre ile ilgili stresörlerin başa çıkma süreçlerine etkisini belirlemeye ve uygun destek mekanizmalarının sağlanmasına aracılık eder (Valtonen, 2016). Ekolojik perspektif, sosyal hizmette “önleyici psikolojik müdahaleleri” formüle etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Ekolojik perspektifi insanların çevreleri ile olan ilişkileri ve eylemleri olarak tanımlanmaktadır. Bu eylemler, “bireylerin yaşamlarını geçmişte yönetme biçimlerine ve geleceği nasıl öngördüklerinin bir kombinasyonuna” dayanmaktadır. Özünde sosyal hizmet perspektifine göre insanlar çevreleriyle etkileşime girerler. Çevre değiştiğinde insanlar da değişebilir (Balgopal, 2000).

Ülke içi yerinden edilenlerin göç sırasında veya sonrasında karşılaştıkları psikososyal sorunlar arasında barınma, istihdam, eğitim, sağlık, ayrımcılık ve ruh sağlığı sorunları

bulunmaktadır. Savunmasız bir grup olan ülke içi yerinden edilenlerin psikososyal hizmetlere erişimlerinde sorunlar olabilmektedir. Bu nedenle devletler, yerel yonetimler veya sivil toplum kuruluşlarınca sağlanan psikososyal hizmetlerin erişilebilir ve kapsayıcı bir nitelikte olması gerekmektedir (Fanning, 2004). Yerinden edilenlerin maruz kaldıkları travma, kayıp ve işkence durumlarıyla ilgili danışmanlık yapmak, bu kişi ve grupların psikososyal ihtiyaçlarını karşılamak, temel hak ve hizmetlere erişimleri için savunuculuk yapmak, gulendirme faaliyetlerine onem vermek Türkiye’de sağlanabilecek sosyal hizmet uygulamaları olarak sıralanabilir. lke içi yerinden edilenler için sosyal hizmetler ve güvenli alanlar yaratmak sosyal bütünleşmeyi de sağlayacak onemli faaliyetlerden olacaktır (Karataş ve Barut, 2021). Çatışma ve şiddet ortamından dolayı yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalanlar için psikososyal hizmetler ihtiyaçları karşılayacak şekilde olmalıdır. lke içi yerinden edilenlerin yaşadıkları tıbbi, psikolojik, toplumsal ve kültürel sorunlar hizmetlere erişimlerini etkilemektedir. lke içi yerinden edilenlere yonelik sosyal hizmet uygulamaları arasında psikoterapi, aile terapisi, grup çalışmaları, sosyal hizmet müdahalesi ve vaka yonetimi gibi çeşitli mesleki müdahaleler sıralanabilir. Sosyal hizmet uygulaması bütüncül bir mekanizma ile yerinden edilmenin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sorunların yanı sıra ruhsal sorunları da ozmeyi hedeflemektedir.

Birçok mülteci, yerinden edilme ve travmatik olaylara maruz kalma nedeniyle depresyon, intihar düşünceleri ve travma sonrası bozukluklar gibi onemli miktarda ciddi psikolojik rahatsızlıklar yaşamaktadır. Özellikle yerinden edilenlerin travmayla ilgili yas ve kayıp sorunlarını ele almalarına yardımcı olmak için sosyal hizmet uzmanlarının geniş aile sistemlerini, ilişkileri ve planlı müdahaleleri kullanmaları gerekir (Sossou vd., 2008). Türkiye’de de ruh sağlığı alanında çalışan mesleklerden olan sosyal hizmet, yerinden edilenlerin ve göçmenlerin sosyal katılımlarını sağlamakta ve ruhsal sağlık risklerini ortaya çıkarmaktadır (Polat, 2007). Yerinden edilen Bosnalı mültecilerle yapılan bir çalışma, savaştan 16 yıl sonra bile sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişememe sorunundan dolayı yüksek düzeyde travmaya bağlı ruh sağlığı sorunları bildirilmektedir. Mültecilerin karşılaştığı travmatik yaşantıların yalnızca psikopatolojik risk faktörlerinin değerlendirilmesiyle sınırlı kalmaması gerektiği sosyal hizmet müdahalelerinin de onemli olduğu literatürde sıkça tartışılmıştır (Kartal ve Kiropoulos,

2016). Bireysel ve grup psikoterapilerinin yanı sıra sosyal hizmetlere erişimle ilgili yapılacak danışmanlık yerinden edilenleri ve sığınmacıları hem tedavi yönünden hem de sosyal yönden güçlendirecektir (Güdül, 2018). Ancak bazı durumlarda yerinden edilenler ve sığınmacılar damgalanmadan dolayı psikoterapi ve sosyal hizmet müdahalelerini kullanmakta isteksiz olabilirler. Örneğin Avusturya'da birçok sığınmacı ve mülteci, bu tür kaynaklara erişimlerinin olmadığı ve bu nedenle alternatiflere başvurmak zorunda oldukları uzak bölgelerde yaşamaktadır (Renner vd., 2012). Bununla birlikte yerinden edilenlerin genellikle yeterli sosyal hizmet desteği alamadığı bu nedenle ruhsal sorunlarla baş etmelerinin güçleştiği bildirilmektedir. Yerinden edilenlerin ruh sağlığı ihtiyaçlarını karşılamak açısından sağlık ve sosyal hizmetlere erişimlerini sağlamak travmatik olaylarla karşılaşmalarını azaltacaktır (Von Werthern vd., 2019). Özellikle klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının eksikliği yerinden edilene yönelik ruhsal müdahaleleri de engelleyebilmektedir. Çünkü ruh sağlığının hem klinik hem de sosyal boyutu sosyal hizmetin bütüncül yaklaşımının temelini oluşturur. Yerinden edilenlerin yaşadıkları ruhsal ve sosyal sorunlar göz önünde bulundurulduğunda sosyal hizmetin sosyal ve ruhsal iyileşmeyi sağlayacak bir planlı müdahale sürecinin önemi ortaya çıkmaktadır. Tarihsel olarak göç deneyimi yaşamış kişilerle mesleki faaliyetler gerçekleştirmiş olan sosyal hizmet mesleği göç alanında etkin mesleklerden biridir.

Ülke içi yerinden edilenlerin veya mültecilerin bulunduğu ülkelerdeki sosyal hizmet sistemlerinin ve düzenlemelerinin türü ne olursa olsun, sosyal hizmet uzmanlarına ülke içi yerinden edilenlerin ve mültecilerin entegrasyonunu kolaylaştırmada kilit roller ve önemli görevler yüklenmiştir. Ülke içi yerinden edilenlerin, sığınmacıların ve mültecilerin ihtiyaçlarına ve sorunlarına genellikle sosyal hizmet uzmanları kısa sürede çözümler bulmaya çalışır (Valtonen, 2016). Yapılan bir araştırmaya göre sığınmacıların entegrasyonu için dil yeterliliği, eğitim fırsatları, iyi bağlantılar ve iyi bir ekonomik gelire sahip olmasının önemli olduğu vurgulanmıştır. Göçmenlerin entegrasyonu konusunda aidiyet ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeler, kültürlerinin korunması için faaliyetler, dil desteği, danışmanlık ve destek sistemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Buz, 2021). Türkiye'deki ülke içi yerinden edilenlerin sosyal uyumunu arttırmak için ilk olarak kapsamlı kamu politikalarına ihtiyaç vardır. Bunun için merkezi hükümet,

yerel yönetimler ve STK'lar iş birliği içinde faaliyetlerde bulunmalıdır. Sosyal uyum ve entegrasyon için ülke içi yerinden edilene yönelik ayrımcılık ve önyargının azalması, psikososyal hizmetlere erişimlerinin sağlanması önemlidir. Ülke içi yerinden edilene refahını sağlama, eşitsiz uygulamalara son verme, haklara erişimde eşitlik, kültürel ve etnik kabul gibi kriterlerin toplumsal entegrasyonu ve sosyal uyumu sağlayacak kriterler olduğu unutulmamalıdır (Aygüler vd., 2020). Hak temelli bir yaklaşımla hizmetler sağlayan sosyal çalışma bilhassa eşitlik, güçlendirme, birlikte çalışma ve sosyal adalet değerlerini korumaya çalışmaktadır. Kamu ya da sivil toplum kurumlarında görev alan sosyal hizmet uzmanlarının ülke içi yerinden edilene dillerini bilmeleri, ülkenin toplumsal yapısı ve yasalar hakkında bilgi sahibi olmaları ülke içi yerinden edilene hiyerarşik bir ilişki kurmamaları, onları güçlendiren ve özgürleştiren bir uygulamanın beceri ve değerlerine sahip olmalıdırlar (Güldalı ve Buz, 2021).

Türkiye'de ülke içi yerinden edilene, sığınmacılar ve mültecilerle sosyal hizmet uygulamalarının sınırlı olduğundan bahsedilebilir. Sığınmacılarla yapılan bir araştırmada katılımcılarının büyük çoğunluğunun sosyal hizmet hakkında bilgi sahibi olmadıkları ortaya çıkmıştır (Aslan ve Güngör, 2019). Benzer şekilde Düzce'deki sığınmacılarla yapılan başka bir araştırmada, katılımcıların sosyal destek ve sosyal hizmetlere ulaşamadığı bu nedenle psikososyal ve ekonomik sorunlarının ağırlaştığı tespit edilmiştir (Coşkun ve Yılmaz, 2018). 1990'larda yerinden edilip İstanbul'da yaşayanlarla yapılan bir araştırmada, yerinden edilmiş ailelere yönelik sosyal hizmet müdahalesinin çok sınırlı kaldığı, özellikle sokakta çalışan çocuklara yönelik uygulamaların yetersiz olduğu görülmüştür (Kurban vd., 2006). TBMM'nin sokak çocuklarıyla ilgili oluşturduğu komisyonun raporu, sokakta çalışan çocukların iç göç, yoksulluk ve işsizlikten kaynaklı çalıştıklarına değinmektedir. Sosyal hizmette sokakta yaşayan çocukların ailelerine ve çocuklar yönelik ayrı değerlendirmeler yapılması hem kuramsal bilginin gelişimi hem de politika üretimi açısından önemlidir. Sosyal hizmetlerin ve çocuk korumanın yetersizlikleri, kent yoksulluğu, çocuk emeğinin kullanılması gibi hususlar ve bazı kültürel kabuller çocukların göçten sonra kentte çalışmalarına neden olmaktadır. Çocukların, ebeveynlerinin iş bulamamasının getirdiği yoksulluk ortamında çalışmasının bir istismar sorunu olmaktan çok kent yoksulluğunun bir yansıması olduğu ifade edilmektedir (Yükseker, 2008b, s. 231).

Türkiye’de yerinden edilene yönelik sosyal hizmet müdahalesinin sınırlılığı özellikle hem 1990’lı yıllarda hem de 2015-2016 yıllarındaki yerinden edilmede görünür olmuştur. Yerinden edilenlerin yaşadıkları ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunların çözülmesi için etkin sosyal hizmetin ve bir kamu politikasının oluşturulması gerekmektedir. Ancak yerinden edilmenin taraflarından birinin devlet olmasının ve güvenlik politikasının olguya dair en geçerli bakış açısı olması sosyal hizmet müdahalelerini de sınırlandırmaktadır. Bundaki en temel etken sosyal hizmetin Türkiye’de kamunun tekelinde olan bir meslek olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Türkiye’deki sosyal hizmet pratiğinin devletle kurduğu bağlaşıklık ilişkisi sosyal hizmetin eleştirel niteliğini ve özerkliğini kaybetme riski (Alpman, 2018) yerinden edilenler bağlamında görülmektedir. Ancak çatışma ve şiddet ortamından dolayı evlerini terk etmek zorunda kalmış ülke içi yerinden edilenlerin ruhsal, ekonomik ve sosyal kayıpları kamu politikaları ve müdahaleleriyle telafi edilebilir. Özerk ve eleştirel sosyal hizmet disiplini mikro anlamdaki psikososyal hizmetlerinin yanı sıra bir kamu politikasının oluşturulması için politika yapıcılarını etkileyebilecek bir potansiyele sahiptir. Kamu gücüyle oluşturulabilecek sosyal politikaların sunumunda ve yerinden edilenlerin yaşadıkları bireysel ve toplumsal sorunların çözümünde sosyal hizmet önemli rol ve işlevler sağlayabilir. Çünkü yoksulluk, konut, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim ve istihdam gibi yerinden edilenlerin yaşadıkları sorunlar sosyal politika araçlarıyla çözülebilecek makro sorunlardandır. Burada sosyal hizmet, bireylerin sağlık hizmetlerine ve eğitime erişimlerini, istihdam ve barınma sorunları ve yoksullukla ilgili mikro ve makro faaliyetler yürütebilmektedir. Aynı zamanda sosyal hizmet yerinden edilenlerin ruhsal ve sosyal sorunlarını klinik boyutta çözebilecek bir mesleki faaliyetler bütünüdür. Sosyal hizmet mesleği özellikle yerinden edilenler gibi baskı ve ayrımcılık yaşayan kişilerle mesleki faaliyetlerini baskı karşıtı uygulama ekseninde gerçekleştirmelidir. Özellikle kurumsal ve yapısal ayrımcılık yaşayan yerinden edilene yönelik güçlendirici müdahaleler yürütmelidir. Baskıcı ve eşitsiz prosedür ve uygulamaların yerinden edilenlerin sosyal işlevselliklerini ve ruh sağlıklarını etkileyecek olumsuzlukları ortadan kaldırmak baskı karşıtı sosyal hizmetin önemli işlevlerindedir.

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TASARIM SÜRECİ VE YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN TASARIM SÜRECİ

Çalışmanın amacı ve araştırma soruları ile 2015-2016 yıllarında Diyarbakır'ın Sur ilçesinde çatışmalar nedeniyle yerinden edilen kişilerin, yerinden edilmeyi nasıl deneyimledikleri, yerinden edilme süresince karşılaştıkları sorunları ve ihtiyaçları keşfetmek ve bu kişilerin psikososyal gereksinimlerinin neler olduğunu keşfetmektir. Çalışmanın bir diğer amacı ise çatışma ve şiddet ortamından dolayı yerinden edilenlerin yaşadıkları travma maruziyetini ve olayda etkilenme düzeylerini ortaya çıkarmaktır. Bu nedenle çalışmanın sahası Diyarbakır kent merkezinde yerinden edilmenin yaşandığı Sur ilçesi olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amaçları doğrultusunda ülke içi yerinden edilenlerin deneyimlerinin keşfedilmesinde ve psikososyal gereksinimlerinin ortaya çıkarılmasında karma araştırma yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Karma yöntem araştırmaları, nicel ve nitel yöntemleri içeren ve hiçbir yöntemin doğası gereği özel bir araştırma paradigmasıyla bağlantılı olmadığı tasarımlar olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntemde fenomenleri değerlendirmek için farklı yöntemler uygulanır ve bu şekilde farklı sorulara yanıtlar aranır. Karma yöntemde, nitel ve nicel teknikler eşit derecede önem taşımaktadır (Greene vd., 1989). Araştırmacılar, çalışmalarının kapsamını genişletmek ve içgörülerini derinleştirmek için giderek artan bir şekilde karma yöntem tekniklerini kullanmaktadır. Karma yöntem araştırma savunucularının tartıştığı gibi olguların karmaşıklığı, karma araştırma tasarımlarını zorunlu kılmaktadır (Sandelowski, 2000).

2015-2016 yıllarında Sur ilçesinde çatışma ve şiddet durumdan dolayı yerinden edilenlerin yaşadıkları yaşam zorlukları, travmatik olaylar ve travmaya bağlı belirtileri niceliksel olarak ortaya çıkarma ve yerinden edilenlerin deneyimlerinin keşfedilmesi karşılaşılan psikolojik, sosyal ve ekonomik yükün anlaşılmasının bir yoludur. Bu nedenle araştırmanın niceliksel boyutu, travma maruziyetini ve olaydan etkilenme

düzeylerini belirleme açısından tercih edilmiştir. Araştırmanın niteliksel boyutu ise gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler yoluyla yerinden edilme deneyimlerinin nasıl anlamlandırıldığı, yerinden edilme sürecinde karşılaşılan sorunlar ve ihtiyaçların kendi anlatıları üzerinden nasıl inşa olduğunu ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkarılmasına imkân sağlamıştır. Bu nedenle araştırma, ülke içi yerinden edilenlerin yaşadıkları deneyimler, travma maruziyeti ve olaydan etkilenme düzeyleri ile psikososyal gereksinimlerini bütünlendiği düşüncesi ile niceliksel ve niteliksel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma yöntem araştırması ile gerçekleştirilmiştir.

2.1.1. Araştırmanın Temel Motivasyonu

Çocukluğum, gençliğim, ailem ve arkadaşlarım yerinden edilme deneyimleri ve anıları etrafında örülü hikâyelerin önemli uğrakları olmuştur. Özellikle çocuk gözüyle gözlemlediğim ve deneyimlediğim yaşantılar ve politik bir heyula olan doksanların Diyarbakır'ı beni birçok açıdan etkilemiştir.

Diyarbakır'ın küçük bir köyünde etrafta yaşananları anlamlandırmak, ailenin köy ve kent arasında ikiye bölünmesi yerinden edilmenin o dönem farkında olmadığım gerçeklikleriydi. Eğitim, sağlık, ulaşım ve ekonomik gerekçelerle köyden kente yaşanan göçün önemli bir nedeni de köydeki baskı mekanizmasının yerinden edilmeyi kaçınılmaz kılmasıydı. Günün sonunda köyde kalmak için her yolu deneyen ailenin küçük bir parçası ile kent merkezinde çoğunluğu çocuk olan kişilerin yaşadıkları kente dair sorunlar hem benim hem de ailemin odağındaki en önemli yaşam olaylarından biri olmuştu.

Yaşım küçük olduğu için köyde kalmak zorunda kalan ailenin en küçük ikinci ferdiydim. Köydeki sakin hayat, tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetler yaşamın temel döngüsünü oluşturmaktaydı. 1993 doğumlu olduğum için köye taşınan şiddet ve çatışma mekanizmasını deneyimleyemedim. 1999'a doğru şiddet dalgasının azaldığı ve artık çatışmaların olmadığı bir döneme girilmişti. Tam o dönemde okul çağına gelmiş olmam benim için kent merkezine göçü kaçınılmaz kılmıştı. Özellikle okulda yaşadığım dil problemleri, ebeveynlerimden uzak kalmam çocuk yaşta beni en çok zorlayan

durumlardan birkaçıydı. Çok sonrasında o dönemleri düşündüğümde birçok arkadaşımın da göçle kent merkezine geldiğini anımsıyorum. Özellikle 1984-1999 arasındaki çatışmalar Diyarbakır kent merkezi nüfusunu neredeyse ikiye katlamış, yoksulluk, alt yapı sorunları, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel sorunlar kent gündemine taşınmıştı. Şüphesiz ki çatışma ve şiddetin yanı sıra köylerde yaşanan ekonomik sorunlar da kent merkezine göçe neden olmaktaydı. Sadece Diyarbakır kent merkezine değil aynı zamanda batı metropollerine göç eden birçok dost ve akrabalarından söz edilmekteydi. Üniversiteye kadar yaşadığım Diyarbakır yerinden edilmeyi de ortaya çıkaran politik, ekonomik ve etnik sorunların toplumsal yaşamda, kent merkezinde ve kişilerarası ilişkilerde derinden hissedildiği bir şehir olma özelliğini hala bile korumaktadır. Bu yüzden beni ve ailemi de etkileyen çatışma ve şiddet ortamındaki yerinden edilme deneyimi bu konuyu çalışmamın ilk motivasyon kaynağını oluşturmuştur.

Üniversite ile birlikte başlayan çözüm süreci ülke sathında önemli dönüşümler sağlamıştı. Özellikle bölgede yıllar sonra son bulan çatışmalar sosyal ve ekonomik hayatı canlandırmış, insanlarda çözüme dair inanç ve umudu artmıştı. O dönem özellikle Diyarbakır birçok kültürel, sanatsal ve sosyal aktivitenin olduğu önemli bir merkez haline gelmişti. Ancak 2015-2016 yıllarında çözüm sürecinin sonlanması ve çatışmaların tekrardan başlaması ve 15 Temmuz'daki darbe girişimi OHAL süreçlerinin tekrardan yaşanmasına neden oldu. Çatışmalar ve şiddet ortamı özellikle bölgede güvenlik politikalarını tekrardan yürürlüğe koymuş, birçok kent merkezi yıkılmış ve on binlerce insan yerinden edilmişti. Son sınıf lisans öğrencisi olarak ziyaret ettiğim Diyarbakır, önemli bir ilçesi çatışmalara sahne olan bomba, havan ve silah seslerinin kentin birçok yerinden duyulduğu bir kaos kentine dönüşmüştü. Bu esnada çatışmaların durması için halk ve siyasetçiler büyük gayretler göstermiş ancak sonuç olumlu olmamıştı.

1984'ün ilk yıllarında başlayan ve dönemsel olarak artış gösteren çatışmalar Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde birçok sosyal, demografik, ekonomik ve politik değişimler yaratmaktadır. Özellikle benzer nüfus gruplarını etkileyen yerinden etmenin birkaç yıl arayla tekerrür etmesi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Sonuç

olarak çok sayıda insanı ve iki bölgeyi etkileyen yerinden etme olgusunun aynı zamanda birçok insan hakları problemine neden olması çalışmanın bir diğer motivasyonunu oluşturmaktadır.

Hacettepe Üniversite'sinde doktora başladığım ilk günlerden itibaren göç akademik olarak ilgimi çeken konuların başında gelmiştir. Bunda kişisel hikayem ve o dönem Suriye'den Türkiye'ye olan kitlesel göçün önemli etkisi bulunmaktaydı. Doktora derslerinde de göç her zaman üzerinden durulan önemli bir konuydu. Göç ile ilgili okumalarımı genişlettikçe beyin göçü, uluslararası göç ve iç göç gibi kavramların farklı tezahürlerinin olduğunu, kişi grup ve toplumları politik, sosyolojik, ekonomik ve psikolojik olarak farklı şekillerde etkilediğini keşfettim. Ancak Türkiye'deki göç çalışmalarının daha çok Avrupa'ya göç eden Türklere ve Türkiye'ye göç eden Suriyeli ve Afganlara yoğunlaştığını fark ettim. Hem 1990'lı yıllar hem de 2015-2016 yıllarında Türkiye'de yaşanan çatışmalardan dolayı gerçekleşen kitlesel göçler Türkiye akademisinin görmezden geldiği veya görünmez kıldığı bir gerçeklik olarak karşıma çıktı. Özellikle sosyal hizmet alanında okuduğum yabancı kaynaklar etnik ve kültürel sosyal hizmetin yurtdışında farklı grupların sorunları ve ihtiyaçlarını belirlemede önemli yaklaşımlar içerdiğini göstermekteydi. Türkiye'deki sosyal hizmet eğitiminde ise neredeyse etnik ve kültürel grupların yer almadığını büyük bir hayal kırıklığı ile öğrenmiş oldum. Oysa Türkiye gibi etnik, inanç ve kültürel çeşitliliği olan bir ülkede ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunların etnik ve kültürel bağlamda değerlendirilmemesi önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu yüzden bu çalışmanın en büyük motivasyonu sorunu bir terör ve güvenlik sorunu görmek yerine yerinden edilenlerin yaşadıkları sorunları ve hak ihlallerini daha görünür kılmaktır.

2.1.2. Araştırmanın Problemi

Ülke içi yerinden edilenler barınma problemleri, ekonomik sorunlar, mülk kaybı, ayrımcılığa maruz kalma, dil engelleri, sağlık ve eğitim hizmetlerine sınırlı erişim ve ruhsal hastalıklar olmak üzere psikososyal güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadır. Ülke içi yerinden edilenlerin çatışma ve şiddet ortamında travmalara maruz kalma ihtimalleri oldukça yüksektir. Yaşanılan veya tanık olunan travmatik deneyimler ülke içi yerinden

edilenlerde, depresyon, anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu başta olmak üzere birçok ruhsal hastalığın ortaya çıkma riskini arttırmaktadır. Yerinden edilenlerle ilgili yapılan birçok araştırma bu grupta ruhsal sorunların yaygın olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda ülke içi yerinden edilenlerin sosyal destek, dil yeterliliği, eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerine erişim imkânları ruh sağlıklarını etkileyen psikososyal faktörler olarak görülmektedir. Ülke içi yerinden edilenlerin ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlarına yönelik kapsamlı sosyal hizmet uygulamaları birey, grup ve toplulukların sosyal uyumunu ve kayıplarını telafi etme olanağı sağlamaktadır.

Sur ilçesinde çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı yerinden edilenler birçok psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlar karşılaşmıştır. Bu bağlamda, 2015-2016 yıllarında Diyarbakır'ın Sur ilçesinde yaşanan çatışmalardan dolayı yerinden edilen kişilerin, yerinden edilme sürecini nasıl deneyimledikleri ile psikososyal gereksinimlerinin neler olduğu ve çatışma ortamına maruz kalan kişilerin göç sonrası yaşam zorlukları, travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri ile ilgili yeterli bilginin bulunmaması, bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

2.1.3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Diyarbakır'ın Sur ilçesindeki yerinden edilmenin boyutlarına odaklanmaktadır. Sur ilçesi, Diyarbakır kent merkezindeki çatışmaların yoğunlaştığı ve en büyük kentsel yerinden edilmenin yaşandığı ilçe olması sebebiyle seçilmiştir. Bu çalışmanın iki amacı bulunmaktadır. Çalışmanın birinci amacı, 2015-2016 yıllarında Diyarbakır'ın Sur İlçesindeki çatışmalar nedeniyle yerinden edilen kişilerin, çatışma ve şiddet ortamında yaşadıkları yerinden edilmeyi nasıl deneyimlediklerini, karşılaştıkları sorunları, ihtiyaçları keşfetmek ve bu kişi ve grupların psikososyal gereksinimlerinin neler olduğunu ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın ikinci amacı ise çatışma ve şiddet ortamından dolayı yerinden edilenlerin yaşadıkları travma maruziyetini ve olaydan etkilenme düzeylerinin boyutlarını belirlemektir.

Genel olarak ülke içi yerinden edilenlerin deneyimleri, travmatik yaşantıları ve psikososyal gereksinimlerini ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışmanın nitel kısmı için

derinlemesine görüşmeler ve açık uçlu sorular, nicel kısım için ise anketler ve kapalı uçlu sorular kullanılmıştır. Çalışmada, derinlemesine görüşmeler yoluyla yerinden edilenlerin deneyimleri, sorunları ve ihtiyaçları anlaşılmaya çalışılmış, anketlerle ise travma maruziyeti ve olaydan etkilenme düzeyi ile psikososyal etkiler ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Araştırma soruları şu şekildedir:

Nitel sorular

- Yerinden edilenlerin, kent içi yerinden edilme deneyimleri nasıl olmuştur?
- Yerinden edilenlerin yaşadıkları deneyim kendi anlatıları üzerinden nasıl inşa olmuştur?
- Yerinden edilenler ne tür psikososyal güçlükler deneyimlemiş ve ne gibi gereksinim ifade etmiştir?
- Yerinden edilenlerin çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında ve sonrasındaki yaşam zorlukları (işsizlik, yoksulluk, sağlık hizmetlerine ve eğitime erişim, ayrımcılık, barınma vb.) neler olmuştur?

Nicel Sorular

- Yerinden edilenlerin yaşadıkları göç olayının etkileri (duygusal, davranışsal ve düşünsel etkileri) neler olmuştur?
- Göç öncesinde, sırasında ve sonrasındaki travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri yerinden edilenleri ne derecede etkilemiştir?
- Travmaya maruziyet ve olaydan etkilenme düzeyleri arasında ilişki bulunmakta mıdır?

Karma yöntem sorusu: Ülke içi yerinden edilenlerin deneyimleri, psikososyal güçlükleri ve travmatik yaşantıları ne şekilde yakınsamakta ve tutarlılık göstermektedir?

2.1.4. Araştırmanın Önemi

Türkiye’de Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde yaklaşık kırk yıldır devam eden çatışmaların politik, psikolojik, toplumsal, politik ve kültürel etkileri başta iki bölgede olmak üzere ülke hattı satında hissedilmektedir. Çok sayıda insanın yaşamını kaybettiği bu çatışmalarda, kırsal ve kentlerde büyük yıkımlar meydana gelmiş olup bireysel ve toplumsal travmalar yaşanmıştır. Bu çalışma, ülke içi yerinden edilme sorunsalına ışık tutacaktır. 2015-2016 yılları arasında yaşanan çatışma ve şiddet ortamında yerinden edilen on binlerce insanın deneyimlerinin keşfedilmesi ile psikososyal gereksinimlerinin ortaya çıkarılmasının göç literatürüne katkı sunacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de ülke içi yerinden edilme ile ilgili bilimsel çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Yapılan çalışmaların genellikle Türklerin Almanya’ya/Avrupa’ya göçü ile 2011’den beri Suriye ve Afganların Türkiye’ye göçü ile sınırlı olduğu görülmektedir. Ülke içi yerinden edilmenin taraflarından birinin devlet olmasının bu alandaki bilimsel çalışmaları sınırlandırdığı düşünülmektedir. Buna karşın ülke içi yerinden edilenlerle ilgili sınırlı sayıda rapor ve birkaç bilimsel çalışma bulunmaktadır. Bu konuda yapılan az sayıdaki bilimsel çalışmanın da kırsaldan metropollere olan göçü konu edindiği, kent içindeki göç hareketini konu edinen çalışmaların oldukça az olduğu görülmektedir. 2015-2016 yıllarındaki göçlerin Diyarbakır özelinde kentsel alan içinde olması ve çalışmanın kent içindeki yerinden edilmeyi konu edecek olması çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Kent içinde yerinden edilme olgusunu ele alacak olan bu çalışmayı önemli kılan bir diğer faktör de çatışma ve şiddet olaylarını yaşayan veya tanık olan kişilerin yaşadıkları travmatik maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeylerini ortaya çıkarmasıdır. Söz konusu amaç ve hedefler doğrultusunda çalışmanın Türkiye ve Dünya’da yerinden edilme literatürüne önemli katkılar sağlayacağı ve yerinden edilenlerle ilgili politika üretene öneriler sunacağı düşünülmektedir. Karma yöntem araştırmasıyla tasarlanan

çalışma, yerinden edilenlerin göç sırasında ve göç sonrasında yaşadıkları psikolojik, sosyal ve ekonomik problemleri görünür kılması bakımından önemlidir.

2.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.2.1. Araştırmanın Deseni

Ülke içi yerinden edilenlerin çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında karşılaştıkları sorunları, travmatik yaşantıları ve psikososyal gereksinimlerini anlamaya ve keşfetmeye çalışan bu araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Yerinden edilenlerin deneyimlerini, psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlarını anlama ve keşfetmeyi amaç edinmesi nedeniyle bu çalışmanın karma yöntemle yapılması uygun görülmüştür.

Karma yöntem, tek bir yöntemle yanıtlanması zor sorulara yanıt vermek için incelenen olguları anlamamızı zenginleştirebilir, geliştirebilir ve onlar hakkında yeni fikirler edinmemizi sağlayabilir (Lopez Fernandez ve Molina Azorin, 2011). Karma yöntem araştırmasında nicel ve nitel yaklaşımların birleşme kuralları önemli olmaktadır. Nitel ve nicel yaklaşımların bütünleştirildiği bu yöntemde zaman, öncülük ve birleşme faktörleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yöntemde araştırma soruları belirlenirken hem nitel hem nicel hem de karma yöntem yaklaşımına göre soru tarzları oluşturulmaktadır (Alkan vd., 2019). Şüphesiz hem nicel hem de nitel veriler, sosyal bilim araştırma problemlerinin incelenmesinde giderek daha fazla kullanılabilir hale gelmektedir. Ayrıca, tüm veri toplama yöntemlerinin sınırlamaları olduğundan, birden fazla yöntemin kullanılması, belirli yöntemlerin bazı dezavantajlarını etkisiz hale getirebilir veya ortadan kaldırabilir. Bu nedenle, farklı yöntemlerin birlikte kullanılmasının çalışmaları güçlendirebileceği konusunda geniş bir fikir birliği vardır (Creswell vd., 2003). Ülke içi yerinden edilmenin farklı dönemlerde aynı coğrafyayı ve aynı nüfus grubunu etkilemesi olgunun birçok açıdan ele alınmasını elzem kılmaktadır. Ülke içi yerinden edilenlerin yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlar ve maruz kaldıkları travmatik olaylar hem niceliksel hem de niteliksel boyutların anlaşılması açısından karma metot yaklaşımını çalışma için işlevsel kılmıştır.

Bu araştırma karma yöntem araştırması yakınsayan desen (convergent design) şeklinde yürütülmüştür. Yakınsayan desen, araştırma sürecinin aynı aşamalarında nitel ve nicel yaklaşımlar ile verilerin toplanması ve analiz edilmesi için kullanılmaktadır. Yakınsayan desen, “aynı konu üzerinde farklı fakat birbirlerini tamamlayıcı veri toplamak” olarak tanımlanmaktadır. Bu desenin kullanılmasındaki amaç nicel yaklaşımlarla (geniş örneklem, eğilimler ve genelleme) nitel yaklaşımların (daha az örnek, detay, derinlik) birbirinden farklılaşan güçlerini ve örtüşmeyen zayıflıklarını bir arada kullanmaktır. Yakınsayan desenin dört aşaması bulunmaktadır. İlk aşamada, araştırmacı olguya dair nitel ve nicel verileri eş zamanlı fakat birbirlerinin sonucuna bağlı olmaksızın farklı bir şekilde toplar. Hem nitel hem nicel veriler araştırmacı için eşit derecede önemlidir. İkinci aşamada, araştırmacı nicel ve nitel yöntemleri kendilerine ait analiz yöntemlerine dayanarak ayrı ve bağımsız bir şekilde analiz eder. Hem nitel hem nicel veri analizi doğrultusunda oluşturulan sonucu araştırmacı üçüncü adımda birleştirir. Birleştirme adımında, farklılaşan sonuçlar birleştirilir ve iki analiz çeşidi ilişkilendirilir. Son aşamada ise iki veri türünün hangi ölçüde ve ne şekilde birleştiği, birbirinden farklılaştığı, ilişkili olan analizler ve/veya araştırmanın genel amacına ulaşıp ulaşılmadığı ile ilgili bütün veriler birleştirilir (Creswell ve Plano Clark, 2011). Yakınsayan desenli araştırmanın aşamaları aşağıdaki tabloda kronolojik olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Yakınsayan desenli karma yöntem araştırmasının aşamaları

Niceliksel Boyutun Tasarlanması	Niteliksel Boyutun Tasarlanması
<ul style="list-style-type: none"> • Niceliksel araştırma soruları belirlenmiştir. • Anketler niceliksel teknik olarak belirlenmiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niteliksel araştırma soruları belirlenmiştir. • Derinlemesine görüşmeler, niteliksel teknik olarak belirlenmiştir.
<ul style="list-style-type: none"> • Bir ana karma yöntem sorusu belirlenmiştir. • Karma yöntem, yakınsayan desenli bir karma yöntem olarak belirlenmiştir. 	

Niceliksel verilerin toplanması	Niteliksel verilerin toplanması
<ul style="list-style-type: none"> Hacettepe Üniversitesi Etik Kurul'dan alınan izinle 08 Ekim 2022-24 Ekim 2022, 5 Kasım 2022-19 Kasım 2022 ile 08 Ocak 2023-23 Ocak 2023 tarihleri arasında görüşmeler yapılmıştır. Bu tarihler arasında toplamda 45 gün sahada gözlem ve görüşmeler yapılmıştır. 	
<ul style="list-style-type: none"> 272 kişi niceliksel boyutun araştırma alanı olarak belirlenmiştir. 08 Ekim 2022-23 Ocak 2023 tarihleri arasında 219 kişiden niceliksel veriler toplanmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> 40 özne niteliksel boyutun araştırma alanı olarak belirlenmiştir. 08 Ekim 2022-23 Ocak 2023 tarihleri arasında 27 özne ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.
<p>Niceliksel Verilerin Analizi</p> <ul style="list-style-type: none"> SPSS 26 ile niceliksel veriler analiz edilmiştir. 	<p>Niteliksel Verilerin Analizi</p> <ul style="list-style-type: none"> Nitel veriler manuel olarak analiz edilmiştir.
<p style="text-align: center;">İki Veri Setinin Bütünleştirilmesi</p> <ul style="list-style-type: none"> Belirlenen analiz bölümleri altında travmatik yaşantılar, travmaya bağlı belirtiler, göç sonrası yaşam zorlukları ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerin karşılaştırılması ve sentezlemesi gerçekleştirilmiştir. 	
<p style="text-align: center;">Birleştirilen Sonuçların Yorumlanması</p> <ul style="list-style-type: none"> Birbirinden ayrı olan sonuçların özetlenmesi ve yorumlanması yapılmıştır. Nitel ve nicel verilerin sonuçlarının hangi açılardan yakınsadığı, ayrıştığı ve birbirleriyle bağlantılı olduğu tartışılarak yorumlanmıştır. 	

Karma yöntem araştırmasına uygun olarak kullanılan yakınsayan desenli araştırmadan elde edilen niceliksel verilerle, ülke içi yerinden edilenlerin yaşadıkları travma maruziyeti ve olaydan etkilenme düzeylerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Niteliksel verilerle de yerinden edilme sürecindeki deneyimlere, sorunlara ve ihtiyaçlara ilişkin ayrıntılı ve derinlikli incelemelerin keşfedilmesi amaçlanmıştır.

2.2.2. Araştırma Alanı

Bu çalışmanın öznelere, Diyarbakır Sur ilçesinde 2015-2016 yıllarında çatışma ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle yerinden edilen kişilerdir. Araştırmada aynı zamanda kent içerisindeki yerinden edilmeyi konu edindiği için kentsel yerinden edilme kavramı da kullanılmaktadır.

Belli kentlerde yaşanan çatışmalar sonucunda, sokağa çıkma yasakları ile boşaltılmış yerleşim birimlerinin bazıları tamamen yıkılmıştır. Çatışmalarda en fazla tahrip olan ve on binlerce kişinin yerinden edildiği merkezler Diyarbakır-Sur, Şırnak Merkez, Cizre, İdil, Silopi, Mardin-Nusaybin ve Hakkâri-Yüksekova olmuştur. Bu yerlerden Sur merkez ilçe, Şırnak şehir merkezi diğer beş kent ise müstakil ilçelerdir. Çalışmanın araştırma sahası, kent içi çatışmalara sahne olan ve en büyük kentsel yerinden edilmenin gerçekleştiği Diyarbakır'ın Sur ilçesidir. Söz konusu ilçede yerinden edilen kişilerle hem nitel hem de nicel görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada nitel ve nicel yöntemler için birden farklı örneklem teknikleri kullanılmıştır. Nitel görüşmeler için amaçlı ve kartopu tekniği, nicel görüşmeler için ise kartopu ve olasılıklı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Her ne kadar çalışmanın planlama aşamasında nicel yöntem için olasılıklı, nitel yöntem için amaçlı örneklem düşünülmüş olsa da karşılaşılan zorluklar nedeniyle kartopu tekniğinden de yararlanılmıştır.

Öznelere araştırmaya dâhil edilebilmesi için kullanılan örnekleme tekniklerinden biri amaçlı örnekleme tekniği olmuştur. Amaçlı örnekleme, bir evrene deneysel genellemeler yapmak için değil fenomenin derinlemesine anlaşılmasına ve incelenmesine odaklanır. Amaçlı örnekleme seçilen öznelere farklılıkları yansıtması ve fenomene dair bütünlüklü bir tablonun ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır (Patton, 2018; Creswell ve Plano Clark, 2011). Olasılık örnekleme ise örneklemlerden popülasyonlara, genellemelerden nomotetik bilginin geliştirilmesine yöneliktir. Bu temel farklılıklara rağmen, amaçlı ve olasılıklı örnekleme teknikleri faydalı bir şekilde birleştirilebilir (Sandelowski, 2000). Araştırma sahası mekânsal, toplumsal cinsiyet, politik, ekonomik ve psikolojik boyutlardan dolayı öznelere ve katılımcılara erişimin ve görüşme

yapmayı zorlaştıran birçok güçlük barındırmıştır. Yerinden edilenlerin kent içerisinde muhtelif alanlara dağılması, emek süreçlerinden dolayı birçok kişinin işyerlerinde veya şehir dışında çalışıyor olması, kadınlarla görüşme konusundaki geleneksel ve kültürel engeller ile yaşanan travmatik olayların tekrardan hatırlanmak istenmemesi karşılaşılan güçlükler olmuştur. Olasılıklı örneklem ile öznelere ulaşılması planlanan çalışmada karşılaşılan güçlükler nedeniyle kartopu tekniğinden de yararlanılmıştır. Benzer şekilde amaçlı örneklem olarak planlanan nitel görüşmelerde yine sahadaki zorluklar nedeniyle kartopu tekniğinden faydalanılmasını zorunlu kılmıştır. Kartopu örnekleme benzer bir ağ içerisinde bulunan ve olguyla ilgili deneyim sahibi kişilere ulaşmak için faydalanılır. Araştırmacı, araştırma fenomeni ile ilgili birkaç kişiye ulaştıktan sonra ulaştığı kişiler aracılığıyla olguyu benzer şekilde deneyimleyen kişilere yönlendirilir. Bu şekilde oluşan ağın içerisinde araştırmacı kişilere ulaşır (Neuman, 2006, s. 223). Bu çalışmada da hem nicel veriler hem de nitel veriler elde etmek için katılımcılara kartopu tekniğiyle de ulaşılmıştır.

Nicel Verilerin Toplanması

Karma yöntem araştırması olarak planlanan bu araştırmanın niceliksel çalışma evrenini Diyarbakır ili Sur ilçesinde 2015-2016 yılları arasındaki çatışmalardan dolayı yerinden edilen 5440 (GABB, 2016a) hane oluşturmaktadır. Sur ilçesinde yerinden edilen aileler örnekleme için %95 güven aralığında, 0.05 anlamlılık düzeyinde ($d=0.05$ örnekleme hatası ile) 272 aile üyesi belirlenmiştir. Ancak saha ile ilgili yukarıda sıralanan zorluklar, bazı katılımcıların görüşmeyi kabul etmemesi, katılımcıların beklentileri¹, araştırmacının izin süresinin kısıtlılığı 219 kişiyle araştırmanın sonuçlandırılmasını gerektirmiştir. Katılımcıların 123'ü erkek 96'sı ise kadınlardan oluşmuştur. 219 görüşmenin 184'ü Türkçe 35'i Kürtçe yapılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirliği Türkçe alınan ölçeklerin Kürtçeye çevirisi Kürtçe, Türkçe ve İngilizceleri karşılaştırılarak yapılmıştır. Bu konuda Kürtçe, Türkçe ve İngilizceyi iyi derecede bilen bir akademisyenden destek alınmıştır. Aynı zamanda Türkçe bilmeyen Kürt popülasyonuna

¹ Katılımcılar sosyo-ekonomik, ruhsal ve hukuki destek gibi birçok talepte bulunmuşlardır. Görüşmeler sonunda katılımcılara ekonomik, ruhsal ve hukuki destek alabilecekleri kamu kurumları, belediye ve sivil toplum kurumları hakkında bilgiler verilmiştir.

psikolojik testler uygulayan bir akademisyenle iletişime geçilmiş olup kendisinden destek alınmıştır. Psikolojik testlerin Kürtçe dilinde de geçerlilik ve güvenilirliğinin olmaması bu alanda yapılan çalışmaları etkilemektedir.

Tablo 2. Nicel Demografik Bilgiler

	N	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	123	56.2
Ortaokul	96	43.8
Yaşınız		
18-24	37	16.9
25-31	33	15.1
32-38	36	16.4
39-45	44	20.1
46 ve üstü	69	31.5
Medeni Durum		
Evli	154	90.6
Bekar	2	1.2
Boşanmış	7	4.1
Eşini Kaybetmiş	7	4.1
Anadiliniz		
Kürtçe	200	91.3
Türkçe	19	8.7
Çocuk Sayısı		
1-3	61	27.9
4-6	60	27.4
7-9	12	5.5
10 ve üstü	12	5.5
Yok	74	33.8

Eğitim Durumu		
Okur-yazar değil	56	25.6
Okur-yazar	32	14.6
İlkokul mezunu	36	16.4
Ortaokul Mezunu	33	15.1
Lise Mezunu	42	19.2
Ön lisans mezunu	7	3.2
Lisans mezunu	12	5.5
Lisansüstü mezunu	1	0.1
Hanede Yaşayan Kişi Sayısı		
1-3	57	26.0
4-6	115	52.5
7-9	45	20.5
10 ve üstü	2	0.9
Aile Yapısı		
Çekirdek	166	75.8
Geniş	47	21.5
Çok eşli	1	0.5
Diğer	5	2.3

Nitel Verilerin Toplanması

Araştırmanın niteliksel boyutu için 27 özneye ulaşılmıştır. Görüşülenlerin 15'i erkek 12'si ise kadındır. Öznelerin en genci 22, en yaşlısı 70 yaşındadır. Öznelerin yaş aralıkları genellikle 30-50 yaş arasında değişmiştir. Yapılan görüşmelerin, 5'i Kürtçe, 22'si ise Türkçe olarak gerçekleşmiştir. Birçok görüşmede bazen Kürtçe bazen de Türkçe kelimeler kullanılmıştır. Görüşmelerde mülakat yapılacak dil tercihi, görüşülen kişinin isteğine bırakılmış, kişinin kendisini daha iyi ifade edeceğini düşündüğü dili tercih etmesi istenmiştir. Araştırmacının Kürtçeyi biliyor olması hem görüşmelerde hem

de saha çalışmasında büyük bir avantaj yaratmıştır. Nitel görüşme yapılanların demografik bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Nitel Demografik Bilgiler

RUMUZ	CİNSİYET	YAŞ	Yaşadığı İlçe	Mesleği
K1	Kadın	50	Sur	Çocuk Bakıcısı
K2	Kadın	31	Sur	Ücretsiz Ev İşçisi
K3	Kadın	22	Yenişehir	Üniversite Öğrencisi
K4	Kadın	40	Yenişehir	Ücretsiz Ev İşçisi
K5	Kadın	40	Bağlar	Ücretsiz Ev İşçisi
K6	Kadın	44	Kayapınar	İşçi
K7	Kadın	37	Yenişehir	İşçi
K8	Kadın	40	Kayapınar	İşçi
K9	Kadın	43	Yenişehir	Ev Hanımı
K10	Kadın	36	Bağlar	İşçi
K11	Kadın	55	Bağlar	Emekli
K12	Kadın	48	Yenişehir	Ücretsiz Ev İşçisi
E1	Erkek	46	Sur	Esnaf
E2	Erkek	31	Sur	Servis Şoförü
E3	Erkek	37	Bağlar	İşsiz
E4	Erkek	66	Sur	Dengbej ²
E5	Erkek	37	Bağlar	Seyyar Satıcı
E6	Erkek	66	Bağlar	Serbest Meslek
E7	Erkek	47	Yenişehir	İşçi
E8	Erkek	29	Kayapınar	Kıraathaneci
E9	Erkek	72	Sur	İşsiz
E10	Erkek	50	Yenişehir	Memur
E11	Erkek	24	Yenişehir	Diş Hekimi
E12	Erkek	48	Bağlar	Garson
E13	Erkek	30	Yenişehir	Hemşire

² Kürtçe'de ağıt yakan kişiye verilen ad.

Araştırmada anonimliğinin sağlanması amacıyla katılımcılar için çeşitli rumuzlar belirlenmiştir. Bu bağlamda görüşme yapılan kişiler cinsiyetlerine göre “E” ve “K” harfi ile kodlanmıştır. Yukarıda görüleceği üzere her bir yerinden edilen kişinin yanında E ve K harfi bulunmaktadır. Diğer taraftan yerinden edilenlerin yaşadıkları ilçelerin (Sur, Bağlar, Kayapınar ve Yenişehir) kent içerisindeki dağılımı göstermesi açısından önemli bulunup kodlara eklenmiştir. Cinsiyet, meslek ve yaş farkından kaynaklanan deneyimin araştırmadaki önemine binaen cinsiyet, yaş ve meslek bilgileri de kodlara eklenmiştir. Örneğin, “E13, 30, Hemşire” kodu 30 yaşındaki erkek bir hemşire olan katılımcıyı tanımlamaktadır.

2.2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, karma yöntem araştırmasına uygun bir şekilde veri toplama araçları olarak anketler, yarı yapılandırılmış görüşme formu ve sosyodemografik form kullanılmıştır. Karma yöntem çalışması hem nitel hem nicel verilerin eşzamanlı veya sıralı olarak toplandığı ve bütünleştirildiği bir yaklaşımdır (Creswell vd., 2003). Bir karma yöntem çalışmasında nicel ve nitel yönler aynı öncelik ve ağırlık verilebilir ya da (eşit ağırlıklı tasarımlar) alternatif olarak bunlardan birine daha fazla ağırlık verebilir (farklı ağırlık tasarımları). Araştırmada nicel ve nitel veriler aynı anda (eşzamanlı veya paralel tasarımlar) veya farklı noktalarda (sıralı veya iki aşamalı tasarımlar) toplanabilmektedir (Lopez Fernandez ve Molina Azorin, 2011). Nicel araştırmalarda, araştırmacılar, değişkenler arasındaki ilişkiyi, hipotezleri veya araştırma sorularını doğrulamaya çalışan sorular sorarlar. Bu sorular veya hipotezler, sayısal veriler veren araçlar, gözlemler veya belgeler kullanılarak değerlendirilir. Açık uçlu sorular, görüşmeler, gözlemler, belgeler ve görsel-işitsel materyaller gibi prosedürler aracılığıyla bu tür soruların ele alınmasına yardımcı olur (Creswell vd., 2003). Araştırmamızda nitel ve nicel veriler aynı zamanda toplanmıştır.

2015-2016 yıllarında Sur ilçesinde çatışma ve şiddet ortamından dolayı yerinden edilenlerin travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeylerinin değerlendirildiği araştırmanın niceliksel veri toplama araçlarını Olay Etkisi Ölçeği-R (OEÖ-R), Travmaya Maruz Kalma ölçeği (TMKÖ) ve sosyodemografik form oluşturmuştur.

Çatışma, şiddet ve yerinden edilmenin ortaya çıkardığı psikolojik sorunların ve travmatik yaşantıların Travmaya Maruz Kalma Ölçeği ve Olay Etkisi Ölçeği-R ile niceliksel olarak ölçülebileceği düşünüldüğünden bu ölçekler tercih edilmiştir.

Savaş yaşantılarının oluşturduğu travma maruziyetini ve etki düzeyini ölçmek amacıyla Travmaya Maruz Kalma Ölçeği geliştirilmiştir (Özüorçun Küçükertan, 2013). Yapılan uyarlama ve değişiklikler sonucunda faktör analizleri eklenmiştir. TMKÖ, “olumsuz duygular (6 madde)”, “göç sonrası güçlükler (8 madde)”, “şiddete ve baskıya tanıklık (4 madde) ve “ölümle ilgili yaşantılar (3 madde)” olmak üzere dört faktör ve 23 maddeden oluşmaktadır. (EK-6)

Kişilerin önemli bir olay sonucunda yaşadıkları rahatsızlıkları değerlendirmek amacıyla Horowitz, Wilner ve Alvarez (1979) tarafından geliştirilen Olay Etkisi Ölçeği, Weiss ve Marmar tarafından (1997) “aşırı uyarılma” seçeneği de eklenerek güncellenmiştir. Türkçe uyarlaması Çorapçioğlu, Yargıç, Geyran ve Kocabaşoğlu (2006) tarafından yapılan ölçek “aşırı uyarılma”, “yeniden yaşama” ve “kaçınma” olmak üzere 3 faktör ve 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, travmatik olayın neden olduğu etki ve şiddeti ortaya çıkarmaktadır. (EK-5).

Yerinden edilenlerin sosyodemografik özelliklerine, göç yaşantılarına, çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında yaşadıkları güçlüklerle ilişkin bilgi almak amacıyla sosyodemografik form oluşturulmuştur. Sosyodemografik form; yaş, eğitim durumu, meslek, medeni durum, göç hikâyeleri, çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında ve sonrasında yaşanan güçlüklerle ilgili sorulardan oluşmaktadır (EK-4).

Derinlemesine görüşmelerde mülakat kılavuzu yaklaşımı tercih edilmiştir. Bu yaklaşımda sorulan sorular ve değinilecek konular önceden belirlenir ve mülakatın temel noktaları önceden hazırlanır. Kılavuz, araştırmacıya konunun aydınlatılması veya açığa çıkarılması için çeşitli alt konu ve başlıklar sağlamaktadır (Patton, 2018, s. 343). Bu yaklaşım araştırmacıya sorulacak soruları önceden genel hatlarıyla belirleme olanağı sağlamaktadır. Bu bağlamda derinlemesine görüşmeler için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular

hazırlanırken yerinden edilme deneyimi ile ilgili yapılan araştırmalardan öne çıkan kategorilerden faydalanılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunun oluşturulmasında Türkiye’de ÷lke içi yerinden edilenlerle yürüt÷len az sayıdaki araştırma ve sivil toplum kuruluşlarının raporlarında öne çıkan başlıklar yol gösterici olmuştur. Tarihsel olarak tekerr÷r eden ÷lke içi yerinden edilme olgusunun politik, ekonomik, sosyal ve psikolojik özgün koşulları hesaba katıldığında yerinden edilenlere yönelik görüşme forumunda şu başlıklarda çeşitli sorular hazırlanmıştır (EK-7):

- Demografik Bilgiler
- Yerinden Edilme Süreçleri
- Yerinden edilmenin Sosyal, Ekonomik ve Psikolojik Güçlükleri
- Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Yeni Yaşam Alanına Uyum

2.2.4. Veri Toplama Süreci

Bu başlık altında veri toplama sürecinde katılımcılara nasıl ulařıldığđ, görüşmelerin nasıl gerçekleştiği ve verilerin nasıl yapılandırıldığđına yönelik bilgileri değerlendirdim.

Sur’a çocukluğumun ve ailemin birçok üyesinin yařadđđ kent olan Diyarbakır’a her gittiğimde uğrarım. Çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları sonlandıktan sonra birçok defa Sur’u ziyaret etme, gözlemlene ve insanlarla tanışma fırsatđ yakaladım. Bunu bir akademik çalışmaya dönüştürme arzum ise yaptđđm sohbetler, görüşmeler ve gözlemler üzerinden oluşmaya başladı. Ancak yıllar önce tanıştıđđm insanlara ulaşmak, görüşme sürecinde benim için oldukça zor oldu. İletişiminin çeşitli nedenlerle koptuğu bu kişilerin şehrin neresinde yařadđđ ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip değerildim. Bu yüzden saha çalışmasının başlamasına birkaç hafta kala Sur’da yerinden edilen kişilere, onları tanıyan ve bilen arkadaşlarım, akrabalarım ve sivil toplum kuruluşları üzerinden ulaşmaya çalıştım. Araştırma için 8 Ekim 2022 tarihinde İstanbul’dan Diyarbakır’a gittim. Bu tarihten sonra Diyarbakır Sur’da birkaç insanla sohbet etme ve gözlem

yapma şansını yakaladım. Ancak insanlarla inşa etmem gereken ilk şeyin güven ilişkisi olduğunu ilk günlerde anladım. Bu yüzden bireysel bir şekilde ilişkileneceği çalıştığım birçok kişiden olumsuz yanıtlar aldım. Dördüncü günden sonra ilk görüşmelerimi yapabildim. Görüştüğüm kişilerin neredeyse hepsine arkadaşlarım, akrabalarım, sivil toplum kuruluşları ve katılımcıların yönlendirmesi ile ulaştım. Görüştüğüm kişilere kendisiyle aynı deneyimi yaşamış kişilere beni ulaştırıp ulaştırmayacağı ile ilgili istekte bulunuyordum. Bu şekilde birçok kişiye kartopu tekniğiyle de ulaştım. Sur'da yerinden edilen ve Diyarbakır'ın birçok noktasında ikamet eden kişilerle görüşmeler gerçekleştirdim.

Derinlemesine görüşmeleri birçok farklı noktalarda gerçekleştirdim. Kent merkezindeki 4 farklı ilçede birçok farklı mekânda görüşmeler yaptım. Kıraathaneler, evler, kafeler, sivil toplum kuruluşlarının büroları, AVM ve işyerleri görüşme yaptığım yerler oldu. Erkeklerle kamusal alanlarda (bu ya onların tercihi oluyordu ya da o saatlerde işyerinde oluyorlardı) kadınlarla ise genellikle evlerde görüşmeler gerçekleştirdim. Kadınlarla evde yaptığım yedi görüşmenin dördünü eşin veya aileden bir çocuğun olduğu bir odada yapmak zorunda kaldım. Toplumsal, kültürel ve geleneksel kodlardan dolayı yalnız görüşme talebim genellikle reddediliyordu. Öte yandan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ulaştığım kadınlarla genellikle kendi evlerinde yalnız bir şekilde görüşmeler gerçekleştirdim. Ancak bazı durumlarda sivil toplum kuruluşunda çalışan gönüllü kadınlar da mecburen o ortamda bulunmaktaydı. Çünkü aracı kişinin bulunması görüştüğüm kişilerle aramda güveni sağlayan önemli bir faktördü. Çalışan kadın ve erkeklerle görüşmeleri genellikle akşam saatlerinde veya kendi işyerlerinde yapıyordum.

Derinlemesine görüşmeleri yalnız gerçekleştirme niyetim birçok engelden dolayı mümkün olamadı. Toplumsal cinsiyet bariyerleri, kış aylarında sobalı olan evlerde genellikle herkesin aynı odada bulunması, çocuk sayısının fazlalığından dolayı uygun olan bir odanın olmaması gibi birçok engel bulunmaktaydı. Ancak bütün bu engellere rağmen 6 kadın ve 12 erkekle yalnız (ev, kafe, işyeri) görüşme olanağı sağladım.

Nicel görüşmeler kapalı uçlu sorulardan oluştuğu için katılımcı bulmak daha kolay oldu. Kişiler formlardaki bilgileri kendileri okuyup doldurdu. Okuma-yazma bilmeyen kişilere ise formdaki sorular okunarak anketler dolduruldu. Kişilerin verdikleri yanıtlara göre formlardaki seçenekler işaretlenmiştir. Katılımcıların anonimliği açısından isimlerin yazılmayacağı belirtilmesine rağmen kişiler isimlerinin yazılmamasını birçok defa belirtmişlerdir. Bunu da güvenlik ihtiyacını önceleyen bir savunma ile temellendirmişlerdir.

Görüşmeler öncesinde telefonla randevulaştığım kişilere kim olduğumu ve ne iş yaptığımı, görüşmeyi neden gerçekleştirdiğimi ve ne hakkında görüşeceğimi belirtiyordum. Aracı kişinin de ortamda bulunduğu zamanlarda ilk önce o beni tanıtıyordu. Sonra neden orada olduğumu anlattıktan sonra görüşme içeriğini ve amacını anlatıyordum. Görüştüğüm kişilerin hepsine araştırma konusu ve içeriğine ilişkin etraflıca bilgi veriyordum. Görüşme öncesinde sağlanan tanışma ve güven ilişkisiyle ses kaydını başlatıp görüşmelere başlıyordum. Ses kaydı için bütün kişilerden izin alıyordum. 2 kişi ses kaydının alınmasını istemediği için onlarla yaptığım görüşmelerde önemli bulduğum kısımları not ettim. Ses kaydını kabul edenlere istedikleri zaman ses kaydını durdurabileceğimin ve görüşmeyi sonlandırabileceğimin bilgisini paylaşıyordum. Özellikle travma ile ilgili sorulan sorularda bazı kadınlar gözyaşları döktü ve ses kaydını durdurmamı talep ettiler. Ancak hiçbir katılımcı görüşmeleri yarıda bırakmak istemedi. Bu nedenle bütün görüşmeler tamamlandı.

Çeşitli faktörlerden dolayı görüşme süreleri arasında değişkenlikler oldu. Ev içi bakım sorumluluğu, işyerinden alınan izinlerin kısalığı, travmatik yaşantılar ve güvenlik sorunları görüşme sürelerinin değişken olmasına neden oldu. Evlerde kadınlarla yapılan görüşmeler çocuklardan dolayı bazen kesintiye uğradı bazen de kısa sürdü. Ancak genel olarak evlerde yapılan görüşmeler daha uzun sürdü. Görüşmeler ortalama 50 dakika, en kısa görüşme 30 dakika en uzun görüşme ise 1 saat 34 dakika sürdü.

Araştırma sahası birçok güçlükler barındırmıştır. En başta gelen güçlüklerden biri Türkiye'deki güvenlik eksenli yaklaşımın toplumdaki kaygı ve endişeyi tetikleyen durumlar yaratmasıdır. Yaşanan travmatik durum ve hak ihlalleri kişilerin üstesinden

gelmekte zorlandıkları durumlar yaratmıştır. Sağlanamayan güvenlik hissi ve yoğun kaygı ve korku görüşmeleri zorlaştırmıştır. İnsanların görüşmeyi reddetmelerinin haklı gerekçeleri bulunmaktaydı. Birçok kişi beni tanımadığını ve bana güvenmediğini belirterek görüşmek yapmaktan kaçındı. Yaklaşık 40 yıldır süren çatışmalar ve yerinden edilme insanlardaki güven duygusunu ciddi bir şekilde zedelemiştir. Birçok kişinin “ajan” olduğu ve kendileriyle ilgili her bilgiyi paylaştığı düşüncesi sıklıkla dile getirilmiştir.

2.2.5. Verilerin Analizi

Karma yöntem araştırmalarında analizler farklı şekillerde yapılabilmektedir. Hem nitel hem de nicel verilerin analizi ayrı ayrı yürütülebilir ancak yorumlama kısmında bütünleştirme yapılabilir. Entegrasyon hem analiz hem de yorumlama sırasında gerçekleşebilir (Greene vd., 1989). Ancak sıralı bir şekilde toplanan verilerin analizi hem nitel hem de nicel aşamalar için bağımsız bir şekilde yapılabilir (örneğin, nicel verilerin betimleyici ve çıkarımsal analizi, nitel verilerin kodlama ve tematik analizi gibi). Eş zamanlı toplanan verilerde ise, farklı veri tabanlarını bütünleştirmek ve karşılaştırmak için bazı veri dönüşümleri gerekmektedir. Örneğin, nicel ölçekler nitel temalarla karşılaştırılır, nitel temalar puanlara dönüştürülür (Creswell vd., 2003).

Karma yöntem araştırmalarında geliştirilen yedi aşamalı veri analizini çalışmamızda uyguladık. Birinci aşamada nicel istatistiksel verilerin analizlerini gerçekleştirildi ve kodlanan nitel verilerin özetleriyle veriler azaltıldı. Bu şekilde veri indirgeme işlemi yapıldı. İkinci aşamada, nicel veriler tablolar, nitel veriler ise çizelgeler ve rubriklerle görselleştirildi. Üçüncü aşamada, nicel veriler nitel verilere dönüştürüldü. Dördüncü aşamada, nitel ve nicel veriler birbiriyle ilişkilendirildi. Beşinci aşamada, birleştirilmiş değişkenler ve veri gruplarıyla her iki veri türü birleştirildi. Altıncı aşamada, farklı kaynaklardan elde edilen veriler karşılaştırıldı. Yedinci ve son aşamada ise tüm veriler tutarlı bir şekilde bir araya getirilerek bütünleştirildi (Creswell ve Clark, 2011).

Araştırma sahasından elde edilen veriler açık kodlama (open coding) ve seçici kodlama (selective coding) şeklinde yapılandırılmıştır. Açık kodlama, verileri

kavramsallaştırmak ve kategorize etmek için parçalara ayırma sürecidir. Verilerdeki örüntüler kodlanır veya kavramsal etiketler belirlenir. Kodlamalar bazen cümle bazında bazen de paragraf olarak yapılır. Yeni bir kavram ya da kategori tanımlanırsa, araştırmacı satır satır kodlamaya geri döner (McCann ve Clark, 2004). Açık kodlama sırasında birçok farklı kategori belirlenir. Bunlardan bazıları bir olguyla ilgili olmaktadır. Diğer kategoriler (daha sonra alt kategoriler haline gelecek) koşullara, eylemlere/etkileşimlere veya sonuçlara atıfta bulunmaktadır. Açık kodlamanın amacı fenomeni özelliklerine ve boyutlarına göre keşfetmek, adlandırmak ve kategorize etmektir (Strauss ve Corbin, 1998).

Verilerin analizinde ilk olarak açık kodlama yapılmıştır. Araştırmanın amacını en iyi yansıttığı düşünülen görüşmelerden yola çıkılarak satır, ifade, cümle ve bazen de paragraflar kodlanmıştır. Araştırmanın başlangıcında herhangi bir tema ve kategori belirlenmemiştir. Bu nedenle açık kodlama esnek bir şekilde kodlama yapılmasını sağlamıştır. Araştırmanın 5 görüşmesi açık kodlama şeklinde yapılmış ve kodların benzeştiği tespit edilmiştir. Bu aşamada, ortaya çıkan kategoriler etrafında temalar, alt temalar ve kategoriler belirlenmiştir.

Geriye kalan diğer görüşmeler ise seçici kodlama yöntemiyle yapılmıştır. Seçici kodlama, teorinin bütünleştirilmesi ve rafine edilmesi sürecidir. Bütünleştirme, açıklayıcı bir kavram etrafında zaman içinde yapılır. Bu süreç analizin ilk adımıyla başlar ve genellikle son ana kadar devam eder. Bütünleştirme sürecini kolaylaştırmak için diyagramlar, yazılama, notların sıralanması ve gözden geçirilmesi ve bilgisayar programları kullanılır. Ana hatlar belirlendikten sonra araştırmacı teoriyi rafine eder ve zayıf kategorileri doldurur (Strauss ve Corbin, 1998: 161). Buradaki ana süreçler teorik kodlama ve not yazımıdır. Kodlama döngüsel bir süreçtir ve teorik sıralama ve doygunluk süreçleri kullanılarak gerçekleştirilir. Sıralamanın amacı verileri tekrar anlamlı bir bütün haline getirmektir (McCann ve Clark, 2004). Araştırmanın döngüsel bir süreç olduğu düşünülerek kodlamalar yapılmıştır. Açık kodlama sonucunda ortaya çıkan kategorilerin ardından seçici kodlamaya geçilmiş ve aynı anda birkaç düzeyde kodlamalar yapılmıştır. Seçici kodlama ile veriler daha da rafine edilmiş ve sonrasında bütünleştirilmiştir.

Araştırmamızda analiz, nitel verilerde nitel yöntemler, nicel verilerde ise nicel yöntemler kullanılarak ayrı ayrı yapılmıştır. Aynı zamanda nitel-nicel verilerin ve bulguların birleştirilip harmanlandığı teknikler bu iki veri çeşidini de birlikte analiz etmemizi sağlamıştır. Nicel verilerin analizinde, ham verilerin sayısal değerleri puanlanarak, veri tabanındaki giriş hataları ayıklanarak ve değişkenleri hesaplama işlemi yapılmıştır. Yeniden kodlama ve hesaplama işleminde Sosyal bilimler için İstatiksel Program (Statistical Program for the Social Sciences-SPSS26) kullanılmıştır. Aynı zamanda değişkenleri, tanımları ve yanıtları içeren bir kod çizelgesi kullanılmıştır. Nitel veri analizi için ise verilerin hazırlanması, dokümanlar, mülakat ve gözlem verileri analiz edilmesi için metinsel dosyalara dönüştürülmüştür. Analiz süreci boyunca, geçerliliği sağlamak için deşifreler kontrol edilmiştir (Creswell ve Clark, 2011). Araştırmada elde edilen verilerden oluşan farklı bakış açılarının karşılaştırılması üçgenleme ile yapılmıştır. Üçgenleme, bir gözlemin veya yorumun doğrulanabilmesi için tekrarlanan süreç ya da bu doğruluğu attırmak için birden fazla bakış açısıyla değerlendirme anlamına gelir. Aynı fenomene farklı yöntemlerle yaklaşılabilmesi, tek kaynaklı bilgiden daha fazlasına ihtiyaç olduğu üçgenleme sayesinde keşfedilmiştir. Olgu tespitlerinin doğru bir şekilde yapılabilmesi, yanlış anlam ve algıların önüne geçer ve araştırma sonucunda elde edilen verilerin geçerlilik ve güvenilirliklerini artırır. Üçgenlemenin kullanılması birden fazla kaynaktan alınan verilerin geçerliliğini değerlendirmek için olanak sağlar (Neuman, 2014). Araştırmada, farklı veri toplama yöntemlerince oluşturulan bulguların tutarlılığını kontrol eden yöntem üçgenlemesi kullanılmıştır. Yöntem üçgenlemesi nitel ve nicel verilerin toplanmasını ve karşılaştırılmasını içermektedir. Hem nitel hem de nicel veriler yöntem üçgenlemesi ile karşılaştırılmış, yakınsayan ve tutarlılık gösteren veriler birlikte analiz edilmiştir (Patton, 2018, s. 556).

2.2.6. Düşünümsellik (Reflexivity): Araştırma Sürecinin Araştırmacıya Yansımaları

Düşünümsellik (reflexivity) araştırmacının kendi kendini denetlemesi ve araştırma sürecinde eleştirel düşünmesini gerektirir. Aynı zamanda, araştırmacının ürettiği bilgi hakkında nötr, objektif veya tarafsız olmaması durumunu da ifade eder (Mason, 2002).

Araştırmacının hem bilgiyi üretmesi hem de ondan etkilenmesi bakımından araştırma sürecinin araştırmacı üzerinde bıraktığı etki önemli olmaktadır. Nitel araştırmada saha, veri ve özneler ile araştırmacı arasında değiştirici ve dönüştürücü bir ilişki bulunmaktadır (Kılıç, 2021, s. 99). Ben de bir araştırmacı olarak araştırma sürecinde değişim ve dönüşümü deneyimlediğimi düşünüyorum. O coğrafyada doğan ve büyüyen ancak son yıllarda orada yaşamayan biri olarak sahada yaptığım görüşmelerin ve gözlemlerin beni oldukça etkilediğini ifade etmek istiyorum.

Sahada yaptığım gözlemlerden sonra görüşülecek kişi bulmakta zorlanmam, süreçle ilgili motivasyonumu azaltı ve çalışmayı sürdürmekle ilgili inancımı yitirmeme neden oldu. Araştırmayı tasarladığım ilk günden itibaren çalışma için öznelere kolaylıkla erişeceğimi ve öznelerin yaşanan süreci benimle paylaşma konusunda herhangi bir kaygı ve endişe yaşamayacaklarını düşünüyordum. Oysa yanıldığımı ilk birkaç gün içerisinde derin bir umutsuzlukla anladım. Kişiler, beni tekinsiz ve yabancı biri olarak görmekteydiler. Bu tekinsiz ve yabancı algısını yakınlar ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla onlarla iletişime geçerek ve onarlara daha çok zaman geçirerek aşmayı başardım. İlk görüşmeleri de oldukça zor bir atmosferde ve kırılğan bir güven ilişkisi içinde gerçekleştirmeye çalıştım.

Haftalarca vakit geçirdiğim Sur, mekânsal izler aracılığıyla ve insanlardaki derin bir sessizlikle yaşananları hem sergilemekte hem de kamufle etmekteydi. Mekânsal değişim yapımı devam eden yerlerin yanı sıra inşa edilen konut ve işyerleriyle kendini göstermekteydi. Öte yandan bir “cazibe merkezi” olarak inşa edilen yeni işyerleri turistlerin akınına uğramaktaydı. Ancak yıkımın, insanın ve derin bir sükûtun iç içe geçtiği ilçede belki de en çok sezdiğim şey insanların aylarca bu ilçede çatışmaların arasında kaldığıydı.

İlçede genel olarak bir korku iklimi hâkimdi. Görüşmelere de bu endişe ve korku birçok defa yansdı. Kişilerin bakışlarından, mimiklerinden, ses tonundan yerinden edilme süreci ile ilgili konuşmak istemedikleri anlaşılıyordu. Korku ve kaygı durumu sadece görüşme yaptığım kişilerde değil ailem ve yakınlarımda da görülmüyordu. Bir akrabam babamı arayıp benim “tehlikeli işler yaptığımı, kendimi çok fazla riske attığımı” anlatmıştı. Oysaki yapmaya çalıştığım o dönemi yaşayan insanların hissiyatlarını,

deneyimlerini, karşılaştıkları sorunlarının neler olduğunu keşfetmekti. Buna rağmen görüşmeler sırasında duraksamalar, konuşmak istememeler, kaçamak cevaplar ve susmalara birçok defa tanık oldum.

İnsanlar zihinlerinde yaşadıkları bu süreci konuşmayı pek istemiyorlardı. Elbette bundaki en temel etken bir türlü sağlanamayan güvenlik ihtiyacıydı. Bu güvenlik ihtiyacının ise politik ve psikolojik birçok zemini bulunmaktadır. Araştırmacıyla geliştirilen kısa süreli ilişki bu zemini sağlayamayacak kadar kırılgan ve geçici koşullarda gerçekleşmiştir. Kurumlara olan güvenin sarsılması da bir diğer bariyer oluşturan etken olmuştur. Yine de bazen Kürtçeyle bazen de görüşme öncesinde sağlanan ilişki kişilerin paylaşımlarını arttırmıştır. Özellikle nereli olduğum, hangi köyden olduğum ve aile mensubiyetim en çok sorulan sorulardandı. Bu soruların güven hissiyle çok fazla ilişkisi bulunmaktaydı. Köyü ve ailesi bilinen biri onlar için tekinsiz olmaktan çıkan biri olmaya adaydı. Önemli olan bir diğer nokta ise kişilerin gizli kalmasını istedikleri bir bilgiyi olabildiğince sessiz veya el-kol işaretleriyle gösteriyor olmasıydı. Bu bilginin gizlilik derecesi bazen ses kaydı durduktan sonra daha fazla paylaşma olarak da kendini gösterdi.

Araştırma kapsamında birçok farklı mekânda görüşmeler gerçekleştirdim. Kent merkezinin 4 farklı ilçesindeki kıraathaneler, evler, kafeler, sivil toplum kuruluşlarının büroları, AVM ve işyerleri görüşme yaptığım yerlerde oldu. Özellikle görüşmelerden sonra kişiler bana bir şeyler ikram etmeye çalışıyorlardı. Yemek, konaklama ve diğer ihtiyaçlarımı karşılayabileceklerini belirten birçok kişinin misafirperverliği beni oldukça etkiledi.

Düşünümselliğin getirdiği etkileşimi en fazla görüşmelerde deneyimledim. Kişilerin anlattıkları mizahi şeylere kahkaha ile güldüm, kayıp ve travmalarında hüznlendim. Bazı zamanlar ise ne yapacağımı bilemediğim derin bir çaresizlik hissine kapıldım. Yıllarca mevsimlik işçilik yaparak inşaa ettiği evin boyasını bile yapamadan evi yıkılan kişi, yerleştiği yeni konutun yıllarca sürecek geri ödemesini düşünen kişi, kadınların o dönemleri anlatırken gözyaşlarına hâkim olamaması... Buna benzer birçok hikâye karşında çaresizlik duygusunu hisettim. Evlerini, yaşam alanlarını, eşyalarını,

fotoğraflarını, çocukluklarını ve anılarını Sur'da bırakmak zorunda kalan kişilerin hikâyeleriyle oldukça duygulandım. Bütün bu acı dolu hikâyelere rağmen yaşama tutunmaya ve yeni bir hayat inşa etmeye çalışanların mücadele dolu hayatlarını da büyük bir hayranlıkla izledim.

Bütün bu hikâyeleri dinlemek ve kaydetmek üzerimde derin izler bıraktı. Özellikle bir katılımcının “biz bunları anlatıyoruz, sen yazıyorsun ama birkaç gün sonra gideceksin bu şehirden. Bizim için hiçbir şey değişmeyecek” sözleri tezle ilgili sürecimi gözden geçirmeme neden oldu. Hatta konumu değiştirmeyi ve çalışmayı sonlandırmayı düşündüm. Özellikle ilk günler dinlediğim hikâyelerin etkisiyle uyku sorunları, anlamsızlık duyguları ve kaygı gibi birçok sorun yaşadım. İkincil travmatizasyon olarak nitelendirdiğim bu durumlar çalışmayı sonlandırmam için bana gerekçeler oluşturmuştu. Ancak akran süpervizyonu ve arkadaşlarımdan desteği ile çalışmaya devam etme kararı aldım. Sonuç olarak çalışma beni ruhsal, duygusal ve sosyal açılardan etkiledi.

Sadece olumsuz hikâyeler ve tablolarda karşılaşmadım. Birkaç yıl arayla hem köyden hem de kentte yerinden edilen insanların mücadeleleri ve direnişleri ile hayatta kalmak için taşıdıkları umut, inanç ve kararlılıkları beni güçlendiren durumlar oldu. Kısacası sahadaki gözlemlerim ve anlatılar beni hem güçlendirdi hem de olumsuz duygular yaşattırdı. Bu ikili duygular arasında bazen kaygı, çaresizlik ve endişeyle bazen de umut, mutluluk ve sevinç gibi duygularla araştırmayı tamamladım. Çalışma ile aramdaki öznellik ve etkileşimin araştırmanın bilimselliğine ve güvenilirliğine herhangi bir etkisi olmadığını belirtmek isterim.

2.2.7. Temaların Oluşturulması ve Tanıtımı

Çalışmanın bu başlığı altında ortaya çıkan temalar, alt temalar ve kategorilere ilişkin tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. 2015-2016 yıllarındaki kent içinde yerinden edilme, travma maruziyeti ve olaydan etkilenme düzeyleri, psikososyal güçlükler ve sosyal hizmet uygulamaları temalar, alt temalar ve kategoriler deneyimler temelinde şekillenmiştir. Bu deneyimler hem çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında hem yerinden edilme sürecinden sonra yaşanan deneyimlerden oluşmaktadır.

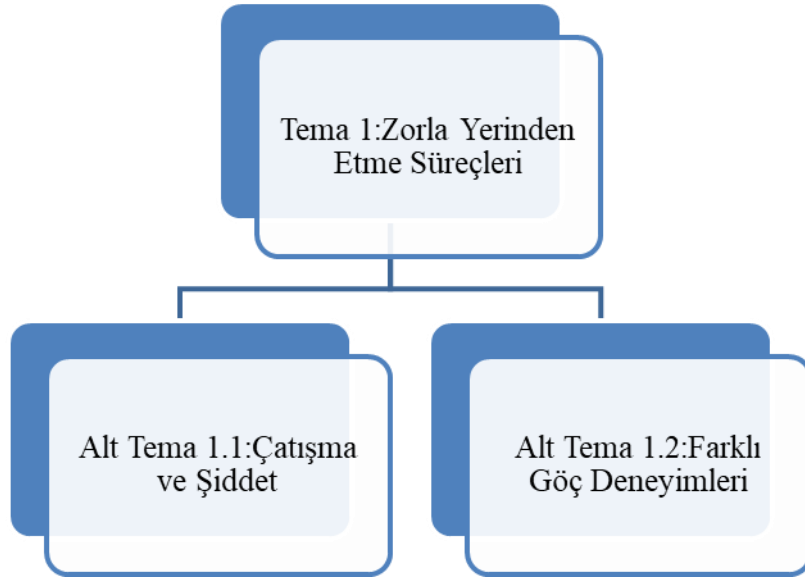
Yerinden edilme deneyiminin sosyal, ekonomik ve psikolojik bir bütün halinde ele alınması çalışmanın amaç ve sorunlarını da belirlemiştir. Derinlemesine görüşmelerde sorulan sorular kronolojik bir şekilde sorulmuş, ölçekler ise travma maruziyetlerini ve olaydan etkilenme düzeylerini ortaya çıkarmak amacıyla kullanılmıştır. Araştırmacı ile görüşülen kişi, yerinden edilenlerin psikososyal gereksinimlerinden yola çıkarak görüşmeyi yapılandırmıştır.

Nitel ve nicel verilerin yapılandırılması sonucunda dört ana tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar: 1.Yerinden Edilme Süreçleri, 2. Yerinden Edilenlerin Sosyal ve Ekonomik Güçlükleri, 3. Yerinden Edilenlerin Psikolojik Güçlükleri, 4. Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Yeni Yaşam Alanına Uyum. İlk tema, çatışma ve şiddet durumundan dolayı yerinden edilenlerin deneyimleri, ikinci ve üçüncü tema yerinden edilenlerin çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında ve sonrasında yaşadıkları travma maruziyetleri, olaydan etkilenme düzeyleri ve psikososyal güçlükler, dördüncü tema ise yerinden edilenlere yönelik yürütülen sosyal hizmet uygulamaları ve yeni yaşam alanına uyum üzerinden inşa olmuştur. Temalar aşağıdaki gibi belirtilmiştir.

Yerinden Edilme Süreçleri

Bu temada, yerinden edilmeye neden olan durumlar ve farklı yerinden edilme deneyimleri ele alınmıştır. 2015-2016 yıllarında çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında çeşitli nedenlerle yerinden edilme yaşanmıştır. Aynı zamanda yerinden edilenlerin önemli bir kısmının 1990'lı yıllarda da yerinden edilmesi farklı göç deneyimleri başlığı altında bu temada yer almıştır. Dikkat edilirse bu tema hem tarihsel hem de güncel yerinden edilmeleri konu edinmiş, kişilerin yaşadıkları deneyimleri ele almıştır. Her iki yerinden edilme deneyiminin ortak noktası yaşam alanlarında vuku bulan çatışma ve şiddet durumudur. Bu temanın alt temaları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

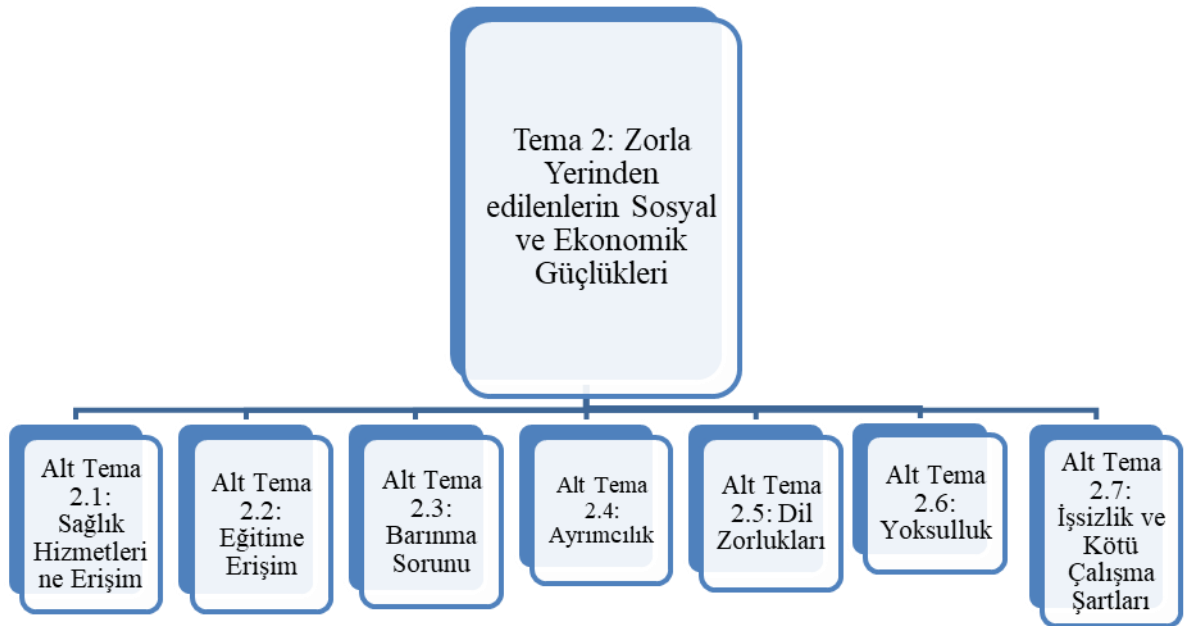
Şekil 1. Yerinden Edilme Süreçleri

Yerinden Edilenlerin Sosyal ve Ekonomik Güçlükleri

2015-2016 yıllarındaki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı birçok kişi temel ihtiyaçlara erişmekte güçlükler yaşamıştır. Bu ihtiyaçların karşılanmaması hem çatışmalar sırasında hem de yerinden edilmeden sonra birçok sosyal ve ekonomik güçlük ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle hem derinlemesine görüşmeler hem de anketler kronolojik bir şekilde sosyal ve ekonomik sorunları bir tema halinde ortaya çıkarmıştır. Özellikle çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında sağlık hizmetlerine ve eğitime erişim, yoksulluk, ayrımcılık, işsizlik ve kötü çalışma şartları kişileri oldukça olumsuz etkilemiştir. Yerinden edilmeden sonra barınma sorunu ve dil zorlukları da sosyal ve ekonomik güçlükler eklenmiştir. Bu tema altındaki alt temalar aşağıda belirtilmiştir:

Şekil 2. Yerinden Edilenlerin Sosyal ve Ekonomik Güçlükleri

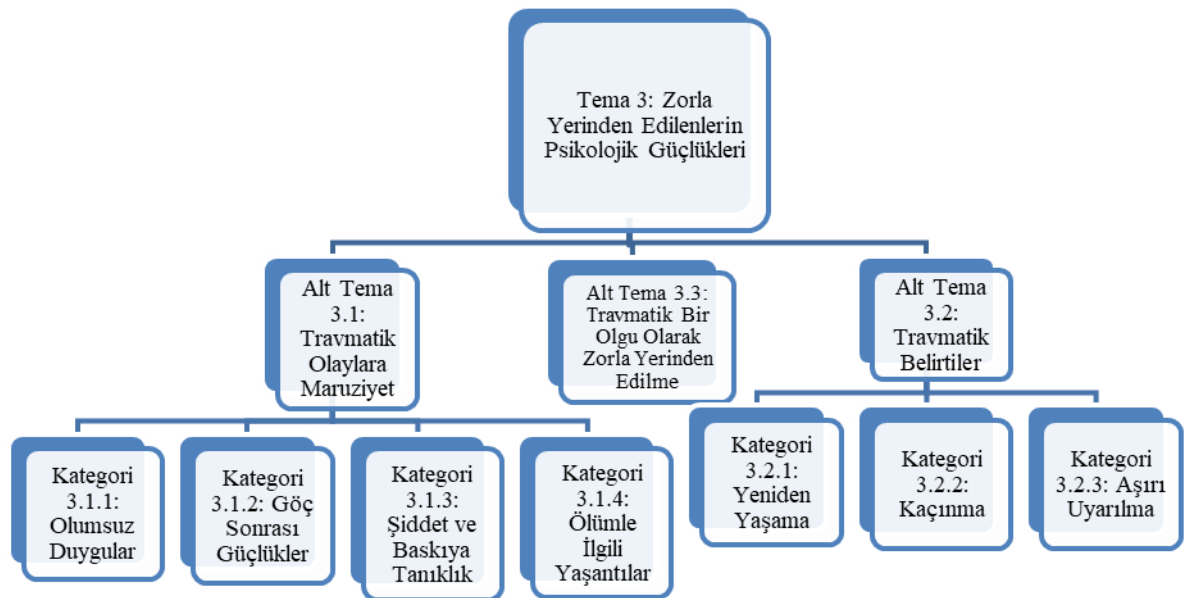

Yerinden Edilenlerin Psikolojik Güçlükleri

Sur ilçesinde aylarca süren şiddetli çatışmalar travmatik birçok olaya ve travmaya bağlı belirtilere neden olmuştur. Kişiler çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında derinlemesine görüşmelerde ve anketlerde belirttikleri üzere birçok psikolojik güçlükler yaşamışlardır. Görüşmeler boyunca sıklıkla ifade edilen travmatik olaylar ve etkilenme düzeyleri yerinden edilenlerin yaşadıkları psikolojik güçlükleri bir tema olarak ortaya çıkarmıştır. Özellikle çatışmalar, yaralanmalar, ölüme tanıklık, yakınların kaybı veya haber alınmaması ve patlamalar gibi birçok travmatik olaya maruz kalmıştır. Bu nedenle travmatik olaylara maruziyet alt temasında birçok kategori ortaya çıkmıştır. Olumsuz duygular, göç sonrası güçlükler, şiddet ve baskıya tanıklık ve ölümlle ilgili yaşantılar travmatik olaylara maruziyetin kategorileri olmuştur. Travmatik olaylara bağlı olarak birçok travmatik belirti ortaya çıkmıştır. Bu yüzden ikinci alt tema olarak travmatik belirtiler yapılan görüşmeler sonucunda psikolojik güçlüklerin bir alt temasını oluşturmuştur. Travmatik belirtiler duygusal, ruhsal ve davranışsal birçok semptom ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu semptomlar yeniden yaşama, kaçınma ve aşırı

uyarılma kategorilerini oluşturmuştur. Her iki yerinden edilme süreci ve bölgede yaklaşık kırk yıldır devam eden çatışmalar süregelen bir travmaya neden olmaktadır. Bu durum bölgedeki kişilerde travmatik bir olgu olarak yerinden edilme alt temasını ortaya çıkarmıştır. Psikolojik güçlükler temasının, alt temaları ve kategorileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Şekil 3. Yerinden Edilenlerin Psikolojik Güçlükleri

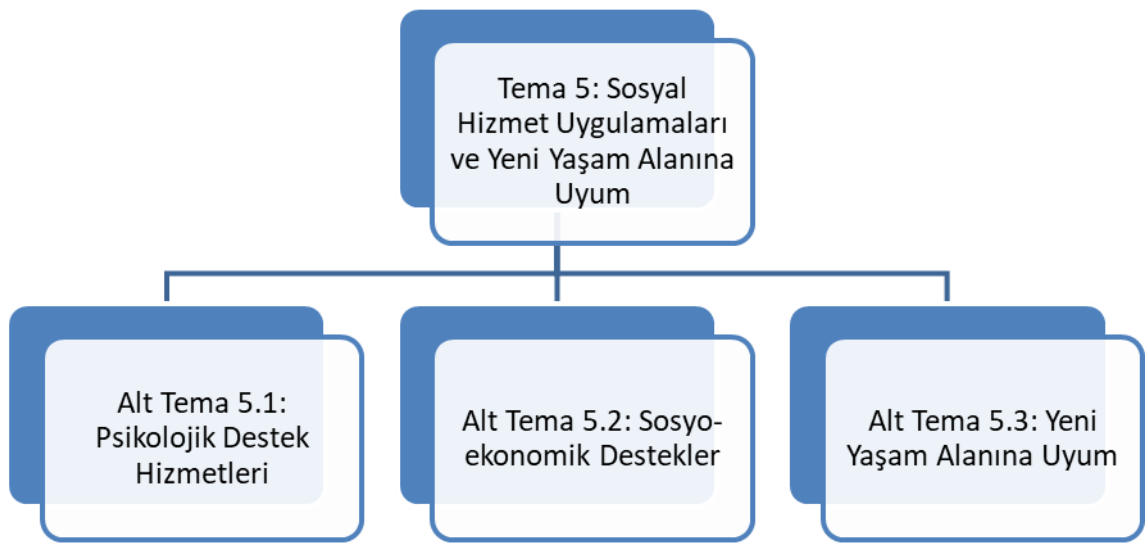

Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Yeni Yaşam Alanına Uyum

Sur'da yerinden edilenler hem çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları hem de yerinden edilmeden sonra birçok ekonomik, sosyal ve psikolojik güçlük yaşamışlardır. Maddi ve manevi kayıpların derin bir şekilde hissedildiği yerinden edilme süreci kişilerin kayıplarının sosyoekonomik destekler ve psikolojik destek hizmetleriyle karşılanmaya çalışıldığı sosyal hizmet uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda yerinden edilmeden sonraki yeni yaşam alanı kişilerin ruh sağlıklarını ve sosyal uyumlarını önemli derecede etkilemiştir. Ev ve eşya gibi maddi kayıplara yönelik programlar

sosyoekonomik destek alt temasını ortaya çıkarmıştır. Çatışma, şiddet ve yerinden edilmenin ortaya çıkardığı psikolojik güçlükler ise psikolojik destek hizmetleri alt temasını oluşturmuştur. Son olarak uzun yıllar yaşanılan mekânın zorunlu terki ve yeni yerleşilen mekâna uyum yeni yaşam alanına uyum temasını ortaya çıkarmıştır. Bu tema altındaki alt temalar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Şekil 4. Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Yeni Yaşam Alanına Uyum

3. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

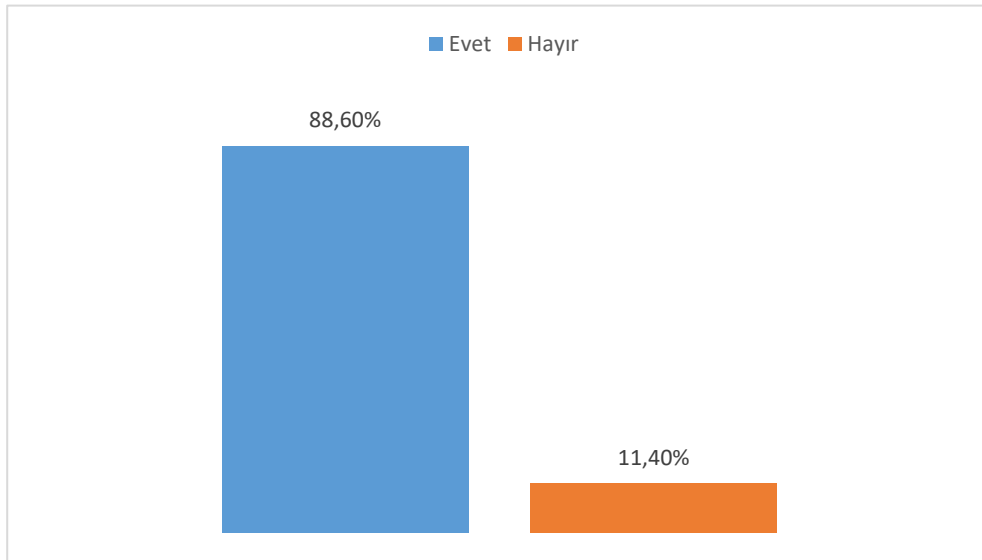
3.1. YERİNDEN EDİLME SÜREÇLERİ

2015-2016 yıllarında Sur ilçesinde çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı kitlesel kentsel yerinden edilme olgusu ortaya çıkmıştır. Yıkımın ve çatışmaların şiddetlenmesi, gıda, giyecek ve su sıkıntısının ortaya çıkması, sağlık hizmetlerine erişimin güçleşmesi ve elektrik kesintileri yerinden edilmeye neden olan unsurlar olmuştur. Sur'da yerinden edilen kişilerin önemli bir kısmının 1990'lı yıllarda da yerinden edilmesi olgunun yarattığı sosyal, ekonomik ve travmatik sorunları derinleştirmiştir. Bu temada Sur ilçesinde yerinden edilmeye neden olan çatışma ve şiddet durumu ile farklı göç deneyimleri ele alınmıştır.

3.1.1. Çatışma ve Şiddet Durumu

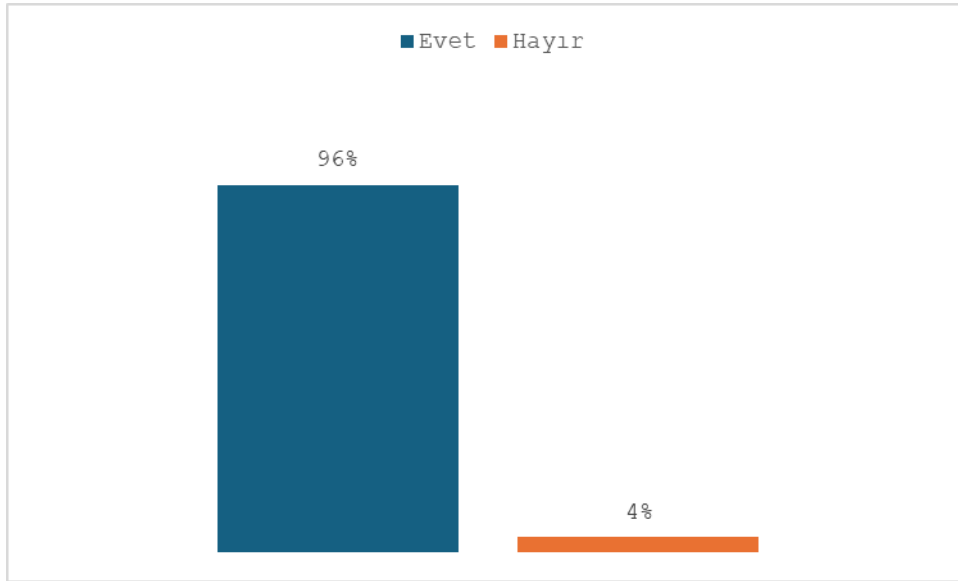
Diyarbakır'ın Sur ilçesinde Eylül-Aralık 2015 tarihlerinden 6 kez sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. 2 Aralık 2015 tarihinden başlayan ve 103 gün süren sokağa çıkma yasağı ise 10.03.2016 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. Sokağa çıkma yasaklarının aylarca uygulandığı Cevatpaşa, Fatihpaşa, Dabanoğlu, Hasırlı, Cemal Yılmaz ve Savaş Mahallerinde yaşayan toplam nüfus 26.084 kişidir (GABB, 2016a). Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı çeşitli nedenlerle evlerini terk eden kişiler acil bir durumda evlerine dönememiştir.

Tablo 4. Eve dönebilme Durumu

Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında iş, sağlık veya eğitim gibi durumlardan dolayı Sur'dan çıkma zorunda kalan kişilerin evlerine dönmesi oldukça güç olmuştur. Katılımcıların %88,6'sı çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında acil bir durumda eve dönemediklerini, %11,4'ü ise bu konuda herhangi bir sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarının olduğu yerleşim birimlerinde birçok sorun yaşanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Şırnak'ın İdil ilçesindeki Gözlem Raporu'na göre çatışmalardan dolayı insanların evlerini kaybettiği ve barınmaya ihtiyaç duyduğu, bazı okulların tahrip edildiği ve bazı okulların yıkıldığı için eğitimin yarıda kesildiği, yerinden edilenlerin elektrik, su vb. temel ihtiyaçlarının karşılanamadığı bildirilmiştir (CHP, 2016). Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'nun raporuna göre yerinden edilen kişilerin suya, gıdaya, temel sağlık hizmetlerine, ilaca, diğer temel hizmetlere ve iletişim araçlarına erişimlerinde büyük sorunlar yaşanmıştır (2016). Aynı zamanda çatışmalardan dolayı bölgesinde on binlerce insan evlerinden çıkamamıştır. Bu nedenle aileler çatışma bölgesinde bulunan kişiler yoğun kaygı ve endişe duyulmuştur.

Tablo 5. Çatışma Bölgesindeki Aile İçin Endişelenme

Sur'dan yerinden edilen veya çeşitli nedenlerle çıkmak zorunda kalan ancak aile ve yakınlarının bir bölümü Sur'da kalan katılımcıların %96'sı çatışma bölgesindeki ailesi için endişelendiğini, %4'ü ise bu konuda endişe duymadığını ifade etmiştir.

Diyarbakır Sur ilçesinde PKK militanlarınca kurulan hendeklere ve barikatlara kolluk kuvvetlerinin askeri müdahalesi sonucu aylarca süren yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Bu süreçte binlerce insan evlerini terk etmek zorunda kalmış ya da kendi mahallerinde ve evlerinde abluka altında yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Katılımcılar bu durumu şu şekilde ifade etmişlerdir:

Bütün evlerden öyle büyük çapta bir ses geldi ki. 5 çocuğum da evdeydi. Ses o kadar yüksekti ki bir an evde olan bütün çocuklarım öldü zannettim. Eve geldiğimde roketin evimize isabet ettiğini gördüm. Kapı, duvar ve pencere adına bir şey kalmamıştı. Çocuklarım çılgın atıp ağlıyorlardı. Çocuklarıma bir şey oldu mu dedim yok dediler. Çocuklarımı aldığım gibi evden çıktım o gün. 55 gün içeride kaldık. Bu olaydan sonra Sur'dan çıktık (K12, 58 yaş, Ücretsiz Ev İşçisi).

Top attıklarında evim çok sarsılıyordu. Sesten demir kapımız açılıyordu bazen. Deprem oluyor zannediyorduk top seslerinden. 57 gün oradaydım ve hep bunları yaşadık (K7, 37, İşçi).

Yani oradan çıkmamış olsaydık muhtemelen. Zaten devlet oradaki herkese ya çıkın ya da onlardan olacaksınız diyordu. Allah korusun bir tanesi ya anneme ya

kardeşime ya da bacıma bir kurşun gelebilirdi Kör Kurşun gelebilirdi. Örgüt tarafından bir şeyler yapılabilirdi. Yani bunun önünü kestiremezsin. Korkular kaygılar bizim oradan çıkmamıza neden oldu (E13, 30, Yardımcı Hemşire).

Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı can güvenliğinin olmaması kişilerin evlerini terk etmelerine neden olmuştur. Evlerini terk etmeyen kişiler ise uzun süren elektrik ve su kesintileri, gıda sorunları ile bakıma muhtaç yaşlı, hasta ve çocuklar nedeniyle bir müddet sonra Sur'daki evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır (DİTAM, 2018). Sur'da çatışma ve şiddetten dolayı yaşanan tanıklıklarda ortaya çıkan korku ve kaygı ile gıdaya, suya, elektriğe erişimde güçlükler yaşanmasının yerinden edilmenin en büyük nedenleri olduğu aktarılmıştır.

Canımızı kurtarmak için çıktık. Oradaki çatışmalar o kadar yoğundu ki tek amacınız oradan bir şekilde çıkıp canınızı kurtarmak oluyor. Bir gün sabah beşte sokağa çıkma yasağının anonsunu yaptılar. Evde hiçbir şey yoktu. Yemek yoktu ama tabi bütün kışlık için hazırladığımız yiyeceklerimiz vardı ama sigara ve çay içiyorduk. Gel de yemek yap, yemeği hazırla. Otur yemek ye. Yemek yiyemiyorduk korku ve kaygıdan. Silahlar, kurşunlar, toplar, sesler... her şeyin önüne geçiyordu. 2 gün böyle geçti sonra evden çıkmaya karar verdik. Elektrik ve su da yoktu (K11, 55, Emekli).

Biz çıkmayacağız dedik ama sular kesildikten sonra elektrik kesildikten sonra ve de geceleri çalışılmadıktan sonra... Ekmek, su, yemek her şey bittikten sonra son haddeye geldikten sonra mecburi artık çocuklarımız için çıkmaya başladık (K8, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Ne bileyim orada hendekler kazıldı devlet oraya girmeye çalıştı. İşte yasaklar başladı, sürekli yasaklar vardı. Bir sokağa çıkma yasağı ilan ediliyordu sonra kalkıyordu. Mağdur oluyorduk. En son surun içinde 9 gün çatışmaların içinde kaldık, en sonda artık çıkmak zorunda kaldık. Çünkü yiyecek bir şeyimiz kalmadı. Ekmeğimiz kalmadı, mecburi çıkmak zorunda kaldık, zaten çıktığımız gibi de artık Surun içine giremedik (K6, 44, İşçi).

Diyarbakır Sur'da 28 Kasım 2015'te başlayıp 103 gün süren sokağa çıkma yasaklarında PKK militanları ve kolluk kuvvetleri arasında yoğun çatışmalar yaşanmış, çok sayıda insan silahlı çatışmalardan dolayı yerinden edilmiştir (GÖÇİZDER, 2021). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2014 nüfus sayımı verilerine göre, sokağa çıkma yasağı ve çatışmalardan etkilenen alanlarda 1 milyon 809 bin kişi yaşamakta olup 15 mahallesinde 100 günden fazla süreyle şiddetli çatışmaların yaşandığı Diyarbakır'ın Sur İlçesi'nde çok sayıda aile yerinden edilmiştir. Yerinden edilen kişi sayısı ilçe nüfusunun %40'tan fazlasına karşılık gelmektedir. Yaşanan çatışmalar neticesinde Sur İlçesinden

göç etmek zorunda kalan ailelerin çoğu Diyarbakır'ın diğer semtlerine ve ilçelerine dağılmıştır (DİTAM, 2018). Çatışma ve sokağa çıkma yasakları, Sur sakinlerinin yaşamlarını tehlikeye atmış ve abluka altına alınan ilçede binlerce kişi temel ihtiyaçlara erişemediği ve çok ciddi hak ihlallerine maruz kaldığı ifade edilmiştir. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı ciddi bir korku ve kaygı ortaya çıkmış, kişiler hem kendileri için hem de aileleri için endişelenmişlerdir.

Görüşme yapılanların %88,6'sı iş ve eğitim yaşamı gibi nedenlerle Sur'da çıktıkları o dönem acil bir durumda evlerine dönemediklerini belirtmişlerdir. Bu durum yaşanan çatışma ve şiddetin boyutunu göstermektedir. Sur'daki evine dönemeyen ancak herhangi bir aile üyesi, akrabası, komşusu ve tanıdığı Sur'da bulunan kişiler için endişe boyutu %95,9 olarak ifade edilmiştir. Sonuç olarak Sur'da abluka altında olanların yaşadıkları korku ve endişe yerinden edilmelerine neden olan psikolojik faktörler olarak ön plana çıkmıştır. Katılımcılar elektrik, su, giyecek ve yiyecek sorunlarının derinleşmesinin Sur'u terk etmek dışında kendilerine çare bırakmadığını belirtmişlerdir. Sur'dan çeşitli nedenlerle çıkanların ise kalanlar için büyük endişe duydukları bir süreç katılımcılar tarafında ifade edilmiştir.

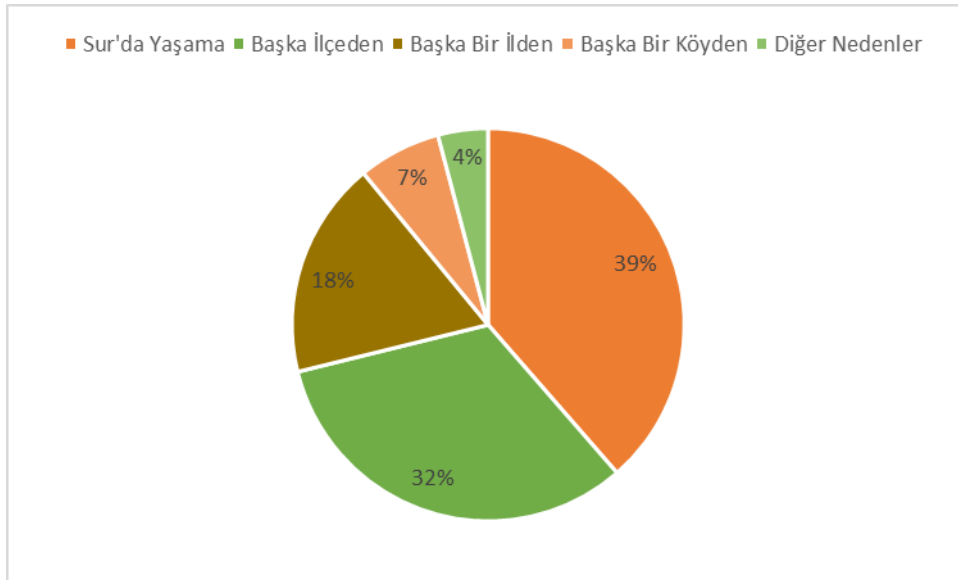
Yerinden edilenlerin önemli bir kısmı doksanlardaki köy boşaltmalarından dolayı Sur'a göç etmiştir. 1990'larda köy boşaltmalarından dolayı yerinden edilenler 2015-2016'da bu kez çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı kentte yerinden edilmişlerdir. Bu durum 25 yıllık bir zaman diliminde önemli bir nüfusun iki kez yerinden edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Yerinden edilme belirli bir nüfus grubunun yaşamında önemli yer tutan bir süreçtir.

3.1.2. Farklı Göç Deneyimleri

Yerinden edilmiş kişiler, travma ve kayıp durumlarını pek çok kez deneyimlemektedir. Birçok yerinden edilmiş kişi ekonomik, psikolojik ve sosyal sorunları tekrardan ortaya çıkaran ve yaşamlarını alt üst eden tekrarlanan yerinden edilme dönemi yaşamaktadır. Bu, yerinden edilenler için daha güvenli bir yerleşim arayışı gibi yeni göç yolculuklarını ortaya çıkarmaktadır (Shultz vd., 2014). Türkiye'de yerinden edilme sürecinin tarihsel

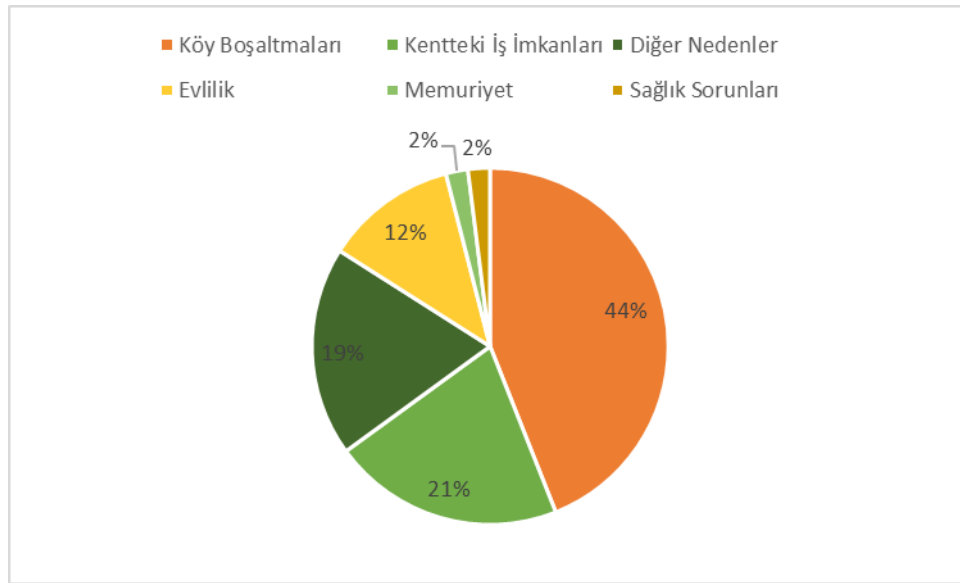
bir arka planı bulunmaktadır. 1987’de artan çatışmalar nedeniyle Van, Bitlis, Tunceli, Diyarbakır, Siirt, Bingöl, Hakkâri, Batman, Şırnak ve Mardin Olağanüstü Hal yönetimine alınmıştır. 2000’li yıllara kadar süren olağanüstü halin uygulandığı bu kentlerde çatışmalardan dolayı 3500’den fazla köyün boşaltıldığı, 2,5 ile 3 milyon arasında insanın yerinden edildiği tahmin edilmektedir (Cohen, 1999). 2015-2016 yıllarındaki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında yerinden edilen binlerce kişi için bu deneyim ikinci kez tekrarlanmıştır.

Tablo 6. Sur’a Nereden Göç Edildiği

Sur’da yerinden edilen katılımcıların %39’u zaten Sur’da yaşadığını, %32’si Diyarbakır’ın başka ilçesinden, %18’i başka bir ilden, %7’si Diyarbakır merkeze bağlı başka bir köyden, %4’ü diğer nedenlerden dolayı Sur’a göç ettiğini belirtmiştir. Başka bir deyişle yerinden edilen 2019 katılımcının %61,6’sının daha öncesinde bir göç hikâyesi bulunmaktadır.

Tablo 7. Sur'a Göç Etme Nedenleri

Daha önce göç hikâyesi bulunan 135 katılımcıdan %44'ü köy boşaltmaları, %21'i kentteki iş imkânları, %19'u diğer nedenlerle (kan davası, aile içi sorunlar vb.), %12'si evlilik, geriye kalanların %2'si memuriyet %2'si ise sağlık sorunlarından dolayı Sur'a göç etmiştir. Göç deneyimi olan 135 kişinin %44'ünün köy boşaltmalarından dolayı Sur'a yerleşmeleri aynı popülasyonun önemli bir kısmının 2015-2016 yıllarındaki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı tekrar yerinden edildiğini göstermektedir.

Baysal, Sur'da yerinden edilen kişilerin önemli bir kısmının 1990'lı yıllardaki yerinden edilme sonrasında Sur'a göç ettiğini belirtmektedir. İkinci kez evlerini arkada bırakmak birçok Sur sakini için oldukça olumsuz duygular yaratmıştır (Baysal, 2018, s. 50). İkinci kez yerinden edilen insanlarda, tekrar eden olgunun ortaya çıkardığı ekonomik, politik ve sosyal tahribatlar ve psikolojik tükenmişlikler gözlemlenmiştir. Yaşanan travmatik durumların hala canlılığını koruduğu ve korku ile kaygıların devam ettiği katılımcılar tarafından aktarılmıştır.

Biz o zaman üç dört yaşındaydık. Babamın o dönem psikolojisi bozuktu. Bu olaylar ve çatışmalardan dolayı. Babamın o dönemden beri psikolojisi bozuk. Babamın yanına gitsen desen ki asker geldi. Bir panikler şunu yapın bunu yapın der. Geçmişten gelen bir korkusu var (E2, 31, Servis Şoförü).

Doksanlarda köye koruculuk baskısı yaptılar bizim aileye. Koruculuğu reddedince köyden çıkmak zorunda kaldık (K12, 58, Ücretsiz Ev İşçisi).

1990’larda yerinden edilen kişiler, ilk yerinden edilmeyi alt kuşaklara aktarmıştır. Sur’da yerinden edilen kişilerin doksanlarda bunu deneyimleyen aile üyeleriyle özdeşim kurdukları görülmüştür. Aynı zamanda bazı katılımcılar yerinden edilme süreciyle ilgili mekânın veya evin kaybının bir hafızasızlaştırma pratiği olduğunu ifade etmişlerdir. İkinci kez tekerrür eden yerinden edilme olgusu failin görünmez ve bulanık kılındığı ‘kader’ veya failin oldukça çıplak kılındığı ‘zorbalık’ olarak katılımcılar tarafından nitelendirilmiştir.

Biz zaten iki farklı kuşağız. Babam bana kendi gençliğini kendi kuşağını kendi taşını toprağını nasıl bıraktıysan öyle görmedi. Muhtemelen ben de oğluma gösteremeyeceğim. Yani bu bakınca şey bir durum, insanın içi acıyor. Belki bu kadar duygusal olarak bakmıyoruz olaya ama biraz hassas ve duygusal olarak bakarsak insanda bir burukluk bırakıyor. İnsan babasının kaderini yaşarmış gibi (E13, 30, Yardımcı Hemşire).

Babam ve annemin köyü yakılmıştı, onlar da göç etmişler Diyarbakır’a. Öyle çıkmışlar köylerinden. Hem doksanlardaki köy boşaltmalarını hem de Sur’u yaşadık. Tabi köy boşaltmalarında hayatta değildik ya da çok küçüktük. Ama annem ve babam yaşamış tabi bunları. Kader değil bu. Devletin bir zorbalığıdır bu bence (K6, 44, İşçi).

Sur’daki yerinden edilenlerin önemli bir kısmının 1990’lardaki yerinden edilenlerle benzer etnik ve kültürel yapıya sahip olmaları yerinden edilmenin politik ve teritoryal veçhesini ortaya çıkarmaktadır. İlk yerinden edilmeden sonra baskı, şiddet ve çatışma gibi durumları yaşamayacaklarını düşünen katılımcılar, ikinci kez yerinden edilmeye süregelen bir mağduriyet yaşadıklarını belirtip umutsuzluk, kaygı, karamsarlık, tükenmişlik gibi duyguları ön plana çıkarmışlardır.

Göçüm yeterliydi. Biz kendi kendimize diyorduk döneceğiz. Buraya kadar geldik artık bir yere gitmeyelim, uzağa gitmeyelim dedik. Doksanlarda da göçe maruz kaldım. Orada helikopterlerle... Zaten o zaman biz hiç dışarı çıkamıyorduk. Küçüktüm hatırlıyorum. Babamlar annemler bizi alıyordu. Her şeyimizi öyle ortalıkta kaldı. Diyarbakır’a kaçtık. Surla beraber ikinci defa göçe maruz kaldım (K10, 36, Temizlik İşçisi).

Genel olarak bir umutsuzluk vardı geleceğe dönük. Binlerce köyümüzü de boşalttılar doksanlarda. O dönemlerdeki devletin o baskıcı anlayışından güvenlikçi politikalarından hepimiz etkileniyorduk. Tam bir farkındalık oldu, olaylar bitecek

derken tekrardan başlaması insanları geçmişe götüren kaygıları tekrardan meydana getirdi. Benzer olaylar ikinci defa yaşayınca kaygılar daha da arttı. Her şey bitmiş gibi görünse de tekrar geriye dönme kaygısı oldu insanlardı (E12, 48, Garson).

Göç öyküsü sadece onu deneyimleyen kişinin yaşamının bir parçası olmamakta aynı zamanda hem ailenin hem de alt kuşakların yaşamlarını etkilemektedir. Özellikle zorunlu göç ile ortaya çıkan travmatik yaşantıların kuşaklararası etkileri oldukça olumsuz bir tablo yaratmaktadır. Sonuç olarak zorunlu göçler onu deneyimleyenlerle birlikte gelecek nesillerin de yaşamını etkileyen sonuçlar doğurmaktadır (Hocaoğlu Uzunkaya ve Yılmaz, 2021). 1990'lardaki köy boşaltmalarını deneyimleyen kuşakta travmatik durumların ortaya çıktığı ve bunun nesiller arası aktarımla alt kuşaklara geçmekte olduğu görülmüştür.

1992'de köyümüzü boşalttılar. Bazıları başka köylere, bazıları ilçelere, bazıları şehir dışına, bazıları Diyarbakır merkeze geldi. Biz Sur'a geldik. 2002'ye kadar bizim köye giriş yasaktı (E7, 47, İşçi).

Ben daha yeni doğmuştum. Tabii hiçbir şey hatırlamıyorum. Dedem anlatırdı bir sürü bağ bahçe hayvanlar hepsini telef etmişler askerler. Hepsini ateşe vermişler. Benim dedem bu maddi ve manevi kayıpların çok acısını yaşadı. Ben gece gündüz çalışıyordum bütün bunları bu şekilde biriktirdim ekonomik olarak manevi olarak bayağı bir etkilemişti onu (E13, 30, Yardımcı Hemşire).

1990'lı yıllardaki köy boşaltmaları Diyarbakır kent merkezi üzerinde önemli demografik etkiler ortaya çıkarmıştır. Diyarbakır'a göç eden ailelerin %13,7'si 1970 yılından önce kent merkezine yerleşmiştir. 1970'li yıllarda ise bu oran %16,7'ye yükselmiştir. 1980 yılında kent nüfusu %38,9 oranında artış gösterirken, bu oran 1985 yılında %29,8 olmuştur. 1990'lı yıllarda ise kentte göç açısından önemli siyasi, tarihi ve sosyolojik değişimler yaşanmıştır. 1990'da %24,5 ve 2000'de %43,2 oranlarında artan nüfusla kent merkezi bir göç merkezi haline gelmiştir (Keser, 2011, s. 59-60). 2015-2016 yıllarında Sur'da yerinden edilenlerin önemli bir kısmının 1990'lardaki köy boşaltmalarında da yerinden edilmesi çatışma ve şiddet durumunu yaşayanların ikinci defa yerinden edilme deneyimini yaşamak zorunda bırakmıştır. DİTAM'ın araştırmasına göre Sur'da görüşülen her dört aileden birinin 1990'lı yıllardaki zorunlu göçten dolayı Sur'a geldikleri, görüşmecilerin %70'inin Sur'da doğup büyüdüğü ve %84'ünün 24 yıldan beridir Sur'da ikamet ettiği tespit edilmiştir (DİTAM, 2018).

Sur'da yapılan başka bir araştırmaya göre ise katılımcıların %37'sinin daha önce de bir göç deneyimi yaşadığı, göç deneyimi yaşadığını belirten katılımcıların %84'ünün 1990'larda yaşanan köy boşaltmalarından ve koruculuk dayatmasından dolayı zorla göç ettikleri bulunmuştur (GÖÇİZDER, 2019). Has'a göre kırsal alanların çatışma ve şiddetten dolayı boşaltılması güvenlikleştirme politikasının öncelikli hedeflerinden biri olmuştur. Bu şekilde köyleri boşaltılan binlerce kişi Sur'a yerleşmiş, bu yolla güvenlikleştirme stratejisi kentsel alana da yayılmıştır (2022, s. 241). Araştırmada Sur'da yerinden edilen kişilerin %61,6'sının daha öncesinde bir göç hikâyesinin olduğu bulunmuştur. Daha önceden göç hikâyesi olan bu kişilerin %44,4'ü doksanlardaki çatışma ve şiddetten kaynaklanan köy boşaltmalarından dolayı Sur'a yerleşmiştir. Araştırmamızın bu bulgusu Sur'da yerinden edilenlerle ilgili yapılan diğer araştırmaların (DİTAM, 2018; GÖÇİZDER, 2019) bulgularıyla paralellik göstermektedir. Doksanlarda güvenlikleştirme stratejisi doğrultusunda boşaltılan köyler yerinden edilmenin teritoryal değişimlerini tarihsel olarak bulgular ışığında tekrarlamaktadır. Bir başka deyişle güvenlik eksenli yaklaşımdan dolayı köyleri boşaltılan kişiler yine benzer bir politik ve güvenlik angajmanıya Sur'da tekrardan yerinden edilmiştir.

Olick'e (2014) göre göç deneyimi yaşamış ebeveynler bireysel travmalarını kendi çocuklarına aktarmaktadır. Travmatik göç deneyimi olan kişiler hatıralarını dışsallaştırma ve anlatı haline getirerek nesneleştirme eğilimindedir. Bu üst ve alt kuşaklar arasında aktarılan bir göç hafızası oluşturmaktadır. Sur'da yerinden edilen genç kuşaklara doksanlarda ilk kez yerinden edilen üst kuşakların yerinden edilme hafızasını aktardığı gözlenmiştir. Doksanlarda henüz doğmamış ya da yerinden edilmeyi hatırlamayacak derecede küçük yaşta olan kişilerin, doksanlarda da benzer şeyler yaşamışız ifadeleriyle 'annelerinin, babalarının, dedelerinin, ninelerinin' deneyimlerinden bahsettiklerine birçok defa tanık olunmuştur. Bu nedenle ilk defa yerinden edilme deneyimi yaşayan genç kuşaklar üst kuşaklarla özdeşim kurmuş ve 'hafıza' ortaklığı sağlamıştır. Ancak genç kuşakların üst kuşaklardan farklı olarak yerinden edilmeyi bir hafızasızlaştırma süreci olarak değerlendirme eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Köyden kente sıçrayan güvenlikleştirme stratejisi çatışmalar yoluyla

etnik, politik, sosyal ve demografik olarak benzerlik taşıyan grupların yaşam alanlarını tahrip etmekte ve bir yerinden edilme travması yaratmaktadır.

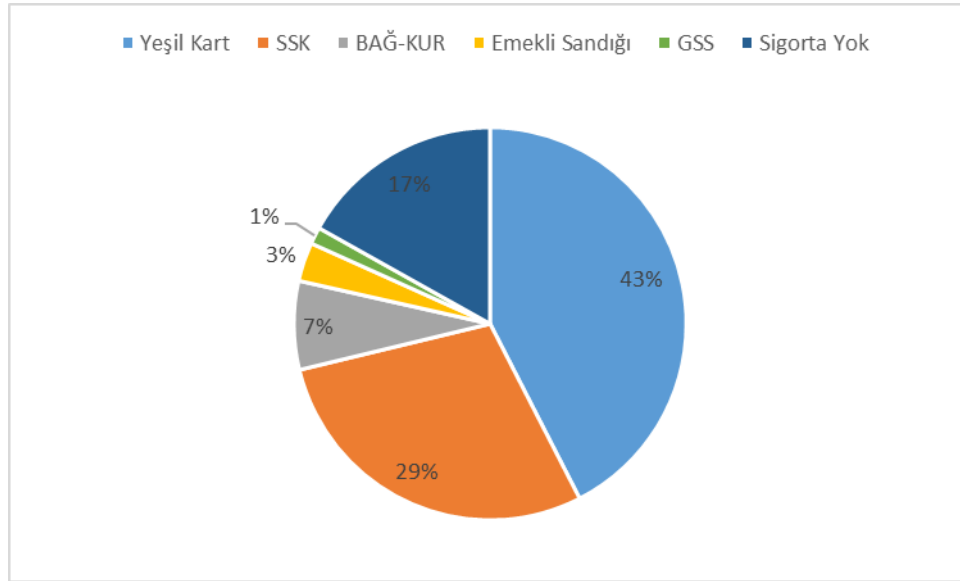
3.2. YERİNDEN EDİLENLERİN SOSYAL VE EKONOMİK GÜÇLÜKLERİ

Türkiye’de yerinden edilme ile birlikte kırsal alanlardan kentlere doğru göçler yaşanmıştır. Bu göç dalgası kentlerde işsizlik, yoksulluk, gecekondulaşma gibi birçok sosyal ve ekonomik sorunu ortaya çıkarmaktadır (Alparaslan ve Bayad, 2023; 167). Yerinden edilenlerin yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlar birçok faktörden kaynaklanmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde Sur’da yerinden edilenlerin karşılaştıkları sosyal ve ekonomik güçlükler ele alınmıştır. Sur’da yerinden edilen kişilerin yaşadıkları güçlüklerden olan sağlık hizmetlerine ve eğitime erişim, barınma, ayrımcılık, dil zorlukları, yoksulluk, işsizlik ve ma şartlarına değinilmiştir.

3.2.1. Sağlık Hizmetlerine Erişim

Ülke içi yerinden edilenler pek çok nedenden kaynaklı olarak sağlık sorunları ve sağlık hizmetlerine erişimde zorluklar yaşamaktadırlar. 1990’larda ülke içi yerinden edilenler olumsuz yaşam koşullarından dolayı zatürre, bronşit, solunum yolları hastalıklarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle barınma, ısınma, giyecek ve beslenme sorunlarından dolayı çocuklar arasında da sağlık sorunları gözlenmiştir (Mazlum-Der, 1995). Göç Platformu’nun (2011) ülke içi yerinden edilenlerle yaptığı araştırmada, anne ve çocukların ciddi hastalık riski taşıdıkları, beslenme, hayat koşullarının ve travmaların hastalıkların kaynağını oluşturduğu bulunmuştur. Araştırmada tedavisi yapılamayan kronik rahatsızlıkların bulunduğu, engellilerin yeterli bakımı alamadığı, tedavi ücretlerini karşılamada güçlüklerin yaşandığı ve anadil farklılıklarından dolayı başvuru ve tedavi sürecinde sorunlar yaşandığı tespit edilmiştir. Sosyal güvence sağlık hizmetlerine erişimi önemli derecede etkilemektedir.

Tablo 8. Sağlık Güvencesi

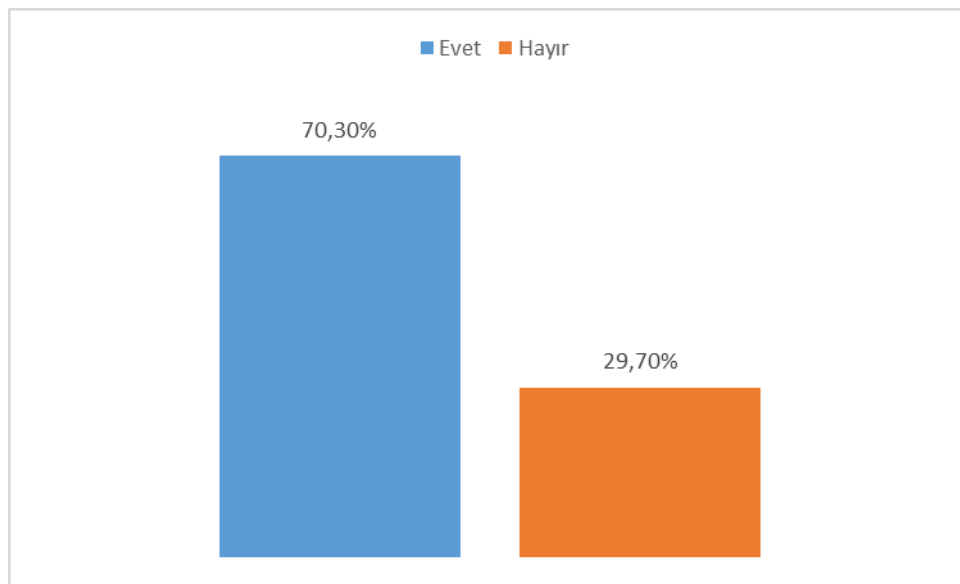
Ülke içi yerinden edilenler birçok nedenden kaynaklı olarak sağlık hizmetlerine erişimde güçlükler yaşamaktadır. Bu güçlükler arasında herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmamak önemli bir oran oluşturmaktadır. Katılımcıların %43'ü Yeşil Kart'³, %29'u SSK'sı, %7'si BAĞ-KUR'u, %3'ü emekli sandığı, %1'i genel sağlık sigortası olduğunu %17'si ise herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığını ifade etmiştir. Genel olarak ülke içi yerinden edilenlerde yeşil kart kullanımı ve herhangi bir sosyal güvencenin olmaması ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de ülke içi yerinden edilenlere yönelik yürütülen bir başka araştırmada katılımcıların %46,15'inin SSK, BAĞ-KUR, Emekli Sandığı veya özel sigorta kapsamında olduğu tespit edilirken %34,12'nin ise yeşil kart kapsamında olduğu ifade edilmiştir. Dikkat çeken bir diğer bulgu ise katılımcıların %17,48'inin hiçbir sosyal güvenceye sahip olmamasıdır (İstanbul GÖÇ-DER, 2015). Sosyal güvencenin kişilerin gelirlerine göre belirlendiği göz önünde bulundurulduğunda yerinden edilenlerin alt gelir grubunda olduğu tespiti yapılabilir. Özetle çatışma ve sokağa çıkma yasaklarının yanı sıra sosyal güvenceden yoksun olma

³ 1992 yılında sosyal güvencesi olmayan ve maddi durumu elverişsiz olan kişilerin sağlık giderlerini karşılamak için uygulanan Yeşil Kart uygulaması 2008 yılında sona ermiştir. Ancak katılımcıların daha iyi anlaması için yeşil kart adı kullanılmıştır. 2012 yılından itibaren yeşil kartın ismi 60c-1 olmuştur.

durumu da yerinden edilenlerin sağlık hizmetlerine erişimlerini etkileyen bir diğer faktördür.

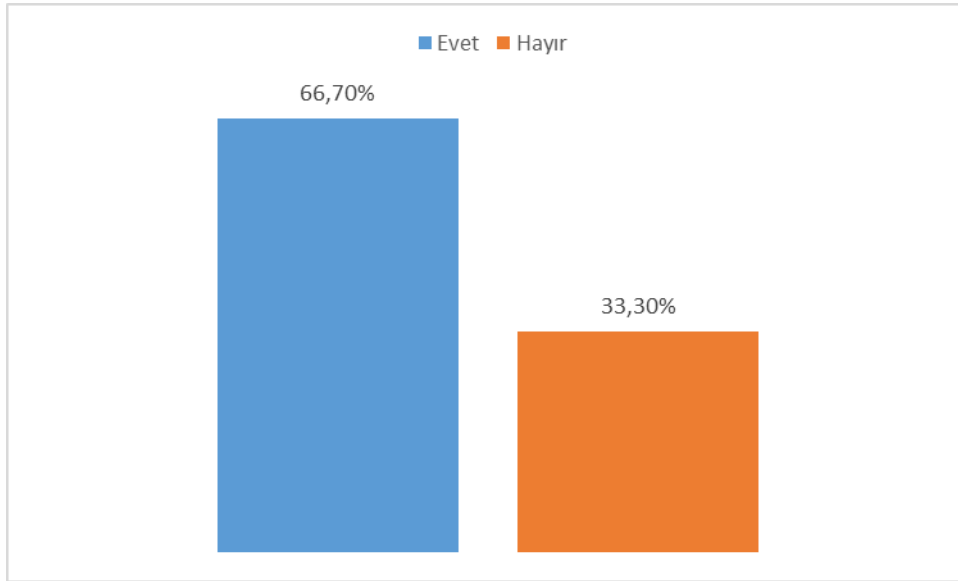
Çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları kişilerin sağlık hizmetlerine erişimlerini oldukça olumsuz etkilemiştir. Birçok kişi sağlık hizmetlerinden ya kısıtlı bir şekilde faydalanmış ya da sağlık hizmetlerine erişememiştir.

Tablo 9. Tedavi Hizmetlerine Erişme Durumu

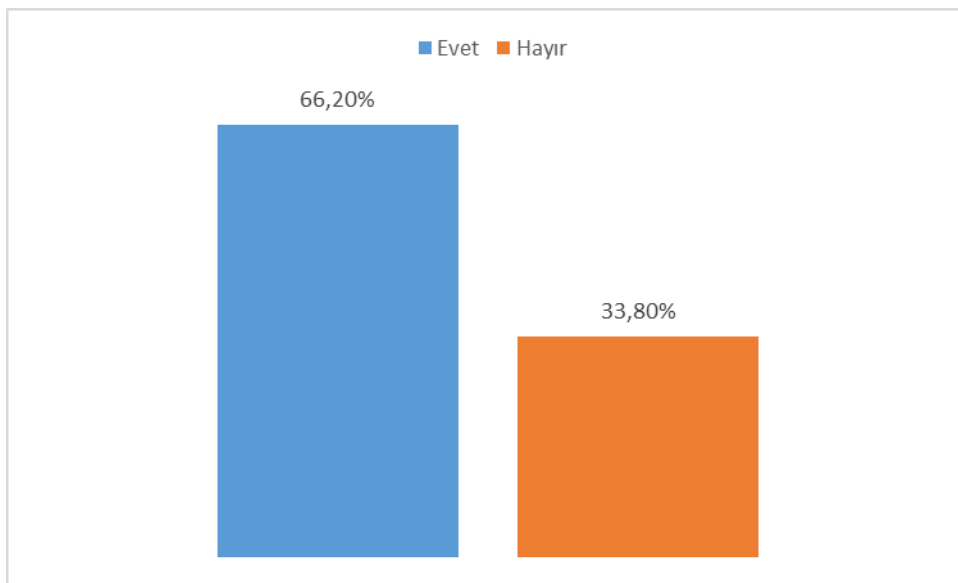
219 katılımcıdan %70,3'ü çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı tedavi için sağlık hizmetlerine erişemediğini, %29,7'si ise tedavi için sağlık hizmetlerine erişimde herhangi bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Oranın yüksekliği sağlık hizmetlerine erişimin oldukça sınırlı bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Benzer bir sonuç acil sağlık hizmetlerine erişimde de görülmüştür.

Tablo 10. Acil Sağlık Hizmetlerine Erişme Durumu

Katılımcıların %66,7'si çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında acil sağlık hizmetlerine erişemediğini, %33,3'sü ise erişimde herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. Aynı zamanda uzun vadeli sağlık hizmetlerine ihtiyacı olan kişiler için de sağlık hizmetlerine erişim oldukça güçlükler yaratmıştır.

Tablo 11. Uzun Vadeli Sağlık Hizmetlerine Erişim

Katılımcıların %66,2'si çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı uzun vadeli sağlık hizmetlerine erişemediğini, %33,8'i ise eriştiğini ifade etmiştir. Görüldüğü üzere nicel veriler yerinden edilenlerin önemli bir kısmının çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında tedavi için sağlık hizmetlerine erişimde oldukça zorluklar yaşadığını göstermektedir.

2015-2016 yıllarında çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı acil sağlık hizmetleri oldukça güç bir şekilde yürütülmüştür. GÖÇİZDER'in Sur'da yerinden edilenlere yönelik yürüttüğü bir araştırmaya göre gebe olan kadınların %45'ine bir sağlık kuruluşunda, %23'üne evde, %9'una ambulansla ve %24'üne ise farklı yerlerde müdahale edildiği ortaya konmuştur. Doğum öncesinde ve sonrasında kendisi veya yakınlarında gebelik olan 175 katılımcıdan %62'si anne veya çocukla ilgili olumsuz bir sorun yaşamadıklarını, %8'i doğumdan sonra bebeğin fiziksel engelli doğduğunu, %5'i ölümlü doğum olduğunu, %5'i annenin bebekle bağının zayıf olduğunu, %18'i ise başka sorunların ortaya çıktığını belirtmiştir (2019). Acil sağlık hizmetlerinin de çatışmalardan, barikatlardan ve engellemelerden dolayı sekteye uğradığı, insanların en temel hak olan sağlığa erişiminin ciddi bir şekilde kısıtlandığı görülmüştür. Acil sağlık sorunlarına müdahalelerde ciddi sorunların yaşandığı, ambulansların çatışma bölgesine giremediği, kişilerin kendi imkânlarıyla sağlık hizmetlerine erişmeye çalıştıkları katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Kendi imkânlarıyla sağlık kurumlarına veya ambulanslara erişmeye çalışan kişilerin çatışmaların arasında kaldığı, kurşunlara maruz kaldığı veya sağlık hizmetlerine hiçbir şekilde erişemediği ifade edilmiştir. Ambulansların çatışma alanlarına erişemediği durumlarda bu noktalara zırhlı araçlarla erişildiği ve kişilerin bu şekilde sağlık kurumlarına taşındığı aktarılmıştır. Acil sağlık hizmetlerine erişimde ambulansların önemli bir işlevinin olduğu, ambulansların erişemediği noktalarda kişilerin kendi imkânlarıyla ambulans noktalarına eriştikleri aktarılmıştır. Ancak bazı durumlarda güvenlik güçlerinin bunu zorlaştırmaya çalıştıkları, izin verme konusunda inisiyatifin daha çok güvenlik güçlerinde olduğu, bazı vatandaşlara militan gibi davranıldığı, bütün bu nedenlerle bazı kişilerin sağlık hizmetlerine hiçbir zaman erişemedikleri katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Abimin komşusu kalp hastasıydı çıkamıyordu. Arıyordu 112'yi gelemiyoruz kendiniz gelin diyordu. Biz zaten gelemiyoruz. Kolluk kuvvetlerine söyleyin 3 tane sivil bu evden çıkacak, müdahale etmeyin deyin diyoruz. Tamam diyor sen çıkıyorsun sonra tak tak mermi geliyordu önüne (E8, 29, Kıraathaneci).

Herhangi bir olay olduğunca öncelikle karakoldaki görevlilere söylememiz gerekiyordu. Ambulans gelemiyordu, zırhlı araçlara binip hastaneye gitmemiz gerekiyordu. Komşulardan biri hastalanmıştı. Ambulans geç kalmıştı ama yine kurtarılmıştı (E14, 21, Üniversite Öğrencisi).

Sağlık hizmetlerine erişimde güçlükler yaşıyorduk. Hastaneye gidemiyorduk, çocuklarımızı doktora götüremiyorduk. Bir komşumuz vardı biri orada yaralanmıştı saatlerce yerde kaldı orada. Ambulans gelemedi (K6, 44, İşçi).

Bacağım neredeyse kesilecekti. Bacağımı kesecekleri kağıtları bile imzaladım. Çünkü zehirli mermi gelmişti bacağıma ve yayılıyordu. 3 gün kanamayla Sur'daki evde kaldım. Ambulans çağırıyoruz gelmiyor. Onlar de sizin gelin diyordu. Polisler bana sen çatışmada vuruldun militansın diyorlardı bana. 4 gün o halde gözaltına alındım (E6, 66, Serbest Meslek).

Sur'da yerinden edilen kişilerle yapılan bir araştırmada 500 hanede toplamda 302 kronik hasta ve 177 engelli bireyin olduğu, çatışmalardan dolayı tedavisi devam eden kişilerin tedavilerini sürdüremedikleri, düzenli kullanılması gereken ilaçların temin edilemediği, çatışma sonrasında kalp krizi, felç gibi hastalıklarda artışların olduğu ve yaşlılarda bu nedenlerle ölüm oranlarının arttığı bulunmuştur (DİTAM, 2018). 2015-2016 yıllarında yerinden edilen kadınlarla yapılan başka bir araştırmada hanelerde 186 kronik hasta ve 163 engelli bireyin yaşadığı tespit edilmiştir. Düzenli tedavi olması gereken kişilerin tedavileri yarıda kalmış, ilaç temininde zorluklar yaşanmış, bazı zamanlar ilaca hiçbir şekilde erişilememiştir. Sokağa çıkma yasaklarında hamile olan 218 kadından 180'i sağlık hizmetlerine erişemedikleri için düşük riski ortaya çıkmış veya düşük yapmış, bazı kadınların ise erken doğum yaptıkları görülmüştür (GABB, 2016). Çatışma ve sokağa çıkma yasakları sürecinde özellikle kronik hastalığı olan kişilerin düzenli bir şekilde almaları gereken sağlık hizmetini alamadıkları, ilaçların temin edilemediği ifade edilmiştir. Zamanında yapılamayan müdahale veya tedavilerin bazı hastalıkların nüks etmesine veya başka hastalıkların ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmiştir. Bununla ilgili çok ciddi sorunların yaşandığı aktarılmıştır.

Benim gözlerim açıkken ses gidiyordu, gözümü kapattığım zaman ses geliyordu. O sırada bayılmışım. Hendekler de vardı. Hani bir sağlık sorunu yaşayan insan bile ambulans gelemiyordu. Sedyeyle nasıl gitsin? Battaniyelerin için götürürlerdi

mesela. Ondan sonraki iki üç ay sonra zaten beyin kanaması geçirdim (K5, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Sağlık hizmetlerine erişemiyorduk, elektrik ve su yoktu. Soba için odun alamıyorduk, vuruluruz diye korkuyorduk. Çocuklar hastalanıyordu, onları doktora götüremiyorduk. Hepsi üşüyordu, bronşit oldular. Astıma döndü bazılarında (K4, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

O zaman hastaneye gidemiyorduk. Bence o zaman kimse o korkuyla sağlık sorunlarından bahsetmiyordu. Çevremde de görmedim zaten. O zaman benim oğlum dört aylıktı. O astım hastasıydı. Sağlık sorunları yaşıyordu. O da elimizdeki imkânlarla idare etmeye çalışıyorduk. İlaç tedarik edemiyorduk. (K2, 31, Ücretsiz Ev İşçisi).

Ülke içi yerinden edilenler yoksulluk, sosyal güvence sorunu ve barınma problemleri nedeniyle sağlık sorunları yaşamaktadır. Elverişsiz konutlar ve kalabalık hanelerde yaşayan yerinden edilenlerde hastalıklar ortaya çıkmakta ve iyileşme zorlaştırmaktadır. Bütün bunların yanı sıra sağlık kurumlarının yetersizliği ve sağlık hizmetlerine erişimdeki sorunlar ülke içi yerinden edilenlerin sağlık gereksinimlerini karşılayamamasına neden olmaktadır (Aker vd., 2005). HÜNEE'nin ülke içi yerinden edilenlere yönelik yürüttüğü araştırmada (2006) yerinden edilenlerin %58 oranında göçün ardından sağlık hizmetlerine erişimde güçlük yaşadığı tespit edilmiştir. Ülke içi yerinden edilenlerin %74'ünün sağlık hizmetlerine erişemediğinin saptandığı başka bir araştırmada sağlık hizmetlerine erişimin önündeki engeller sağlık hizmetleri veya ilaçlar için ödeme yapamamak, nereden yardım alınacağını bilmemek, sağlık hizmeti sunucuları tarafından yeterince anlaşılılmamak, hizmet kalitesinin düşük olması ve damgalanma olarak sıralanmıştır (Roberts vd., 2017). 1990'larda yerinden edilenlerin sağlık sorunları ve sağlık hizmetlerine erişiminde karşılaşılan güçlükler 2015-2016 yıllarından sonraki yerinden edilme sürecinde de yaşanmıştır.

2015-2016 yılları arasındaki şiddet ve çatışmalı süreçten etkilenen kişilerle yapılan bir çalışmada abluka sürecinde katılımcıların %55'inin çeşitli sağlık sorunları yaşadığı, sağlık sorunlarının %26'sının beslenme bozukluğu, %17'sinin mide rahatsızlıkları, %13'ünün solunum bozukluğu, %12'sinin ise duyu yitimi olduğu rapor edilmiştir. Kendisi veya bir yakınının hamile olduğunu belirten 10 katılımcının %93'ü çatışma ve sokağa çıkma yasaklarının olduğu dönemde sağlık hizmetlerine erişimde sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir (GÖÇİZDER, 2019). Sokağa çıkma yasaklarında sağlık

kurumlarına erişememe, sağlık kurumlarındaki personel yetersizliği ve hastanelerin sadece çatışmalarda yaralanan askerler için tahsis edilmesi yaşanan sorunlardan olduğu vurgulanmıştır. Hem derinlemesine görüşmeler hem de nicel veriler sağlık hizmetlerine erişimin çok güç şartlarda gerçekleştiğini göstermektedir.

Sudan'da yerinden edilenlerle ilgili yapılan bir araştırmada %72,5 oranında sağlık hizmetlerine erişilemediği tespit edilmiştir (Nakash vd., 2017). Bizim araştırmamızda ise %70,3 oranında çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında sağlık hizmetlerine erişilemediği bulunmuştur. Benzer şekilde acil sağlık hizmetlerine erişemediğini belirtenlerin oranı ise %66,7 olmuştur. Acil sağlık hizmetlerine erişim barikatlar, hendekler ve engellemelerden dolayı sekteye uğramış, en temel haklardan olan sağlığa erişimin ciddi bir şekilde ihlal edildiği anlaşılmıştır. Birçok kişi ambulanslara kendi imkânlarıyla ulaşmaya çalışmış, bu nedenle çatışmaların arasında kalmış ve kurşunlara maruz kalmıştır. Hasta olanların hiçbir şekilde ambulansa ulaşamadığı noktalarda zırhlı araçların hastaları ambulanslara kadar taşıdığı ifade edilmiştir. Ancak kolluk kuvvetlerinin bunu zorlaştırmaya çalıştığı, vatandaşlara militan gibi davrandığı bu nedenle acil sağlık hizmetlerine erişemeyen kişilerin olduğu aktarılmıştır. Acil sağlık hizmetleri kadar uzun vadeli sağlık bakımı alması gereken kişilerin de ciddi engellerle karşılaştığı bulunmuştur. Araştırmada sokağa çıkma yasaklarında %66,2 oranında uzun vadeli sağlık hizmetlerine erişilemediği, özellikle kronik sağlık problemleri olanların düzenli bir şekilde sağlık hizmetinden faydalanamadığı ve ilaçların temin edilmesinin oldukça güç olduğu tespit edilmiştir. Bütün bu durumlar hastalıkların nüks etmesine veya başka hastaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlüklerle ilgili nicel ve nitel bulgularımız bu alanda yapılan araştırmalar (Roberts vd., 2017; HÜNEE, 2006; DİTAM, 2018; GÖÇİZDER, 2019; GABB, 2016) ile paralellikler taşımaktadır. Araştırmamızda sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlüklerin oransal olarak yüksek çıkmasının en önemli nedenini istisnai bir hal olan sokağa çıkma yasaklarının ve çatışmaların bunu oldukça güç bir hale getirmiş olmasıdır. HÜNEE'nin araştırmasında %58 olarak ölçülen sağlık hizmetlerine erişim göç sonrasında gerçekleşen zorluklardan kaynaklanmaktadır. Bizim araştırmamız ise çatışma ve sokağa çıkma yasaklarındaki sağlık hizmetlerine erişimi temel aldığı için oranlar yüksek çıkmıştır. Hem derinlemesine görüşmeler hem nicel veriler sağlık

hizmetlerinin sokağa çıkma yasaklarında oldukça güç bir şekilde sağlandığını kanıtlamaktadır.

Sağlık hizmetlerinin yanı sıra eğitime erişim de oldukça güç şartlar altında gerçekleştirilmiştir. Çatışma ve sokağa çıkma yasakları eğitime erişimi oldukça güçleştirmiştir.

3.2.2. Eğitime Erişim

Çatışma ve şiddet Sur ilçesindeki çocukların eğitim hayatını olumsuz etkilemiştir. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında dolayı eğitimin sekteye uğradığı ya da tamamen sonlandığı bir durum ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin okula erişimde sorunlar yaşadığı bir hak ihlali süreci yaşandığı belirtilmiştir. Sur'da devam eden çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı eğitim alan çocuklar diğer ilçelerdeki okullara nakledildikleri anlaşılmıştır. Ancak katılımcılar okul yolunda tanık olunan travmatik durumların, güvenlik güçlerinin arama noktalarında zorluk çıkarmasının, bazı dönemler tamamen izin verilmemesinin eğitime erişimde güçlükler yarattığını vurgulamışlardır. Hayatta kalmanın ve diğer temel gereksinimlerin ön planda tutulduğu bir atmosferde eğitim ve eğitime erişimin ikinci planda kaldığı ifade edilmiştir.

Bu olaylardan dolayı eğitim yoktu zaten. Eğitim olsa ne olacak? Öyle bir ortam içerisinde nasıl bir eğitim olabilir ki. Benim çocuklar Sur dışında okuyordu. Çocuklar sabah gidiyordu izin verilmeyen zamanlarda da evde kalıyorlardı. Ara ara gidemedikleri oldu. O konularda biz çok sıkıntı yaşamadık. Ama bu sefer biz endişe ediyorduk, neticede ortam iyi değildi. Polis güvenlik noktası bizim eve çok yakındı. Herhangi bir çatışmada arada gidebilirdiniz (E12, 48, Garson).

Hiç eğitim göremediler. Oğlum ilkokul bire başladı üçüncü çocuğumdu. Bir gün gitti, akşam ödevini yaptık, sabaha çıktık artık o eve gidemedik. Çocuklarım beş ay okula gidemediler. Sonra bu Forumun yanında bir okul vardı dört katlı. Surdaki dört okulu bir kata yerleştirdiler (K5, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Çoğu çocuk eğitime erişemedi. Sur'da olup da çatışma dışında kalanlar alanlarda yaşayanlar da eğitime erişemedi. Kızımı okula götürüyordum sınıfta sadece üç kişi vardı. Sınıf 30-35 kişiydi normalde. Çünkü öğrencilerin hepsi Sur'daki çatışma bölgelerinde kalıyordu. Okul çatışma bölgesinin dışındaydı. Birçok çocuk temelden olan eğitimi alamadı aşında. Kızım ortaokula gidiyordu o dönem. Eğitim başarısı

çok düştü kızımın. Sonra oradan taşınınca toparlandı. Her sene takdir teşekkür almaya başladı. (E10, 50, Memur).

Olayların ateşlendiği zamanlar lise son sınıf öğrencisiydim. Sınava hazırlanıyordum. Tabi hazırlanamıyordum çünkü sokağa çıkma yasakları vardı. Okula da gidemiyordum doğru düzgün. Ya da gittiğimde polislerle biraz problemler yaşıyordum. Gitmediğimde de müdür yardımcısıyla sorunlar yaşıyordum. Doğrusu olaylar ateşlenince çok da sınavı umursamadım (E15, 24, Üniversite Öğrencisi).

Okul Yıkımı ve Travmatik Olaylara Şahitlik

Baysal'a göre Sur'da olan veya Sur'a yakın olan okullarda bombaların ve top atışlarının sesi çok yakından hissedilmiştir. Bombardıman, patlamalar ve eylemler çocuklar için büyük bir korku ve endişe kaynağı olmuştur. Bazı zamanlar atılan gaz bombalarından dolayı okulların camları kırılmış ya da çocuklar okullarda mahsur kalmıştır. Çocuklar kendi akrabalarının veya arkadaşlarının kaybını da yaşamışlardır. Bu durum çocuklar için üstesinden gelinmesi zor psikolojik sorunlara neden olmuştur (2018: 96-97-105). Çocuklar, çatışmalar nedeniyle güvensizlik hissi, kaygı ve korku duymuşlardır. Çatışma bölgesinde yaşayan ve okula giden çocuklar, çatışmalar ve ölümler gibi travmatik durumlar yaşamış veya tanık olmuşlardır. Bu travmatik durumlar ve yaşantılar çocukların eğitimle ilgili isteklerini azaltmış, ailelerin de çocukların güvenliğini ön planda tutarak okullara göndermeme eğilimi taşımalarına neden olmuştur. Kaygı ve korku gibi çocukların yaşamlarını etkileyen ve hayatta kalma savunmalarını ortaya çıkaran duyguların bu süreçte okul yollarında birçok defa deneyimlendiği vurgulanmıştır.

Savaş... Şöyle diyebilirim. Şimdi Sur içinde bu olaylar yaşandığı zaman lise son sınıfa gidiyordum ve olayların yaşanacağı az çok belliydi zaten. Yaklaşık bir ay kadar öyle hafif ön çatışmaları zaten gözlemleyerek geçirdik. Hatta resmi olaylar başlamadan birkaç çatışmaya da şahit oldum yani. Okula giderken yolda bir kahvenin önünde birinin bacağından vurulduğunu hatırlıyorum. Oradaki esnaflar yardımcı olmak için bir köşeye almışlardı. Yani böyle bir ortamda okula gidip geliyorduk zaten (E11, 24, Diş Hekimi).

Büyük oğlum ve kızım o dönem okula gidiyordu. O zaman gittiklerinde de çok riskli oluyordu. Karanlık olunca çocuklar okuldan çıkıyordu. Hatta bir defa okuldan çocukları aldığım da bana silah sıktılar. O zaman kışın karanlık oluyordu çocukları aldığım da. Durum tehlikeliydi (E7, 47, İşçi).

Tanıklık etmedim ama çatışmaların arasında kaldım. Mesela benim kızım Mustafa Kemal'de okuyordu. Akşam geç çıkıyordu okuldan. Çıkışta onu almaya gittim. Karşı taraftan ateş açtılar bize. Kim olduğunu görmedik. Aramalardan geçip içeri giriyorduk. Kimlik kontrolü yapıyorlardı. Çocuk okulda olduğu için çıkabiliyorduk. Ateş açtılar çocuğu yere attım. Güvenlik güçleri karşılık verseydi 20-30 kişinin akıbeti belli olmazdı orada. (E10, 50, Memur).

Çatışma ve şiddetin neredeyse bütün bir ilçeyi etkisi altına alması travmatik olaylara maruziyeti kaçınılmaz kılmıştır. Özellikle ölüm ve ölümle ilgili yaşantılara maruz kalan çocukların olayın etkisinden çıkmakta zorlandığı, ruhsal tedavi ile kişilerin eğitim yaşamına devam edebildiği ifade edilmiştir.

En büyük kızım okuldan geldiği bir kişinin ölümüne tanıklık etmişti. Bu olayın çok etkisinde kaldık. İki yıl okula gidemedi. Kimseyle konuşmak istemiyordu. İçe kapanmıştı. Dışarı çıkmıyordu. Kimseyle iletişim kurmak istemiyordu. STK'dan bazı kişilerden de bu konuda yardım aldım. Sonra okula gitmesi için ikna ettik ve tekrardan kaydettim onu (K7, 37, İşçi).

Eğitime erişimin olmamasının en büyük nedenlerinden biri de özellikle çatışma bölgesinde bulunan okulların yıkılması olmuştur. Şiddetli çatışmalardan dolayı okullar ağır hasar almış veya yıkılmıştır. Okulları ağır hasar alan veya yıkılan çocuklar başka okullara nakil olmuşlardır. Yıkılan okullar yerine yerinden edilmeden sonra farklı yapıların inşa edildiği katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Çocuklarımız bir dönem okula gidemediler. Okulları yıkıldı çatışmalardan dolayı. Bir dönem de yeni taşındığımız yerde okula gidemediler. Onlara bir yıla mal oldu (K9, 43, Ücretsiz Ev İşçisi).

Çocuklarımız okula gidemediler, okullar kapanmıştı Sur'da. Çocuklarımızın okulu çatışmalarda yandı, camları kırıldı. Şu an o okulun yerine evler yaptılar. Bir kızımın kaydını yeni yapmıştım ama gidemedi. Sonra taşındık orada (K4, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Uyum Sorunları ve Başarı Düşüşü

Ülke içi yerinden edilenler eğitim hayatlarında konsantrasyon güçlüğü, akademik başarıların azalması, uyum sorunu, izolasyon ve arkadaş edinme sorunları yaşamaktadır (Duman ve Snoubar, 2017). Türkiye'de yerinden edilen çocuklarda okullarda uyum sorunları, içe kapanma, okul başarısızlığı ve okuldan kaçmanın yaygınlığı ön plandadır

(Polat, 2009). Sur'da yerinden edilen çocukların yeni okullarında uyum sorunları yaşadıkları, belirsizlik durumundan dolayı kaygılı oldukları ve eğitim başarılarının düştüğü tespit edilmiştir (GABB, 2016). Yetkililere göre Türkiye'de çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı 115.422 çocuk başka okullara nakledilmiş, toplamda 12.524 telafi eğitimi yapılmıştır (Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 2016). Çocuklar çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı travmatize olmuş, eğitime erişememiş, temel hakları ve özgürlükleri kısıtlanmış, yaşananları anlamlandırmada sorunlar yaşamışlardır. Çocukların çatışmalar sırasında veya sonrasında nakledildikleri okullarda da uyum sorunları, eğitim yaşamlarının aksaması, travmatik belirtiler, eski arkadaşlarıyla ilişkilenelememe, eski okullarının yıkılması, odaklanma sorunları, okul başarısızlığı, akademik gerilikler ve dışlanma gibi nedenlerden dolayı zorluklar yaşadıkları aktarılmıştır. Sur'da yerinden edilme sürecinden sonra başka okullara nakli olan ve uyum sağlamada zorlanan bazı çocukların aradan birkaç yıl geçtikten sonra kayıplarını telafi ettikleri bazı çocukların günümüzde bile kayıplarını telafi edemediği katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Ben okula başladığımda bütün hocalar benim başarıyı konuşurdu. Birinci dönem daha en başlarındaydım. Biz ikinci döneme geçince hocalarımız da anladı sanırım Sur'dan kaynaklı diye. Bu kıza bir şey oldu, kafası dağıldı artık kendisini derse veremiyor normal olarak. Çünkü Ailem içeride her an bir şey yapacaklar korkusu ders çalışmıyorum. Zaten ders çalışacak ortamım da yok. Normal evim içeride oturduğum ev dışarıda. Nereye gidip çalışabilirim. Kitaplarımın hepsi içeride... Bazen gider belki bir iki parça bir şey çıkarabilirdim o kadar. O yüzden başarı durumum etkilendi benim. Ondan sonra çok zor toparladım. Sanırım lise üçe kadar ancak toparladım. O zamana kadar bozuldu yani. Hocalar bu kıza ne oldu diyorlardı. Çünkü ilk başta sınıfın en iyisi bendim. Matematik de arkadaşlarla rekabet ederdik. Arkadaşlar gelip sorardı. Hani sen nasıl böyle çözebiliyorsun soruları diye. Başarıyıldım en başta. Ama Sur ile birlikte her şey mahvoldu (K3, 22, Üniversite Öğrencisi).

Epeyi boşluk yaşandı o zaman, tabii çocuklar da onun etkisinde kalmışlar. Adapte olmaları epeyi bir zaman aldı. Çıktıktan sonra zaten o sene gidemediler, bir dahaki sene okula gitmeye başladılar (E5, 27, Seyyar Satıcı).

Çocuklar okula gitmiyordu. Gidemediler. Kızım birinci sınıftaydı o dönem. İkinci döneminde zaten bu çatışmalar başladı. Doğru dürüst gidemedi zaten. Okulları yıkıldı. Yerine ne yapıldığını bilmiyorum. Köye annemin yanına gittik. Kızım 2. sınıfa orada başladı. Küçük kızım okula pek gidemediği için 2. sınıfa kadar okuma yazmayı öğrenemedi. Biz de çok ilgilenemedik. Köy okuluymuş. Onlar da çok ilgili değillerdi. İkinci sınıfta ben daha çok ilgilendim onunla. İkinci sınıfta öğrendi okumayı (K2, 31, Ücretsiz Ev İşçisi).

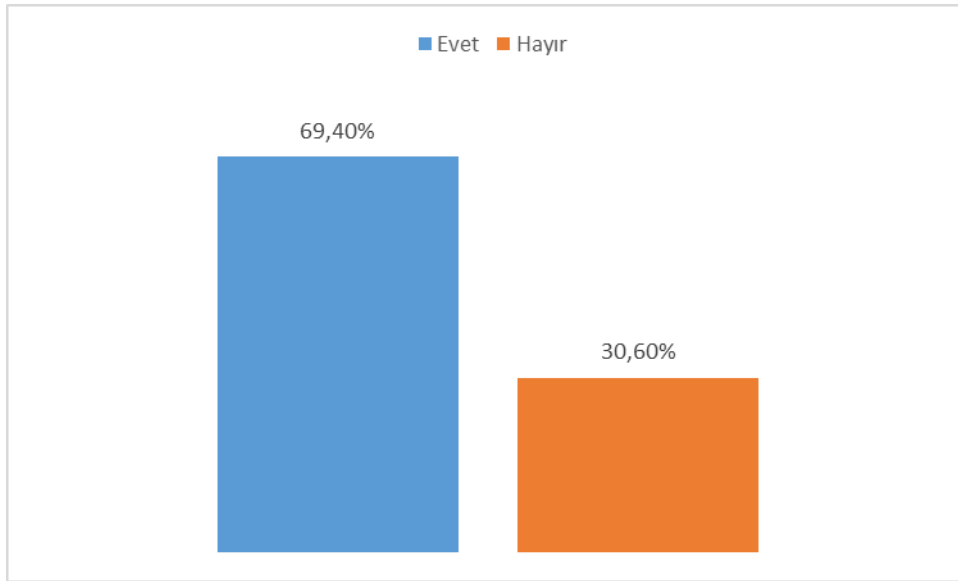
2015-2016 yıllarındaki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı binlerce çocuğun eğitim hayatı ya sekteye uğramış ya da sonlamıştır. Aytaç ve Sarı'nın (2021) Nusaybin'de yerinden edilen çocuklarla yürüttüğü bir araştırmada yerinden edilmeden dolayı çocukların %29,26'sının uzun bir süre eğitimden uzak kaldığı, %43,9'unun eğitim sürecindeki kopukluktan kaynaklı olarak başarı düzeyinin çok düştüğü, %23,59'unun ise eğitim sürecindeki kopukluk nedeniyle okulu bıraktıkları bulgulanmıştır (Aytaç ve Sarı, 2021). Sur'da yürütülen bir araştırmada 404 ailenin %72'si yasaklar boyunca ve göç sonrasında okulların güvenli olmaması nedeniyle çocuklarını okula göndermediklerini belirtmiştir (GÖÇİZDER, 2019). Sur'da yerinden edilen hanelerle yürütülen bir başka araştırmada ise göç sonrası eğitimini yarıda bırakanların oranı %20 olarak bulunmuştur (SPSAM, 2019: 60). Eğitim-Sen Diyarbakır Şubesi, çatışmalar ve yasaklar süresince 15 okuldaki 7 bin 7450 öğrencinin süreçten olumsuz etkilendiğini bildirmiştir (DİTAM, 2018). Araştırmada görüşülen birçok kişi o dönem çocuklarının eğitim hayatlarının oldukça olumsuz etkilendiğini, eğitimin ya sekteye uğradığını ya da sonlandığını birçok defa vurgulamışlardır. Çatışmalardan dolayı birçok okul ağır hasar aldığı ya da yıkıldığı belirtilmiştir. Okulların çatışma alanı içinde kalan çocuklar ya başka okullara nakledilmiş ya da okula hiç gidememişlerdir. Okula giden çocukların ise yolda çatışmaların arasında kalmaları, kolluk kuvvetlerinin geçiş noktalarında zorluklar çıkarmaları, bazı dönemler hiçbir şekilde izin verilmemesi yaşanan güçlüklerden olmuştur. Travmatik olaylara maruziyet veya tanıklık da çocukların eğitime erişimi önündeki en büyük sorunlardan olmuştur. Güvenlik hissinin olmadığı, sürekli bir kaygı ve korku içerisinde olan çocukların eğitim istekleri azalmış, ailelerin de güvenlik sorunlarını ön planda tutarak ve okul yolunda daha fazla travma yaşamalarını engellemek maksadıyla çocuklarını okula göndermedikleri anlaşılmıştır. Sonuç olarak çocukların eğitime erişimleri açısından birçok engel ortaya çıkmıştır.

Eğitime erişimin yanı sıra barınma sorunu da yerinden edilenlerin yaşadıkları güçlüklerden olmuştur. Çatışma ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan Sur sakinleri en temel ihtiyaçlardan olan barınma sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır.

3.2.3. Barınma Sorunu

Evlerini terk etmek zorunda kalan ülke içi yerinden edilenler ilk olarak bir barınma alanı arayışına girmektedirler. Ülke içi yerinden edilenler ilk aşamada kendi topluluklarına (etnik ve kültürel benzerlik) ya da akrabalarının yanına sığınmaktadır. Genellikle ülke içi yerinden edilenlere ilk destek ve yardım kasaba ve şehirlerdeki akrabalarından gelmektedir. İkinci aşamada ise yerinde edilenler geçici olarak yerleştikleri yerlerden evlerine geri dönmek için çözümler aramaya başlamaktadır (Saabneh, 2018; Ayata ve Yüksek, 2005). Yerinden edilenlerin yaşadıkları sorunların başında barınma gelmektedir. Yerinden edilenler geçici veya kalıcı konutlarla oldukça elverişsiz şartlarda barınma ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalmaktadır.

Tablo 12. Aileden Ayrılma Durumu

Katılımcıların %69,4'ü çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı aileden ayrılma durumunu yaşadığını, %30,6'sı ise yaşamadığını belirtmiştir. Aileden ayrılan kişi sayısının yüksekliği kalabalık olan ailelerin farklı evlere dağıldığının bir göstergesi olmuştur. Sur'da yerinden edilenlerin barınma sorununu akraba, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumlarının kira yardımları aracılığıyla çözülmeye çalışıldığı ifade edilmiştir. Geçici olarak yaratılan barınma alanları birden çok ailenin bir arada yaşadığı,

fiziksel olarak elverişsiz olan, yeterli ısınma ve eşyanın olmadığı alanlar ortaya çıkarmıştır. Çatışma ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle kendilerine tanınan kısıtlı zamanlarda Sur'dan çıkmak zorunda kalan insanlar, yanlarına alabildikleri çok az eşya ile kentin diğer bölgelerine göç etmişlerdir. Bu süreçte birçok aile aynı evi paylaşmak zorunda kalmış, ev bulan insanlar eşya arayışına girmiştir. Burada temel kaygı aile üyelerinin asgari barınma ihtiyacını karşılayacak “çatı” bulmak olmuştur. Ancak yerleşilen evlerde genellikle birden fazla ailenin kaldığı, fiziksel donanımın yetersiz olduğu ifade edilmiştir.

Rengarenk Derneğinin toplantı salonunu bize tahsis ettiler. Orada kaldık bir süre. Biri 1 yıla kadar kiranızı karşılayabilirim dedi. Toplantı salonunu dört odaya ayırdılar. Zemin kattaydı. 2 yıla yakın orada kaldık. Evin bütün eşyalarını Rengarenk Derneği sağladı bize. Hiç kira ödemedik orada. Onlar yardım ediyordu bize. Onlar bize çıkın dediler. Biz de buraya geldik, kiraladık burayı. Bin lira kira yardımı alıyorduk devletten (K12, 58, Ücretsiz Ev İşçisi).

Yenişehir'de eşimin bir akrabasının evine taşındık. Bir süre orada kaldık ama bizim evimiz olmadığı için rahat edemiyorduk. Görümcem gelip bizi ziyaret etti. Bize bir ev verdiler, kira almıyorlar bizden. Siz de yanımıza taşın dedi. Biz kira ödeyemedik, hiç maddi gücümüz yoktu. Bir odada kayınvalidem ve kayınpederim, bir odada görümcem ve oğlu, bir oda da onun gelini ve çocuğu, bir küçük odayı da bize verdiler. Döşeğimizi serdik, orada kalmaya başladık (K11, 55, Emekli).

Bir iki üç hafta oradan oraya... Hangi akrabalara gidebiliyorsak ve hani o süreçte şeydi yani özellikle iki kişi bir yerde, iki kişi farklı bir yerde. O süreçte aile nüfusumuz 5 kardeş 7 kişiydik. Parça parça gitmeyi, gittiğimiz evdekilere rahatsızlık vermemek açısından daha doğru buluyorduk. Anneannelerin iki katlı bir evleri vardı. Biz oraya gittiğimiz zaman bir iki ay onların evinde kaldık. Ondan sonra alt kattaki depoya geçtik. Oradaki eşyalar çıkarıldı, başka yere götürüldü. Bir artı sıfır diyebileceğim bir yerdi. Biz 6-7 kişi kalıyorduk orada (E11, 24, Diş Hekimi).

Akraba ve yakınlar ile ilk etapta aşılmaya çalışılan barınma sorunu, birden çok hanenin aynı evi paylaştığı ve yaşamın oldukça güçleştiği bir sorun ortaya çıkarmıştır. Geçici olarak belirlenen barınma alanları, çatışmaların uzaması ve aynı evi birden fazla hanenin paylaşması ile ortaya çıkan sorunlar yerinden edilenleri kalıcı çözümler bulmaya sevk etmiştir. Katılımcılar çatışmaların uzaması ve yıkımın boyutlarının ortaya çıkması ile geri dönüş umutlarının azalmasının kendilerini kalıcı yerleşim alanı oluşturmaya sevk ettiğini ifade etmişlerdir.

İlk taşındığımız ev rutubetli, boyaları dökülen bir yerdi. O gece şehitlikte kızımın yanında kaldık. Baktım olmuyor 6 kişiydik. Şehitlikte kiralık bir ev tuttum. Kiralardım ama kış olduğu için nemli oluyordu. Hepimiz hastalandık. Çok yoksulluk çektik. Sonra Sur'un başka bir mahallesinde olan bir eve taşındık. Bu evin de önceden önünde bomba patlamış (aynı dönem). Duvarlarda hala kurşun izleri var. Onları alçıyla kapatmaya çalıştım. Evin bütün camları kırık, ev çok kötü durumdaydı (E4, 66, Dengbej).

Oradan çıktıktan sonra kayınvalideme gittik. Bir dönem annemlerde kaldım. İlk annemlere geçtik. Annemler Sur'a daha yakın olduğu için ilk oraya gittik. 15-20 gün orada kaldık. Bizim ailenin çoğunluğu Sur'da yaşırdı. Onlar da benim anne ve babama geçince çok kalabalık olunca kayınvalidemlere geçtim. 9 ay kayınvalidemlerde kaldım. Dönem dönem annelere dönem dönem kayınvalidemde kaldım. Kayınvalidem Ergani'deydi. Orada da 2 elim ve biz yaşıyorduk. Sonra Sur'a kiraya geçtik tekrardan (K2, 31, Ücretsiz Ev İşçisi).

2015-2016 yıllarında yerinden edilenlerin göç rotasını en fazla akraba ve yakın çevre ile önceki yerleşim birimine yakınlık belirlemiştir. 2015-2016 yıllarında yerinden edilenlerle yürütülen bir araştırmada katılımcıların %33'ünün göç edilen bölgedeki akraba veya yakınında ikamet ettiği, katılımcıların %28'inin 14 ve üstü, %72'sinin ise 10 ve daha üstü sayıda kişi ile aynı evi paylaştıkları görülmüştür. Yerinden edilenlerin ekonomik yoksulluğu ve çatışmaların kısa süreceğine olan inanç barınma stratejilerini belirlemiştir (Kızmaz ve Tekin, 2017, s. 31). Barınma ve konut sorunu Nusaybin'de yerinden edilenler arasında da yaşanmıştır. Yürütülen bir araştırmada Nusaybin'de yerinden edilenlerin sadece %45,2'sinin kendi aileleri ile ikamet ettiği, %54,8'inin aynı evi ikiden fazla aile ile paylaşmak zorunda kaldıkları tespit edilmiştir (Aytaç ve Sarı, 2021). Geçici barınma alanlarında birden fazla ailenin bir arada yaşamak zorunda kaldığı, birçok fiziksel yetersizliğin, ısınma problemlerinin ve eşya sorununun olduğu vurgulanmıştır. Çatışmaların kısa süreceğine ve evlerine döneceklerine olan inanç çatışmaların uzaması ve yıkımın boyutlarının ortaya çıkması yerini geri dönüşe ilişkin umutsuzluk almıştır. Geri dönüş ile ilgili koşulların giderek imkânsız hale gelmesi yerinden edilenleri yeni yaşam alanlarında barınma sorunuyla ilgili kalıcı çözümler geliştirmek zorunda bırakmıştır.

Barınma sorununu çözen yerinden edilenlerin karşılaştıkları bir diğer sorun eşya olmuştur. Göç edilen evden eşyalarını alamayan kişilerin oluşturulan barınma alanlarında eşya arayışına girdikleri belirtilmiştir. Barınma sorununun çoğunlukla akrabalar aracılığıyla çözüldüğü ilk aşamada eşya temini sorun yaratmıştır. Çünkü

kendilerine tanınan kısa sürelerden (bazen sadece 1-2 saat) evlerini terk etmeleri istenen Surlular birçok eşyalarını alamamışlardır. İlk etapta barınma alanı bulma şeklinde ortaya çıkan temel ihtiyaçlar, sonrasında eşya aramayla devam etmiştir. Yerinden edilenlere eşya temininin akrabalar, kurulan dayanışma ağları, sivil toplum kuruluşlarının destekleri ve kamu kurumlarının destekleriyle sağlandığı anlaşılmıştır.

Ev sobalıydı. Herkes kendi evinden bir şeyler getirip evi dayayıp döşemeye çalıştık. Yastık, minder ve kap kaşık sağladılar bize. Buzdolabı ve televizyon yoktu. Ağır eşyalar yoktu. Bir yıla yakın o evde kaldık (K7, 37, İşçi).

Annemlere gittik ilk. 10-15 gün orada kaldık, sadece biz yoktuk ablalarımın, kız kardeşlerim, yengem, hepimiz bir evin içindeydik. Hepsi çoluk çocuk, hepimiz bir evde oturuyorduk. Baktık, Sur açılmıyor mecburi hayatımıza bakacaktık, öyle olmuyordu. En son bir arkadaş gelin benim evimde oturun dedi. Surdaki insanlara vereceğim dedi. Gittik o evde 8 ay kaldık. Ev bomboştı, işte ailem olsun, eş dost olsun, yardımcı oldular. Yatak olsun, halı olsun, bulaşık olsun, öyle öyle yeni bir düzen kurduk. (K6, 44, İşçi).

Sur'dan çıktıktan sonra 20 gün köyde kaldık, orada da 3 aile birlikte kalıyorduk. Mecbur kalıp şehirde kiralık ev tuttuk. Bütün eşyalarımızı devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve halk verdi bize (K4, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Şu an oturduğumuz eve geçtik. Yenişehir'de. Onu almıştık. Ama eşyasızdı. Amcamlardan bir şeyler getirmişizdir. Yemeği küçük tüpün üstünde yapıyorduk. Sonra tabi beyaz eşyalar falan alındı bazıları. Yataklarımız Sur'da olmasına rağmen mecbur kaldığımız için babam bize birkaç tane baza aldı. Çünkü yerde ne halı vardı ne de başka bir şey. Diğer evdeki eşyaları çıkaramadık (K3, 22, Üniversite Öğrencisi).

Türkiye’de yerinden edilenlere göç öncesinde belirli bir hazırlık dönemi tanınmamakta, yerinden etme genellikle ansızın gerçekleştirilmektedir. Örneğin doksanlarda Diyarbakır’daki şiddet ve çatışmadan kaynaklı göç edenlerin yarısından fazlasına göç etmeleri için 24 saatten daha az bir süre tanınmıştır (Keser, 2011, s. 88). Benzer durumlar doksanlarda köylerin boşaltıldığı birçok yerleşim biriminde de yaşanmıştır. Bu yerleşim birimlerinde jandarma kısa bir süre içerisinde (birkaç saatten birkaç güne kadar) kişilerden köylerini terk etmelerini istenmiştir (Ayata ve Yüksek, 2005). 2015-2016 yıllarında Sur’da yerinden edilenlerin kısa bir sürede Sur’u terk etmeye zorlanmaları doksanlardaki uygulamaların devam ettiğini göstermektedir. Baysal’a göre kolluk kuvvetleri tarafından Sur’luların mahalleleri terk etmeleri için sırasıyla önce “bir saat” belirlenmiş, sonra bu yarım saate düşürülmüş ve son olarak da “son dakikanız” anonsu yapılmıştır. Bu durum birçok kişinin eşyalarını yanlarına

alamamalarına, bazı kişilerin çıplak ayakla evleri terk etmek zorunda kalmalarına neden olmuştur (2018, s. 98). Hem doksanlardaki hem de 2015-2016'daki yerinden edilmede kişilere evlerini boşaltmaları için oldukça az süreler tanındığı ifade edilmiştir. Bazı katılımcılar evlerini boşaltmak ve temel yaşam malzemelerini yanlarına almaları için bazen 1-2 saat gibi sürelerin tanındığını belirtmişlerdir. Bu durum aynı zamanda yerinden edilmeden sonra büyük bir eşya sorununun da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birçok eşyasını evinden alamayan yerinden edilenler göç ettikleri yerlerde bu defa eşya arayışına girmişlerdir.

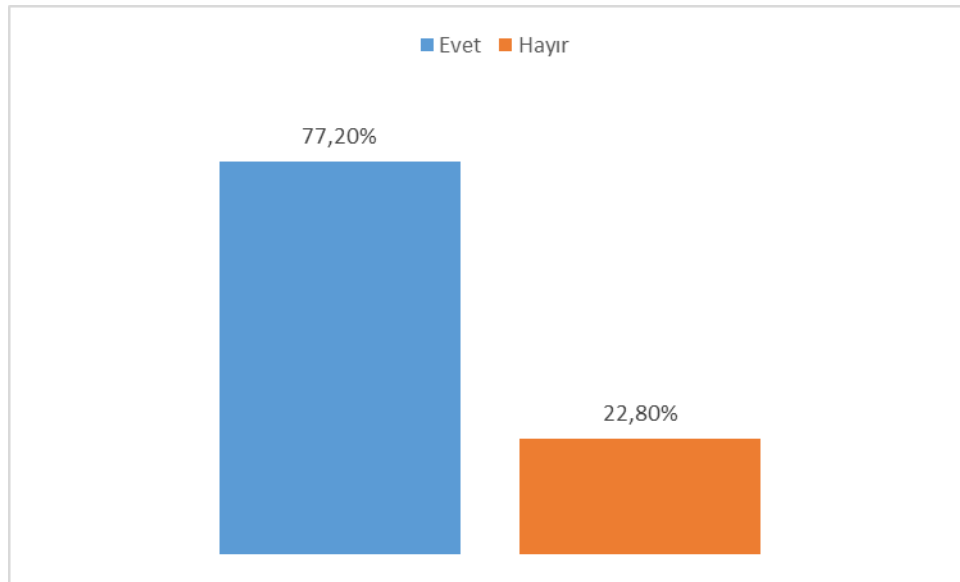
Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı yerinden edilen Sur sakinleri Diyarbakır'ın Bağlar, Yenişehir, Kayapınar ilçelerine ve Sur'un yasaklı olmayan yerlerine göç etmişlerdir. Herhangi bir barınma alanı bulamayan kişiler ise acil servislerde, akrabalarının yanında veya parklarda yaşamlarını sürdürmek durumunda kalmışlardır. Sur ilçesine geri dönenlerin ise daha çok kiralarını ödemekte zorlanan kişiler olduğu görülmüştür. Yerinden edilenlerin yanına yerleştikleri akraba evlerinde nüfusun oldukça arttığı, yetersiz olan fiziksel koşullardan dolayı ailelerin mağduriyetler yaşadığı tespit edilmiştir (GABB, 2016). Bulgularımız, 2015-2016 yıllarındaki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından yerinden edilenlerle yürütülen başka araştırmalarda (Kızmaz ve Tegin, 2017; Aytaç ve Sarı, 2021; GABB, 2016) tespit edilen göç sonrası birden fazla ailenin aynı evi paylaşma sonuçları ve ortaya çıkan elverişsiz fiziksel koşullarla paralellikler taşımaktadır. Hem nitel veriler hem de nicel veriler elverişsiz koşullarda birden fazla ailenin ortak bir şekilde paylaştığı barınma alanlarında birçok güçlüğün yaşandığını göstermektedir. Barınma güçlü konusundaki nitel ve nicel veriler yakınsamaktadır. Sur'da yerinden edilenlere barınma konusunda ilk destek yakınlarından ve akrabalarından gelmiştir. Ancak birden çok ailenin aynı hanede ikamet ettiği ve oldukça elverişsiz koşulların olduğu bir süreç yaşanmıştır. Çatışmalar ve sokağa çıkma yasaklarından çeşitli nedenlerle evden ayrılıp bir daha dönemeyen veya yerinden edilmeden sonra çeşitli barınma alanlarına dağılan kişilerden kaynaklı olarak aile üyelerinden ayrılma oranı %69,4 olarak bulunmuştur. Aileden ayrılan kişilerin oranının fazla olmasının en büyük nedeni olarak üye sayısı fazla olan hanelerin farklı evlere/barınma alanlarına dağılımından kaynaklı olduğu söylenebilir.

Yerinden edilenler yeni yaşam alanlarında veya göç sırasında ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Özellikle çatışma ve şiddetten dolayı yerinden edilenler arasında ayrımcılığın farklı tezahürlerine rastlamak mümkündür.

3.2.4. Ayrımcılık

Ülke içi yerinden edilenler birçok ayrımcılık türü ile karşılaşabilmektedir. Bu ayrımcılık türleri, sistematik, kurumsal ve kişiler arası olmak üzere çeşitli düzeylerde olabilmektedir. Sistematik ayrımcılık, toplumların ayrımcılığı teşvik etme yollarının toplamıdır. Kurumsal ayrımcılık, devlet veya devlet dışı kurumlar tarafından yürütülen ayrımcı politikalar veya uygulamalardır. Kişilerarası ayrımcılık, bireyler arasında doğrudan algılanan ayrımcı etkileşimlerdir (Mawani, 2014). 2015-2016 yıllarında Sur'da yerinden edilen kişiler ayrımcılığın birçok türüne maruz kalmışlardır.

Tablo 13. Ayrımcılık Durumu

Katılımcıların %77,2'si ayrımcılığa maruz kaldığını, %22,8'i ayrımcılığa maruz kalmadığını ifade etmiştir. Sur'da yerinden edilenler Diyarbakır yerel halkı ve kolluk kuvvetleri tarafından ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmişlerdir.

Sur'da yerinden edilenler yukarıda da bahsedildiği üzere Diyarbakır kent merkezinin diğer ilçelerine göç etmişlerdir. Aylarca devam eden çatışma ve sokağa çıkma yasaklarının toplumsal, ekonomik ve psikolojik etkileri kent genelinde hissedilmiştir. Çatışmaların kentsel alanlara sıçraması şehir sakinlerinin korku, kaygı, öfke ve güvenlik sorunları yaşamalarına neden olmuştur. Çatışmalar ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı yerinden edilen Sur sakinleri göç ettikleri yerlerde insanların kendilerine karşı ayrımcı söylem ve pratik ürettiklerini, özellikle çatışmaların sorumlusu olarak kendilerini gördüklerini ifade etmişlerdir. Bir diğer ayrımcı tutum ise yerinden edilenlerin küçümsenmesi, hor görülmesi, mesafelenme çabaları ve Surluların diğer insanlar için tekinsiz olarak görülmesi olarak sıralanmıştır. Özellikle ortak kültür, dil, etnisite ve coğrafyayı paylaştıkları kişilerden maruz kaldıkları ayrımcı tutum ve davranışlar Surluların öfke ve hayal kırıklığı gibi duygular yaşamalarına neden olmuştur.

Benim için en yaralayıcı taraf Sur'dan geldiğimiz için hor görülmek, küçümsenmek... Kullandığı üslup bilerek ya da bilmeyerek ama yaralıyor insanı. Yok ediyor her şeyi. Sur'dan gelmişler! Beni hor gördüler. Kendini tanıdıkça toplumu tanırsın. Onlar kendini tanıyamıyordu. Toplumun bir öznesiyiz. Onlara cevap veremiyorsun, yadırgıyorsun. İçine atıyorsun ama yaralıyor. Ben bunu yaşarken halkım bana olan bakış açısı bu (E6, 66, Serbest Meslek).

Şöyle surdan çıkanlara farklı gözle bakıyorlardı. Sanki hani bizde şey gibiydik. Hani sanki oraya savaşı getiren bizdik. Yani bizim halkımız bile öyle baktı. Kürt olanlar bak ben Kürdüm bunun hiç kimse hiçbir şey değiştiremez. Kürt doğdum Kürt öleceğim. Benim Kürt memleketimdeki insanlar bu ayrımcılığı yaptı. Böyle iğrenç iğrenç bakanları bile gördüm ben. Yani böyle soğuk davranıyorlardı. İşte açık ve net konuşalar da oluyordu. İşte siz yaptınız, elinizle yaptınız, boynunuzla çekin. Ev vermiyorlardı mesela evin kirasını çok yüksek söylüyorlardı. Öyle yani (K5, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Az bir kesim de olsa, bunlar Sur halkının yüzünden oldu işte siz onları kabul etmeseydiniz siz orada göz yummasaydınız, gibi bu tür söylemlere maruz kaldık. Böyle şeyler söyleyenler oluyordu arada (E5, 37, Seyyar Satıcı).

Sur'da yerinden edilen insanların Diyarbakır'ın yerel halkı tarafından ayrımcılığa tabii tutulması, yerinden edilenlere evini kiralamak istemeyen insanların olması, kent genelinde kira ve nakliye fiyatlarının Sur'daki yerinden edilmeye birlikte artış göstermesi, Türkiye kamuoyunda Suriyeli mültecilere uygulanan ayrımcı söylem ve pratiklerin bir benzerinin Sur'da yerinden edilenlere yönelik de yaşandığını

göstermektedir. Sur sakinlerine yönelik bu ayrımcı uygulamaların ekonomik ve sınıfsal bir mevzu olduğu, yeterli dayanışmanın olmadığı katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Emlakçıya ev tutmaya gittik. Emlakçı ev sahibini aradı. Sur'dan gelenler gelip eve bakacak dedi. 250 TL olan evleri bir anda 800 TL 1000 TL'ye çıkardılar. O zamanın parasıyla. İnsanın biraz kendi halkından kendi milletinden utanır. Şengal'dekiler gelince hepimizi kucak açtık. Kobani'dekiler geldi, kucak açtık. Biz de buranın halkıyız bize neden fiyatları bu kadar yükseltiyorsunuz. Başka bir yere gittim ev sahibi dedi ki dilediği kadar otursun bir lira da kira vermesin dedi. Ben bunu kabul etmedim. Ev sahibi bir fiyat söyledi oturdum. Şehitlikte sadece o ev sahibi iyiydi başka kimseye rastlamadım (K1, 50, Çocuk Bakıcısı).

Maalesef eşyalarımızı güçlükle çıkarabildik. Bir çek-çek arabası bile Sur dışında bir şeyler taşımak için yüksek ücretler istiyordu. O paralar nasıl istenir? Nakliye ücretleri çok artmıştı. Maalesef insanlarımız fırsatçılık yapıyordu (E12, 48, Garson).

Suriyeliler muamelesi yaptılar. Biz onlar için bir dönem Diyarbakır'ın Suriyelileriydik. Sonra tabi onlara benzedik tabi bizde (E15, 21, Üniversite Öğrencisi).

2015-2016 Sur'daki çatışmalarda, güvenlik güçlerinin Sur'dan çeşitli nedenlerle ayrıl(a)mayan vatandaşlara ayrımcı pratiklerle yaklaştığı, Kürt olmanın ve Sur'da yaşamanın bu ayrımcı pratiğin merkezinde konumlanan yapısal durumlar olduğu anlaşılmıştır. Güvenlik güçlerinin ayrımcı tutum ve görüşlerinin belirli kategorilerden oluştuğunu, ayrımcılığın net ve sınırları belli olan taraflarının olduğunu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Özellikle tehdit, hakaret, küfür ve aşağılama ile vatandaşlara yönelik ayrımcı pratikler ve söylemler sıklıkla dile getirilmiştir.

Sur'daki savaş döneminde polisler tarafından sürekli tehditle karşılaştık yani. Öldürürüz diyorlardı. Anneme keleşî doğrulttu. Benim de evden biraz eşya çıkarmam lazımdı. Dershaneye giden ablam da diğer evdeydi. Onun kitaplarını da götürmem gerekiyordu. Şimdi yer bomboştu. Annem benimle barikatların önüne kadar geldi. Annemin geri döneceğini düşünmemişlerdi. Tam annem eşyaları benimle bıraktı ve geri döndü. Anneme bağıırıp çağıırıp seni öldürürüz, bir daha geri dönersen seni mahvederiz falan. Seni görmeyelim dediler. Keleşî doğrultmuştu. Ben de oradan bağıırdım, bana da doğrultular keleşî (K3, 22, Üniversite Öğrencisi).

Eşime çok kötü küfrettiler özel harekâtçılar. Çocuklara da küfrediyorlardı. Eşim o an bizim eve doğru yönelseydi muhtemelen onu öldüreceklerdi. Eşime küfrettiklerini duyunca korktum ve komşumla bir sopaya beyaz bez bağlayıp gittim. Eşimin yanına gittiğimde yüzünün sapsarı olduğunu gördüm. Eşime o kadar çok

kötü küfürler etmişlerdi ki çok zoruna gitmişti. Eşimi oradan alıp eve getirdim. (K12, 58, Ücretsiz Ev İşçisi).

Militarist, homofobik ve ırkçı yazılımların birçok noktada görülmesi (bazı evlerin yatak odalarında yazılımlar yapılması), operasyonların kamuoyunda ülke içi fetihle bağdaştırılması kolluk kuvvetlerinin tutum ve davranışlarına da yansımıştır. Bu tutum ve davranışlar ayrımcı pratiğin bir başka tezahürünü oluşturmuştur. Bunun yanı sıra güvenlik güçleri operasyonel alanını genişletmek ve daha kapsamlı askeri müdahale imkânlarına sahip olmak için Sur'daki insanları göçe zorlamıştır. Özellikle göç etmeyen/edemeyen kişilere karşı uygulamalar ile Türkçe bilmeyenlere yönelik yaklaşımlar uygulanan ayrımcı pratiklerden sayılabilir. Bütün bu nedenlerle yürütülen uygulamaların ve operasyonların hayli politik ve ideolojik bir temelde ilerletildiği söylenebilir. Ayrımcılığın etnik, politik ve ideolojik tarafları katılımcılar tarafından aktarılmıştır.

Akrabamla beraber ekmek almaya gittik. Hamileydi kadın. Polisler şeyler karnına aç ne taşıyorsun dediler. Onlara ne yaptığınızı biliyor musunuz, karnında bebek var, hamile o dedim. O da ağlayarak karnını açmak zorunda kaldı. Dediği işte bak karnımda çocuk taşıyorum. Bomba taşıyorum dedi. Bizim mahalledeki teyzeler ve amcalarımız ekmek almaya gidiyordu. Yaşlı amcalar gidebiliyordu ekmek almaya. Onlar Türkçe bilmedikleri için polisler onlara kızıyorlardı (K10, 36, Temizlik İşçisi).

Sur'dan çıktığımızda polisler hakaret etti bize. Siz yaptınız diyorlardı. Ben neden yapayım. Sen koskoca devletsin, bir mahalleye sahip çıkamıyorsan ben nasıl çıkayım. Öyle değil mi? Tabi onlar da suçu belediyeye atıyorlardı. Halka da siz destek vermişsiniz gibi hakaret ediyorlardı. Hakkınızdır, geberin diyorlardı (E3, 37, İşsiz).

Has'a göre Sur bir terörle mücadele stratejisi olarak güvenlikleştirilmiş, Sur sakinleri ise sistematik olarak dışlanmış ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır (2022, s. 241). Görüşme yapılan katılımcıların ayrımcılık kategorisinde en çok kolluk kuvvetlerinin uygulamalarını dile getirmişlerdir. Araştırmada nicel olarak ayrımcılık algısının yüksek çıkmasının (%77,2) en büyük nedeni olarak çatışma ve sokağa çıkma yasakları sırasında kolluk kuvvetlerinin ayrımcı tutum ve davranışları olduğu söylenebilir. Birçok katılımcı kontrol noktalarında kolluk kuvvetlerinin yaptıkları aramalarda ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle Sur'dan ayrıl(a)mayan vatandaşlara yönelik ayrımcı pratiklerin olduğu, Kürt olmanın ve Sur'da yaşamının bu ayrımcı pratiğin

merkezinde konumlandığı durumlar olduğu aktarılmıştır. Ayrımcı söylemlerin en fazla tehdit, hakaret, küfür ve aşağılama şeklinde ortaya çıktığı görüşmeler sırasında birçok katılımcının küfür ve aşağılama cümlelerini söylemek istemediklerini ve birkaç saniye öfkeyle duraksadıkları gözlemlenmiştir. Hakaret, tehdit, aşağılama ve küfürlerin özellikle eşleri ve çocuklarının yanında bulunan erkekleri oldukça zorladığı görülmüştür. İzmir’deki yerinden edilen lise öğrencilerini damgalanma algılarını araştıran Turgut’a (2021, s. 106) göre bu kişiler hem okul ortamlarında hem de toplumsal mekânlarda Kürtlük ve onunla ilişkili olan göstergelerden dolayı damgalanmaktadır. Turgut, Kürt öğrencilerin İzmir’de damgalanma pratiklerini ‘Kürt damgası’ ile açıklamaktadır. Bizim çalışmamızda da Kürtlükle ilişkisi birçok durumdan kaynaklı olarak yerinden edilenler güvenlik güçleri için “Kürt damgası” taşımışlardır. “Kürt damgası”nın dil, kıyafet, etnisite ve Sur’da kendi isteğiyle çıkmama üzerine bazı temel referanslar içermiştir.

Kürt temsiliyet ve imajı zorunlu göç dışındaki askerlik ve iş yaşamı gibi karşılaşma alanlarında da ayrımcı pratikler doğurmakta, bu durumun tarihsel, politik ve sosyolojik boyutları bulunmaktadır. Görüşmelerde 2015-2016 yıllarındaki ayrımcılıkla ilgili sorulan sorulara birçok katılımcı askerlik, eğitim ve mevsimlik çalışma dönemlerinde maruz kaldıkları ırkçılığa ve ayrımcılığa da değinmişlerdir.

Askerde bir Trabzonlu ve bir Sivaslıyla kavga etmişim. Onlar tekmili verince bir şey demedi komutan ben Diyarbakır deyince tokat yemiştim. Bir tokattan sonra onlara bir vuruyorsa bana beş vuruyordu. Bunun Kürtlükten dolayı olduğunu gayet iyi bir şekilde hissettirdi bana (E2, 31, Servis Şoförü).

Sur’daki evimiz bize yetmiyordu. İkinci katı çıkmıştık. Her yıl ailecek batıya Afyon’a mevsimlik işçi olarak gidiyorduk, çalışıyorduk. Orada ayrımcılığa ve şiddete maruz kalıyorduk. 2015’ten önce oğlum Afyon’da Urfalı bir genç tişörtünde Ahmet Kaya olduğu için saldırıya uğradı. Biz de toplandık onlara saldıracaktık ama askerler izin vermedi. Sonra oradan ayrılmak zorunda kaldık. Oğlum birkaç yıl sonra gitti. Bütün birikimimiz Sur’da kaldı (E4, 66, Dengbej).

Lisede hatırlıyorum. Arkadaşlarımın bana sürekli şey diye bir baskısı vardı: sen de Kürt’sün sen de bizim gibisin. Hiçbir farkımız yok ama bunun altında onlardan farklı olduğumu hissettiren tavırlarını net şekilde hissediyordum. Çok samimi gelmiyordu. Sur içinden geldiğimizi bildiklerini biliyorduk. Ve şey böyle, hassas davranmaktan öte, birazcık tehlike hissettiklerini de seziyordum. Çünkü şöyle: lisede bir hocamın sorduğu bir soru vardı. “Orada berber var mıydı?” diye bir

soru sordu. Kesinlikle nerede yaşadığımızdan bihaberdiler. Esprili bir dille “biz acıkınca birbirimizi yiyoruz” diye bir cevap vermişim (E11, 24, Diş Hekimi).

Ülke içi yerinden edilenlere yönelik ayrımcılığın politik, psikolojik, sınıfsal, ideolojik ve toplumsal boyutları bulunmaktadır. Özellikle doksanlarda Türk metropollerinde yerinden edilen Kürtlere yönelik nefret duygusunun oluştuğu ve bunun ciddi bir toplumsal sorun olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Mazlum-Der, 1995). 1990’lı yıllardaki çatışmalardan dolayı yerinden edilen ve sonrasında İstanbul’a yerleşen Kürtlerin en çok karşılaştıkları sorunlardan biri ev sahiplerinin Kürt kimliklerinden dolayı kendilerine ev kiralamayı reddetmeleri olmuştur. Ayrıca, Türk komşularıyla yaşadıkları sorunlar karşısında “Kürt” kelimesinin aşağılayıcı bir damga olarak kendilerine yönelik olarak kullanılmıştır (Çelik, 2005). Bunun en temel nedenleri Batı kentlerinde Kürt algısının ya terörle ilişkilendirilmesi ya da Kürtlerin çalışmak zorunda kaldıkları kayıt dışı işlerle bağlantılı olarak kriminalize edilmiş olmalarıdır. Kürtler bakımından bu karşılaşmalar, barınma ya da yaşamlarını idame edecekleri işler aradıkları yerler olmasının yanı sıra dillerinin ve kültürlerinin hükümsüzleştiği, aşına oldukları sosyal, kültürel, duygusal ve politik alanlarının dışına itildikleri anlardır (Çağlayan vd., 2011). Ayrımcılık kategorisinde sorulan sorulara birçok katılımcı Türkiye’nin batısında maruz kaldıkları ayrımcılık deneyimlerinden de bahsetmişlerdir. Kürt temsiliyet ve imajının yerinden edilme dışında askerlik, eğitim ve enformel çalışma gibi ilk karşılaşma mekanlarında da ayrımcı bir pratik ve söylemle ortaya çıktığı görülmüştür. Alpman (2016) yerinden edilip büyükşehirlere göç eden Kürtlerin egemen iş piyasasında hiçbir şeye sahip olmayan, etnik hiyerarşinin en alt konumunda bulunan ve tahakküm nesnesine dönüşen “esmer yakalı” bir sınıf oluşturduğunu ve iş piyasasında ayrımcı söylem ve pratiklere maruz kaldığını ifade etmektedir. Araştırmamızda görüşülen kişilerin Türkiye’nin batısındaki iş yaşamlarında uğradıkları ayrımcılığın etnik bir yansımayla “esmer yakaya” dönüştüğü söylenebilir. Hem araştırma konumuz bağlamında ilk karşılaşma mekânlarında ortaya çıkan ayrımcılığın hem de doksanlardaki yerinden edilmeden sonra yerleşilen Batı metropollerinde maruz kalınan ayrımcılığın tarihsel, politik, ekonomik ve sosyolojik boyutları bulunmaktadır.

Çatışmalar nedeniyle yerinden edilen ülke içi yerinden edilenler sosyal ağlarını travma ve yerinde edilme yoluyla kaybetmekte ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Shultz

vd., 2014). Doksanlarda yerinden edilmiş ve İstanbul'a yerleşmiş Kürt gençleriyle yapılmış bir araştırmada, Kürt oldukları veya Kürtçe konuştukları için okulda veya polis tarafından ayrımcılığa maruz kaldıkları bildirilmiştir (Mutlu, 2009). Yerinden edilen Kürtler göç ettikleri yerlerde %38,9'u manevi zarar olarak dışlanma haline tanık olmuş veya bizzat yaşamıştır (Göç Platformu, 2011). 2015-2016 yıllarında yerinden edilen kişilerin göç ettikleri yerlerde ayrımcı ve dışlayıcı tutumla karşılaştıkları, bu durumun özellikle okullarda yaşandığı görülmüştür. Bu durumdan dolayı çocukların okullarda uyum sorunları yaşadığı, çocukların eğitime devam etme konusunda isteksiz olduğu, ailelerin çocuklarını okula göndermeme yolunu tercih ettikleri tespit edilmiştir (GÖÇİZDER, 2019). Araştırmamızda katılımcıların %77,2'si çatışma ve sokağa çıkma yasakları sırasında ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmiştir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle kent merkezinde göç edilen yerlerde yerinden edilenlere karşı ayrımcı söylem ve pratiklerin üretildiği, bilhassa bazı insanların kent hattı sathında hissedilen ve ekonomik, psikolojik ve toplumsal birçok soruna neden olan çatışmaların sorumlusu olarak kendilerini gördükleri sıklıkla ifade edilmiştir. Politik, toplumsal ve ekonomik dayanışma beklentisi içerisinde oldukları kişilerden ayrımcılığa maruz kalmaları yerinden edilenlerin öfke ve hayal kırıklığı hissetmelerine neden olmuştur. Bu duyguların temelini ortak dil, kültür, etnisite ve coğrafyayı paylaştıkları kişilerden bekledikleri dayanışmanın aksine ayrımcılık maruz kalmaları oluşturmuştur. Sur'da yerinden edilenlere evini kiralamak istemeyen ev sahiplerinin olması, kent genelinde yerinden edilme ile nakliye ve kira fiyatlarının artması yıllardır Türkiye kamuoyunda oluşan Suriyelilere yönelik ayrımcı pratik ve söylemlerin bir benzerinin Sur'da yerinden edilenlere yönelik de yaşandığını göstermektedir. Özellikle bir katılımcının "Bize Suriyeliler gibi muamele yaptılar, biz o dönem Diyarbakır'ın Suriyelileriydik" ifadesi oldukça çarpıcı olmuştur. Yapılan görüşmelerde birçok katılımcı o dönemlerde kendilerine yönelik bazı ayrımcı uygulamaları Suriyeliler gibi oldukları benzetmesiyle anlatmışlardır. Yerinden edilenlere yönelik ayrımcı uygulamaların temelinde çatışmalar öncesinde Sur imajının kriminalize edilmesi, çatışmanın sorumluları olarak görülmeleri, tekinsizlik halleri, yoksulluk olmaları gibi hususlardan kaynaklandığı gözlemlenmiştir.

Yerinden edilenlerin karşılaştıkları sosyal sorunlardan biri de dil zorluklarıdır. Yerinden edilen kişilerin birçok hizmet erişimini zorlaştıran dil bariyerleri bulunmaktadır.

3.2.5. Dil Zorlukları

Anadil, yerinden edilen kişilerin eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimlerini önemli derecede etkilemektedir. Ülke içi yerinden edilenlerin ana dillerinin çoğunlukla Kürtçe olması, Türkçe bilmeyen ya da kendisini Türkçe ifade etmekte zorlanan kişi sayısının oldukça fazla olması, kamusal hizmetlere erişimde sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle sağlık hizmetlerinin Kürtçe sağlanmaması hem sağlık hizmetlerine erişimi hem de tanı, tedavi ve takip süreçlerine etkilemektedir. Sadece Kürtçe bilen veya kendini Kürtçe daha iyi ifade edebilen ülke içi yerinden edilenlere sağlık hizmetlerinde genellikle Türkçe bilen bir yakını eşlik etmektedir. Doksanlı yıllarda ülke içi yerinden edilmiş kişilere kıyasla bugün yerinden edilenler arasında Türkçe bilen kişi sayısının daha fazla olması, sağlık kurumlarında Kürtçe bilen personel sayısının artması, bu sorunun daha hafif boyutlarda yaşandığını göstermektedir.

Hastaneye gittiğimde doktorlar biz Kürtçe bilmiyoruz diyorlardı. Ben de onlara ben de Türkçe bilmiyorum diyordum. Sen kendi dilinde konuş ben kendi dilimde. Türkçe bilmiyorum yapabileceğim bir şey yok diyordum. Zorluk çıkarmıyorlardı. Orada Kürtçe bilen birini çağırıyorlardı (K12, 58, Ücretsiz Ev İşçisi).

Kürtçe olsaydı benim için daha iyi olurdu, kendimi daha iyi ifade edebilirdim. Türkçede kendimi çok iyi ifade edemiyordum. O yüzden bütün rahatsızlıklarımın bahsedemiyordum. Türkçesini bildiğim şeylerden bahsediyordum. Kürtçe bilen bir doktor ve hemşire olduğunda çok mutlu oluyordum. Çünkü o zaman kendimi iyi bir şekilde ifade edebiliyordum (K11, 55, Emekli).

Biz hep yanındaydık. Tam bilmiyor değil annem. Söylediklerinizin hepsini anlıyor, tek tük bir şeyler de konuşur ama konuşmak istemiyor. O dönem de hiç konuşmak istemiyordu. O yapılanlardan sonra ekstra bir inat oluşmuştu. Ben konuşmayacağım diyordu Türkçe. Kendini Türkçe kolay kolay ifade edemez. Kürtçe anadili, çocukluğundan beri Kürtçe konuşmuş bir insan. Başka türlü ifade edemez kendini (K3, 22, Üniversite Öğrencisi).

Dil bariyerleri sadece eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi etkilememektedir. Aynı zamanda göçmenlere yönelik istihdam alanlarının açılması ve iş kurslarının düzenlenmesi için de önemli olmaktadır (Arabacı ve Hasgül, 2016). Doksanlarda ülke içi yerinden edilip İstanbul'a yerleşen kadınların Türkçe bilmemesi toplumsal

entegrasyonun da önündeki en büyük engellerden olmuştur. Diyarbakır'daki yerinden edilen kadınlar belediyelerin Kürtçe hizmetlerden veya okul ve hastanelerde Kürtçe konuşan personelden faydalanırken, İstanbul'da yaşayan yerinden edilen kadınlar hastane veya belediyeye gittiklerinde sorunlarla karşılaşmışlardır (Mutlu, 2009). Kürt yerleşim birimlerinde Türkçe bilmeyen sadece Kürtçe konuşabilen yüzbinlerce kişi bulunmaktadır. Ülke içi yerinden edilenlere yönelik yapılan psikososyal çalışmaların bu açıdan Kürtçe sunulmasının önemli olduğu belirtilmektedir (Arabacı vd., 2016; Kılıç, 2021). Doksanlarda ülke içi yerinden edilen 2139 kişi yapılan bir araştırmada kadınların %57,7'si sadece Kürtçe, %35'i hem Türkçe hem Kürtçe, erkeklerin %17,9'u sadece Kürtçe, %73,5'i ise hem Kürtçe hem Türkçe bildiğini ifade etmiştir (Göç-Der, 2001). Yine Göç-Der'in (2015) 11 ilde 1064 ülke içi yerinden edilen kişiyle yaptığı bir araştırmada görüşülen kişilerin %97,56'sının anadilinin Kürtçe (Kurmanci ve Zazaki) olduğu, anadili Türkçe ve diğer diller olan kişi sayısının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler ışığında 1990'larda ülke içi yerinden edilenlerin ekseriyetinin Kürt etnik kimliğine sahip olduğu söylenebilir. Ülke içi yerinden edilen ve Türkçe bilmeyen kadınlar iş bulmakta zorlanmakta ve sosyalleşmekte de sorun yaşamaktadırlar (Çelik, 2005). Hizmetlerin Kürtçe sağlanması yerinden edilenler tarafından talep edilmektedir. 2015-2016 yıllarındaki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı yerinden edilenlerle yürütülen bir çalışmada katılımcıların %94'ü anadilde eğitim taleplerini de olumlu karşılamışlardır (Kızmaz ve Tegin, 2017, s. 109).

Anadil, ülke içi yerinden edilenlerin eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve ruh sağlığı hizmetlerine erişimlerini etkilemektedir. Hem araştırmamızda hem de ülke içi yerinden edilenlerle yürütülen diğer araştırmalarda (Göç-Der, 2001; Göç-Der, 2015; Kızmaz ve Tegin, 2017) yerinden edilenlerin büyük çoğunluğunun anadilinin Kürtçe olduğu tespit edilmiştir. Yerinden edilenlerle yürütülen psikososyal çalışmaların kişinin anadili ile yürütülmesinin maruz kalınan travmatik deneyimleri anlamlandırma ve sağaltma açısından önemli bir etki yarattığı bulgulanmıştır (Şamar ve Buz, 2023). Anadilin kullanımına saha çalışması yürütülen Sur'da sıklıkla tanık olmuştur. Birçok hanede gündelik ilişkilerde, sosyal ilişkilerde ve aile içinde Kürtçe konuşulduğu görülmüştür. Anadili Kürtçe olan bazı kişilerin, hiç Türkçe bilmemeleri veya çok az Türkçe konuşabilmeleri, kendilerini Kürtçe daha iyi ifade edebilmeleri kamusal hizmetlere

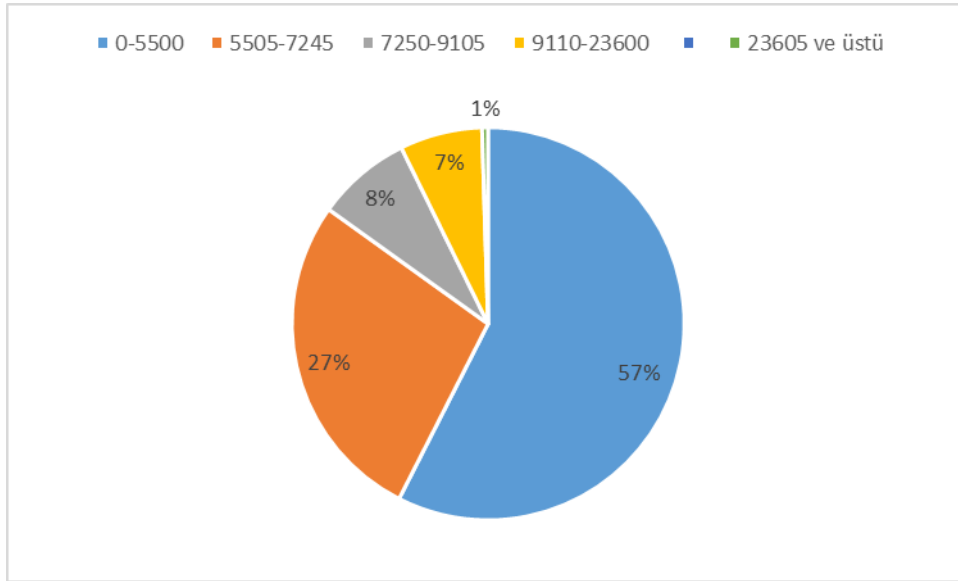
erişimlerini etkilemektedir. Özellikle sağlık hizmetlerinin Kürtçe sağlanmasının kişilerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştıracak bir durum yaratmanın yanı sıra tanı, tedavi ve takip süreçlerini de olumlu bir şekilde etkileyecektir. Sadece Türkçe konuşabilen veya kendini Türkçe çok az ifade edebilen yerinden edilen kişilere sağlık hizmetlerinde bir yakınları eşlik etmiştir. Ayrıca doksanlı yıllarda yerinden edilenlere göre 2015-2016 yıllarında yerinden edilenlerin özellikle sağlık hizmetlerine erişiminde anadilin daha az bir etkisi olmuştur. Çünkü araştırmamızın sahasını oluşturan Diyarbakır kent merkezinde Türkçe'nin yaygın bir şekilde kullanılması, yerinden edilenlerin ekseriyetinin Türkçe bilmesi, sağlık kurumlarında Kürtçe bilen personel sayısının artması sorunun daha az bir etki ile yaşandığını göstermektedir.

Yerinden edilenler yoksulluk ve işsizlik gibi göç sürecinin ortaya çıkardığı ekonomik sorunlar yaşamaktadır. Birçok yerinden edilen kişi maddi ve manevi birikimlerini göç edilen yerde bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durum yerinden edilmeden sonra birçok sosyoekonomik sorun ortaya çıkarmıştır. Araştırmamızın sahası olan Sur genellikle sosyoekonomik düşük kişilerin ikamet ettiği bir ilçedir. Bu nedenle hem çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında hem de yerinden edilmeden sonra birçok ekonomik sorun derin bir şekilde hissedilmiştir.

3.2.6. Yoksulluk

Yerinden edilenler çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında ve sonrasında yoksullukla karşı karşıya kalmışlardır. Sur'un sosyoekonomik düzeyinin düşük olması yerinden edilmeye birlikte yoksulluğu daha da derinleştirmiştir.

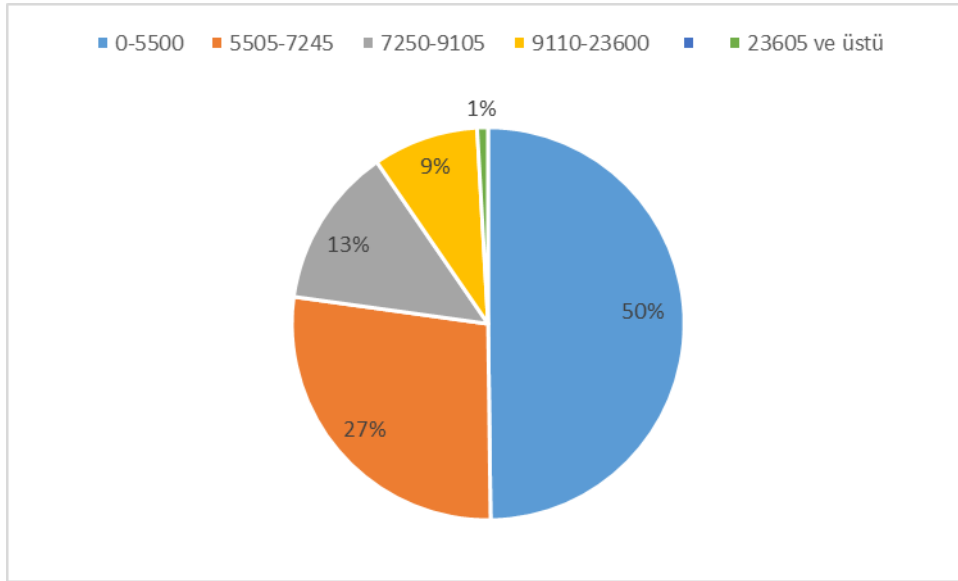
Tablo 14. Hane içi Gelir Durumu

Sur'da yerinden edilen 219 katılımcının %57,5'inin 0-5500, %27,4'ünün 5505-7245, %7,8'inin 7250-9105, %6,8'inin 9110-23600, %0,5'inin 23605 ve üstü aralığında hane içi geliri olduğu tespit edilmiştir⁴.

⁴ Saha araştırmasının yapıldığı dönem asgari ücret 5500 lira, Türk-İş'in (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) açıkladığı verilere göre açlık sınırı 7245 lira, yoksulluk sınırı ise 23600 lira olarak tespit edilmiştir.

Tablo 15. Hane İçi Gider Durumu

Katılımcıların %50'si 0-5500, %27'si 5505-7245, %13'ü 7250-9105, %9'u 9110-23600 ve %1'i ise 23605 ve üstü aralığında hane içi gideri olduğu bulunmuştur. Sur'un sosyoekonomik açıdan düşük gelirli kişilerin ikamet ettiği bir yer olduğu katılımcılar tarafından görüşmeler sırasında sıklıkla ifade edilmiştir. Aynı hanede birden fazla ailenin ikamet ettiği, fiziksel ve hijyen açısından yeterli donanımına sahip olmayan barınma sistemlerinin olduğu ifade edilmiştir. Sur'un genellikle yoksul insanların yeri olduğu, geçimin mevsimlik ve gündelik işlerle sağlandığı katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Bugün Sur'da yaşayan insanların Diyarbakır'ın en fakir insanlarıdır. Çünkü tek gözlü odalarda bir avlusunun ortasında 3 odada üç aile yaşıyordu. Hepsi avluda ortak tuvalet kullanıyordu. Ortak banyoyu kullanırdı. Zor şartlarda zaten hayatlarını idame eden insanlardı. Bununla beraber bu olaylar yaşanınca insanlar çok mağdur oldu. Belki bir işte çalışmaktan dolayı pek sıkıntı yaşamadım ama herkes o kadar şanslı değildi (E12, 48, Garson).

Biz orada yoksulluk içinde büyüdük. Orası fakirin yeri idi ama diğer manevi şekilde en zengin yeri. Maddi açıdan kısıtlıydık, birçok şeyimiz eksikti ama manevi olarak her şeyi tamamlıyordu bizim için. Hani yoksullukla yaşıyorduk ama yine mutluyduk. Yüzümüz gülüyordu huzurluyduk. Çünkü bir sevgi vardı komşundan geliyordu aileden geliyordu ama Sur'un dışındakilerin bu duyguları yaşadıklarına ikna değiliz (E8, 29, Kiraathaneci).

Sur savaşından önce bütün çocuklarım benimle yaşıyordu. 12 kişi aynı evde yaşıyorduk. Ailecek Afyona çalışmaya gidiyorduk. 4 aya yakın orada kalırdık. Mevsimlik işçi olarak çalışıyorduk orada. Sezon bitince hesabımızı yapıp Sur'da dönerdik. Hayatımız çok iyiydi o zaman (E4, 66, Dengbej).

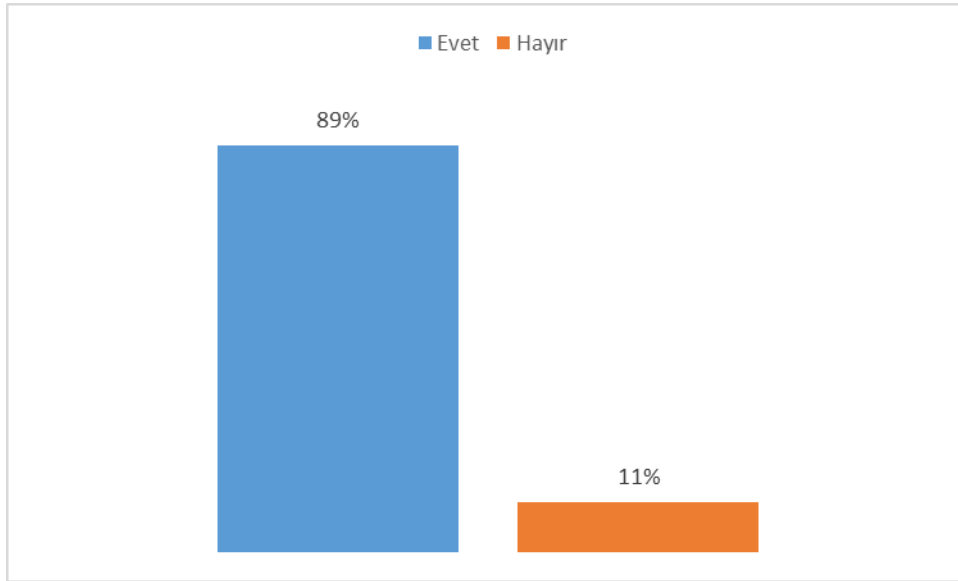
Türkiye'de ülke içi yerinden edilenlerin sosyoekonomik durumlarının düşük olduğu gözlenmektedir. 1990'larda yerinden edilen kişilerin meslekleri, sosyal güvenceleri ve gelir durumları göz önüne alındığında sosyo-ekonomik tabloda toplumun en alt kesimlerinde yer aldıkları söylenebilir (GÖÇ-DER, 2015). Sur da sosyoekonomik düzeyi düşük olan yerleşim birimlerinden biridir. Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezi'nin (SAMER) 2013 yılında yaptığı bir araştırmada hanelerin aylık gelirlerinin %70,2'sinin asgari ücretin altında olduğu bulunmuştur. Aynı araştırmada 18 yaş üstü kişilerin %76,2'sinin istihdam olanağından yoksun olduğu tespit edilmiştir. Sokağa çıkma yasakları ve çatışmalardan sonra yoksulluk oranları daha da artmıştır (SAMER, 2017). Özellikle doksanlardaki köy boşaltmalarından dolayı Sur'a yerleşen yerinden edilenlerle birlikte Sur nüfusu kısa bir süre içerisinde ikiye katlanmış, yoksullaşma buna paralel olarak artmıştır. 2015 verilerine göre 117.698 kişi olan Sur nüfusu, yoğun göç aldığı doksanlardan bu yana sosyoekonomik açıdan en yoksul ilçelerden biri olmuştur (DİTAM, 2018). Sur'da ikamet edenlerin büyük bir çoğunluğu güvencesiz işler olarak tanımlanan hamallık, taşeron işçiliği, işportacılık ve küçük esnaf olarak iş piyasasında yer almışlardır (Arslan vd., 2016:15). Diyarbakır İş Kadınları Derneği'nin (DİKAD) Sur'da yerinden edilen kadınlarla yürüttüğu bir araştırmada katılımcıların %96,3'ü evlerinin zarar gördüklerini, %50,93'ü ev eşyalarını tamamen yitirdiklerini, %56'sı ise çatışmalar sırasında ve sonrasında maddi durumlarının çok kötüleştiğini ifade etmişlerdir (2016, s. 33-34). Sur'un yoksul bir yer olduğu katılımcılar tarafından birçok defa vurgulanmıştır. Genellikle hane açısından kalabalık olan evlerin fiziksel ve hijyen açısından yeterli donanıma sahip olmadığı görülmüştür. İş alanlarının kısıtlılığı ve kalifiyenin düşüklüğu, geçimin mevsimlik ve günöbirlik işlerde aracılığıyla sağlandığı bir sosyoekonomik gerçeklik bulunmaktadır. Çatışmalar, sokağa çıkma yasakları ve yerinden edilme birçok insanını işsiz kalmasına, yoksullaşmasına ve mülksüzleşmesine neden olmuştur. Birçok yerinden edilen kişi temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak bir ekonomik yoksunlukla karşı karşıya kalmıştır. Surlular hem çatışmalar sırasında hem de yerinden edilmeden sonra yoksulluğun birçok tezahürünü yaşamışlardır. Maddi

kayıplar, psikolojik sorunlar ve fiziksel sağlık sorunları yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olan en önemli yordayıcılardan olmuştur.

Ülke içi yerinden edilenlerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biri yoksulluktur. Ülke içi yerinden edilenler işsizlik ve gıdaya erişimde sorunlar yaşamaktadır. Mevcut kaynakların sınırlılığı ve zorluklar ülke içi yerinden edilenlerin yoksulluğu derin bir şekilde yaşamalarına neden olmaktadır (Siriwardhana vd., 2013). Yerinden edilmiş haneler, yerinden edilmemiş hanelere göre daha yüksek yoksulluk ve kötü barınma koşulları yaşamaktadır. Yerinden edilme, kişilerde temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde bir ekonomik yoksunluk durumu yaratmaktadır. Yerinden edilme hem kadın hem erkek istihdamındaki açıkları attırmakta ve hanelerde yoksullaşmaya neden olmaktadır (HÜNEE, 2006). Yerinden edilmeden sonra Batman, Diyarbakır, İstanbul ve Hakkâri'ye göç eden kişilerin en temel sorunlarının başında işsizlik ve yoksulluk gelmiştir. Özellikle Diyarbakır, Hakkâri ve Batman'da erişkin erkeklerin büyük bir kısmı işsizdir. Çalışan kişilerin ise büyük bir bölümünün düzenli bir geliri bulunmamakta, kadınlar, çocuklar ve gençler hanenin geçimine destek olmak için kayıt dışı ekonomiyle çalışma yaşamına katılmaktadır (Aker vd., 2005). Üretim faaliyetlerini ve topraklarını doksanlı yıllarda kaybeden aileler işgücü piyasasına güvencesiz işlerle katılmış ve kentliler arasında sosyoekonomik açıdan en alt sıralarda yer almışlardır. Hem Ankara hem de İstanbul'da ülke içi yerinden edilmiş çocukların çalışma yaşamına dâhil olduğu, zorunlu göçün metropollerde kentsel yoksulluğu arttırdığı görülmüştür (Ayata ve Yüksekler, 2005). 1990'larda yerinden edilenler gibi çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı bu dönemde yerinden edilenler de yoksulluk yaşamışlardır.

Yerinden edilenlerin yaşadıkları yoksullukta ekonomik gelirlerinin kısıtlı olması önemli bir etkidir. Sur'da yerinden edilen kişiler yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarını karşılayacak ekonomik kazanca sahip olmamakta zorlanmışlardır.

Tablo 16. Yoksulluk Durumu

Katılımcıların %89'u çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında yeme, içme, barınma için yeterli para olmama durumlarını yaşadıklarını, %11'i ise bu konuda herhangi bir sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir.

Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı tanınan kısa süre içerisinde Surlular eşyalarını alamamış bu durum da göç edilen yerde eşya sorununa yol açmıştır. Katılımcılar eşyaların alınamama nedeni olarak evlerin terk edilmesi için kısa sürelerin tanınması, eşyaları çıkaracak lojistik kaynakların olmaması ve eşyaların konulacağı bir barınma alanının olmaması olarak belirtmişlerdir. En büyük maddi kayıplardan olan eşyaların, çatışmalar sonlandıktan sonra harabeye dönmüş ya da yıkılmış yapıların altında kullanılamaz halde bulunduğu aktarılmıştır.

Alelacele ile alabildiklerimizi aldık. Değerli eşyaları falan zaten çok şeyin peşine de düşmedik. 4-5 saat süremiz vardı alabilmemiz için eşyaları. Kalanlar da kaldı orada. Babam da o dönemler işteydi. Tam nerede olduğunu hatırlamıyorum ama o da dönemler çalışıyordu. İl dışında çalışıyordu (E13, 30, Yardımcı Hemşire).

Dedemin evini depo olarak kullanıyorduk. Bizim de onun bodrumunda birkaç eşyamız vardı. Eski tarihi eşyalarımız vardı. Dedem rahmet ettikten sonra biz bunları tekrar alırız diyorduk. Tenceresinden bakırından tut radyosundan televizyonuna kadar tarihi eşyalar vardı. Onları kaybettik (E2, 31, Servis Şoförü).

Bizi çıkardılar, evimi karakol yaptılar, içinde onlar oturdu. Bizim evi kullandılar. Sonra döndüğümüze evi restore ettik, boya badana yaptık. Ev çöplük gibiydi. Üç traktör çöplük çıkardım evden. Halımıza, perdemize, koltuğuma, televizyonumuza zarar vermişlerdi. Kullanılamaz hale gelmişti. Hepsini attık (K1, 50, Çocuk Bakıcısı).

Baysal'a göre gıdaların tükendiği, elektriğin ve suyun olmadığı koşullarda çocuklar için süt, mama ve su alınması için Sur dışına çıkılmasına polisler müsaade etmemiştir (2018, s. 16). Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında gıda alışverişleri genellikle kolluk kuvvetlerinin izin verdiği zaman aralıklarında yapılabilmektedir. İzinlerin zamanı ve süresi ile ilgili belirsizlikler Surluların gıda ve yiyecek stokları yapmalarına neden olmuştur. Zamanla evdeki stokları tükenmesi ve gayri resmi bir şekilde dükkânlardan elde edilen mal ve ürünlerin Sur'a girişinin yasaklanmasıyla temel yaşam malzemelerine erişim oldukça güçleşmiştir. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarının uzun süre devam etmesi, elektrik ve suların kesilmesi, küçük çocukların beslenme ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanamaması, gıda ve yiyeceğe erişimin artık imkânsız hale gelmesi ve kolluk kuvvetlerinin bu konudaki sert tutum ve davranışları Surluların evlerini ve yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalmalarına neden olduğu ifade edilmiştir.

İlk haftalarda yiyecek alışverişi yapmamıza izin veriyorlardı. Sonradan bırakmamaya başladılar. Bize yakın bakkal ve marketler vardı. Daha sonra bakkal ve marketlerdeki yiyecekler de tükendi. Çünkü içeriye bir şey sokulması ve çıkarılması yasaktı. Biz de son çare olarak çıkmak zorunda kaldık oradan. Bebeğim 35 günlük olmasına rağmen ona çorba içirmek zorunda kalıyordum. Korkumdan sütümde kesildi. Çocuk sabaha kadar ağlıyordu, ateşi çıkıyordu ama ona çorba vermekten başka çarem yoktu (K7, 37, İşçi).

Zaten öncesinde de gücümüzün yettiğince hani erzak olsun gıda falan olsun, bunları aldık biz. Aldık ne olur ne olmaz diye, gücümüzün yettiğince aldık. Tabii onlar da bir süreden sonra bitiyor, yetmiyor. Onda da epeyi zorluk yaşadık. Düşün ekmek bitiyor gidip ekmek alamıyorsun fırından. Çıkıyorsun dışarı birileri çağırıyor gir içeri, kafanı koy içeri, çıkma dışarı hani fırına gidip gelmede bile zorlanıyorduk (E5, 37, Seyyar Satıcı).

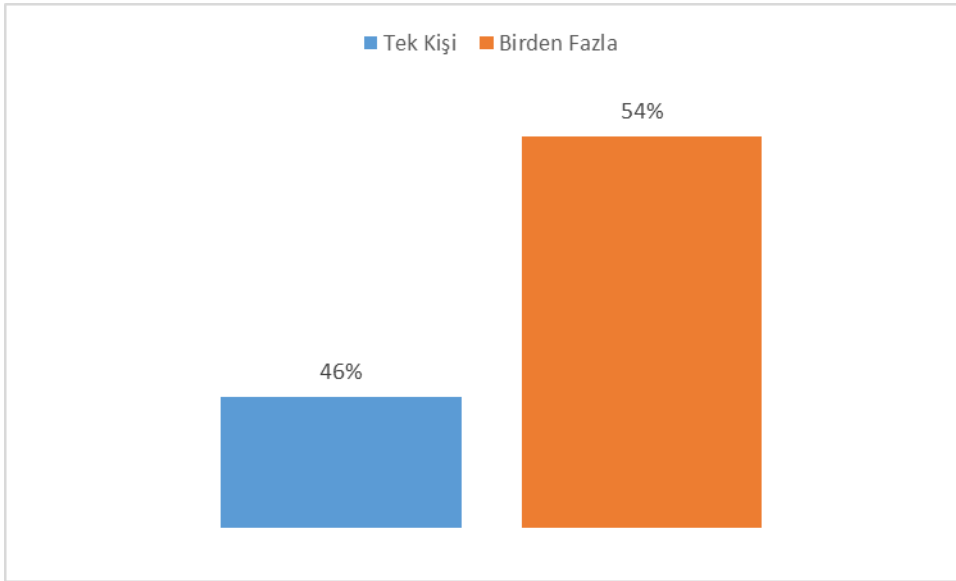
Çatışmanın ortasında kaldık. Mecbur kaldık. Elektrik kesildi, sular kesildi. Biz gününbirlik yaşayan insanız. Bir gün çıkmasak çarşıya... Örnek olarak bugün eve gitmesem çocuklar ekmek yiyemez. Öyle düşün. 10 gün içeride kaldı. Elektrik su da kesildi. Mecbur kaldık çıktık yoksa kalıyorduk. Ben, annem, 5 çocuğum, eşim, abim, ablam, abimin çocukları, komşularımız... Birlikte karar alıp çıktık. Kalabilme lüksümüz kalmamıştı. Elektrik ve su gibi temel ihtiyaçlar da olmayınca çıkmak zorunda kaldık. Ekmek de yoktu. Sürekli evde oturduğumuz için tüketimimiz de fazla oluyordu. Yarım torba unumuz vardı bir hafta sürmedi (E3, 37, İşsiz).

Yerinden edilme birçok maddi kaybı da beraberinde getirmektedir. 1990'lı yıllarda yerinden edilmiş kişilerin eşyalarını almalarına izin verilmemiş, bu durum bölge kentlerinde veya Türkiye metropollerinde yoksulluk içinde yaşamalarına neden olmuştur (Panico, 1994). 2015-2016 yıllarında yerinden edilenlerin %55'i geçimlerini kredi ve yardımlar ile tasarruf, borç ve yardımlar aracılığıyla sağlamıştır. Bu durum yerinden edilen kişilerin büyük çoğunluğunun alt gelir grubunda olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Kızmaz ve Tegin, 2017, s. 27). Sur'da yerinden edilen kadınlarla yapılan bir çalışmada kadınların büyük bir kısmının çatışmalardan dolayı günlük yaşamlarını kolaylaştıracak eşyaları alamadıkları, eşyaları çıkarmak için yeterli koşullara sahip olmadıkları ve eşyalarının zarar gördüğü tespit edilmiştir (GABB, 2016). Sur'daki eşya hasarı ve kaybı oranının %61,1 (2522 hane) olduğu, %20,2'sinin (830 kişi) ise eşya hasarı veya kaybına yönelik bir bilgisinin olmadığı, %18,7'sinin (773) ise eşya hasarı ve kaybının olmadığı tespit edilmiştir (SAMER, 2016). Surlular yerinden edilmeden sonra da yerleştikleri alanlarda da birçok açıdan yoksulluğu deneyimlemek zorunda kalmışlardır. Bundan en temel etken ev, eşya ve diğer tüm maddi birikimlerin çatışma alanlarında kalmasıdır. Bu durum Surluların yoksulluğu daha derin bir şekilde yaşamalarına ve en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamamalarına neden olmuştur. Özellikle birçok eşyasını alamadan Sur'dan göç etmek zorunda kalan kişiler için de eşya temini oldukça güç olmuştur. Bazı aileler ellerinde kalan son birikimleriyle ev kiralamış, eşya almış ve temel ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Bütün bu durumlar yerinden edilenlerin yeterli barınma ve beslenme olanaklarına sahip olmadıkları derin bir yoksulluk süreci yaşatmıştır.

3.2.7. İşsizlik ve Kötü Çalışma Şartları

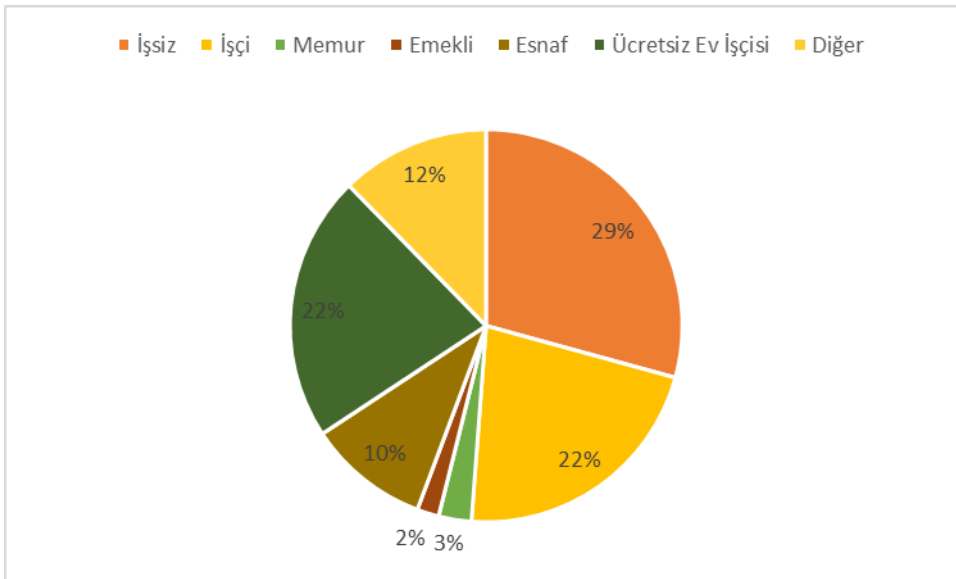
İşsizlik ve ma şartları çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında ve yerinden edilmeden sonra Surluların yaşadıkları sorunlardan olmuştur. Yerinden edilme işsizlikle birlikte ekonomik yoksulluğu ağırlaştırıcı bir tablo ortaya çıkarmıştır.

Tablo 17. Hanede Çalışan Kişi Sayısı

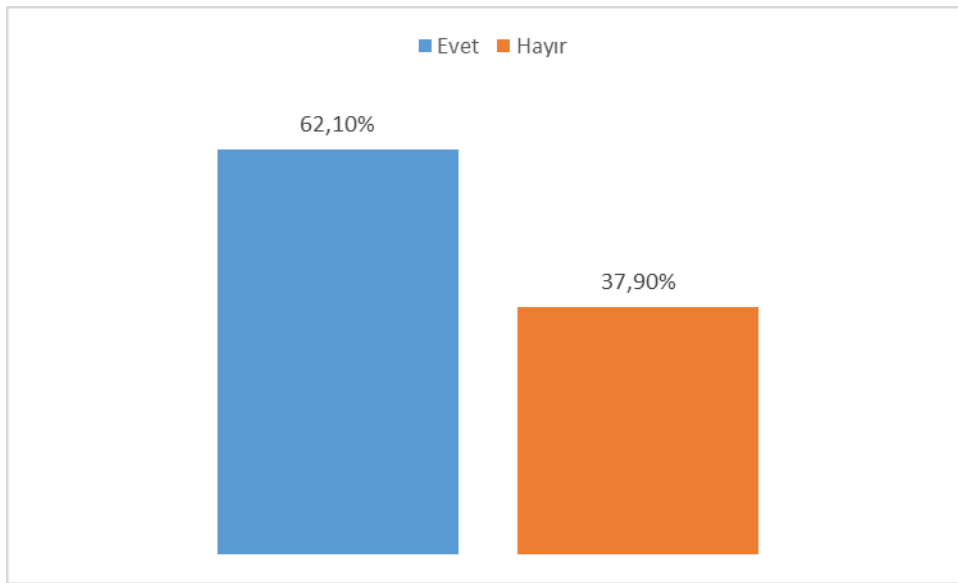
Sur'da yerinden edilen 219 kişinin %54,3'ü hanede kendisi dışında çalışan birilerinin olduğunu, %45,7'si ise hanede sadece kendisinin çalıştığını belirtmiştir. Katılımcıların sahip olduğu iş ve meslekler yaşanan yoksulluğun önemli bir göstergesi olmuştur.

Tablo 18. Çalışma Durumu

Katılımcıların %29'u işsiz, %22'si işçi, %3'ü memur, %2'si emekli, %10'u esnaf, %22'si ücretsiz ev işçisi, %12'si' diğer olarak çalışma durumunu belirtmiştir. Bu veriler yerinden edilenler arasında işsizliğin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında çalışma yaşamını sürdürmek, Sur ilçesinde ikamet edenler için oldukça güç durumlar yaratmıştır. Şiddetli çatışmaların yaşandığı ilçede birçok kişi işe gidememiş ya da işe gittikten sonra evine dönememiştir.

Tablo 19. Kötü Çalışma Koşulları

Sur'da yerinden edilen katılımcıların %62,1'si çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında kötü çalışma koşulları yaşadığını, %37,9'u bu konuda herhangi bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir.

Sur'daki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı işyerini açamayan veya kısmi zamanlarda açabilen birçok kişi maddi kayıplar yaşamıştır. Özellikle işyeri sahiplerinin kentin ticaret merkezlerinden biri olan Sur'daki işyerlerini açamamaları maddi kayıplarını arttırmıştır. Maddi kayıplar çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları sonlandıktan sonra bile hissedilmiş ve birçok kişi işyerlerini bu durumdan dolayı tamamen kapatmak zorunda kalmıştır. Sokağa çıkma yasaklarının kaldırıldığı

dönemlerde işyerlerini açan esnafın ise daha çok müşteri bulmak ve satış yapmakta zorlandığı ifade edilmiştir.

İşyerim vardı. Çok fazla zarar ettim. Diyarbakır'ın en güzel mekânlarından birinin sahibiydim. Kafeydi. Bir İtalyan markası patentliydi. Yaralandım, gözaltına alındım, hastanede kaldım... Kafem Galeria'nın altındaydı. Bu süreçten dolayı zarar ettim kapattık (E6, 66, Serbest Meslek).

Nevresim dükkânım var burada. 90 gün Suriçi kapalı kaldı. Ben hiç dışarı çıkmadım. Devlet 15 günde bir 20 günde bir açıyordu Sur'u. (E1, 46, Esnaf).

Bu döneme göre daha iyiydi. Olayların olması Sur içindeki ekonomiyi çok olumsuz etkiledi. Manifatura tarzı işletmelerde günlük müşterilerden ziyade daimî müşteriler önemli. 6 ay dükkân kapalı kalınca birçok müşteri gitti ya da gelmemeye başladı. Tekrardan açtıktan sonra o ekonomik ağı kuramadık (E14, 21, Üniversite Öğrencisi).

Sur'a yürütülen bir araştırmada çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı görüşme yapılan kişilerin %89'u (3669 kişi) ticari faaliyetlerini sonlandırma gibi bir durumla karşılaşmadığını ancak %7,7'si (314 kişi) ticari faaliyetlerini sonlandırmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Aynı araştırmada çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı %30,7'si (1253) iş kaybı yaşadıklarını, %67'si (2737 kişi) ise iş kaybı yaşanmadığını ifade etmiştir (SAMER, 2016). Sur'da elli-altmış yıldır esnaflık yapan insanlar o süreçte işyerlerini ya kapatmak zorunda kalmış ya da şehrin başka yerlerine taşımışlardır (Baysal, 2018, s. 57). İşyerini çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı açamayan kişiler maddi kayıplar yaşamışlardır. Tek geçim kaynağı işyerleri olan kişilerin ticari faaliyetlerini sonlandırmaları kendileri için önemli bir gelir kaybı yaratmıştır. Birçok kişinin yaşadıkları maddi kayıpları uzun bir süre telafi edemediği ve sonrasında işyerlerini kapatmak zorunda kaldığı katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı çalıştıkları işyerleri Sur dışında olan kişilerin düzenli bir şekilde işe gidip gelemedikleri için işverenleri ile sorunlar yaşadıkları ve bazılarını ise işten çıkarıldığı ifade edilmiştir. Bazı katılımcılar işverenlerin Sur'daki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından haberdar olmadıklarından bahsetmiştir. Sur'da yaşayanların işe gidememelerini kendileri dışında gelişen dış faktörlere bağlı olarak değerlendirmeyen işverenler, işlerine düzenli gidemeyenlerin bazılarını işten çıkarmıştır. Kent sathında derin bir şekilde hissedilen çatışmaların

işverenler tarafından bilinmemesi gibi bir durumdan ziyade ortaya çıkan işgücü kaybını telafi etmek gibi iktisadi amaçlarla böyle bir strateji izlendiği düşünülmektedir.

Kokoreç işindeydi. Usta olarak birinin yanında çalışıyordu. İşe gidip gelemediği için işini kaybetti. Yasak olduğu zaman gidemiyordu. Patron da kızıyordu, bağırap çağırıyordu. En son eşim patronuna televizyonu açsanız görseniz bizim ne yaşadığımızı fark edeceksiniz (K10, 36, Temizlik İşçisi).

Çatışma oldu, yıkıldı. Evde oturamıyorduk artık. Kurşunlardan ve silah seslerinden dolayı... Evimin içerisinde ben ve çocuklarım kalıyorduk sadece. Eşim eve gelemedi. O dönem eşim işten atıldı. Kimse inanmadı. Eşimin patronu bile inanmıyordu. Çatışmanın olduğuna inanmıyordu adam. Ofiste yaşıyordu. Diyarbakırlıydı. Bizim insanımızdı. Yabancı değildi (K10, 36, Temizlik İşçisi).

İşlerini kaybeden bazı kişiler ya güvencesiz işlerde tekrardan çalışmaya başlamışlar ya da iş bulamamışlardır. Tek geçim kaynağı iş ve işten kazandıkları gelir olan kişiler geçimlerini sağlamakta oldukça zorlanmış ve yoksulluk yaşamışlardır. Kişilerin işlerine düzenli gidememelerinin nedenleri çatışmalar ve kolluk kuvvetlerinin ilçeden çıkmaya izin vermemesi olarak ön plana çıkmıştır.

Eşim Sur dışındaki bir özel hastanede temizlik personeli olarak çalışıyordu. Çatışmalardan dolayı işe düzenli gidemiyordu. Bu yüzden onu işten çıkardılar. Sonrasında gününbirlik işlerde çalışmaya başladı (K4, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Eşim çatışmalardan dolayı işe gidemiyordu. Bu yüzden işini kaybetti. Biz Sur'dan çıktuktan birkaç ay sonra da eşim iş bulamadı (K9, 43, Ücretsiz Ev İşçisi).

Hiç kimse çalışmıyordu. Ben daha önce birkaç tanıdığım yanına temizliğe gidiyordum. Bir de yeşillik satmaya gidiyordum, şerbet yapıyordum çocuklar satıyordu. Çatışmalar başlayınca polisler dışarı çıkmamıza izin vermedi. Polisler bana silah tutup abla sen çıkma diyorlardı (K7, 37, İşçi).

Bazı katılımcılar ise çatışma ve sokağa çıkma yasaklarına rağmen işe gitmeye devam etmiş ancak bazı dönemler işten evlerine dönememişlerdir. Özellikle Sur dışında çalışıp kolluk kuvvetlerinin engellemesi nedeniyle eve dönemeyenler olmuştur. Birçok kişi işe giderken çatışmalardan dolayı korku ve kaygı duymuşlardır.

Bazen sabah işe gidiyorduk gece geldiğimiz zaman etrafi kapattıkları için evimize gidemiyorduk. Bazen de evden işe gidemiyorduk sokağa çıkma yasağı olduğu için. Kötü dönemlerdi (E12, 48, Garson).

Eşim o dönem yarı çalışıyordu yarı çalışmıyordu. Mecburi gidiyordu. Gitmediği zaman işinden oluyordu. Eve gelmiyordu. Çalışıyordu ama eve gelmiyordu. Ya eve gelip dışarı çıkamayacaktı ya çalışmayacaktı ya da şeye gidecekti. Biz komşularla toplanırdık, gider eşimi alır gelirdik. Saray kapıda... Tek başına geldiği zaman biz komşular alıp gelirdik onu (K8, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

İşe izin kâğıdıyla gidip geliyordum. Çalıştığıma dair belgem vardı. Zorlanıyordum, tedirgindim. Bir çatışma bir bomba gelebilir. Geceleyin bombalar havada uçuşuyordu (E10, 50, Memur).

Sur'da görüşme yapılan hanelerde genellikle erkeklerin çalışma yaşamında yer aldığı ifade edilmiştir. Benzer durum çatışma ve sokağa çıkma yasakları döneminde de yaşanmıştır. Sur dışında çalışan, çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı evine geri dönemeyen birçok kişi olmuştur. Evine dönemeyen erkeklerin yerine kadınlar hem çocukların bakım sorumluluğunu hem de güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.

Eşim bir dönem iş nedeniyle çıktı ama dönemedi. 4 ayaklı minarenin oraya gelmişti. Orada çatışma varmış. Geri dönmüştü. O da kayınvalidemlere geçmişti o dönem. Kaynakçıydı eşim. 3 günlük 4 günlük sokağa çıkma yasakları oluyordu sürekli. 1 ay tek başımıza kaldık diye hatırlıyorum. Belki daha fazlaydı ama ben şu an o kadar hatırlıyorum (K2, 31, Ücretsiz Ev İşçisi).

Eşim o dönem Sur dışında çalışıyordu. Çıktı bir daha giremedi. İşe gitti. Yasaklar başladı. Ben ve çocuklarım kaldık sadece. Orada çok kötü günlerimiz geçti. Elektriklerimiz kesildi, sularımız kesildi (K2, 31, Ücretsiz Ev İşçisi).

İşlerine gidemiyorlardı. İşe gitselerdi bu defa da Sur'a giremiyorlardı o yüzden işe gitmediler o süreçte. Ekonomik durumumuz çok etkilendi bundan. Gelirimiz düştü o süreçte (K1, 50, Çocuk Bakıcısı).

Yerinden edilmeden sonra işsizliğin devam ettiği görülmüştür. Sur'da 500 kişi ile yürütülen bir çalışmada katılımcıların %9'unun çalıştığı tespit edilmiştir. Görüşülen kişilerin %89'u herhangi bir işte çalışmadığı bulunmuştur. Bu oran kadınlarda %96'nın üzerinde erkeklerde ise %52 civarında olmuştur. Sur'da yerinden edilenler arasında çalışma yaşamına katılımın bu kadar düşük olması yoksulluğun önemli yordayıcılarından biri olmuştur (DİTAM, 2018). Yerinden edilmeden sonra işsizliğin devam ettiği, yapılan ekonomik desteklerin yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle Sur'da esnaf olup da çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından sonra tekrardan dükkân açmak isteyenlerin girişimlerinin başarısız olması işsizliği ve yoksulluğu derinleştirmiştir. Ekonomik kayıpların kişileri daha önceden bilmedikleri sektörlere ve

çalışma alanlarına ittiği, hanede başka kişilerin de iş yaşamına dâhil olmak zorunda kaldığı, bazılarının ise yitirilen ekonomik kayıpları asla telafi edemediği sonucu ortaya çıkmıştır.

Evdeki eşyalarımız için 1250 lira verdiler. İtiraz ettik ama bir sonuç alamadık. Eşim sonra başka bir yerde dükkân açtı çatışmalardan sonra. Orada da zarar ettik. O da gitti. 13 yıl eşimin orada kıyafet dükkânı vardı. Çatışmalara kadar açıldı dükkânımız sonra kapatmak zorunda kaldık (K12, 58, Ücretsiz Ev İşçisi).

Sabah altıda çıkıp iş aradığını hatırlıyorum. Akşama kadar dolaşıyordu. Burada esnaftı. Daha önce başkasının yanında çalışmamış. O da bu duruma hazırlıksızdı muhtemelen. Sonra şey yapmaya başladı. Birkaç kasa sarımsak alıp pazarlarda satmaya başladı. Ben de okul çıkışlarında ya da hafta sonlarında onunla pazara gidiyordum. Yani bu şekilde yavaş yavaş toparlamaya başladık (E11, 24, Diş Hekimi).

Eşimin işyeri bir süre kapalı kaldı biz surdan çıkarken. Eşimin dükkânına kadar yasak vardı. Biz çok sıkıntı yaşadık öyle. Eşim terziydi orada. 6 ay kapalı kaldı. Oradan da çıkmak zorunda kaldı. Yıkılmadı ama işleri artık orada rast gitmedi. Artık ne bileyim Surdaki insanlardan çıktı oradan. Eski müşterilerini bulamadı bir daha (K6, 44, İşçi).

Yerinden edilme sürecinde ve sonrasında kötü çalışma şartları ve işsizlik durumu yaşanmaktadır. Özellikle yerinden edilmiş gruplar arasında işsizlik yüksektir. (Nickerson vd., 2017). Yerinden edilmiş kişilerle yapılmış bir araştırmada hane halkının ekonomik durumu %59 oranında kötü veya çok kötü olarak bildirilmiştir. Çalışmaya katılanların sadece %22'si düzenli ve ücretli bir işte çalışmıştır (Roberts vd., 2017). Van'da yerinden edilenlerle yapılan bir araştırmada görüşülenlerin sadece %7'sinin düzenli bir işi bulunduğu (%4,5 köy korucusu, %3,5 vasıfsız işçi, mevsimlik işçi veya devlet memuru), %45,1'inin ise işsiz olduğu belirtilmiştir (Yükseker ve Kurban, 2009). 2015-2016 yıllarındaki yerinden edilen Surlu kadınlarla yürütülen bir araştırmada ise katılımcıların %83'ünün ücretsiz ev işçisi, %3'ünün sigortalı işçi, %1'inin kamu çalışanı, %1'lik oranlarda ise sigortasız işçi, mevsimlik işçi ve serbest mesleklerde çalıştıkları bulunmuştur (GÖCİZDER, 2019). 2015-2016 yıllarındaki çatışma ve şiddetten dolayı yerinden edilenler işlerini de kaybetmişlerdir. Göç ettikleri yerlerde farklı sektörlerde çalışsalar da gelirlerinde ve maddi durumlarında ciddi anlamda düşüşler olmuştur (Aytaç ve Sarı, 2021). Yoksul ve dar gelirlili insanları etkileyen çatışmalar ve yerinden edilme süreci ailelerin ekonomik sorunlarını oldukça şiddetli bir şekilde arttırmıştır. Yerinden edilmeden sonra ev içi emek süreçlerinde olan birçok

kadın farklı sektörlerde iş yaşamına dâhil olmak zorunda kalmıştır. Birçok kadın açısından bu ilk defa deneyimlenen bir süreç olmuştur. Enformel ve güvencesiz iş sektörlerine dâhil olan kadınlar için çalışma yaşamındaki zorlukların yanı sıra ev içi bakım yükümlülüğü de zor bir yaşam döngüsünü beraberinde getirmiştir. Çalışma yaşamında katılamayacak yaşta olan kişilerin ise yoksulluğu daha derin bir şekilde deneyimledikleri hem katılımcı ifadelerinde vurgulanmış hem de saha çalışmalarında gözlemlenmiştir.

Yoksulluğun bir diğer nedeni ise yerinden edilme sırasında ve sonrasındaki iş kayıpları olmuştur. Katılımcılar sokağa çıkma yasakları süresince ma şartlarına maruz kalmış ve bazılarının işlerini kaybettikleri sıklıkla vurgulanmıştır. Sur'daki çatışma ve sokağa çıkma yasakları birçok kişinin işyerini açamamasına ya da açtıkları zamanlarda satış yapmamasına neden olmuştur. İşyeri sahiplerinin şehrin ticaret merkezi olarak belirtilen Sur'da işyerlerini açamamaları maddi kayıplarını arttırmıştır. Maddi kayıplar çatışmalar ve sokağa çıkma yasaklarından sonra da derin bir şekilde hissedilmiştir. Birçok kişi müşteri bulmak ve satış yapma konusunda zorluklar yaşadığı için işyerlerini kapatmak zorunda kalmıştır. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında işyerleri Sur dışında olan kişiler düzenli bir şekilde işe gidememişlerdir. Bu durum işverenleri ile sorunlar yaşamalarına ve bazılarının işten çıkarılmasına neden olmuştur.

3.3. YERİNDEN EDİLENLERİN PSİKOLOJİK GÜÇLÜKLERİ

Bu bölümde yerinden edilenlerin çatışma ve şiddetle ilgili travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri arasındaki ilişki nicel ve nitel verilerle ele alınmıştır. Travmaya Maruz Kalma Ölçeği ve Olayların Etkisi ölçeği travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeylerini belirlemede kullanılmıştır. İlk olarak Travmaya Maruz Kalma Ölçeği ardından da Olayların Etkisi Ölçeği'nin psikometrik özellikleri sunulmuştur. Ardından, ana analizlerden önce ölçeklerin toplam puanları, yordayıcı ve bağımlı değişkenlerin korelasyonları değerlendirilmiştir. Daha sonra derinlemesine görüşmelerin verileri sunulmuştur. Son olarak yerinden edilenlerin yaşadıkları psikolojik güçlüklerin nicel ve nitel veriler üzerinden sonuçları ele alınmıştır.

Travmaya Maruz Kalma Ölçeği

Ölçek, savaş ve çatışma yaşantılarında ortaya çıkabilecek 23 ayrı durumu ilk başta yaşamadım/yaşadım olarak rapor etmeyi daha sonra ise eğer böyle bir durum yaşandıysa deneyimden ne kadar etkilendiğini 5’li Liker tipi ölçekle değerlendirmektedir. Kişi eğer ölçekte belirten maddeyi deneyimlemediyse o maddeden sıfır almaktadır. Kişi maddede belirtilen olayı yaşadıysa o olaydan ne kadar etkilendiği 1’den (hiç etkilenmedim) 5’e (çok fazla etkilendim) kadar işaretlemektedir. Her bir maddeden elde edilen puanların toplamı kişilerin travma maruziyetini ortaya çıkarmaktadır. (Özüorçun Küçükertan, 2013: 147). Çalışma için uyarlanan Travmaya Maruz Kalma Ölçeği’nin olumsuz duygular (2, 5, 6, 7, 13, 17. sorular), göç sonrası güçlükler (1, 8, 12, 19, 21, 22, 23. sorular), şiddete ve baskıya tanıklık (3, 9, 11, 14, 15, 16, 20. sorular) ve ölümle ilgili yaşantılar (4, 10, 18. sorular) alt ölçekleri bulunmaktadır.

TMKÖ’nün tüm test için Cronbach alfa değeri .90 olarak hesaplanmıştır. Üç alt ölçek için güvenilirlik katsayıları olumsuz duygular alt ölçeği için .86, şiddete maruz kalma için .83, kayıp ölçeği için .76 olmuştur (Özüorçun Küçükertan, 2013: 147). Daha sonra Bulgaristan’dan göç eden Türklerin travma maruziyetlerini inceleyen bir araştırma bu alt ölçeklere ölümle ilgili yaşantılar alt ölçeğini de eklemiştir. Bu çalışmada güvenilirlik katsayıları tüm ölçek için .84; alt ölçeklerden olumsuz duygular alt ölçeği için .85; göç sonrası güçlükler ölçeği için .69; şiddete ve baskıya tanıklık için .68 ve ölümle ilgili yaşantılar için .67’dir (Hocaoğlu Uzunkaya, 2019). Bu çalışmada Travmaya Maruz Kalma Ölçeği’nin Hocaoğlu Uzunkaya (2014) tarafından uyarlanan versiyonu kullanılmıştır. Travmaya Maruz Kalma Ölçeği’nin bu çalışma hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı toplam puanı tüm ölçek için .86, “olumsuz duygular” için .71, “Göç Sonrası Güçlükler” için .78, “şiddete ve baskıya tanıklık” için .67, “ölümle ilgili yaşantılar” için ise .45 olarak bulunmuştur.

Tablo 20. Katılımcıların Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanların Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri

Değişkenler	Ort.	S.	Min.	Max.
Travmaya Maruziyet	70.95	19.03	19	110
Olumsuz Duygular	22.47	5.69	4	30
Göç Sonrası Güçlükler	28.10	6.5	6	35
Şiddete ve Baskıya Tanıklık	15.92	7.40	0	35
Ölümlle İlgili Yaşantılar	4.78	4.11	0	15

Kıbrıs'taki savaştan etkilenenlerle yürütülen araştırmada TMKÖ ortalama puanı ölçek için (M=52.92) alt ölçeklerde; kayıplar için (M=21.36), olumsuz duygular için (M=17.35), şiddet biçimleri için ise (14.22) olduğu raporlanmıştır (Özüorçun Küçükertan, 2013:52). Çalışmamızda travma maruziyetinin toplam puanı (M=70.95) incelendiğinde, yerinden edilenlerin yüksek derecede travma maruziyeti yaşadıkları görülmektedir. Özellikle olumsuz duygular ve göç sonrası güçlüklerin kişilerin travma maruziyetlerini yüksek düzeylerde etkilediği bulunmuştur. Yerinden edilenlerin ağırlıklı olarak çatışma/şiddet nedeniyle olumsuz duygular (M=22.47) ve göç sonrası güçlükler (M=28.10) yaşadıkları söylenebilir. Aynı zamanda çatışma ve şiddet yerinden edilenleri çeşitli şiddet ve baskı biçimlerine maruz bırakarak etkilediği görülmüştür (M=15.92). Son olarak ölümlle ilgili yaşantıların ise yerinden edilenleri oldukça az etkilediği bulunmuştur (M=4.78). Katılımcılar çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı birçok travmaya maruz kalmışlardır. Aşağıdaki tabloda yerinden edilenlerin yaşadıkları travma maruziyetlerinin sıklık ve yüzdeleri belirtilmiştir.

Tablo 21. Katılımcıların Travmatik Yaşam Olaylarının Dağılımı

Değişken	Sıklık	Yüzde (%)
Yaşadığınız yeri değiştirmek durumunda kalmak	219	100
Şiddete ve/veya tacize maruz kalmak	103	42.5

Yakınıınızda bomba ve/veya silah patlaması	208	95.5
İnsanların öldürülmesine tanıklık etmek	78	35.5
Hayatınızın tehlikede olduğunu düşünmek	213	97.5
Büyük bir korku veya dehşet duygusu yaşamak	210	96
Başka bir kişinin hayatının tehlikede olduğunu düşünmek	210	96
Yerinden edilmeden/göçten dolayı mahrumiyetler yaşamak (barınak, yiyecek, giyecek vs.) yaşamak	207	94.5
Aile dışından birinin şiddete ve/veya tacize maruz kaldığına tanıklık etmek	108	49.5
Aileden birinin ölmesi	21	9.5
Tanıdığınız birinin kayıp olması ve ondan haber alınamaması	119	54.5
Yaşananlardan dolayı eskiden sahip olduğunuz bazı kıymetli şeyleri kaybetmek (sağlıklı bir beden, mücevher, araba, ev, para, ...vs.)	185	84.5
Kendinizi çaresiz hissetmek	208	95
Korunaklı olduğunu düşünerek sığındığınız bir ortamın (örneğin: okul, cami, kilise, hastane... vs.) beklenmedik bir şekilde saldırıya uğraması	70	32
Aileden birinin şiddete ve/veya tacize maruz kaldığına tanıklık etmek	78	35.5
Silahlı çatışmaya tanıklık etmek	206	94
Nereye giderseniz gidin, güvende olmadığınızı düşünmek	202	92
Tanıdığınız birinin ölmesi	139	63.5
Yakın komşu ve/veya dostlardan ayrı düşmek	215	98
Yaralanmak	23	11.5

Ailenin bazı üyelerinden uzak kalmak	193	88
Elverişsiz koşullarda yaşamak (örneğin, evi bir başka aileyle paylaşmak zorunda bırakılmak, kötü-sağlıksız evlerde yaşamak, uzun süre başkasının evinde misafir olmak gibi)	194	88.5
Yeni yaşam koşullarından dolayı hayal kırıklığına uğramak	207	94.5

Tabloda görüldüğü üzere Sur'da yerinden edilenler birçok travmatik olaya maruz kalmıştır. Özellikle olumsuz duygular ve göç sonrası güçlükler yerinden edilenlerin travma maruziyetini en sık yaşadıkları kategoriler olmuştur. Şiddet ve baskıya tanıklık ise kişileri olumsuz etkileyen bir diğer kategori olmuştur. Son olarak ölümle ilgili yaşantılar yerinden edilenleri en az etkileyen kategori olarak ön plana çıkmıştır.

Olayların Etkisi Ölçeği

Ölçek, travmatik yaşam olaylarına maruz kalmış kişilerde olayın yarattığı travmatik stres etkilerini belirlemeye yöneliktir. Kişilerin yaşadıkları travmatik olayların etkisinin sıklığı 4 puan (0: hiç; 1: biraz; 2: orta; 3: epey; 4: çok fazla: 5) üzerinden değerlendirilmektedir. 22 sorunun bulunduğu ölçekte toplam üç alt ölçek bulunmaktadır. Olayların Etkisi Ölçeğinin yeniden yaşama (1, 2, 3, 6, 9, 14, 16, 20. sorular), kaçınma (5, 7, 8, 11, 12, 13, 17, 22. sorular) ve aşırı uyarılma (4, 10, 15, 18, 19, 21. sorular) alt ölçeklerinin birleşmesinden oluşmaktadır (Çorapçioğlu vd., 2006). Işıklı'nın (2006) revize etmesinden sonara 3 faktörlü analiz için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı tüm ölçek için .93, "aşırı uyarılma" alt ölçeği için .90, "yeniden yaşama" alt ölçeği için .83 ve "kaçınma" alt ölçeği için .82 olarak raporlanmıştır. Hocaoglu Uzunkaya ve Yılmaz'ın (2021) araştırmasında ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı toplam puan için .86, "aşırı uyarılma" için .80; "yeniden yaşama" için .81; "kaçınma" için .72 olarak bulunmuştur. Olayların Etkisi Ölçeği'nin bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı toplam puanı tüm ölçek için .93, "yeniden yaşama" için .89, "kaçınma" için .84, "aşırı uyarılma" için ise .81 olarak bulunmuştur. Bu değerler ölçeğin iç tutarlığının çok iyi derecede ve istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 22. Katılımcıların Ölçek ve Alt Ölçeklerden Aldıkları Puanların Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri

Değişkenler	Ort.	S.	Min.	Max.
Olay Etkisi	64.72	16.58	15	88
Aşırı Uyarılma	19.47	4.63	4	24
Yeniden Yaşama	24.55	6.75	3	32
Kaçınma	20.61	6.91	1	32

Çalışmada ölçek toplam puanı 64.72, aşırı uyarılma 19.47, yeniden yaşama 24.55, kaçınma 20.61 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler yerinden edilenlerin travmatik stres belirtilerini oldukça yüksek oranlarda yaşadıkları göstermektedir. Çorapçioğlu vd. TSSB tanısı olan kişilerle yürüttüğü bir araştırmada IES-R puanları ortalama toplam 43.04 ± 16.83 , aşırı uyarılma için 13.68 ± 6.19 , yeniden yaşama için 15.53 ± 7.60 , kaçınma için 13.83 ± 6.82 olarak bulunmuştur (2006). Tablo incelendiğinde TSSB'yi ortaya çıkaran bir etkilenme düzeyinin olduğu görülmektedir. Bu durum aylarca süren çatışmalar, travma maruziyetleri ve birçok açıdan yaşanan kayıplardan kaynaklanmaktadır.

Araştırma Değişkenlerine İlişkin Korelasyonlar

Bu başlıkta, travma maruziyetleri ve olaydan etkilenme düzeyleri arasında ilişki olup olmadığının incelenmesi amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizleri yapılmıştır. Yerinden edilenlerin travma maruziyeti ve olaydan etkilenme düzeyi arasındaki ilişkinin korelasyon değerleri ise Tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 23. Ölçeklerin ve Alt Ölçeklerin Toplam Puanları Arasındaki Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Olay Etkisi	1	.72**	.67**	.64**	.56**	.33**			
2. Travmaya		1					.72**	.58**	.65**

Maruziyet									
3. Olumsuz Duygular			1				0.66**	.52**	.62**
4. Göç Sonrası Güçlükler				1			.67**	.47**	.62**
5. Şiddet ve Baskıya Tanıklık					1		.55**	.50**	.47**
6. Ölümle İlgili Yaşantılar						1	.30**	.32**	.27**
7. Yeniden Yaşama							1		
8. Kaçınma								1	
9. Aşırı Uyarılma									1

* $p < .05$,
** $p < .01$

Çalışmada travmaya maruziyet ve olay etkisi arasında ($r=.72$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Kıbrıs'taki savaştan etkilenen kişilerle yapılan bir araştırmada, annelerin yaşadığı savaş olaylarının etkisi puanı ($r=.51$, $p<.01$) ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur (Özüorçun Küçükertan, 2013: 54). Analiz sonuçlarında alt ölçeklerin olay etkisi ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmüştür. Olumsuz duygular ve olay etkisi arasında ($r=.67$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Göç sonrası güçlükler ve olay etkisi arasında ($r=.64$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Şiddet ve baskıya tanıklık ile olay etkisi arasında ($r=.56$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Ölümle ilgili yaşantılar ve olay etkisi arasında ($r=.33$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Travmaya maruziyet ve yeniden yaşama arasında ($r=.72$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve güçlü bir ilişki görülmüştür. Travmaya maruziyet ve kaçınma arasında ($r=.58$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Travmaya maruziyet ve aşırı uyarılma arasında ($r=.65$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta derecede bir ilişki görülmüştür. TMKÖ alt ölçeği olan olumsuz duyguların ve göç sonrası güçlüklerin olaydan etkilenmeyi güçlü bir şekilde, şiddete ve baskıya tanıklığın ile ölümle ilgili yaşantıların olaydan etkilenmeyi orta derecede yordadığı bulunmuştur. Bir başka

deyişle kişilerin yaşadıkları travma maruziyeti arttıkça travmatik olayın etkisi artmış göstermiştir. Travma maruziyetinin ve yeniden yaşamayı ve aşırı uyarılmayı güçlü bir şekilde, kaçınmayı ise ortada derecede etkilediği bulunmuştur. Görüldüğü üzere travma maruziyeti ve olay etkisi arasında ölümle ilgili yaşantılar haricinde güçlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Alt boyutlar açısından incelendiğinde olumsuz duygular ve yeniden yaşama arasında ($r=.66$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta derecede bir ilişki, olumsuz duygular ve kaçınma arasında ($r=.52$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta derecede bir ilişki, olumsuz duygular ve aşırı uyarılma arasında ($r=.62$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta derecede bir ilişki olduğu görülmüştür. Göç sonrası güçlükler ve yeniden yaşama arasında ($r=.67$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta derecede bir ilişki, göç sonrası güçlükler ve kaçınma arasında ($r=.47$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta derecede bir ilişki, göç sonrası güçlükler ve aşırı uyarılma arasında ($r=.62$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta derecede bir ilişki bulunmaktadır. Şiddet ve baskıya tanıklık ve yeniden yaşama arasında ($r=.55$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta derecede, şiddet ve baskıya tanıklık ve kaçınma arasında ($r=.50$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta derecede, şiddet ve baskıya tanıklık ve aşırı uyarılma arasında ($r=.47$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta derecede bir ilişki olduğu görülmüştür. Ölümle ilgili yaşantılar ve yeniden yaşama arasında ($r=.30$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki, ölümle ilgili yaşantılar ve kaçınma arasında ($r=.32$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve orta derecede bir ilişki, ölümle ilgili yaşantılar ve aşırı uyarılma arasında ($r=.27$, $p<.01$) pozitif yönde, anlamlı ve zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Benzer şekilde travmaya maruziyet ölçeği ve olay etkisi ölçeğinin alt ölçekleri arasında da ölümle ilgili yaşantılar haricinde önemli bir ilişki bulunmaktadır. Çalışmada, analizler sonuçlarına göre beklenen şekilde travmaya maruziyetinin travmatik etkiyle önemli ölçüde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Tablo 24. Yordayan Değişkenlere İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı	Yordanan	B	Standart Hata	Beta	T	Sig.	Lower Limit	Upper limit
	Olaylar Etkisi							
Constant		14.85	3.50		4.3	.000	8.0	21.7
1. Olumsuz Duygular		.90	.20	.32	4.5	.000	.51	1.3
2. Göç Sonrası Güçlükler		.76	.16	.31	4.7	.000	.45	1.1
3. Şiddet ve Baskıya Tanıklık		.50	.14	.23	3.5	.001	.21	0.8
4. Ölümle İlgili Yaşantılar		.10	.22	.03	.45	.065	-.34	0.5
5. Değişkenler Toplam		.74						

Olumsuz duygular, göç sonrası güçlükler, şiddet ve baskıya tanıklık ve ölümle ilgili yaşantılar kullanılarak olay etkisi değişkenini yordamak amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı (olayların etkisi) ve bağımsız değişkenler (olumsuz duygular, göç sonrası güçlükler, şiddet ve baskıya tanıklık, ölümle ilgili yaşantılar) arasında .74 gibi oldukça güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli $F(4, 213)=63,45$, $p<.001$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %53'ünün bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı bulunmuştur. Buna göre olumsuz duygular olay etkisini olumlu ve anlamlı yordamaktadır, $\beta=.32$, $t(213)=4.54$, $p<.001$, $pr^2=.8,8$. Göç sonrası güçlükler olay etkisini olumlu ve anlamlı yordamaktadır, $\beta=.31$, $t(213)=4.72$, $p<.001$, $pr^2=.9,4$. Şiddet ve baskıya tanıklık olay etkisini olumlu ve anlamlı yordamaktadır, $\beta=.23$, $t(213)=3.46$, $p<.001$, $pr^2=.5,3$. Ölümle ilgili yaşantılar olay etkisini olumlu ve anlamsız yordamaktadır, $\beta=.10$, $t(213)=0.5$, $p>.05$, $pr^2=.1$.

Regresyon Denklemi= $14,85 + .90 * \text{olumsuz duygular} + .76 * \text{göç sonrası güçlükler} + .50 * \text{Şiddet ve baskıya tanıklık} + .10 * \text{ölümle ilgili yaşantılar}$ şeklinde olmuştur.

Tabloda da görüldüğü gibi yerinden edilmenin travmatik etkileri ile travmaya maruz kalma düzeyleri arasında ilişki bulunmaktadır. Bir başka deyişle yerinden edilenlerin travmatik yaşantılara maruz kalma düzeyleri arttıkça travmatik olayın etkileri de artmaktadır. Diğer yandan ölümle ilgili yaşantılar dışında travmatik maruziyetin olay etkisi ile pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmektedir.

3.3.1. Travmatik Olaylara Maruziyet

Bu bölümde, yerinden edilenlerin yaşadıkları travmatik olaylar ile ilgili nitel veriler ele alınmıştır. Ayrıca nitel ve nicel veriler birlikte değerlendirilmiştir.

Evlerini terk etmek zorunda kalan ülke içi yerinden edilenler belirsiz koşullarla karşı karşıya kalmaktadırlar ve genellikle tehdit, şiddet, işkence, zorla gözetim, aile üyelerinden ayrılma ve aile üyelerini kaybetmeye durumlarını yaşamaktadırlar (Sabhlok vd., 2020). Bütün bu durumlardan dolayı ülke içi yerinden edilenlerin travmatik olaylara maruziyeti yüksek derecelerde olmaktadır. Herman, travmayı güçsüzlerin bir felaketi olarak tanımlamaktadır. Ona göre travma anında kişi ezici bir kuvvet tarafından çaresiz hale getirilmektedir. Bu yüzden insanların travmatik olaylar karşısında kontrol, bağ kurma ve anlam duygularına yön veren davranış sistemleri alt üst olur (2007;41). Travmatik olaylara maruziyet olumsuz duygular, göç sonrası güçlükler, şiddet ve baskıya tanıklık ve ölümle ilgili yaşantıları ortaya çıkarmıştır.

3.3.1.1. Olumsuz Duygular

Sur'da yerinden edilenler çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları boyunca birçok travmatik olaya maruz kalmışlardır. Bu durum psikolojik olarak birçok kişiyi etkilemiş ve birçok olumsuz duygu ortaya çıkarmıştır. 1990'lardaki yerinden edilenlerle yürütülen bir çalışmada, katılımcıların %70,4'ünün panik ve korku duygusunu yaşadığı ya da buna tanık olduğu bulunmuştur (Göç Platformu, 2011). Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı korku, kaygı, çaresizlik, güvende hissetmeme gibi birçok duygu ortaya çıkmıştır. Travmatik olaylara maruz kalma olumsuz duyguları ve travmatik stres belirtilerini ortaya çıkarmıştır.

Çatışmalardan sonra panik atak tedavisi gördüm. Onunla alakalı mı bilmiyorum. Polislerin sorgusunda başlamıştı. Sürekli titreye titreye gidiyorduk. Her an biri bir şey yapacak diye. Çünkü bir tanesi normal konuşuyor bir tanesinden azar işitiyorum. Eşyalarımı arıyorlar, üstümü arıyorlar, Bir de çocuğum. Daha önce böyle şeylere de maruz kalmamıştım ve tek başıma gidip gelebiliyorum (K3, 22, Üniversite Öğrencisi).

Çatışmalardan dolayı korku ve kaygı duygusunun özellikle çocuklar arasında yoğun bir şekilde hissedildiği görülmüştür. Çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları sırasında kendilerini ve çocukları koruma içgüdüsüyle şekillenen korku ve kaygı duygusu yerinden edilme sürecinden sonra yerini umutsuzluk ve çaresizliğe bırakmıştır. Yaşanan ve tanık olunan travmatik olaylar ve kayıplar kişilerin yaşama karşı umutsuzluk duygularını yoğun bir şekilde yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Hiçbir şeyin değişmeyeceğine olan inanış ve kendi çocuklarına bir gelecek kuramamanın verdiği ümitsizlik ve çaresizlik ile yerinden edilmeden sonra yaşanan ekonomik sorunlar katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Annemin oradaki emeği, hatıraları, hepimizi orada doğurmuştu, o eve verdiği emeği, gençliği... Çok etkilendi yerinden edilme sürecinden. Çocuklar korkudan dolayı çok etkilenmişti. Biraz çocukların korkusu, çocukların hepsi küçük... Çatışmaların ortasındasın. Bir de oradan çıktıktan sonra yaşadığımız ekonomik sorunlar psikolojik durumumuzu çok etkiledi. Ondan dolayı biraz psikolojim bozuldu. Kendimle ve ailemle ilgili kaygılı ve endişeliydim. Ağlıyordum, eşim beni teselli ediyordu (E3, 37, İşsiz).

Yaşamak istememe... Ne için yaşıyoruz? Ne var ki elimizde ne için? Bir çocuğa bir gelecek kuramıyorsan o çocuğun ihtiyaçlarını karşılayamıyorsan bazen çocuklarıma bakarım şu an 16 yaşına giren bir oğlum var. Bazen ona bakıyorum yani arkadaşlarının hayatına diyorum ki ben sana bir şey veremiyorum niye seni doğurdum. Ben sana niye bakıyorum niçin? ya böyle bilmiyorum çok değişik şeyler... Yaşam ümidimi kaybetmişim, ümidim falan yok (K5, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Görüldüğü üzere yerinden edilenler çok büyük oranlarda Sur'daki çatışma ve şiddet durumundan dolayı olumsuz duygular yaşamışlardır. Yerinden edilenler olumsuz duyguları; hayatlarının tehlike olduğunu düşünmek, büyük bir korku veya dehşet duygusunu yaşamak, başka bir kişinin hayatının tehlikede olduğunu düşünmek, kendini çaresiz hissetmek ve nereye giderse gitsin güvende olmadığı düşünmek şeklinde yansımıştır. Olumsuz duygular aynı zamanda travmatik etkileri de güçlü bir şekilde yordamıştır. Olumsuz duygular kişilerin baş etmekte zorlandıkları, davranışsal ve

ilişkisel sorunlar ortaya çıkarmıştır. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında yerinden edilen 219 kişi %97,7 oranında hayatının tehlikede olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde yaşanan veya tanık olunan durumlardan dolayı %95,9 oranında büyük bir korku veya dehşet duygusu yaşanmıştır. Çatışmalar nedeniyle kişiler sadece kendilerinin hayatının değil başka kişilerin de hayatının tehlikede olduğunu düşünmüşlerdir. Başka kişilerin de hayatlarının tehlikede olduğunu düşünenlerin oranı %95,9 olmuştur. Klein dış tehlikelerin iç tehlikeleri her zaman şiddetlendirdiği ifade eder. Aynı zamanda bu etkileşim tehlike oluşturan durum sürdüğü müddetçe devam eder. Tehlikenin geçmesi, ölüm ve yaşam içgüdüleri arasındaki mücadelenin dışsallaştırılması kaygıyı hafifletmektedir (2024, s. 52). Sur'da aylar boyunca süren sokağa çıkma yasakları, sağlanamayan güvenlik hissi, çatışmalara tanıklık, yaşanan birçok kayıp, korku ve kaygının dışsal tehlikelere karşı içsel bir savunma biçimini aldığı söylenebilir.

Herman, travmanın insanları kestirilemez bir çaresizlik duygusunu alevlendiren periyodik bir süreç ürettiğini belirtir (2007, s. 59). Çalışmamızda çaresizlik duygusu hem nicel hem de nitel görüşmelerde yoğun bir şekilde dile getirilmiştir. Kişiler çatışmalar sırasında ve sonrasında yerinden edilme sürecinin ortaya çıkardığı kayıplardan dolayı çaresizlik duygularını oldukça yoğun bir şekilde yaşamışlardır. Katılımcıların %95'i çatışmalardan dolayı kendini çaresiz hissettiğini ifade etmiştir. Çatışmalar, birçok kişinin güvenlik hissini ortadan kaldırmış, yerinden edilmeden sonra bile güvende hissedilmemesine neden olmuştur.

Herman'a göre travma yaşamış insanlarda güvenlik ve koruma oldukça önemlidir. Şiddet ve terör karşısında yalnız hisseden kişi, tehlike karşısında güven duyabileceği kişiler ve alan arayışına girer. Onu yüzüstü bırakmayacak, açık ve net güvencelere gereksinim duymaktadır (2007, s. 76). Yerinden edilen kadınların Sur'da %89 oranında güvende hissettikleri ancak şu an ikamet ettikleri yerlerde %38 oranında hissettikleri bulunmuştur. Genel olarak çatışmalar öncesinde Diyarbakır'da %90 oranında kendini güvende hisseden kadınların çatışmalardan sonra güvende hissetme oranları %49'a düşmüştür. Çatışmalardan sonra Sur'da ve Diyarbakır'da güvende hissetmeme durumunun bir benzerinin ülke için de hissedildiği görülmüştür. Kadınlar çatışmalar öncesinde %74 oranında kendini Türkiye'de güvende hissederken çatışmalardan sonra

bu oran %28'e gerilemiştir (DİKAD, 2016, s. 42-43). Sur'da yerinden edilenlerin çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında yaşadıkları travmatik deneyimlerden dolayı güvende hissetmedikleri görülmüştür. Yerinden edilenler bu nedenle travmatizasyonun bir belirtisi olan güvende hissetmeme durumunu zaman ve mekânın dışına da taşan bir kırılganlıkla ifade etmişlerdir. Katılımcıların %92,2'si nereye giderse gitsin güvende olmayacağını düşünmüştür. Derinlemesine görüşmelerde yerinden edilenlerin yaşadıkları olumsuz duygular birçok defa ifade edilmiştir. Travmatik olaylar ve maruz kalma derecesi olumsuz duyguları travmatik stres şeklinde ortaya çıkarmıştır.

Klein, kaygının en belirgin nedeninin ölüm içgüdüsünün içindeki işleyişinden doğan tehlike olduğunu belirtir. Ona göre yaşam içgüdüleri ve ölüm arasındaki mücadele sürdüğü müddetçe kaygının kaynağı ortadan kalkmaz ve kaygı bu şekilde her zaman etkin rol alır (2024, s. 49). Akhtar ise kişinin alışılmadık dış gerçeklerle karşılaşmasının gereksinim duyulan ruhsal kılıfı sağlayamayabileceğini ifade eder. Ona göre sağlanamayan kılıfın sonucunda daha büyük bir kaygı ortaya çıkmaz (2019, s. 33). Yerinden edilenlerin kaygı ve korkuyu yoğun bir şekilde hissetmesi çatışma ve şiddetin hem kendileri hem de yakınları için ölümle sonuçlanabilecek bir durum yaratabileceği endişesidir. Kişilerin içsel ve dışsal olarak sağlayamadığı güvenlik hissi, korku ve kaygının zeminini oluşturan dışsal gerçeklik, evlerinin hemen yanında yaşanan şiddetli çatışmalardan kaynaklanmıştır. Özellikle çocuklar yaşananları anlamlandırmada zorluklar yaşamış, korku ve kaygıyı yoğun bir şekilde deneyimlemişlerdir. Korku ve kaygı yetişkinlerde çatışmalar sırasında kendilerini ve bilhassa da çocukları korumaya yönelik olarak ön plana çıkan duygulardan olmuştur. Ancak kendilerini ve alt soylarını korumaya yönelik bu içgüdünün yerini yerinden edilmeden sonra umutsuzluk ve çaresizlik almıştır. Travmatik olaylar ve telafi edilemeyen kayıplar yaşama karşı umutsuzluk duygusunu yetişkinlerde arttıran faktörler olmuştur.

Sonuç olarak çatışma ve şiddetten dolayı ortaya çıkan travmatik olaylar Surlular için olağandışı olmuştur. Birçok Surlu yaşamlarına yönelik tehdit, şiddet veya ölümle karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden yaşanan durum karşısında Herman'ın da (2007, s. 42) belirttiği üzere travmanın ortak paydaları olan yoğun korkular, çaresizlik, kontrol kaybı ve yok olma tehdidi sıklıkla olumsuz duygular olarak hissedilmiştir. Yaşanılan

travmatik yaşantılar olumsuz duyguların yanı sıra göç sonrası yakın komşu ve dostlardan ile ailenin bazı üyelerinden uzak kalmak gibi güçlükler ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak olumsuz duyguların hem nicel hem de nitel verilerde yoğun bir şekilde yakınsadığı, çatışma ve şiddetin yerinden edilenlerin yaşamında travmatik etkilere neden olduğu söylenebilir.

3.3.1.2. Göç Sonrası Güçlükler

Çatışma ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle yerinden edilenler travma maruziyeti kategorisinde göç sonrası güçlükler yaşamışlardır. Geleneksel bağların, aile ilişkilerinin ve toplumsal dayanışmanın güçlü olarak nitelendirildiği Sur'da, yakın komşu ve/veya dostlarından uzak kalmak ve ailenin bazı üyelerinden ayrı düşme durumu ile yaşananlardan dolayı sahip olunan bazı kıymetli şeyleri kaybetmek ve yerinden edilmeden dolayı mahrumiyetler yaşamak kişilerin göç sonrasında yaşadığı güçlükler olmuştur.

Yerinden edilenler yeni yaşam alanlarında da yoksulluk yaşamaktadırlar. Doksanlarda Diyarbakır'a çatışma ve şiddet nedeniyle göç eden kişilerin yaklaşık dörtte üçü elindeki birikimleriyle ev kiralamış ya da ev alarak barınma ihtiyacını karşılamış, dörtte biri ise birikimleriyle beslenme ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır (Keser, 2011: 98). Yerinden edilen Surlular göç ettikleri yerde birçok açıdan yoksulluğu deneyimlemişlerdir. Eşya, ev, gelir gibi maddi kayıplar Surluların yoksullaşmasına ve göç edilen yerde temel ihtiyaçlarını karşılayamamalarına neden olmuştur. Özellikle çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı eşyalarını çıkaramayanlar eşya temini konusunda oldukça zorluk yaşamışlardır. Sur'da geçimlerini zor şartlar altında sağlamaya çalışan yerinden edilenler göç ettikleri yerlerde eşya bulmakta veya satın almakta zorlanmış, genellikle komşu ve akrabalarından destekler alınmıştır. Maddi kayıpların fazla olması ekonomik gücü yetersiz kişileri barınma ve eşya temin etme konularında güçlüklerle karşı karşıya bırakmıştır. Temel yaşam malzemelerini temin etmek için bazı aileler ellerindeki son maddi birikimlerini veya mülklerini satmak zorunda kalmıştır. Bütün bu durumlar yerinden edilenler için temel yaşam malzemeleri

ve uygun beslenme olanaklarına erişimin oldukça güç olduğu durumlar yarattığı ifade edilmiştir.

Evimiz yıkıldıktan sonra TOKİ'lerde bize ev verdiler. Borcumuz olduğu için o evi de gelip aldılar bizden. Şimdi de Bağlar'a buraya geldik, yaşayıp gidiyoruz. Sur'dayken geçimimizi kolay sağlıyorduk. Çatışmalardan dolayı çıktık oradan. Sur'dan çıktıktan sonra perdemiz bile yoktu. Tabi o zaman sürekli korkuyorduk. Eşim de hastaydı. İnsanlara soruyoruz kimse bir perde bile vermedi bize. Eski de olsa olurdu. Paramız yoktu yenisini almaya (K11, 55, Emekli).

Hiçbir şey almadık. Elbise bile almadık. Çünkü böyle olacağını ummuyorduk. Bir gün iki gün sürer dedik. Bir ay aynı elbiselerle ben çocuklarım, hanımım. Aynı elbiseleri giydik. Kimse söyleyeceksin yeni elbise? Para da yoktu gönlüne göre gidip alışveriş yapasın. O şekilde çocukları aldık çıktık. Dedik 3 gün sonra geri gideceğiz. O niyetle çıktık. Çocukların beslenmeyle ilgili ürünleri karşılayamıyorduk. Şimdi de karşılayamıyorum. Ne de Sur'dan çıktıktan sonra. Sur'da karşılıyorduk. Orada sıkıntı yoktu. Meyvemi de alabiliyordum, sebzemi de alabiliyordum, tatlımı da alabiliyordum. Haftada en az bir iki defa meyve ve tatlı alabiliyordum. Şu an bile hasretiz buna (E3, 37, İşsiz).

Çatışmaların ve yerinden edilmenin yoğunluklu olarak yoksul ve dar gelirlilerin yerleşim birimlerinde olması, ailelerin şiddetli bir şekilde ekonomik sorunlarla karşılaşmalarına neden olmuştur (Kızmaz ve Tegin, 2017, s. 19). Yerinden edilmeden sonraki süreçte hane içinde birçok kişinin farklı sektörlerde iş yaşamına katılmak zorunda kaldığı görülmüştür. Özellikle yerinden edilmenin yarattığı ekonomik koşullardan dolayı iş yaşamına ilk defa katılan kadınlar olmuştur. Bu durum kadınlar için çalışma zorunluluğunun yanı sıra ev içi bakım yükümlülükleriyle birlikte zor bir yaşam döngüsüne neden olmuştur. Yerinden edilenlerin yaşamlarını idame ettirecek birçok iş yaptıkları, bu işlerin ise genellikle günübirlik ve güvencesiz işler olduğu görülmüştür. Yaşlıların ise yoksulluğu daha derin bir şekilde deneyimledikleri katılımcı ifadelerinde yer almıştır.

Ben çalışmak zorunda kaldım. Eşim işini kaybetti. Ki ben hayatımda çalışmak nedir bilmezdim. Temizlik yapmaya gittim. Temizlik yaparken küçük çocuğumu kendimle götürüyordum. Küçük çocuğum insanlardan nefret etmeye başladı. Sevmedi insanları. Çünkü insanların bize nasıl baktığını, nasıl davrandığını gördü (K10, 36, Garson).

Şu an kiradayız, herhangi bir gelirim yok, geleceğim yok, işim yok. Yaşlı olduğum için çalışmıyorum da. Çocuklarımın her birin 4-5 çocuğu var. Onlar ancak kendi geçimlerini sağlıyorlar. Hamallık yapıyorlar, terzilik yapıyorlar. Hepsisi kiracı

onların. Çok şey yaşadık. Çok yoksulluk yaşadık. Yiyecek yemeğimiz yoktu, paramız yoktu. Her şeyimiz Sur'da kalmıştı (E9, 72, İşsiz.)

Yaşananlardan dolayı sahip olunan bazı kıymetli şeylerin kaybı yerinden edilenler barınma, yiyecek ve giyecek gibi birçok sorun yaşamalarına neden olmuştur. Bir araştırmada Türkiye'deki yerinden edilenlerin %83,7'sinin çocuklarının beslenme ihtiyaçlarının karşılanmadığı ortaya konmuştur. Araştırmada görüşülen kişilerin %52'si Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu'nun ayni ve nakdi desteklerinden yararlandığını ifade etmiştir (Göç Platformu, 2011). Göç-Der'in (2015) yaptığı araştırmada ise temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ülke içi yerinden edilen kişilerin oranı %73,87 olmuştur. Yalnızca temel ihtiyaçlarını giderebilenlerin oranı %22,27 olmuştur. Yerinden edilmeden önceki ekonomik durumlarıyla karşılaştırıldığında %74'e yakın bir kesim eski yerleşim birimlerinde ekonomik durumlarının daha iyi olduğunu ifade etmiştir (2015). Çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları sırasında katılımcıların %84,5'i sağlıklı bir beden, mücevher, araba, ev, para gibi kayıplar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi maddi birikimlerin kaybı çok yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Bu kayıplar, kişilerin barınma, giyecek ve yiyecek gibi temel gereksinimlerin bile karşılanmasını zorlaştırmıştır. Katılımcıların %94,5'i yerinden edilmeden dolayı barınma, giyecek ve yiyecek gibi temel gereksinimlerini karşılayamadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun en temel nedeni ihtiyaçların karşılanabileceği herhangi bir gelir kaynağının ve maddi birikimin olmaması olarak ifade edilmiştir. Katılımcıların %89'u çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında yeme, içme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak maddi imkânlarla sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

Yerinden edilme, aile ilişkilerinde bozulma ve aile rollerinde değişiklik ile sonuçlanır. Aileden ayrılmak, bombardımana tanık olmak, yaralanmalara ve ölüme tanık olmak psikolojik sağlığın bozulması sonucunu doğurmaktadır (Mujeeb, 2015). Aileyi kaybetmek, aileye geri dönmeye ilgili endişeler, eve gidememe ve yalnızlık gibi aile ile ilgili sorunlar ülke içi yerinden edilenleri çatışmalar ve şiddet durumlarına maruz bırakmaktadır. Araştırmada aileden veya arkadaşlardan zorla ayrılma durumu %67,9 olarak bulunmuştur (Gleeson vd., 2020). Çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları kişileri yüksek oranlarda aile, komşu ve dostlarından ayrı düşürmüştür. Sur'un etrafının

güvenlik nedeniyle çevrilmesi, kent içinden Sur'a girişe izin verilmemesi, sokağa çıkma yasaklarından dolayı kimsenin evinden çıkamaması bazı aile üyelerinden uzak kalınmasına neden olmuştur. Sur'da yakın komşu ve/veya dostlarından uzak kalmak ve ailenin bazı üyelerinden ayrı düşme durumu sıklıkla yaşanmıştır. Katılımcılar %98,2 oranında çatışmalar ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı yakın komşu ve/veya dostlarından uzak kaldıklarını belirtmiştir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde de en çok üzerinden durulan durumlardan biri yerinden edilmeden sonra Sur'a olan nostaljik özlemin, toplumsal ve mekânsal hafızanın çok önemli bir parçasının oluşturan yakın komşu ve dostlardan uzaklaşma ön plana çıkmıştır. Katılımcılar büyük bir kayıplar silsilesi olarak nitelendirdikleri süreçte dostlarından, komşularından ve yakınlarından; evin, mekânın, çocukluğun, gençliğin, duyguların ve gelecek planlarının önemli bir bileşeni olarak bahsetmişlerdir. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı ortaya çıkan yerinden edilme sürecinde çeşitli nedenlerle kişiler aile üyelerinden uzak kalmışlardır. Katılımcılar %88,1 oranında çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında aile üyelerinden uzak kaldıklarını ifade etmiştir. Oranın bu denli yüksek olmasının birçok nedeni vardır. Sur'da geniş avlulu, birden çok ailenin yaşadığı evler yerine çekirdek ailelere bölünüp apartmanlara dağılması en büyük neden olarak açıklanabilir.

Nicel analiz sonuçları da travma maruziyetlerinden biri olan göç sonrası güçlükler ile olaydan etkilenme düzeyleri arasında pozitif düzeyde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu bulguya göre göç sonrası güçlüklerin artması olaydan etkilenme düzeylerini de arttırmıştır. Yerinden edilenlerin özellikle göç sonrasında daha fazla güçlük yaşamaları olaydan daha fazla etkilenmeleriyle ilişkili bulunmuştur. Yerinden edilen pek çok kişi göç sonrası zorluklar yaşamıştır. Bu zorluklar arasında ekonomik problemler, aile üyelerinden ve yakın komşu/dostlarından ayrı kalmak, sahip olunan değerli şeyleri kaybetmek, işsiz kalmak veya kötü koşullarda çalışmak sayılabilir. Göç sonrası güçlükler olaydan etkilenme düzeyini attırması bakımından da risk oluşturmaktadır. Alanyazında göçmenlerin travma maruziyetleri, göç sonrası güçlükler ve olaydan etkilenme düzeyleri (travmaya stres belirtileri) arasında ilişki olduğunu göstermektedir (Aragona vd., 2013; Silove vd., 1998; Weiss vd., 1995; Hocaoğlu Uzunkaya ve Yılmaz, 2021). Bu doğrultuda, çalışmanın göç sonrası güçlükler

de dahil olmak maruz kalınan travmatik olayların artışının olaydan etkilenme düzeylerini de arttırması bakımından ilgili çalışmalarla paralellik taşımaktadır.

3.3.1.3. Şiddete ve Baskıya Tanıklık

Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında travmatik olaylara neden olan durumların başında şiddet ve baskıya maruz kalmak ya da tanıklık etmek gelmektedir. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında Sur ilçesinde bomba ve/veya silah patlaması, silahlı çatışmaya tanıklık, korunaklı olduğu düşünülerek sığınılan bir yerin beklenmedik bir şekilde saldırıya uğraması, yaralanma, şiddet ve/veya tacize maruz kalmak, aileden birinin şiddete ve/veya tacize maruz kaldığına tanıklık etmek ve aile dışından birinin şiddete ve/veya tacize maruz kaldığına tanıklık etmek gibi travmatize olaylara maruz kalınmıştır.

Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında Sur'da ikamet edenler silahlı çatışmalara, bomba seslerine ve roket atışlarına tanık olmuşlardır. Yakınında bomba veya silah patlayan kişiler, çatışmalar nedeniyle çevreye saçılan roketlerin ve kurşunların hedefi olanlar psikolojik olarak daha fazla etkilenmiştir. Bu durum yapılan görüşmelerde de gözlenmiştir. Özellikle çocukların yaşananlar karşısında psikolojik olarak daha çok etkilendiği katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Çocuklar okula gidemediler. Derslerden geri kaldılar. Psikolojileri bozuldu. Küçük çocuğumun çok fazla psikolojisi bozuldu. Çocuğun önünde bomba patladıktan sonra psikolojisi bozuldu. Kendine gelemedi. Hepimizin psikolojisi bozuldu. Gözümüzün önünde evimize sıkıyorlardı. Penceren görüyorduk bunu. Her kurşun ve roketten evimizden bir parça düşüyordu (K12, 58, Ücretsiz Ev İşçisi).

Veni Vidi hastanesinin orada yürürken Sur'dan bir roket geldi karşı binaya değdi. Her birimiz bir tarafa dağıldık. Hatta burada ikamet eden emekli bir öğretmenin başına mermi isabet etmişti. Ahireti ne oldu tam bilemiyorum (E12, 48, Garson).

Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında yaşanan travmatik durumlardan biri de yaralanmak olmuştur. Genel olarak sokağa çıkma yasaklarından dolayı evlerinden çıkamama durumu olsa bile bazı durumlardan kaynaklı olarak bazı kişiler yaralanmıştır. Haftalarca süren çatışmalar sırasında bazı katılımcılar yaralanmış veya yaralanan

kişilere tanık olmuştur. Özellikle bir katılımcının kobralarca tarandığını ve yaralandığını ifade etmesi o dönem yaşananları göstermesi açısından dikkate değerdir. Yaralanma ve şiddet olaylarına tanık olmanın göç kararını önemli derecede etkilediği ifade edilmiştir.

Bizim komşunun bir çocuğu vardı. Onun yaralandığını gördüm. Artık kör kurşuna mı denk geldi? Bilmiyorum... (E11, 24, Diş Hekimi).

Çatışmalar başladı. İlk başta çıkmadık açıkçası. Biz orada kaldık. Kalma zemini kalmayınca ve ben de yaralanınca çıktım oradan. Kobralar taradı beni. Zehirli mermi sıktılar bana. Hala izleri var vücudumda. Ölene kadar da kalacak izler. Yaralanmamla birlikte evi boşaltmak zorunda kaldık. 22 gün hastanede kaldım (E6, 66, Serbest Meslek).

Silahlı çatışmayı deneyimlemenin ve şiddete maruz kalmanın ruh sağlığı üzerinde olumsuz sonuçları vardır. Çatışmaya ve şiddete maruz kalan yerinden edilenlerin %63,8'i psikolojik sorunlar yaşamaktadır (Hamid vd., 2010). Sur'da yerinden edilenler çeşitli şiddet ve baskı biçimlerine maruz kalmışlardır. Şiddet ve baskı gibi travmatik olaylara maruz kalmak travmatik etkiyi arttırmıştır. Sur gibi dar sokaklarının ve bitişik evlerin bulunduğu bir ilçede silahlı çatışmalara yakından tanık olunmuştur. Yakınlarında bomba ve/veya silah patladığını belirten kişiler evler dışında bazı korunaklı alanlara sığınmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Silahlı çatışmalardan dolayı bazı kişiler yaralanmıştır. Yerinden edilenlerin çok büyük bir kısmı yakınında bomba ve/veya silah patladığını ifade etmiştir. Katılımcıların %95'i yakınında bomba ve/veya silah patlaması olduğunu, %94,1'i ise silahlı çatışmaya tanıklık ettiğini ifade etmiştir. Katılımcıların %32'si korunaklı olduğunu düşünerek sığındığı bir yerin beklenmedik bir şekilde saldırıya uğradığını, %10,5'i ise çatışmalardan yaralandığını ifade etmiştir. Korunaklı olduğu düşünülerek sığınılan bir ortamın şiddet ve baskı kategorisinde düşük olmasının nedeni birçok kişinin evlerinden çıkamaması ve evlerindeki korunaklı alanlara sığınması olmuştur. Steel vd., yaptığı araştırmada yerinden edilip yaralananların oranı %38 (2017), bir başka araştırmada ise %26,1 bulunmuştur (Aragona vd., 2013). Araştırmamızda yaralanan kişi sayısının alanyazındaki diğer araştırmalara göre az olmasının nedenleri sokağa çıkma yasaklarının kişileri evlerinde mahsur bırakması ve periyodik olarak birçok kişinin Sur'u terk etmek zorunda kalması olarak sıralanabilir. Hem nicel görüşmelerde hem de nitel görüşmelerde katılımcılar dönemi anlatırken birçok defa maruz kaldıkları çatışmaların, patlamaların, şarapnel parçalarının,

evlerine isabet eden kurşunların, sokaklarına yerleştirilen bombaların üzerlerindeki etkilerinden bahsetmişlerdir. Bütün bu olaylara maruz kalanlarda veya tanık olanlarda psikolojik sorunlar daha fazla yaşanmıştır. Bir başka deyişle yakında bomba veya silah patlayanlar, çeşitli nedenlerle çatışmaların arasında kalıp kurşunların hedefi olanlarda psikolojik sorunlar daha fazla ortaya çıkmıştır. Özellikle çocukların yaşananlardan ruhsal olarak çok etkilendiği görüşmeler boyunca üzerinde durulan konulardan olmuştur. Kişileri ruhsal olarak etkileyen bir başka travmatik olay ise yaralanmak veya yaralanan kişilere tanık olmaktır. Yaralanmak veya yaralanan kişilere tanık olmak Sur'u son ana kadar terk etmek istemeyenler için göç kararını önemli derecede etkilemiştir.

Araştırmamızın nicel ve nitel bulguları ülke içi yerinden edilenler baskı, şiddet, taciz, gözaltı ve tutuklanmaya maruz kaldığını ya da tanık olduğunu göstermektedir. Bulgularımız yerinden edilenlere yönelik yürütülen birçok araştırmadaki baskı, şiddet ve saldırı bulgularıyla (Tinghög vd., 2017; Teodorescu vd., 2012; Aragona vd., 2013) ile paralellik göstermektedir. Araştırmamızda şiddet ve/veya tacize maruz kaldığını belirtenlerin oranı %42,5 olmuştur. Benzer şekilde Sur'daki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında yerinden edilenlerin %49,3'ü aile dışında birinin şiddet ve/veya tacize maruz kaldığına tanık olduğunu belirtmiştir. Araştırmada %35,6 oranında ise aile içinde birinin şiddet ve/veya tacize maruz kaldığına tanık olduğu ortaya çıkmıştır. Yerinden edilenlerin maruz kaldıkları şiddet ve/veya taciz ile ilgili oranlar Türkiye'de ülke içi yerinden edilenlerin maruz kaldıkları şiddet, baskı, tehdit, gözaltı ve tutuklanma ile yapılan diğer araştırmalar ile benzerlikler göstermektedir (Göç-Der, 2001; Göç Platformu, 2011; GÖÇİZDER, 2019).

3.3.1.4. Ölümle İlgili Yaşantılar

Çatışma ve şiddet durumu kişileri travmatize eden ölümle ilgili yaşantılara neden olmuştur. Sur ilçesinde çatışma ve şiddet insanların öldürülmesine tanıklık, aileden birinin ölmesi ve tanıdıkları birinin ölmesi durumlarının yaşanmasına neden olmuştur. Ülke içi yerinden edilenler çatışma ve şiddetten dolayı ölümlere tanıklık etmektedir. Darfur'da ülke içi yerinden edilenlerle yürütülen bir çalışmada katılımcıların %25'7'si şiddetli çatışmalarda yakın bir aile üyesini kaybettiğini bildirmiştir (Elhabiby vd.,

2015). Başka bir araştırmada ise yerinden edilenlerin %74'ü çok değer verdikleri bir yakını kaybettiklerini, %50'i ise 6 veya daha fazla travmatik olay yaşadığını bildirmiştir (Özer vd., 2016). Sur'da yerinden edilenler insanların öldürüldüğüne tanıklık, tanıdığı birini ölümü ve ailede birinin ölümü durumunu yaşadıklarını belirtmiştir. Ölümle ilgili yaşantılar ülke içi yerinden edilenlerin karşılaştığı travmatik olayların başında gelmektedir. Kişiler çatışma ve şiddet ortamında yakınlarını kaybetmiş veya onlardan haber alamamıştır. Özellikle Sur'da damdaki güvercinlere yem verirken keskin nişancılar tarafından öldürüldüğü iddia edilen kişiden birçok katılımcı bahsetmiştir. Şiddetli çatışmalardan dolayı bu kişinin cenazesi günlerce alınamamıştır. Sur gibi toplumsal ve geleneksel ilişkilerin güçlü olduğu ve insanların birbirlerini tanıdığı bir ilçede bu olay insanlar üzerinde ciddi travmatik etkiler bırakmıştır.

Bir kuşçu vardı. Damda kuşları beslerken keskin nişancılar tarafından öldürüldü. Bunların hepsine de terör adını koyuyorlar. Ki devlet mağduriyet yaşamasin. Benim tanık olduğum 2-3 sivil ölüm oldu (E2, 31, Servis Şoförü).

Ölen birçok insan gördüm. Komşumuzun öldüğünü gördüm. Keskin nişancıların onlara kurşun sıkıldığını gördüm. Dama çıkan herkese keskin nişancılar kurşun sıkıyordu (E9, 72, İşsiz).

Eşim akrabası kurşunlu caminin orada oturuyordu. Güvercinlere yem veriyordu. Keskin nişancılar kafasına sıktılar. Biz duyduğumuzda gidemedik oraya. Çünkü sokağa çıkma yasağı vardı. Bize çok yakın bir yerdeydi. Cesedi yirmi dört saat damda kaldı. Eşi de hamileydi o zaman. Bizim yakın akrabamızdı (K7, 37, İşçi).

Freud, yası sevilen birinin kaybına yönelik olarak gösterilen bir reaksiyon, melankoliye benzeyen acı veren bir zihinsel durum, ölenin yerini alabilecek yeni bir sevgi nesnesinin kaybı ile ölenle bağlantılı olmayan her türlü çabadan vazgeçiş olarak tanımlamaktadır (1993). Sur'da herhangi bir yakını veya akrabasını kaybeden kişilerin yas tuttuğu gözlemlenmiştir. "Güvercin besleyen" kişi haricinde görüşmelerde ölümünden en çok bahsedilen ikinci kişi fırına ekmek almaya giderken kurşunların hedefi olan 12-13 yaşındaki kız çocuğu olmuştur. Özellikle kız çocuğunu tanıyan komşuları veya ölümünü videolarda izleyen kişilerde travmatik izler bırakmıştır. Çatışmalar ve sokağa çıkma yasaklarında birçok çocuğun yaşamını yitirdiği raporlanmıştır. 3 Ocak 2016'da çocuklarıyla evde kahvaltı yaptığı sırada havan topunun eve isabet etmesi sonucu Melek Apaydın ve üç çocuğu yaşamını yitirmiştir (TİHV, 2021; Baysal, 2018, s. 43). Çocuk

ölümlerinin travmatik stres belirtilerine neden olduğu, bazı kişilerin uzun süre yas tuttuğu görülmüştür.

Ben Sur'dan çıktığım da (yürüdüğümde) silah sesleri geliyordu. Bir komşum aradı, kimi öldürdüler diye sordu. Ben de bilmiyorum dedim. Sen evde değil misin, ses sizin taraflardan geliyor dedi. Aradan 10 dakika geçti yine aradı beni. X öldü dedi. Ben de X'i çok severdim onun için öldürdüm. Çok akıllı bir çocuktü. 12 yaşındaydı. Fırına gidiyormuş. Çok üzuldüm onun için, yas tuttum uzun bir süre (K11, 55, Emekli).

Yani ölenleri duydum, komşularımın çocukları da baya bir öldü orada. Hatta yani bilmiyorum, yani çok kötü. Bordo bereliler vardı. Kafasından sıktılar 12-13 yaşındaki kızın. Onun öldüğünü gördüm, beyninin yere düştüğünü gördüm. Yani çok şey yaşadık, yani ben şimdi oturup anlatsam yaşanır derler ya (K5, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Ben en çok insan kayıplarından dolayı söylüyorum. Oradakilere çok şey çektirdiler. Ekmek almaya giden kızı öldürdüler. Onun adıyla benimki aynıydı... Hatta video var hala YouTube'da (K3, 22, Üniversite Öğrencisi).

Birçok katılımcı çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında ölüme tanıklık ettiklerini belirtmişlerdir. Panzerin altında kalan insanların olduğu, bütün bu travmatik olayların kişilerin üzerinden derin etkiler bıraktığı, bu etkilerin hala bazı katılımcılar tarafından travmatik belirtiler şeklinde görüldüğü katılımcılar tarafından aktarılmıştır.

Depresyona girdim, Hala devam ediyor. Ben konuşmayı seven güler yüzlü biriydim. Şimdi kimseyle konuşmak istemiyorum, keyifsizim. Çok yaralı insan gördüm, hepsi gençti onların. Hepsi öldü. Hep karamsarım (K9, 43, Ücretsiz Ev İşçisi).

Şöyle bir olaya tanıklık ettim, net olarak görmedim. İçeride kaldığımız yasağın üçüncü dördüncü gününde, sokağa çıkma yasağı var. Bir tane kız çocuğunun panzer altında ayağını kaybettiğini duydum. Yani bir kadının çığlıklarıyla... (E11, 24, Diş Hekimi).

Sur ilçesinde yaşayan bazı gençlerin PKK militanlarına katılarak kolluk kuvvetlerine karşı çatışmalara girmeleri ilçede yaşamını yitiren kişilerin sayısını arttırmıştır. Bu durum ilçede yakını ölen kişi sayısının fazla olmasına neden olmuştur. Özellikle çatışmalarda arkadaş kayıplarının acı, yas ve öfke duygusuna neden olduğu görülmüştür.

Arkadaşlarımızı, çocukluğumuzda oynadığımız yerleri çocukluğumuzu kaybettiğimiz, o kültürümüzü kaybettiğimiz. Arkadaşlık ilişkilerini, birebir arkadaşlarımız da orada yaşamını yitirdi. En büyük acı odur, insanın arkadaşını bir daha görememek. Orada hangi şartlarda yaşamını yitirdi insan tahmin edemiyor (E8, 29, Kiraathaneci).

Tabii ölen arkadaşlarım da oldu. Kimi yanlışlıkla öldü kimi... Yani yanlışlıkla ölen bir kişi oldu. Çatışmaya zorlanan yani artık kandırıldılar kimisi. Bu siyasi boyutu. Eskiden arkadaşlarımızla her gün birlikteydik (E2, 31, Servis Şoförü).

Ülke içi yerinden edilenlerle yürütülen bir araştırmada katılımcıların %39'u tehditler aldıklarını, %23'ü silahlı çatışmalara tanık olduklarını, %18'i cinayetler ve katliamlara tanık olduklarını bildirmişlerdir (Shultz vd., 2014). Yerinden edilenlerin maruz kaldıkları travmatik olayları ortaya çıkaran başka bir araştırmada katılımcıların %60,6'sının en az bir travmatik olay yaşadığı belirtilmiştir. Bu travmatik olaylar arasında savaş benzeri koşullar (%23,3), başkalarına uygulanan şiddete tanık olma (%21,7), işkence (%14,8), zorla kapatma ve zorlama (%14,8) olmak üzere katılımcıların yaklaşık yarısı en az üç potansiyel travmatik olay bildirmişlerdir (Aragona vd., 2013). 2015-2016 yıllarındaki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında yerinden edilmiş kişilerle yapılan bir çalışmada katılımcıların %32'sinin can kaybı yaşadıkları, %41'inin baskı ve tehdide maruz kaldığı, %20'sinin gözaltına alındığı, %15'inin tutuklandığı, %12'sinin işkenceye uğradığı, %15'inin yaralanma/sakatlanma yaşadığı, %2'sinin ise kaybedilme durumunu yaşadığı tespit edilmiştir (GÖÇİZDER, 2019). Yerinden edilenlerle ilgili yürütülen çalışmalarda %65 aileden birinin ölümü veya kaybolması, (Steel vd., 2017), önemli bir kişinin kaybı %64 (Tinghög vd., 2017), sevdiklerinin kaybolması, ölümü ve yaralanması %30,2 (Aragona vd., 2013) olarak tespit edilmiştir. Bulgularımız hem Türkiye'de hem de yurtdışında yerinden edilenlere yönelik yürütülen çalışmalarla paralellikler taşımaktadır. Çatışma ve sokağa çıkma yasakları sırasında travmatik olarak arasında ölümle ilgili yaşantılar birçok kişiyi etkilemiştir. Katılımcıların %35,2'si insanların öldürülmesine tanıklık etmiştir. Katılımcılar, kolluk kuvvetlerin, militanların ve vatandaşların yaşamlarını yitirdiklerine tanık olduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle, çatışmalarda yaşamını yitiren militanların ve bazı vatandaşların cenazelerinin günlerce sokaklarda kalması kişiler için oldukça travmatik durumlar yaratmıştır. Evlerin ve sokakların arasında çatışmaların yaşanması kişilerin insanların öldürülmesine tanıklık etme oranlarını arttırdığı anlaşılmıştır. Katılımcılar sadece insanların öldürülmesine tanıklık etmemiş aileden birilerini de bu

süreçte kaybetmiştir. Katılımcıların %9,6'sı çatışma ve şiddet durumunun yaşandığı Sur'da ailesinden birinin öldüğünü belirtmiştir. Son olarak tanıdığınız birinin ölmesi durumu ise %63,5 olarak bulgulanmıştır. Ölümle ilgili yaşantı oranlarının yüksekliği mahalledeki bazı gençlerin örgüt militanlarına katılıp yaşamını yitirmesi, kamuoyunda yer edinen ve araştırma sürecinde de birçok defa bahse konu olan güvercinlere yem veren kişinin ve fırına ekmek almaya giden çocuğun ölümünden kaynaklanmaktadır. Özellikle fırına giden kız çocuğunun ve güvercinlere yem veren kişinin öldürülmesi görüşme yapılan birçok kişide derin izler bırakmıştır.

3.3.2. Travmaya Bağlı Belirtiler

Çatışma ve şiddetten kaynaklı olarak karşılaşılan travmatik olaylar ve deneyimler travmaya bağlı birçok belirtiyi ortaya çıkarmaktadır. Silahlı çatışma nedeniyle meydana gelen ülke içinde yerinden olma, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete, somatizasyon gibi çeşitli psikolojik zorluklara neden olur (Mujeeb, 2015). Travmatik deneyimlerin süresi ve türü önemli ölçüde sıkıntıya, işlevsellikte bozulmaya, üzüntü duygularına, yalnızlığa ve bazen de suçluluğa neden olur (Narchal, 2008). Çatışma ve şiddetten kaynaklı olarak karşılaşılan olaya karşı gösterilen travmaya bağlı belirtiler arasında mutsuzluk, keder, kayıp, izolasyon, çaresizlik, sinirlilik, kaygı ve stres gibi belirtiler vardır. Depresif semptomlar arasında kötü hissetmek, aktivitelerden zevk almamak, aktivite planlamada isteksizlik, sürekli ağlamak, gelecekle ilgili umutsuz hissetmek bulunmaktadır. Anksiyete ile ilişkili belirtiler arasında sinirlilik, korku, kâbus görme, stres, hareketsizlik, yeni yaşam alanlarına uyum sağlamada zorluklar bulunmaktadır (Singh vd., 2018). Türkiye'de ülke içi yerindenler arasında travma oranının %66 olduğu tespit edilmiştir. İşkence mağdurları ve ülke içi yerinden edilenlerin travmalarının birbirine yakın düzeyde olduğu belirlenmiştir (Tuzcu ve Bademli, 2014). Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı yerinden edilmiş 405 katılımcı ile yapılan başka bir çalışmada %81 oranında savaş şoku, %61 anksiyete bozukluğu, %54 depresyon ve %53 panik atak rahatsızlıkları bulunmuştur (GÖÇİZDER, 2019). Nusaybin'de yerinden edilenlerin %60,5 uyku bozukluğu, %47,9'u öfke kontrol problemleri, %34,2'si depresyon ve %29,5 panik atak geçirmiştir.

Psikolojik sorun yaşamayanların çatışmalar başlamadan önce Nusaybin'i terk ettikleri bildirilmiştir (Aytaç ve Sarı, 2021).

Araştırmamızda travmaya bağlı olarak ortaya çıkan belirtiler kişilerin yeniden yaşama, kaçınma, aşırı uyarılma, yalnızlık ve bunalma ve ölüm düşünceleri gibi psikolojik sorunlar bulgulanmıştır.

3.3.2.1. Yeniden Yaşama

Yerinden edilenlerin maruz kaldıkları travmatik olaylar travmatik etkileri attırmıştır. Yerinden edilmenin travmatik etkilerinden biri olan yeniden yaşama kişilerde travmatik olayın hatırlanması ve uyku sorunlarını ortaya çıkarmıştır.

Yerinden edilmeden sonra yaşanan en belirgin psikolojik sorunlardan biri uyku sorunları olmuştur. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında korku, kaygı ve güvenlik sorunları ile yoğun çatışma ve patlama seslerinden kaynaklanan uyku sorunları kişiler için oldukça zor durumlar yaratmıştır. Çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları sırasında belirsizlik, ceset kokuları, güvenlik ihtiyacı ve altsoyları koruma sorumluluğu uyku sorunlarının diğer nedenleri olarak ifade edilmiştir.

Uyku sorunları çok yaşadım. Bazen uykuyu unutuyordum. Belki gözümüz kapalı ama gerçekten uyuyamıyorduk. Hala bile uyku sorunlarım var. Mesela ben 7 yıldır buradayım. Daha şu evimi rüyamda görmedim (K8, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Bunlar günlük rutinimi ve uyku düzenimi etkiliyordu. Bitmeyecek diye kaygılanıyordum. Sürekli insanlar ölüyor, Sur ceset kokuyor ve bekliyorsunuz ne zaman bitecek diye. Belki de bitmeyecek, belki olaylar daha da büyüyecek. Belki bütün Diyarbakır'ı kapsayacak, belki Türkiye'yi kapsayacak. Bilemiyordum (E15, 21, Üniversite Öğrencisi).

Gece üç dörde kadar yatamıyordum. Eve gelebilirler, bir şey yapabilirler. Çocuklar da korkuyorlardı. Ben onları yatırdıktan sonra yatıyordum. Kızım uyku ilacı kullanıyordu ama o da etki etmiyordu. Olaylardan çok korkuyordu. Birkaç kere gaz bombasına maruz kaldık (E10, 50, Memur).

Çatışma ve şiddet ortamında tanık olunan travmatik olaylar ve yaşanan kayıplar ile yerinden edilmeden sonra yaşanan güçlükler katılımcıların o dönemleri sürekli olarak

hatırlamasına ve düşünmesine neden olmuştur. Yerinden edilmeden sonraki geçim sorunu kişilerin çatışma öncesi yaşamlarına olan özlemi canlı kılan yegâne durumların başında geldiği ifade edilmektedir. Yaşanan travmatik olaylar ve gündelik yaşamdaki hatırlatıcılar Sur'da yaşananlarını zihinlerde kalıcılaştırmıştır. Travmatik olayların düşünsel uğraşlar ile hatırlanması travmanın süregelen halini ve gündelik yaşamdaki etkisini göstermektedir.

Ben oradan çıktığımdan beri psikolojim bozuk. Geceleri yatamıyorum. Gece üç dört. Hep düşünceler ve stres var. Bir yerde çok rahat yaşamak varken zorluğa düş. Orada geçim sıkıntısı yoktu. Her şeyimiz dört dörtlüktü. Yer olarak fakir görünüyorduk, yoksul yerdik ama bir zengininki yiyemediği şeyleri yiyorduk. Bir zengininki yaşamayacağı keyfi biz yaşıyorduk orada. Ama oradan çıktıktan sonra çocuklarıma bir meyve bile götüremiyorum (E3, 37, İşsiz).

Bir gün hiç unutmuyorum. Küçük kızım yorganın altına girmişti. Arka odamız vardı. Oradan çok silah sesleri gelmiyordu. Bir de kurşunlar gelmiyordu bize. Gittim baktım kızım battaniyeyi atmış üzerine oğlumla beraber şey diyor: merak etme kardeşim biz ölmeyeceğiz, biz çıkacağız buradan. Kızım çok travmalar geçirdi (K10, 36, Temizlik İşçisi).

Bazen mutlu oluyordum herhangi bir durumda. Aklıma Sur gelince o mutluluk kesiliyordu. Depresif ve karamsarlık çok oluyordu bende. Ama bununla baş etmeye çalışıyordum genellikle. Düşünmemeye çalışıyordum. Daha çok aktivite ve sosyalleşmeye çalışıyordum. Arkadaşlarımla aktiviteler yapmaya çalışıyordum (E14, 21, Üniversite Öğrencisi).

Yerinden edilmeden sonra travmaya bağlı belirtiler birçok semptom şeklinde ortaya çıkmıştır. Travmaya maruz kalanlar kulak çınlaması, uyku sorunları, herhangi bir seste irkilmeler yaşamıştır. Ayrıca bazı göstergelerin ve nesnelerin çatışma dönemindeki kişi ve olaylarla özdeşleştirilmesi yeniden yaşantılamamanın diğer örneklerinden olmuştur. Düş ve rüya yoluyla çatışma ve şiddeti tekrardan yaşama ve buna bağlı olarak gelişen uyku sorunları yaşanan travmatik deneyimlerin bir göstergesi olmuştur. Ruhsal destek alanlarda bu sorunların sonlandığı ancak destek alamayanlarda sorunların devam ettiği görülmüştür. Çatışma ve şiddetten dolayı yaşanan ve tanık olunan patlamalar ve silah sesleri yerinden edilmeden sonra irkilme, bazı bedensel tepkiler ile aşırı uyarılmışlık halini ortaya çıkardığı ifade edilmiştir.

Silah seslerinden kulaklarımda cızırtılar oluyordu. Sur'dan çıktıktan bir süre daha devam etti bu sesler. Bazen geceleri hala çatışmaların ortasındaymişim gibi

kalkardım ama bir bakardım ki Sur'da değilim. Çok fazla uyuyamıyordum. Çok fazla üzülüyordum (E4, 66, Dengbej).

Sesler çok duyuyordum. Evde yatarken, uyurken, kalkarken, gece aniden. Kapıyı kilitleme. Kapıyı niye kilitliyorsun? Bağırma sesleri duyuyordum bazen. Aradan beş yıl geçti pek hatırlamıyorum. Babam sanki sıkıntıdaymış gibi bağıyordu. Yardıma çağırır gibi. Hatta bir gün mesela yarı uyuyorum gibi. Babam beni uyandırıyor gibi zannettim. Kalk der gibiydi. 2-3 dakika babamı gördüm gibi sonra. Yokmuş. Bunlar ilaç kullanımı ile birlikte sona erdiler (E2, 31, Servis Şoförü).

Halen de o psikoloji sürüyor. Bir patlama sesi geldiğinde bir irkilme bir refleks oluyor. Kendini sağa sola çekip o refleksi yaşıyoruz. Bir ses gelince kendimi hemen kenara çekiyorum. Orada mesela sürekli kurşun sesleri geliyor ya sağına soluna geliyor sen artık ister istemez o seste irkiliyorsun (E8, 29, Kiraathaneci).

Çocukların durumdan etkilenmemesi veya çok az etkilenmesi için ailelerin hayatta kalma ile ilgili bazı olay ve durumları oyunlar şeklinde kurguladığı, gerçekliğin oyun alanında etkisinin azaltılmaya çalışıldığı görülmüştür. Birçok ebeveynin bomba ve patlama seslerini çocukların korkmaması için hava fişek olarak anlattıkları belirtilmiştir (Baysal, 2018, s. 35). Çocukların yaşadıkları veya tanık oldukları patlamalar, silahlı militanların ve kolluk kuvvetlerinin sembolleri ve bazı göstergeleri ile kazılan hendeklerin çocukları oldukça olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Bazı çocuklarda çatışmalar sonladıktan sonra bile farklı mekânlarda belirli sembol ve durumlar aracılığıyla travmanın tetiklendiği katılımcının ifadelerinde yer edinmiştir.

Kızım mesela bomba patladığında çok korkuyordu. Balonlarla onu oyalamaya çalışıyorduk. Bir iki üç... Artık balon şişirmekten sıkılmışım. Oyun oynuyorduk ev içinde. Baba bizi bulsun, anneanne bizi bulsun. Bodrum katına giderdik saklanırdık. Hani niye saklanıyoruz. Kızım bu bir oyundur. Öyle oyalıyorduk onu. Şu anda bile kızım kar maskesi takanlardan korkuyor. İki tarafta da kar maskesi vardı orada. Onlardan görmüştü. O yüzden kar maskesinden çok korkardı. Hatta biz buraya geldiğimiz zaman kızımı anaokuluna gönderdim. Herhalde yer altı çalışması vardı. Hemen orada kızım ağlamış. Beni çağırdılar, getirdim. Dedim kızım sen niye ağlıyorsun. Dedi anne hendek kazıyorlar ben sana gelmek istedim. Dedim kızım o hendek değil, bitti. Kar yağdığı zaman kızım hiç aşağı inmezdi kar maskeli birini gördüğü zaman. Çok etkilenmişti o zaman. Ama şimdi yavaş yavaş toparladı (K8, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Sur'da yerinden edilenlerin yaşadıkları travma maruziyetleri yeniden yaşama belirtilerini artırmıştır. Özellikle travmatik olaylar travmatik belirtilerden olan yeniden yaşamayı oldukça yüksek oranda etkilemiştir. Yerinden edilenlerle yürütülen bir

araştırmada travma sonrası stres belirtilerinin %84'ü en incitici olaylarla ilgili tekrarlayan düşünceler veya hatıralar, %62'si tekrarlayan kabuslar, %59'u uyuma güçlüğü, %71'i yerinden edilmeye ilişkili düşünce ve duygulardan kaçınma bulunmuştur (Schweitzer vd., 2006). Herman, travmatik bir deneyimin ardından tehlikenin kişi için her an dönebileceği bu yüzden insanın koruma sisteminin sürekli teyakkuzda olduğunu belirtir. Ona göre travma sonrası stres bozukluğunun ilk büyük semptomu olan uyarılmada, travmaya maruz kalmış kişi kolaylıklar irkilir, asabi reaksiyonlar verir ve uyku bozukluğu yaşar (2007, s. 44). Sur'da çatışma ve şiddetten dolayı maruz kalınan travmatik olaylar yeniden yaşama ile birçok kez deneyimlenmiştir. Sur'da yerinden edilen katılımcılar, yerinden edilmeyi hatırlatan her türlü şeyin duygularını hatırlattıklarını ifade etmişlerdir. Mekânlar, duygular, nesnelere ve yaşantılar gibi yerinden edilmeyi hatırlatan birçok faktör gündelik yaşamda kişileri etkilemiştir.

Yeniden yaşamanın bir başka boyutunu ise uyku ve uykuyu sürdürmekle ilgili yaşanan sorunlar oluşturmuştur. Katılımcılar çatışma ve şiddet durumlarından dolayı uykuyu sürdürmekte, kesintisiz ve derin bir uyku uyumakta zorlanma ve uykularının bölünmesi gibi durumlar yaşamışlardır. Uyku sorununun hem çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında hem de yerinden edilmeden sonra yerleşilen yerde bile etkisini sürdürdüğü belirtilmiştir. Birçok katılımcı çatışma seslerinden dolayı günün büyük bir kısmını uykusuz geçirdiklerini, yerinden edilmeden sonra ise travmatik durumlardan dolayı uyku sorunları yaşadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar çatışma ve sokağa çıkma yasaklarındaki güvenlik sorunları, kaygı ve korku durumları ve çatışma ve patlama seslerinden dolayı uyuyamadıklarını ifade etmişlerdir. Birçok katılımcı halen bile çatışma, yerinden edilme, kayıplar ve travmatik durumlardan dolayı uyku sorunları yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Herman, unutmaya ya da yeniden yaşamanın uçları arasında, altüst edici duygular veya duygunun olmadığı çorak bir durumdan bahseder. Ona göre asabilik, itkisel eylemler ve eylemlerin ketlenmesi travmatize insanlarda sıkça görülen durumdur. Herman, bu zıt durumları "travmanın diyalektiği" ile açıklamaktadır (Herman, 2007, s. 59). Sur'da yerinden edilenler arasında yeniden yaşamanın baskın olduğu ve travmatik olayların hatırlandığı birçok durum yaşanmıştır. Birçok kişi o günleri unutmaya çalıştığını ifade

etse de çeşitli nedenlerle yeniden yaşama baskın olan bir duygusal ve zihinsel koza oluşturmuştur.

Katılımcılar yerinden edilme ile ilgili ilgisiz ve farklı şeylerin yerinden etmeyi hatırlattığını, akıllarına getirttiğini ve düşündürttüğünü belirtmişlerdir. Birçok durum ve nedenden kaynaklı olarak o süreçleri hatırlama ve akıllarda yer etmesi yeniden yaşamanın başka tezahürleri olmuştur. Hem nicel hem de nitel görüşmelerde birçok katılımcı maruz kaldıkları durumları sürekli hatırladıklarını, yaşadıklarını unutamadıklarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Katılımcılar yeniden yaşama kategorisinde istemedikleri halde yerinden edilmenin akıllarına geldiğini ve onu düşünmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Bu durumun gündelik hayatta, iş yaşamında, sosyal ilişkilerde ve belki de en önemlisi Sur'u anımsatan kişi, yer ve nesnelere ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Travmatik olaylar ve yaşanan kayıplar ile yerinden edilmeden sonraki zorluklar yerinden edilenlerin çatışma, şiddet ve göçü sürekli bir şekilde hatırlamalarına neden olmuştur.

Kişi, mekân, nesnelere ve yaşantılar travmatik süreci hatırlatan durumlar yaratmaktadır. Katılımcılar istemedikleri halde yerinden edilmeyi hatırlamış ve onu düşünmek zorunda kalmışlardır. Kişilerin anılarını hatırlamalarının acı veren duyguları azaltan bir strateji olduğu ve bu durumun travmalarını daha az etkilediği görülmektedir (Sarp ve Tosun, 2011). Genel olarak anıları hatırlamanın, travmatik anıların acı verici yönünden uzak durmak olduğu ve olayın etkisini önemli derecede azalttığı belirtilmektedir. Öte yandan, travmatik yaşantıları detaylı bir şekilde hatırlamak olaydan daha fazla etkilenmeyi de beraberinden getirebilmektedir (Hocaoğlu Uzunkaya, 2014, s. 98). Araştırmamızda, yerinden edilmeyi hatırlamanın kişiler üzerinden olumsuz etkileri olduğu, birçok kişinin o günleri ayrıntılı bir şekilde hatırlamak ve anlatmak istemediği görülmüştür. Katılımcılar, yerinden edilmeye ilgili görüntüler fotoğraf ve film gibi gözümün önünde canlandığını belirtmiştir. Bazı katılımcılar yerinden edilmenin yaşandığı dönemlerde bu durumun flashbackler şeklinde ortaya çıkan ruhsal bir zorlanma olarak tarif etmişlerdir. Katılımcılar zaman zaman yerinden edilme sırasındaki duygularını yeniden hatırladığını ve sanki o anı yeniden yaşıyormuş gibi tepkiler verdiklerini ifade etmiştir.

Travmatik belirtilerden olan yeniden yaşama yoğun bir şekilde yerinden edilenlerde görülmüştür. Yeniden yaşamayı göç sonrası ve olumsuz duygular başta olmak üzere travmatik olaylara maruziyeti güçlü bir şekilde etkilemiştir. Bir başka deyişle çatışma ve şiddeten kaynaklı olarak maruz kalınan travmatik olaylar travmatik etkilerden biri olan yeniden yaşamayı güçlü bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Yeniden yaşama kategorisinde yerinden edilme ile ilgili rüyalar, duyguların hala canlı bir şekilde olması, o günlerin fotoğraf ve film gibi canlanması, ilgisiz ve farklı şeylerin hatırlatıcı unsurlar yaratması ile düşünsel ve zihinsel dünyada her zaman varlığını koruyan travma yeniden yaşama ile yerinden edilenleri birçok açıdan etkilemiştir.

Travmatik belirtilerden biri de kaçınma olmuştur. Kaçınma düşünsel, duygusal ve zihinsel olarak travmayı hatırlatıcı durum ve yaşantılardan kaçınılması ya da inkâr edilmesi durumunu ortaya çıkarmıştır.

3.3.2.2. Kaçınma

Sur'da çatışma ve şiddetten dolayı yerinden edilenler arasında travmaya bağlı olarak ortaya çıkan durumlardan biri kaçınma davranışları olmuştur. Bazı katılımcılar yerinden edilme üzerinden yıllar geçmesine rağmen hala donuklaşma, dalıp gitme, unutkanlık gibi durumları yaşadığını, bu durumların Sur'daki yerinden edilmeden kaynaklı olduğunu belirtmişlerdir.

İşyerinde bazen bana söylüyorlar niye o kadar çok dalyorsun diye. Demek ki kalmış daha. Ben bunun farkında değilim ama. Onlar söyleyince fark ediyorum. Böyle ne kadar süre kaldığının farkında değilim (K6, 44, İşçi).

Bir ara içe kapandım, kimseyle görüşmek istemedim. Kimseye bir şey anlatmak istemiyordum. Hala da öyle. İşe gittiğimden beri biraz daha açıldım. Orada insanlarla iletişim kuruyorum. Bazen biri konuşuyor daldığım için hiçbir şey duymuyorum. Dalıp gidiyorum, 10 dakika sürüyor. Eşim bir şey anlatıyor ama ben dalıp gidiyorum. Bir şey anlamıyorum. Mutfağa bir şey almaya gidiyorum ama ne alacağımı unutuyorum sürekli. Mutfağa bunun için 3 defa gittiğim oluyor. Bunlar hala devam ediyor (K7, 37, İşçi).

Travmatik olayların ortaya çıkardığı kaçınma belirtileri, travma yaşayan kişilerin travmatik stres düzeyine işaret etmektedir. Ancak, bazen kişiler travmatik olayın

etkilerinden kurtulmak için olayla ilgili yaşantılardan kaçınmaktadırlar. Özellikle kısa vadede bir baş etme etme yöntemi olan kaçınmanın işe yaradığı belirtilmektedir (Sarp ve Tosun, 2011). Kaçınmanın özellikle yeni yaşam alanına ve yeni bir kültüre adapte olma sürecinde işlevsel olabileceği de ifade edilmektedir (Hocaoğlu Uzunkaya ve Yılmaz, 2021). Çatışma, şiddet ve yerinden edilme sonucunda maruz kalınan travmatik durumlar ve olaylar kişilerde kaçınma belirtilerine neden olmuştur. Olumsuz duygular, göç sonrası güçlükler, şiddet ve baskıya tanıklık ve ölümle ilgili yaşantılar kaçınma davranışını önemli derecede etkilemiştir. Travma maruziyeti arttıkça yerinden edilenlerin travmatik bir etki olan kaçınmayı yaşadıkları görülmüştür. Özellikle katılımcıların kaçınma kategorisinde aldıkları yüksek puanlar travma sonrası stres bozukluğunun yaşandığını göstermektedir.

Katılımcılar yerinden edilmeyi düşündüklerine ya da hatırladıklarında, bu konunun keyfini kaçırmasına ve canını sıkmasına izin vermediğini belirtmiştir. Klein, insanın yaptığı işlerden, uğraşlardan ve başkalarıyla kurduğu ilişkilerden keyif alamamasının kaygıları ve tatminsizlikleri arttırdığını belirtir. Bu türden depresif kaygılar bazı durumlarda ruhsal hastalıklara zemin hazırlar (Klein, 2024, s. 336). Yerinden edilenlerin hem ruh sağlığını hem de gündelik yaşamlarını etkileyen göç ve onunla ilişkili kayıplar düşünsel boyutta kişileri etkilemiştir. Birçok katılımcı çatışma sırasında yaşadıklarını hatırladığını ancak yaşanan olumsuz ve travmatik deneyimlerin keyiflerini kaçırmaması için bunu düşünmemeye ve farklı şeyler yapmaya çalıştığını ifade etmiştir. Aradan 7 yıl geçmesine rağmen anılar, sosyal ve kültürel dayanışmalar kadar yerinden edilme sürecinden sonraki öfke, kızgınlık, umutsuzluk, keyifsizlik duyguları da yaşamın merkezinde yer almıştır. Bir başka deyişle yıllar sonra bile çatışmalar ve yerinden edilme süreci kişilerin yaşamlarının merkezinde yer almış, duygusal, sosyal, ekonomik ve toplumsal birçok durum yerinden edilme ile ilişkilendirilmiştir.

Herman'a göre bazı durumlarda kişilerin zaman duygusunda ve deneyimlerinde gerçeklik niteliğini kaybedebilir. Kişi, olayı kendi yaşamamış, bedeninin dışında gerçekleşmiş ya da birazdan uyanacağı kötü bir rüya gibi hissedebilir (Herman, 2007, s. 53). Sur'daki travmatik olayların boyutu bazı hislerin bastırılmasını ya da hiç yaşanmamış gibi hissedilmesine neden olmuştur. Katılımcılar yerinden edilmenin hiç

yaşanmamış, olmamış ya da gerçek değilmiş gibi hissettiğini ifade etmiştir. Bu durum travmanın etkisinin bastırılmasını ya da illüzyon olarak gerçek dışı bir yere çekilmesini sağlayarak yaşanan travmatik belirtiyeye karşı ruhsal koruma mekanizmasını devreye sokmuştur. Görüşmeler sırasında travma belirtisi olarak bazı olayların gerçek veya fantezi boyutu birbirlerinin yerini alan durumlar yarattığı gözlemlenmiştir. Kişiler, nesnelere, simgeler ve göstergeler katılımcıların ifadelerinde gerçekliğin veya fantezinin sınırlarında dolanmıştır. Gerçekliğin ve fantezinin sınırlarında dolaşan yer, zaman ve kişiler yerinde edilmeyi hatırlatan durum, yer ve koşullardan uzak durulmasına ve kaçınılmasına neden olmuştur.

Travmatize kişiler travmalarını hatırlatan durumlardan veya risk içerebilen herhangi bir davranıştan kaçınmaktadırlar. Bunun en önemli nedeni travmatik deneyimin etkisini azaltmak için başka çareler aramalarıdır. Bu aynı zamanda onların yeni fırsatlardan kendilerini mahrum bırakmalarına ve hayat kalitelerinin düşmesine neden olur. Her ne kadar büzülmeci olarak nitelenebilecek bu kaçınma semptomları altüst edici duygulara karşı bir savunmayı temsil etse de sağladığı koruma ne olursa olsun yüksek bir bedel dayatmaktadır (Herman, 2007, s. 58). Katılımcılar yerinden edilmeyi hatırlatan durum, yer ve koşullardan uzak durduğunu ve kaçınığını ifade etmişlerdir. Travmatik etkilerin şiddetini düşündüğümüzde kişileri tekrardan travmatize edebilecek veya regrese olmalarına neden olabilecek mekânlardan, durumlardan ve koşullardan kaçınmaları kişilerin kendilerini ruhsal olarak koruyan savunmalardan olmuştur. Mekân, yer ve koşullardan kaçınılmanın yanı sıra birçok kişi yerinden edilme sürecini düşünmek istememiş ve görüşmeler bu nedenle oldukça zor koşullarda gerçekleşmiştir.

Katılımcılar yerinden edilme süreci hakkında düşünmemeye çalıştığını belirtmiştir. Çünkü yerinden edilme süreci neden olduğu kayıplardan dolayı kişilerin sürekli olarak üzerinde durduğu ve düşünmek zorunda kaldığı bir süreç olmuştur. Ancak yerinden edilmeyi düşünmenin kendilerini ruhsal olarak zorlayan durumlar ortaya çıkardığını, artık yeni bir hayata başlamaları gerektiğini birçok katılımcı ifade etmiştir. Sur'daki kayıpların fazla olması ve oldukça sınırlı bir şekilde tazmin edilmesi düşünmemeye neden olan en önemli faktörlerdendir. Ekonomik kayıpların telafi edildiği, ruhsal destek mekanizmalarının işlevsel ve kapsayıcı olduğu, kişi hak ve hürriyetlerin korunduğu

koşullarda yerinden edilmenin yıkıcı etkileri azaltılabilir. Ancak ruhsal koruma mekanizmalarının sınırlılığı ve kayıpları tazmin edecek yeterli programların yaratılmaması yerinden edilmeye ilgili duyguları da etkilemiştir.

Katılımcılar yerinden edilme ile ilgili hala pek çok duygusu olmasına rağmen bunların üzerinde durmadığını ve çözmeye çalışmadığını belirtmiştir. Yerinden edilmenin ortaya çıkardığı duygular, kişilerin üstesinden gelmekte zorlandığı durumlar yaratmıştır. Duyguların ve ruhsal zorlanmaların psikolojik destek mekanizmalarının sınırlı olduğu bir ortamda ele almamak veya çözmeye çalışmamak belirgin sorunlardan olmuştur. Çünkü kişiler bu duyguları ya aile, arkadaş veya komşu gibi sosyal destek mekanizmalarıyla dışa vurabilmiş ya da bastırma yoluna gidilmiştir. Duyguları paylaşmak kişileri oldukça olumlu etkilemiştir ancak olumsuz duyguların üstesinden gelinmesi ruhsal destekle sağaltılabilecek travmatik durumlardandır. Ruhsal destek almama durumu kişilerin yerinden edilme ile ilgili duygularını kaybetmelerine, hissizleşme ve donuklaşmalarına neden olmuştur.

Katılımcılar yerinden edilme ile ilgili duygularını kaybetmiş gibi hissettiğini, kendini hissizleşmiş ve donuklaşmış algıladığını ifade etmiştir. Hissizleşme ve donuklaşma kişilerin travmatik olaya karşı geliştirdikleri ve üstesinden gelmekte zorlandıkları travmatik belirtilerden olmuştur. Görüşmeler sırasında birçok katılımcı yerinden edilme sürecinden sonra bazı hislerini yitirdiğini ve bazı zamanlarda donuklaştığını belirtmiştir. Bu durum özellikle ruhsal destek almayan kişilerde daha fazla gözlemlenmiştir. Özellikle kadınlar çocuklarına karşı agresif davranışlar sergilediklerini veya bazı zamanlarda donuklaştıklarını belirtmiştir. Ancak bireysel psikoterapi veya grup terapisi aldığı belirten birçok kadının olumsuz duygularının üstesinden geldiği gözlemlenmiştir.

Olumsuz duygular ve travmatik olaylar kişilerin yerinden edilmeyi hafızalarından silmelerine veya unutmaya çalışmalarına neden olmuştur. Katılımcılar, yerinden edilmeyi hafızasından silmeye ve unutmaya çalıştığını ifade etmiştir. Bu durumun en temel nedeni olarak bir kayıplar silsilesi oluşturan yerinden edilmenin ekonomik ve psikolojik olarak telafi edecek ve kişilerin hem bireysel hem de toplumsal bir şekilde

ilişkilerinin geliştirecek programların olmaması olarak düşünülmektedir. Çünkü kayıplar, kişilerin sosyal ve ekonomik sermayelerini, anılarını, nesnelere yitirdikleri sosyoekonomik ve psikolojik bir buhran yaratmıştır. Bu durum kişilerin hem yerinden edilmeyi hafızalarından silmelerine hem de yerinden edilme ile ilgili konuşmak istememelerine neden olmuştur.

Katılımcılar yerinden edilme süreci ile ilgili konuşmak istemediğini ifade etmiştir. Bu durum görüşmelerde en çok zorlanılan durumlardan biri olmuştur. Birçok yerinden edilen kişi o günleri hatırlamak ve konuşmak istemediğini hatta o günleri unutmak istediklerini belirterek görüşmeyi reddetmiştir. Bazı kişiler ise “travmamızı neden tetikliyorsun” diyerek görüşme yapmak istememiştir. Elbette ki bu durumun politik ve psikolojik yönleri bulunmaktadır. Ancak yerinden edilenlerin o süreçleri hafızalarından silmeyi ve konuşmayı istememelerinin nedenleri arasında yerleşik düzene geçme ve birçok hak kaybını kabullenmiş olma, o günlere tekrardan geri dönmek istememe durumlarının yattığı düşünülmektedir. Yerinden edilenler travmatik bir belirti olan yeniden yaşama ve kaçınmanın dışında travmatik olaya karşı aşırı uyarılma belirtileri göstermişlerdir.

3.3.2.3. Aşırı Uyarılma

Nicel veriler kişilerin yüksek düzeyde travmatize durumlardan dolayı aşırı uyarılma yaşadıklarını göstermektedir. Yapılan derinlemesine görüşmeler de kişilerin yaşadıkları travmatik belirtileri ifade etmesi açısından önemli olacaktır.

Göç Platformu'nun (2011) doksanlarda yerinden edilenlere yürüttüğü araştırmada katılımcıların %61,4'ünün yerinden edilmeden sonra kendisini huzursuz hissetmiş ya da huzursuz hissedenlere tanık olmuştur. Sur'da çatışma ve şiddet ile yerinden edilme kişilerde huzursuzluk, öfke ve sinirlilik duygularını ortaya çıkarmıştır. Özellikle sinirlilik ve öfke duyguları aşırı uyarılmada en sık yaşanan duygular olmuştur. Öfke kontrol problemi, kişileri kontrol etmede zorlandığı psikolojik sorunlardandır. Bazı katılımcılar öfkelerinin bireysel ve toplumsal düzeyde ilişkilerini olumsuz etkileyen bir durum olduğundan bahsetmişlerdir. Çocuklar ise farklı şekillerde etkilenmiştir.

Çocuklar, şiddet ya da duygusal yoksunluğun yol açtığı travmatik yaşantı sonucunda yıkıcılığını nesnelere ve oyunlarla yansıtmıştır (Limnili Özeren, 2019, s. 98). Çünkü çocuklar travma sahnesini oyunlarında canlandırmakta ve bu oyunlar travma sonrasında takıntılı bir şekilde tekrar etmektedir (Herman, 2007, s. 49). Travmatik deneyimlerin çocukların oyunlarına yansıdığı ifade edilmiştir. Çocukların öfke, kendi saçını çekme, kendine zarar verme davranışlar sergiledikleri ve yastık gibi nesnelere birbirlerine bomba şeklinde attıkları belirtilmiştir. Öfke kontrol problemi yaşayan bazı kişilerin ise saldırgan davranışlar sergiledikleri, bir katılımcı öfkesinin bastırmanın bir aracı olarak çocuklarına şiddet uyguladığı belirtilmiştir.

Hep sinirliydim, hep bir öfke var içimde birisi bir şey derse suçsuzsa bile bir patlama yaşamak istersin ya volkan gibi patlamak için bahane arıyorduk. Diyorduk biri bir şey desin bütün sinirimi patlayayım diyordum. O yüzden sokağa çıktığımızda biz de tedirgin çıkıyorduk biriyle bir şey yaşayacağız yaşamayacağız çünkü o sinirini kontrol edemiyordun ha hani (E8, 29, Kıraathaneci).

Kızımda oldu. İlk bir iki ay onunla konuşamıyorduk bile. Sinirli ve öfkeliydi. Arkadaşlarını kaybetti. Düzeni değişti, 1-2 arkadaşı öldü. Üniversiteye gidemedi çatışmalardan dolayı. Çok üstüne gidemiyorduk. Bir şey söyleyince oturup ağlıyordu ve saçını çekiyordu. Bu olaylardan sonra oldu bunlar (K1, 50, Çocuk Bakıcısı).

Ben de kendime kendime bağırma ve çağırma çocuklara... Hatta şiddet de uyguluyordum çocuklarıma. Küçük oğluma bile. En son ben ne yapıyorum dedim kendime. Küçük oğlum elimi tutup anne sen ne yapıyorsun dedi. Sur'dan çıktıktan sonra yaşadık bunu. Çalışmak da yoruyordu beni. Bir de gördüğüm şeyler falan. Sinirlenip çocuklarıma şiddet uyguluyordum. Ve bunu yaptığım için çocuğumdan binlerce kez özür diledim. O saniye çok kötüydü. Şu an çocuklarımla ilişkim çok iyi (K10, 36, Temizlik İşçisi).

Düştü eğitim başarıları. Hırçındılar mesela biz öğretmenleri ile de görüştük hani Surdan çıktık diye biraz böyle hani kaba olabilirler çocuklar yastıkları alıp birbirlerine bomba olarak attıklarını hatırlıyorum (K5, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Yerinden edilenler aşırı uyarılma hali ile travmatik olaylara reaksiyonlar vermiştir. Silah sesleri ve patlamalardan dolayı ses, görüntü ve hareketlere karşı aşırı bir uyarılmış hal ve reaksiyon katılımcıla tarafından belirtilmiştir. Sur'da yaşanan ve tanık olunan travmatik olaylar ev içinde küçük ses ve tıkırtılar da bile irkilmelere, saklanma davranışına, uyku düzensizliğine, sürekli bir kaygılı ve tetikte olma haline neden olmuştur. Süreçten en fazla etkilenen gruptan olan çocuklar günümüzde bile en

küçük bir sestem irkildikleri, gece sayıkladıkları ve silah sesi çıkardıkları ifade edilmiştir.

Evdeki en küçük bir tıkırtı da bile silah sesi zannediyorduk, uykudan uyanıyorduk. 1 yıl fazla devam etti bu irkilmeler. Sürekli huzursuzduk orada, ağlıyorduk (K4, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

En küçük bir sestem bile korkuyorum. Yine bomba mı patladı? Çok korkuyorum hala bile. Bazen uykumda çatışmaların ortasında olduğum görüyorum. Eşim uyandırıyor beni. Ne oluyor sana diyor? onlara diyorum ki silah sıkıyorlar, saklayın kendinizi. Bazen uykumda kalkıyorum. Başka odalara gidiyorum bilinçsizce. Koşuyorum evin içinde (E9, 72, İşsiz).

İrkilme ve uyku sorununa bir yerden sonra alışmaya başladım. Şu an bir ses gelse hemen sıçırım. Çünkü o kaldı bende. 90 gün çatışmanın içinde kaldım, yaşamak zorunda kaldım (E1, 46, Esnaf).

Ani ses, görüntü ve hareketlerden irkilme ve abartılı tepki verme halinin gündelik yaşamdaki küçük tıkırtı ve seslerin yanı sıra bazı doğa olaylarında ve kutlamalarda kullanılan havai fişek gösterilerinde de sürdüğü belirtilmiştir. Yüksek sesli bu uyarılara karşı gösterilen reaksiyonlar koşma, uzaklaşma, güvenli olduğu düşünülen yerlere sığınma şeklinde olmuştur. Çocuklar da ise bunun ağlama ve uyku sorunları şeklinde ortaya çıktığı vurgulanmıştır.

Yaklaşık bir hafta on gün önce bir şimşek çaktı. Ben bir beş metre koştuğumu fark ettim. Etrafıma baktım benim dışımda koşan var mı diye? Kimse yoktu. Bir ben koşmuşum. Aslında bunun Sur döneminde kalma olduğunu düşünüyorum. Etrafınızda yüksek bir ses geliyorsa bu ya bombadır ya da silahtır. O an koşmak zorundasınızdır. Hatta o esnada bir yere sığınayım dedim. Sonra durdum ve şimşek olduğunu anladım (E15, 21, Üniversite Öğrencisi).

Şöyle belirli bir süre havai fişek sesi duyduğumuz zaman bile bizim açımızdan çok zordu. 10 yaşında bir erkek kardeşim var. Yapılan bir kutlamada havai fişek patlamasında uykusundan uyanıp “bomba patlıyor” diye ağladığını hatırlıyorum. Çünkü o da o süre içinde Sur içindeydi. Ve ani çıkabilecek herhangi bir ses bomba sesiyle eş değerdi. Onun için de bizim için de (E11, 24, Diş Hekimi).

Uykuya dalmakta güçlük çekme çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında en çok karşılaşılan psikolojik sorunlardan olmuştur. Bomba ve silah sesleri ile güvenlik kaygıları kişilerin uyuyamamasına, çatışma seslerinin azaldığı saatlerde birkaç saatlik uyku ile sınırlı kalmasına neden olmuştur. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında

kişilerin bozulan uyku düzenlerinin yerinden edilmeden sonra da devam ettiği belirtilmiştir.

Seslerden sabaha kadar uyuyamıyorduk. Bomba ve kurşun seslerinden dolayı uyuyamıyorduk zaten. Helikopterle bomba atıyorlardı. Sabah 6-7 gibi ancak uyuyabiliyorduk. Çünkü o saatte sesler kesiliyordu. O zaman bir saat bir buçuk saat uyuyabiliyorduk (K1, 50, Çocuk Bakıcısı).

Uyuyamamaktan ziyade sürekli düşünmekten dolayı uyku düzenimiz de bozulmuştu. Zaten Sur'da başlamıştı uyku düzeninin bozulması. Sürekli sesler, bombalar sanki önünde patlıyormuş gibi. Biz bunları yaşıyorduk. O şekilde nasıl yatacaksın? Silahlar patlıyor, bombalar patlıyor. O korkuyla zaten uyuyamıyorsun, ondan sonra artık uyku düzenimiz bozuldu. Halen de benim devam ediyor. Benim hala uyku sorunun var (E5, 37, Seyyar Satıcı).

1990'larda yerinden edilenler arasında baş ağrısı, kulak çınlaması, nefes alma sorunları, göğüs ağrısı, terleme, karın ağrısı, ishal ve kabızlık; kadınlarda, düzensiz adet görme ve düşükler; çocuklar arasında alt ıslatma görülmüştür (Cohen, 1999). Yerinden edilen Suriyeli çocuklar psikosomatik olabilecek bedensel ağrılar yaşamışlardır. Çocukların yaklaşık %25'inin kollarında ve bacaklarında her gün ağrı yaşadıkları ve her üç kişiden birinden fazlasının ekstremitelerinde ağrılar olduğu bildirilmiştir (Özer vd., 2013). Somatik bozukluklar veya şikâyetler çatışmalar yaşanan popülasyonlarda sıklıkla görülmektedir. Gürcistan'da ülke içi yerinden edilenlerle yapılan bir araştırmada %15 oranında orta şiddette somatik bozukluk, %3 oranında ise yüksek şiddette somatik bozukluk tespit edilmiştir (Cheung vd., 2019). Sur'da yerinden edilen çocuklarla ise alt ıslatma yoğun bir şekilde görülen somatik şikâyetlerden olmuştur (Baysal, 2018, s. 120). Sur'dan yerinden edilenlerde somatik şikâyetlere katılımcı ifadelerinde sıklıkla rastlanmıştır. Psikiyatrik yakınmaların önemli bir kısmı somatik şikâyetler olmuştur. Bedenin travmatik olaya karşı geliştirdiği reaksiyonlar genellikle nefes almada güçlükler, kalp sıkışması, baygınlık, çocuklarda alt ıslatma şeklinde olmuştur. Kaygı ve korku ile ortaya çıkan somatik belirtilerden bazılarının yerinden edilmeden sonra ortaya çıkan panik atak belirtileri olduğu da görülmüştür. Özellikle çocuklar da kaygı atakları ve alt ıslatmaların hem çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında hem de yerinden edilmeden sonra yaygın olduğu katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Sur'dan çıktın sonra, karamsarlık, sessizlik ve yalnız kalma isteği vardı bende. Kimseyle görüşmek istemiyordum. Depresiftim. Hiçbir şeye dikkatimi

veremiyordum, odaklanamıyordum. Nefes almada güçlükler yaşıyordum, kalbim sıkışıyordu (K4, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Büyük kızında alt ıslatma oluyordu. Onu da psikoloğa götürdüm. Büyük kızında da panik ataklar var. Çatışmalardan sonra oldu (K2, 31, Ücretsiz Ev İşçisi).

Ben de mesela panik atak gibi bir şeyler oldu. Çocuklarım geç geldiğinde çok korkuyordum. Nefes kesiliyor, kalbim duracak gibi oluyordu. Baygınlık geçiriyordum arada. Korku oluyordu, başlarına bir şey geldi diye kurgular yapıyordum. Bu böyle oldu, bu şöyle olmuş şeklinde kurgulardı. Gitti, gelmeyecek bu şekilde oluyordu (Kızından bahsediyor) (K6, 44, İşçi).

O kadar şiddetli patlamalar oluyordu ki çocuklar uyuyamıyordu. Çocuklar altına kaçırıyordu o zaman. O kadar ki korkuyorlardı. Sur'dan çıktıktan birkaç ay sonra da devam etti bu durum. Daha sonra düzeldi (K7, 37, İşçi).

Çatışma ve şiddet ortamında yaşanan ve tanık olunan travmatik olaylar kişilerin yerinden edilmeden sonra bile tetikte ve diken üstünde hissetmelerine ve güvenlikleriyle ilgili endişe duymalarına neden olmuştur. Yerinden edilmeden sonra oluşturulan güvenli alanlar tıkırtılar, telefon sesleri, havai fişekler, muhtelif yerlerden gelen silah sesleri kişilerin flashbackler yaşamasına ve Sur'da yaşadıkları durumları tekrardan hatırlamalarına ve yaşantılamalarına neden olmuştur. Travmaya bağlı olarak ortaya çıkan güvenlik endişeleri ve tedirginlik hissi çocuklarda da ortaya çıkmıştır. Korku, kaygı ve tedirginlik çocukların yaşam alanlarından ve akranlarında belirli bir oranda kopmalarına neden olmuş, bazı çocuklarda psikiyatrik rahatsızlıklar ortaya çıkarmıştır. Yeni yaşam alanında ortaya çıkan güvenlik endişeleri ve tekinsizlik ile Surla ilgili yoğun düşünceler kişilerin uyku düzenlerini bozacak sonuçlar da yaratmıştır.

Şimdi kapı çalacak biri gelecek mi? Bombalar atılacak mı? Gelip bizi zorla götürecekler mi? Çünkü öyle şeyler duyuyorduk ki akla mantığa sığmayan şeylerdi. Şu anda bile gece yarısı telefonum çalındığında çok korkarım. Bir ses geldiğinde hemen irkiliyorum. Mesela havai fişekler atıldığında korkuyorum. Sürekli bir şey bekler gibi. Tekrardan yaşanılacak tekrar olacak diye. Bekliyorsun (K8, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Sürekli bir tedirginlik hali vardı. İsyen edesim geliyordu. Çığırından çıkıyordu insan. O anki psikolojiyi düşünemiyordum yani. Zihnimde bin türlü sorular vardı. Ne yapacağız ne edeceğiz diye. Çocuklarımın psikolojisi genellikle bozuktu. Kızım her şeyden korkmaya ürkmeye başlamıştı. Kedi köpekten bile korkuyordu. Olaylardan önce çocuk sokakta akşama kadar oynuyordu. Çatışmalardan sonra sokağa çıkmaya bile korkuyordu. Dışarıya çıkmamaya başladı. Ani seslerden irkiliyordu (E10, 50, Memur).

Bombalarda korkuyorduk. Hala öyle. Gece insanlar silah sesleriyle pek uyanmıyorlar. Komşulara soruyorum ses geldi mi diye? Yok fark etmedim diyorlar. Biz bütün ev ayaklanırsız öyle bir ses geldiğinde. Arka tarafımızda sanırım şey var. Barlar sokağı mı pavyon sokağı mı ne. Gece bazen oradan silah sesleri geliyor. Biz hepimiz ayaklanıyoruz. Yine bir şey mi oldu. İster istemez benim gözüm Sur'a böyle bir kayıyor. Yine mi bir şey oldu diye (K3, 22, Üniversite Öğrencisi).

Hala bile bazen sabaha kadar uyuyamadığım oluyor. O zamanlar hiç uyuyamıyordum. Ruhsal destek görmedim hiç. Şu an bile pencere çarpsa bile korkudan ölebilirim. Üçüncü katımızda oturan bir komşunun kızı bizim kapıyı sert çalışıyordu. O an sanki ruhum bedenimden çıkıyor, kalbim çok hızlı atıyor, dilim ağzımda kuruyup kalıyor. Çatışmalardan sonra böyle oldu. Çok kaygılıyım o günlerden bu yana. Şu an bile konuşurken ateşim yükseldi (K11, 55, Emekli).

Klein'a göre yalnızlık duygusu dış etkenlere balı olarak azalıp artabilir ancak tamamen ortadan kalkmaz (2024, s. 387). Sur'da yerinden edilenler yaşam alanlarını ve evlerini kaybetmenin yanı sıra çocukluklarını, anılarını, ilişkilerini, arkadaşlarını, komşularını, değerli nesnelere gibi birçok kayıplar da yaşamışlardır. Bu kayıp duygusunun yalnızlık ve bunalmaya neden olduğu, bazı depresif duyguların ortaya çıktığı, karamsarlık, keyifsizlik, çökkünlük ve diğer insanlardan uzaklaşma durumlarının yaşandığı görülmüştür. Özetle, birçok kayıp derin ve karmaşık bir yas halini ortaya çıkarmıştır. Yasın ve depresif durumların bazı katılımcılarda halen sürdüğü görülmüştür.

O dönemler tamamen karamsardım zaten. Hiçbir şeyden keyif alamıyordum. Aslında bir yas süreci de yaşıyordum. Dediğim gibi ilkökul arkadaşlarımı da kaybettim, komşularımı da kaybettim. Evimi kaybettim, 18 yılımı kaybettim. Bu bir yas haliydi bizim için (E15, 21, Üniversite Öğrencisi).

O dönemler mutlu olduğum hiçbir an yoktu. Ne yaptığımı bilmediğim günler oluyordu. Mesela bedenim vardı ama ruhum yok gibiydi. Sürekli bir karamsarlık ve çökkünlük hali vardı. Ağırlıkla öyleydi durumum (E2, 31, Servis Şoförü).

Hiç kimseyle görüşmüyorum. Kendi evimde çekirdek ailemle. Daha çok çocuklarımla zaman geçiriyorum. Çatışmalardan önce böyle değildim. Şu an bir düğün olsa gitme isteğim yok. Bir aile toplantısı olsa eğlenceli bir şey olsa hiç gitme isteğim yok yani. Gitmek istemiyorum. İsteksizlik ve keyifsizlik hala devam ediyor (K2, 31, Ücretsiz Ev İşçisi).

Çatışma ve şiddetin ortaya çıkardığı travmalar ve kayıplar kişilerde ölüm düşüncelerine neden olmaktadır. Bustamante vd., (2017) çevreye uyum sağlamayan kişilerin potansiyel olarak intihar açısından yüksek riskli davranışlar sergileyebileceklerini ifade eder. Onlara göre bireylerin düşünceleri, duyguları, davranışları ve biyofizyolojik

mekanizmaları değişen bir çevreye uyum sağlamak için sürekli olarak değişen dinamik bir süreçtir. Türkiye’de ülke içi yerinden edilmiş kadınların kırsaldaki yaşam alanlarından koparılımları, yeni kentsel alanlarda izole olmaları ve umutsuzluk duyguları intihar oranlarını arttırmaktadır (Cohen, 1999). Türkiye İstatistik Enstitüsü’nün intihar oranlarına göre Türkiye genelinde gençlerin intihar oranı %40’larda iken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bu oran %60’tır (Pakdemir, 2011). Bu oranın yüksek olmasında yerinden edilmenin de içinde yer aldığı sosyal, ekonomik, toplumsal, psikolojik ve toplumsal cinsiyet gibi faktörlerin de rolü bulunmaktadır. Çatışmalar, sokağa çıkma yasakları ve yerinden edilme kişilerde karamsarlık, umutsuzluk ve çaresizlik duygularıyla birlikte ölüm düşüncelerini de beraberinde getirmiştir. O dönemler ölüm düşünceleri olduğunu belirten katılımcılarda genel olarak umutsuz ve çaresizlik duygularının ön planda olduğu görülmüştür. Bir katılımcı birçok defa kendisiyle birlikte çocuklarını da öldürme düşünce ve arzusunda olduğundan bahsetmiştir.

Kendimi o dönemler öldürmeyi çok istedim. O zamanlar biri beni öldürseydi çok büyük iyilik yapmış olurdu. Hatta kendimi öldürmeyi de çok düşünüyordum (E2, 31, Servis Şoförü).

Ölüm düşüncelerim oluyordu ama çocuklarım olduğu için şey yapmıyordum. Çocukları düşünüyordum. Ben ölsem bu çocuklar ne yapacak diyordum (E10, 50, Memur).

Yani şöyle birkaç gün geçirdi mesela iyiydim hiçbir şey yoktu. Bazen oturduğum yerde çocuklarımı hiç unutmam eve aldım dedim gelin hadi. Yemek kuracağım onlara sofrayı kurdum, tepsiyi içeride hazırlıyorum mutfakta. Mutfakta o tepsiyi elime alacağım ama içimden bir ses bana dedi ki kalk git çocuklarını öldür, sonra kendini öldür bu evi yak git. Düşünceye bak, çocukları öldürüyorum, kendimi öldürüyorum, evimi nasıl yakıyorum, nasıl gidiyorum? o esnada ben biraz silkelendim biliyorum ama duygu o kadar ağır bastı ki hemen gidip sokak kapısını açtım. Komşum geçiyordu. Ya dedim işte Remziye ne oluyor gel tut beni çocukları öldüreceğim. Bütün komşular geldi, beni acile kaldırdılar. Bir ağır kesici bir kas gevşetici mi ne yaptılar. Yani o dönem çok oluyordu bunlar (K5, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Travma maruziyetinin önemli derecede etkilediği aşırı uyarılma, yerinden edilmenin travmatik etkilerinden olmuştur. Özellikle aşırı uyarılmada katılımcıların aldığı yüksek puanlar travmatik stres belirtilerinin bir göstergesi olmuştur. Göç sonrası güçlükler ve

olumsuz duygular aşırı uyarılmayı güçlü bir şekilde yordamış, şiddet ve baskıya tanıklık orta derecede, ölümle ilgili yaşantılar ise zayıf bir şekilde yordamıştır.

Herman, travmatik olayların psikolojik uyarılma ile duygu, bilinç ve hafızada derin ve kalıcı etkiler bıraktığını belirtir. Ona göre irkilme reaksiyonları, aşırı teyakkuza olma hali, tetikte olma, kabuslar ve somatik yakınmalar otonom sinir sisteminin kronik uyarılmasının bir sonucudur (Herman, 2007, s. 42-44). 2015-2016 yıllarındaki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı yerinden edilen çocuklarda saldırgan davranışlar, bazı fobilerin gelişmesi, küntleşme, içe çekilme, uyku düzensizlikleri, konuşma yetisinin kaybı, kekemelik, gelişimde ve motor becerilerde gerilime olduğu bulunmuştur. Kadınlarda ise akut stres bozukluğu belirtileri, depresyon belirtileri, dış uyarana karşı şiddetli reaksiyonlar, öfke kontrol sorunları, anksiyete, panik atak, ölüm ve gelecek korkusu, içe kapanma ve güvensizlik duygularının artışı ön plana çıkmıştır (GABB, 2016). Katılımcılar yerinden edilmenin yarattığı koşullar, kayıplar, yeni yaşam alanına uyum sağlamada zorluklar ile travmatik olayların etkisi nedeniyle huzursuzluk duygusunu yoğun bir şekilde hissetmiştir. Aynı zamanda yerinden edilmeye neden olan çatışmanın aktörlerin/faillerine yönelik bir öfke duygusu da ortaya çıkmıştır. Bu öfke duygusu görüşmelerin yapıldığı anlarda da sık sık dile getirilmiştir. Görüşmelerde ve saha çalışmalarında yerinden edilmeye ortaya çıkan kayıplar ve bununla birlikte gelişilen öfke duygusunun aile içi ilişkilerde bir agresyona neden olduğu gözlemine varılmıştır. Özellikle erkeklerin öfke duygusunu daha fazla taşıdıkları ve bu bu duyguyu genellikle çatışmanın faillerine yönlendikleri görülmüştür. Çocuklar ise öfkelerini saç çekme, kendine zarar verme ve bazı nesnelere bomba olarak birbirine atma şeklinde yansıtmışlardır.

Sur'daki çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında maruz kalınan travmatik olaylar kişilerin ses ve görüntülere karşı irkilmelerine ve tepkiler vermelerine neden olmuştur. Katılımcılar ani ses, görüntü ve hareketlerden çabuk irkildiklerini ve abartılı tepkiler verdiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum travmatik stres belirtisi veya travmatik stres bozukluğunun göstergesidir. Yerinden edilenler çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında patlamalara ve bombardımanlara maruz kalmış bu durum kişilerin ruhsal açıdan stabilizasyonunu engellemiş ve güvenlik hissini zayıflatmıştır. Yerinden edilme

sürecinden sonra katılımcıların birçoğu ev içerisinde veya ev dışından gelen ani bir seste irkildiklerini ve abartılı tepkiler verdiklerini belirtmişlerdir. Bunun en temel nedeni silah sesleri ve patlamaya ilişkin kişilerin edindikleri hayatta kalma dürtüsünün yerinden edilmeden sonra bile aşırı bir uyarılmış hali ve reaksiyonlarla kendisi göstermesidir. Bu durum kişilerin ani ses ve tıkrıtlara karşı irkilme, saklanma, uyku düzensizliği ile sürekli bir kaygı ve tetikte olma halini ortaya çıkarmıştır.

Çatışma ve şiddetin neden olduğu travmatik durumlar, Sur ile ilgili düşünsel uğraşlar, günlük yaşamdaki hatırlatıcı nesne ve kişiler, yerinden edilenlerin dikkatini toplamalarını ve yoğunlaşmalarını etkilemiştir. Özellikle yerinden edilmeden sonra iş piyasasına dâhil olup çalışmak zorunda kalan kadınların yoğun iş temposu ve ev içi sorumluluklarının ağırlaştığı bir zeminde, şimdiki hayatlarını ve çatışmalar öncesindeki hayatlarını kıyasladıkları gözlemlenmiştir. Yerinden edilen kadınlar, dikkatlerini toplamalarının ve yoğunlaşmalarındaki güçlükleri hem travmatik olaylara hem de şu an dâhil oldukları güvencesiz emek süreçlerine bağlamışlardır. Çatışma ve şiddetin travmatik etkisini daha şiddetli hisseden kadınların çalışma yaşamındaki zorlukları ve ev içindeki sorumlulukları unutkanlık, dikkatini toplamada ve yoğunlaşmada zorluklar yarattığına tanık olunmuştur.

Savaş veya çatışma travmalarını simgeleştirmek kolay değildir. Göçmen kişi bazı durumlarda daha önceki simgeleştirmenin yerine somatik simgeleştirmeyi koyacaktır. Bir başka deyişle ruhun anlamlandıramadığı şeyi, beden anlamlandırmaya çalışacaktır (Coster, 2019, s. 183). Sur'da yerinden edilenlerle yapılan bir araştırmada çocuklarda uyum problemleri, sokağa çıkamama, korku, yalnız uyuyamama, yeme bozuklukları, iştahsızlık, kilo kaybı, altına kaçırma, kekemelik, güvensizlik, şiddete eğilim, saldırganlık, içe kapanma ve sese karşı aşırı duyarlılık gibi akut stres bozuklukları görülmüştür. Kadınlar da ise içe kapanma, güvensizlik ve gelecek korkusu gibi durumların 2018'de de devam ettiği tespit edilmiştir (DİTAM, 2018). Sur'da yerinden edilenler yerinden edilmeyi hatırlatan şeylere fiziksel tepkiler (terleme, nefes almada güçlük, kızarma, baş dönmesi, kalp çarpıntısı vb.) verdiklerini ifade etmişlerdir. Genellikle nefes almada güçlükler, kalp sıkışması, baygınlık ve çocuklarda alt ıslatma travmanın somatik belirtileri olmuştur. Bazı katılımcılarda bu somatik belirtilerin daha

hem ruhsal hem de mekânsal bir yerleşiklik haline geçince panik ataklar şeklinde kendini tekrar ettiği anlaşılmıştır. Özellikle çocuklarda travmatik belirtiler olarak ortaya çıkan kaygı ataklarının ve alt ıslatmalarının çatışmalardan sonraki süreçlerde de devam ettiği gözlemlenmiştir. Bu durum çocukların okul hayatlarını, akranları ile olan ilişkilerini ve uyku hijyenlerini olumsuz etkilemiştir.

Akhtar'a göre göç ile birlikte ortaya çıkan çevresel değişimlerin kişilerde oluşturduğu travmalar, insanların ihtiyaç duyduğu güvenlik hissini tehdit etmektedir (2019, s. 28-29). Sur'da yerinden edilenler çatışmalarda ve yeni yaşam alanlarında güvenlik endişesi taşımışlardır. Yerinden edilenler kendilerini tetikte ve diken üstünde hissettiklerini, güvenlikleri ile ilgili endişeler duyduklarını ifade etmişlerdir. Çatışmalar, kayıplar ve yerinden edilmeden sonraki belirsizlikler ile yaşanan travmatik durumlar kişilerin güvenliği ile ilgili endişeler yaşamasına neden olmuştur. Yerinden edilmeden sonraki yerleşik olma hali ve güvenli alanlar bile ev içinden ve dışından gelen sesler, havai fişekler ve muhtelif yerlerden gelen silah sesleriyle kişilerin endişe ve korkularını tetiklemiş ve flaşbekler yaşamalarına neden olmuştur. Bu durum güvenlik hissini inşa edilemediği tekinsiz alanlar yaratmıştır. Travmaya bağlı olarak gelişen güvenlik endişesi ve tedirginlik hissi hem yetişkinlerde hem de çocuklarda yoğun bir şekilde gözlemlenmiştir.

Türkiye'de ülke içi yerinden edilenlerin yaşadıkları ruhsal bozuklukların diğer popülasyonlara göre daha yüksek olmasının işlerini kaybetmelerine, ekonomik olarak sorunlar yaşamalarına, toplumsal hayatlarının bozulmasına, gönülsüz bir şekilde göçe zorlanmalarına, yerinden edilmeden sonra olumsuz koşullarda yaşamak zorunda kalmalarına ve toplumsal desteklerini kaybetmeleri olarak sıralanabilir (Aker vd., 2002). Yerinden edilenler ekonomik, sosyal, beşerî, mekânsal ve psikolojik birçok kayıp yaşamışlardır. Bütün bu kayıplar yalnızlık ve bunalma duygularını ortaya çıkarmış, depresiflik, karamsarlık, çökkünlük ve diğer insanlardan uzaklaşma durumlarının yaşandığı gözlemlenmiştir. Birçok katılımcı derin ve karmaşık olan bu duyguları taşıyan bir yas halindeydi. Yas ve depresiflik, ara ara yarıdan bırakılan görüşmeler, ağlama durumları, çaresizlik ve öfke duygularıyla halen sürmekteydi.

3.3.3. Travmatik Bir Olgu Olarak Yerinden Edilme

Türkiye’de ülke içi yerinden edilen en büyük nüfusun Kürtler olduğu ve coğrafyanın da Doğu ve Güneydoğu olduğuna, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri Kürtlerin farklı dönemlerde 3 defa yerinden edildiğine yukarıda ayrıntılı bir şekilde değindik. Kürtlerin özellikle yakın dönemde 2 defa yerinden edilmeleri bazı travmatik olay ve yaşantıların farklı nesillerde deneyimlenmesine neden olmuştur. Ülke içi yerinden edilmiş kişilerde güvensizlik, öfke, düşmanlık ve hatta nefret duyguları özellikle gençler arasında yoğun olmaktadır. Bu duygulara sahip gençler köy boşaltmalarına veya yakılmalarına maruz kalmış ya da bir yakınlarının ölümüne tanıklık etmişlerdir (Mutlu, 2009). Güneydoğu’da travmatik yaşantıları olanların umutsuzluk hissi, geleceğe yönelik planlarının olmayışı, uyku sorunu, gerginlik ve öfke nöbetleri yaşadıkları tespit edilmiştir. Aynı popülasyonun %73’ünde umutsuzluk ve gelecekte hiçbir şeyin değişmeyeceğine olan inançlar ile ve %53’ünde intihar düşünceleri tespit edilmiştir (Sezgin, 2003). Doğu ve Güneydoğu’da yaklaşık 40 yıldır süren çatışmalar, köy boşaltmaları, faili meçhuller, yerinden edilmeler, insan kayıpları gibi birçok travmatik olay ve durum yaşanmıştır. Travmatik olayların fazlalığı, çocukluk dönemlerinde yaşanan gözaltı deneyimleri ve hayatta kalabilmek için öğrenilen “beceriler”, tanık olunan yakınlarının ölümü yerinden edilmenin politik ve psikolojik yönlerini göstermektedir. Çocukken hayatta kalmak için öğrenilen becerilerin oyun zannedilmesi eşi görülmemiş bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Hiç unutmam 9 yaşında falandım. Kardeşim de 7 yaşındaydı. Sürekli futbol oynuyorduk. İzinsiz diye bekçi bizi karakola şikâyet etmişti. Bizi karakolda 3-4 saat öylesine tuttular. Maksat göz korkutmaktı. Ama bir çocuk için bence bu çok ağır bir şey. Bizi orada 3-4 saat tutup işte orada oynamayın falan. Mesela ben 4-5 yaşındaydım köyde bize şunu anlatırlardı. Helikopter geçtiğinde kafanı tutup kendini ahırın içine atacaksın. Bunun eğitimini aldık resmen biz. Çocuk yaşta biz bu eğitimi gördük. Babamın görev yaptığı köyler de Lice ve Hazro'nun dağ köyleriydi. Pkk'nin çok olduğu yerlerdi. Helikopter geçti mi biz korkardık (E2, 31, Servis Şoförü).

Küçüktüm, hatırlıyorum. Köy boşaltmalarından dolayı Diyarbakır'a kaçtık. Dayımın eşini gözlerimizin önünde öldürdüler. Onu paramparça ettiler. O dönem 4,5 yaşındaydım. Çocukluktaki şeyler asla unutulmaz derler ya. Gerçekten de unutmadım. Surla beraber ikinci defa göçe maruz kaldım (K10, 36, Temizlik İşçisi).

Çocuğum daha küçüktü. Ona ses geldiği zaman siper al, yere yat belki camdan bir şey gelir diyordum. Ses geldiği zaman pencerenin dibine bir yere yatıyordu. Çocuktan oyun zannediyordu bunu. Çünkü camlara kurşun veya farklı bir şeyler de gelebilirdi (E12, 48, Garson).

Köy boşatmalarına, Sur ve Diyarbakır kent merkezinde askeri araçlardan kaynaklı ölümlere tanıklık eden birçok kişi olduğu görülmüştür. Bu duruma tanıklık eden kişilerde travmatik bir belirti olarak donuklaşma ve hissizleşme ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu tür olay ve durumların sıklıkla yaşanması kanıksanmaya neden olmuştur. Toplumsal ve gündelik hayatın bir parçası olan askeri araçlar her an yerleşim birimlerindeki kişilerin yaşamlarını tehlikeye sokan durumlar ortaya çıkarmıştır. Ancak bu araçlar kent hayatının bir parçası haline gelmiştir. Askeri araçlar ve çatışmalı süreç çocukların şiddete, zorbalığa ve tehditlere maruz kalmalarına neden olmuştur. Doğuda askeri araçların ve kolluk kuvvetlerinin görünürlüğünün gündelik hayatın bir parçası olması ve kolluk kuvvetlerine karşı olumsuz deneyimlerin varlığı bazı kişilerin kaçınma davranışlarına neden olmuştur. Bütün bunlar yaklaşık 40 yıldır süren çatışmalı sürecin bir yansımasına ve coğrafyanın bir travma mekanına dönüşmesine neden olmaktadır.

O dönem Suriçinde değildim. O dönemdi ama Sur'un dışındaydı. Bir askeri araç bir kadına çarpmıştı ve tekerleri altında ezmişti kadını. Bilerek veya bilmeyerek o konuyu çok sorgulamak istemiyorum. Ben o zaman duygusuzlaştığımı hissettim. O kadına bakabildim. Gerçekten feci bir durumdu. Bakabildim. Kimi insanlar bakarken kustu, kimi yüzünü çevirdi, kimi uzaklaştı. Ama ben soğukkanlılıkla bakabildim. Onu fark ettim (E15, 21, Üniversite Öğrencisi).

Antalya'ya otobüsle gittik. O kadar farkında değildik ki ne yaşıyor ne oluyor. 7-8 yaşındaki kardeşim şey diyordu: "burada neden panzer yok?". Antalya'ya gittiğim zaman orada panzerlerin olmaması çok dikkatimi çekti. Hatta şöyle kendimi en çok evimde hissettiğim zaman 21 Mart newroz kutlamalarında Antalya'da panzerleri gördüğüm andı. Gerçekten hani farklı bir yere gitmemiş gibiydim çünkü Diyarbakır Sur için hep böyleydi. Olaylardan önce de böyleydi. Yıllardır Diyarbakır'ın geneli böyleydi (E11, 24, Diş Hekimi).

Bende şöyle bir şey vardı. Hatta şu pandemi döneminde 20 yaş altına yasak vardı ya çıkınca polisler sorun çıkartıyordu. Biz de bir gün arkadaşlarla çıkmıştık dışarıya. Aslında birkaç saatlik izin vermişlerdi bizim için. Sanırım biz bir saatlik izni geçmiştik. Sonra oturuyorduk parkta. Bir panzer geldi. Böyle bütün arkadaşlarım oturuyor. Ama ben kaçtım istemsiz bir şekilde. Niye kaçtım bilmiyorum. Gidip saklandım ne olacağını bilmiyordum sanırım. Ben orada polislerden gerçekten korktum. Çünkü anneme çok silah doğrulttular annem beni dışarıya çıkarmaya çalışırken. Sesi öldürürüz bir daha görürsek diyorlardı (K3, 22, Üniversite Öğrencisi).

Çatışma, şiddet ve yerinden edilme ile ortaya çıkan travmatik durumlar çocuklarda çocukluk döneminin erken yitirilmesine ve erken yetişkinlik sürecine geçişi beraberinde getirmektedir. Yaşanılan ve tanık olunan travmatik olayların fazlalığı ve süreğenliği olgunluk, kanıksama, alışma, yetişkinlik gibi durumlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bütün bu durumlar çocukların gelişimsel süreçleri aksatan bir durum yaratmanın yanı sıra “travmanın sürekliliği” ile açıklanabilecek bir mefhumdur.

Biz aslında bu coğrafyanın çocukları biraz da şey gözüyle büyüdük. Mesela bu şeylere bizi alıştırdılar gibi, belki daha farklı şartlarda yaşasaydık bunları o dönem biraz daha yaşayabilirdik. Ancak biz hep bir acının, hep bir gözyaşının hep bir patlamanın, silahın hep bir şeyin içinde büyüdüğümüz için toplum olarak artık bunlar hayatımızda böyle bir farklılık yaratmıyor gibi. Bu coğrafyanın bütün çocuklarında mesela atıyorum vardı. Burada büyüyen bir çocuk veya batıda büyüyen bir çocuk getirdiğinde arkada bir patlama olsa o ne oluyor diye bir irkilme yaşayabilirken ben hani normal bir şekilde tepki veriyor olabilirim. Bir de bu bizim öyle çocukluktan beri görmüş geçirmiş yaşantımızla da ilgili bir durum (E13, 30, Yardımcı Hemşire).

Yaşıtlarımdan daha da olgunlaştım. Çünkü bir şeylerin farkına vardım o dönem. Orada yapılanların... biraz daha şey oluyorsun. Görüyorsun yapılanları onun üstüne düşünmeye başlıyorsun. İster istemez sürekli bunu yapınca daha fazla düşünmeye başlıyorsun. Olgunlaşıyorsun. Dışarıya verdiği tepkiler. Yaklaşımların falan değişiyor. Erken bir olgunluk oldu benim için (K3, 22, Üniversite Öğrencisi).

Kötü hissetmekle beraber galiba bir şeyleri kaybetmişim gibi hissettim. Çocukluğum... tam dillendiremiyorum ama galiba çocukluğuma dair birçok şeyi kaybettiğimi hissettim. Çünkü o dönemler 15-16 yaşındaydım. O zaman yaşamam ve hissetmem gereken şeylerin onlar olmaması gerekiyordu. O süreç beni hiç olmadığı kadar olgunlaştırmıştı. Çocukluk evresinden çıkmış gibiydim. Bunun olumlu yanları da var ama her yaşın kendine özgü durumu var. O yaşta onları yaşamamalıydım aslında. Yetişkinliğe evrildim gibi bir anda (E14, 21, Üniversite Öğrencisi).

Yaklaşık kırk yıldır Doğu ve Güneydoğu’da devam eden çatışmalar, köy boşaltmaları, yerinden edilmeler, faili meçhuller, mülksüzleşme Doğu ve Güneydoğuyu bir travma mekanına dönüştürmüştür. Travmatik yaşantılar, çocuklukta tanık olunan veya maruz kalınan gözaltı deneyimleri ve hayatta kalma becerileri ile ölüme tanıklık yerinden edilenin politik ve psikolojik yönlerindedir. Görüşme yapılan birçok kişi köy boşaltmalarına ve Diyarbakır kent merkezindeki toplumsal eylemlerde veya askeri araçlardan kaynaklı ölümlere tanıklık etmiştir. Bu tür travmatik deneyimler, askeri araçların ve güvenlik eksenli yaklaşımın toplumsal ve gündelik hayattaki

görünürlüğünün bir sonucudur. Bütün bu durumlar 40 yıldır süren çatışmalı sürecin bir yansıması ve coğrafyanın bir travma mekanına dönüştüğünü kanıtlamaktadır. Çatışmalı süreçler ve travmatik deneyimler bir travma mekanına dönüşen coğrafyada çocukluğun erken yitirilmesine ve erken yetişkinlik sürecinin başlamasına neden olmaktadır. Travmatik olaylar coğrafyada kanıksanmış olup olgunluk, alışma, yetişkinlik gibi kavramlarla değerlendirilmiştir. Bütün bu hususlar, belirli bir mekânda ve belirli bir insan grubunu etkilemesi açısından çatışma sürecinin süreğen bir travmaya neden olduğunu göstermektedir.

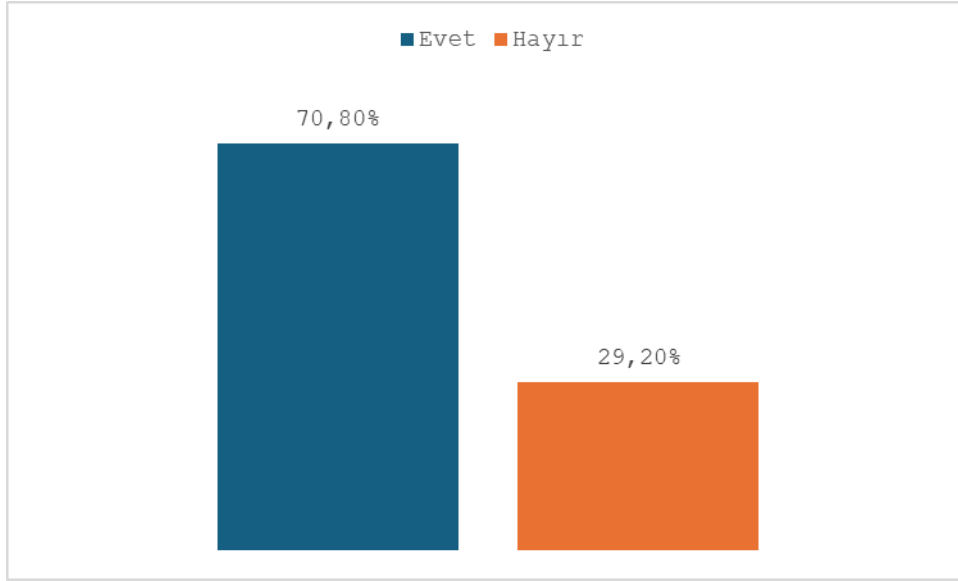
3.4. SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI VE YENİ YAŞAM ALANINA UYUM

Sur'da yerinden edilenler yaşadıkları sosyal, hukuki, ekonomik ve psikolojik sorunlardan dolayı sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duymuşlardır. Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte yerinden edilen Surlular birçok travmaya maruz kalmışlardır. Aynı zamanda büyük oranda ekonomik kayıplar yaşayan kişiler ekonomik desteğe ihtiyaç duymuşlardır. Sosyal hizmet uygulamalarının yanı sıra yerinden edilenler alışık oldukları yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum da yerinden edilenlerin yeni yaşam alanına uyum sağlamalarını gerektiren bir dizi sorun ortaya çıkarmıştır. Bu tema altında psikolojik destek hizmetleri, sosyoekonomik destekler ve yeni yaşam alanına uyum ele alınmıştır.

3.4.1. Psikolojik Destek Hizmetleri

Ülke içi yerinden edilenlerin maruz kaldıkları travmatik olaylar ve yaşantılar için psikolojik destek hizmetleri önemli olmaktadır. Travma yaşayanların ruh sağlığı hizmetlerine erişimi travmanın sağaltımı ve sosyal uyumu önemli derecede etkilemektedir.

Tablo 25. Ruh Sağlığı Hizmetlerine Erişim

Katılımcıların %70,8'i ruh sağlığı hizmetlerine erişemediğini, %29,2'si ruh sağlığı hizmetlerine erişimde herhangi bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Sur ilçesindeki çatışma ve şiddetten dolayı yerinden edilenlerin maruz kaldığı travmatik olaylar, travmatik stres belirtilerine ve psikiyatrik bozukluklara neden olmuştur. Ruhsal sorunlar yaşayan kişilere yönelik devlet kurumlarının oldukça sınırlı bir şekilde ruhsal destek sundukları görülmüştür⁵. Öfke kontrol problemleri, saldırganlık, uyku sorunları, panik ataklar ve diğer psikiyatrik yakınmaları olan kişilerin kendi imkânlarıyla psikiyatriye gittikleri belirtilmiştir. Psikiyatrik rahatsızlığı olan yerinden edilenlerin bir süre tedavi gördükleri ve tedavi ile iyileşme sürecine girdikleri bazı katılımcıların ifadelerinde yer almıştır. Yerinden edilmeden sonra ruhsal desteğin ve ruh sağlığı hizmetlerine erişimin ne derecede önemli olduğu yakınmaları medikal tedavi ve ruhsal destekle son bulan katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

⁵ İçişleri Bakanlığı'nın sitesinde o dönemki adıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yerinden edilmenin yaşandığı kentlerde Bingöl, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Siirt, Muş, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak ve Van illerinde psikososyal destek hizmeti verildiği bilgisi paylaşılmıştır. Diyarbakır ilinde, psikososyal destek hizmeti için 10 günlük süreler halinde görevlendirilen 231 meslek elemanının (Psikolog, Sosyal Çalışmacı, Çocuk Gelişimci, Psikolog) hizmet verdiği belirtilmiştir. <https://www.icisleri.gov.tr/uluslararası-af-orgutunun-raporuna-iliskin-basin-aciklamasi>

Hala da kendime gelmiş sayılmam. Ben ilaç kullandım. Risperdal bir de cipraleks kullandım. Olaylardan sonra çok fazla strese giriyordum ve öfke kontrol problemim oluyordu. Bir kere araç kullanırken direksiyonu yumruklayıp hava yastığını patlatmışım. Mazgalını kırmışım. Buna benzer birkaç olay daha yaşadım. Gereksiz yere kavgalar ediyordum. Çatışmalardan sonra saldırgan bir hal aldım. Keşke ilaç kullanmaya daha erken başlasaydım. Kız arkadaşım beni zorla götürdü psikiyatrîste. Bana sorsan ben çok iyiydim. Kendimi hep haklı görürdüm. Şu an kullanmıyorum ilaçları. 4 ay kullandım ilaçları (E2, 31, Servis Şoförü).

Eşimle beraber birkaç ay psikoloğa gittik. Psikiyatrik ilaçlar kullandım. 2 ay kullandım, çok fazla kilo aldım ve uykusuzluk yapıyordu. Sersem yapıyordu beni. İlaçları kullandığımda hiçbir şey hatırlamıyordum, yemek yapamıyordum. O yüzden bıraktım. 2-3 ay dilim tutuldu, konuşmayı unuttuğum. Ağırılık geldi dilime hiç konuşamıyordum (K7, 37, İşçi).

Annemin de panik atağı var. Onun da doksanlar döneminden kalma. Ben de çok şiddetli olmuyordu. Ama annemde kalp sıkışması ve ölüm korkusu oluyor. Hipertansiyonu da var onun. Ama ilaçlarını kullanmasına rağmen düşmüyordu. En son psikiyatriye götürdük. Ona panik atak ilacı verildi. Onunla sakinleşmeye başladı. Tansiyonunu bile etkiliyordu o korkuları falan. Her gece acildeydik biz. Sur çatışmalarından sonra oldu bu durumlar. Sürekli acile gidiyorduk. Ben de ilaç kullandım. Birkaç defa antidepresan kullandım (K3, 22, Üniversite Öğrencisi).

Devlet hastanelerindeki psikiyatrik hizmetlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşları da yerinden edilenlere yönelik ruh sağlığı hizmetleri sunmuştur. Özellikle Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) Sur'da yerinden edilenlere yönelik psikiyatrik tedavi ve psikoterapi hizmetleri sunmuştur. Araştırma kapsamında görüşme yapılan birçok kişi TİHV'den destek aldığını belirtmiştir. Yalnızlık korkusu, ağlama nöbetleri, alt ıslatma ve uyku sorunları yaşayan çocuklara ruhsal desteğin TİHV bünyesinde sunulduğu bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Benzer şekilde kaygı atakları, kilo kaybı, bayılmalar, titreme, unutkanlık, mide bulantısı gibi travmaya bağlı olarak gelişen somatik şikâyetlerin TİHV bünyesinde ruhsal destek alan kadınlarda sonlandığı ifade edilmiştir. TİHV'den bazı kişilerin uzun süre ruhsal destek aldığı bazı kişilerin ise tedaviyi yarıda kestiği aktarılmıştır.

Ben işe gittiğimde kızım hıçkırma hıçkırma ağlıyordu. Gitme diyordu. Yalnız kalmaktan korkuyordu. Silah sesinden dolayı uyuyamıyordu. 10 yaşına kadar da altına işiyordu. Hep korkuyordu. Ondan sonra TİHV'e gittim. Onlar destek sundular. 1-2 ay onlardan destek aldık. Sonra tam Sur'a geldik kızım sonlandırdı. Bir daha gitmeyeceğim dedi. 1 ay gittik. Sur'a geldikten sonra sonlandırdı. Şu an biraz daha iyi (K10, 36, Temizlik İşçisi).

Büyük kızım da panik atak oluştu. Her şeyden korkuyordu. Uçak uçsa korkardı. Silah patlasa korkardı. Havai fişekten çok korkardı. İkinci defa Sur'a geldiğimizde Mergahamet caddesinde yol çalışması vardı. Kız onu gördüğünde bile oturup ağlıyordu. Tekrar hendekler kurulacak diye. Onda vardı. Bir dönem terapi gördü. Onun bir küçüğünde de unutkanlık çok vardı. TİHV aracılığıyla aldık destekleri. Eve geldiler. Öyle bir kuruluş olduğunu bilmiyordum (K2, 31, Ücretsiz Ev İşçisi).

Aslında bende kaygı bozukluğu oluştu Sur olaylarından sonra. Başka bir yer denildiği gibi kaygılanıyorum. Orada yapabilir miyim diye. Sur olaylarından sonra bende çok ciddi bir kilo kaybı, bayılmalar... Tedavi süreci başladı. Hastaneler falan. Başta psikiyatrik olduğunu bilmiyorduk. Başka sağlık sorunları olabileceğini düşündük. Çoğu dala gittik. En son psikiyatri denediler. 2 yıl psikolojik destek gördüm. İlaç da kullandım. Konuşma terapisi de gördüm. TİHV'de gördüm (K2, 31, Ücretsiz Ev İşçisi).

Bazı katılımcılar devlet kurumlarından veya sivil toplum kuruluşlarından herhangi bir ruhsal destek görmediklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun nedenleri olarak, ailesinin yanında olmak ve onları yalnız bırakmamak, nasıl ve ne şekilde kurumlardan destek alacağını bilememek şeklinde sıralanmıştır. Kaynak ve kapsayıcılık konusunda daha fazla imkân ve kabiliyete sahip olan kamu kurumlarının yerinden edilenlere yönelik ruhsal destek sunmada yetersiz kaldığı söylenebilir. Okullarda da yerinden edilen çocukların herhangi bir ruhsal destek görmediği aktarılmıştır.

Bir ay boyunca sesler duyuyordum. Bu seste bahsettiğim gibi şarapnel parçaları darabaya çarparken çıkardı sestiydi. Herhangi bir ruhsal destek görmedim. Psikolojik destek görmem gereken durumlar vardı ama benim ailemin yanında kalıp onları psikolojik destek sağlamam gerekiyordu. Ailem evden çıkmadığı için onların ruhsal desteğe ihtiyacı vardı. Onlar da bir destek almadılar. Garip bir şekilde bu olay onlar için normalleşmişti. Bir ilçeye tankın girmesi ya da silah seslerinin gelmesi, şarapnel parçalarının çıkardığı sesler... Onlar için normalleşmişti. Olmaması gereken bir şeydi bence (E14, 21, Üniversite Öğrencisi).

Hiçbir destek alamadım. Şimdi bile olsa gidip görüşürüm. Nasıl gideceğimi kime gideceğimi bilmiyorum (E3, 37, İşsiz).

Ben en azından okulda bu olayla ilgili rehberlik hocalarımızın en azından danışmanlık gibi çalışmasını beklerdim (E14, 21, Üniversite Öğrencisi).

Uzun süreli yerinden edilen kişiler arasında umutsuzluk, depresyon, sinirlilik, hareketsizlik ve izolasyon kollektif bir psikolojik güvensizliğe yol açmaktadır. Gürcistan'da ülke içinde yerinden edilen kişilerden kadınların yaklaşık üçte biri erkeklerin ise dörtte biri psikolojik destek hizmetleri için başvuru yapmıştır. Bu bulgular çatışma sonrasındaki akut travmatik stresin bir göstergesidir (Singh vd., 2018).

Kosova’da savaştan 10 yıl sonra kadınlar arasında yapılan bir araştırmada, son 3 ay içerisinde katılımcıların yarısından fazlasının sağlık hizmetlerini kullandığını ancak çok küçük bir oranın ruh sağlığı hizmetlerini kullandığını ortaya koymuştur (Murphy vd., 2018). Balkanlar’daki savaştan etkilenen kişiler üzerine yapılan başka bir araştırmada ise genel sağlık hizmetlerinin kullanım oranlarının %61 ile %94 arasında psikiyatrik hizmet kullanımının ise %1,9 ile %20,9 arasını değiştirdiği gözlemlenmiştir (Roberts vd., 2017). Mültecilerin, göçmenlerin ve ülke içi yerinden edilenlerin ruh sağlığı hizmetlerine erişimlerdeki zorluk, yalnızca dilsel veya kültürel engellerden değil, aynı zamanda travmatik olaylara ve stres faktörlerine maruz kalmalarının etkisinden de kaynaklanmaktadır (Bustamante vd., 2017). Gürcistan’daki ülke içi yerinden edilenlerin ruh sağlığı hizmetlerine erişimlerini etkileyen önemli engeller arasında ruhsal bozukluklara yönelik yetersiz sigorta kapsamı ve zayıf sevk sitemleri, yetersiz finansman, insan kaynağının yetersizliği, ruh sağlığı konusunda zayıf bilgi sistemi, cep ödemeleri ve damgalama olarak sıralanabilir (Murphy vd., 2018). Travmatik olaya maruz kalmanın psikiyatrik hastalıkla sonuçlanmadığı fikri, travma sonrası psikolojik sıkıntı yaşayanların dışında ruh sağlığı hizmetlerine başvuruları düşüren bir faktör olmaktadır (Slewa-Younan vd., 2014). Ülke içi yerinden edilenler çeşitli faktörlerden dolayı ruh sağlığı hizmetlerine erişime güçlükler yaşamaktadır. Bu durum Türkiye’de yerinden edilenler için de geçerli olmaktadır.

Türkiye’de hem doksanlı yıllarda hem de 2015-2016 yıllarındaki yerinden edilme süreçlerinde ruhsal destek oldukça sınırlı kalmış ve birçok kişi ruh sağlığı hizmeti alamamıştır. 2015-2016 yıllarında yerinden edilenlerle yürütülen bir araştırmada, görüşme yapılanların sadece %7’si psikolojik danışmanlık kapsamında destek görmüştür. Dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde İl Müdürlüklerine Bağlı Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) tarafından yerinden edilen aile ve çocuklara yönelik faaliyetlerde bulunmak üzere psikolog, sosyolog ve sosyal çalışmacılardan oluşturulan bir grup bölge kentlerine giderek çalışmalar yürütmüştür. Ancak bu çalışmalar geniş bir alana yayılamamış, profesyonel bir nitelikten ve ekipten yoksun olmuştur (Kızmaz ve Tegin, 2017: 41). Sur’da yürütülen bir araştırmada katılımcıların %82’si herhangi bir psikolojik tedavi almadığını ifade edilmiştir. Psikolojik destek konusunda yetişkinlikler genellikle isteksiz davranmış, daha çok çocuklar destek

almıştır. Psikolojik destek almayan kişilerin de psikolojik sorunlar yaşadığı araştırmaya yansımıştır. Tedavi süreçleri çoğunlukla 3-6 ay arasında değişmiştir (SPSAM, 2019, s. 58-80). Sur'da yürütülen başka bir araştırmada da çatışma ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle birçok kişinin ruhsal sorunlar yaşadığı ancak herhangi bir psikolojik destek almadığı belirtilmiştir (Has, 2022).

Çatışma ve şiddetten dolayı ülke içi yerinden edilenler birçok travmatik olaya ve yaşantıya maruz kalmaktadır. Bu yüzden ülke içi yerinden edilenlere yönelik psikolojik destek hizmetleri önemlidir. 2015-2016 yıllarında zor yerinden edilenlere yönelik oldukça sınırlı ruhsal destekler sunulduğundan bahsedilebilir. Araştırmamızda katılımcıların %70,8'i sokağa çıkma yasaklarında ruh sağlığı hizmetlerine erişimde güçlükler yaşadıklarını ifade etmiştir. 2015-2016 yıllarında çatışma ve şiddetten dolayı yerinden edilen kişilere yönelik yapılan diğer araştırmalar da (Kızmaz ve Tegin, 2017; SPSAM, 2019; Has, 2022) ruh sağlığı hizmetlerinin sınırlı olduğuna değinmişlerdir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde de devlet kurumlarından alınan desteklerin oldukça sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Öfke kontrol problemleri, saldırganlık, uyku sorunları ve diğer psikiyatrik yakınmalar için genellikle kişilerin bireysel bir şekilde psikiyatriye başvurup tedavi gördükleri gözlemlenmiştir. Tedavi ile birlikte psikiyatrik yakınmaları ve semptomları son bulan kişiler olduğu birçok defa dile getirilmiştir. Ruhsal destek mekanizmalarının önemli bir bileşeni olan medikal tedavi ve psikolojik destekle birlikte iyileşen kişilerin olması bu hizmetlerin önemini ortaya koymaktadır. Çünkü Herman, travmatik semptomların karmaşık bozukluklara neden olduğunu ve tedavinin kapsamlı olması gerektiğini belirtir. Ona göre travma biyolojik olduğu kadar sosyal tarafları olan, insan işlevlerinin her yönünü etkilemesi bakımından kapsamlı bir tedaviye ihtiyaç duymaktadır (2007, s. 195). İyileşmenin her evresinde kapsamlı tedavi yerinden edilenlerin yaşadıkları psikolojik, biyolojik ve sosyal ögelere müdahaleyi gerekli kılmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının yerinden edilenlere yönelik ruh sağlığı hizmetleri sunduğu birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Özellikle TİHV görüşme yapılan birçok kişi tarafından alınan psikiyatrik hizmet ve psikoterapi desteğiyle ön plana çıkmıştır. Travmaya bağlı olarak gelişen kaygı atakları, kilo kaybı, bayılmalar, titreme, unutkanlık

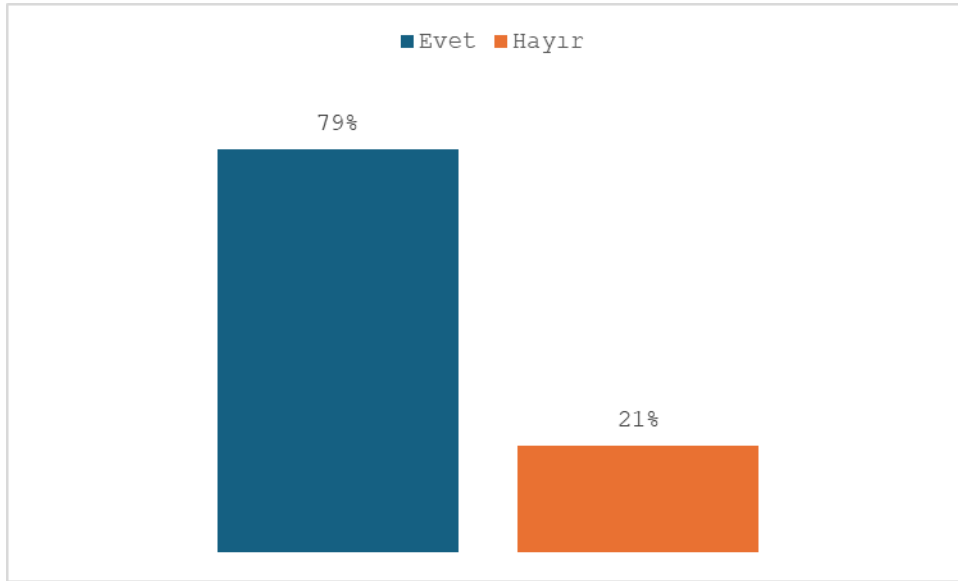
ve mide bulantısı gibi rahatsızlığı olan kişilerin TİHV'den alınan ruhsal destek sonucunda yakınmalarının son bulduğu birçok katılımcı tarafından vurgulanmıştır. Ancak uzun erimli psikoterapi seanslarına katılmayan birçok kişinin olduğu, çeşitli nedenlerle bunu sürdüremeyenlerin de bulunduğu bahsedilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının da oldukça sınırlı sayıda kişiye erişebildiği, kaynak ve kapsayıcılık konusunda yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Birçok katılımcı herhangi bir kurum veya kuruluştan destek almadıklarını bildirmiştir. Özellikle ruhsal desteğin nasıl alınacağı ile ilgili bilgilendirme eksikliği, kamu kurumları tarafından yerinden edilenlere yönelik yürütülen bir program olmaması ruh sağlığı hizmetlerini sınırlandırmıştır.

Sosyal hizmet uygulamaları sadece ruhsal destek hizmetleri ile sınırlı kalmamaktadır. Yerinden edilenlerin yaşadıkları ekonomik kayıplar, sosyoekonomik destekleri kişilerin maddi yoksulluğunu telafi edecek önemli bir kaynak haline getirmektedir.

3.4.2. Sosyo-ekonomik Destekler

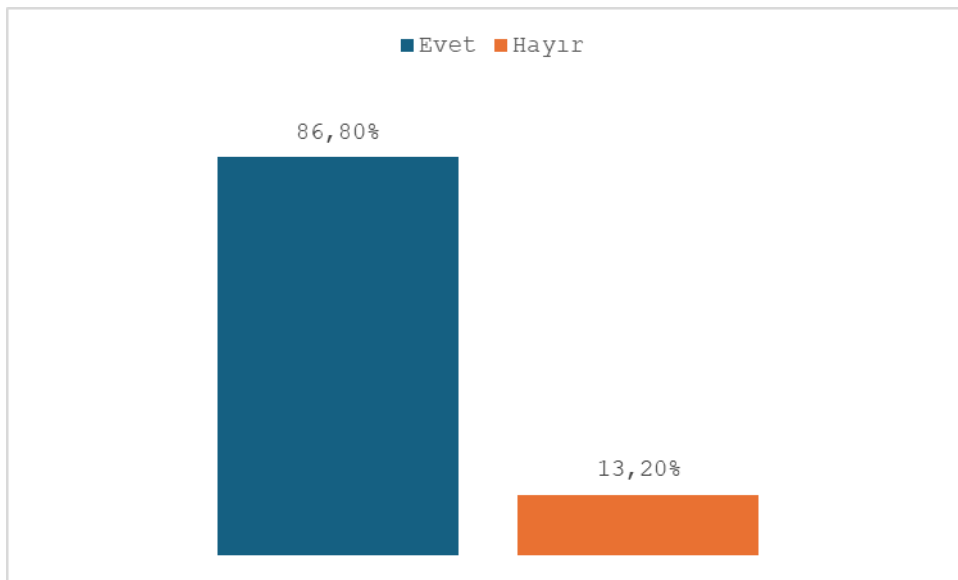
Yerinden edilme birçok ekonomik kayıp ortaya çıkarmıştır. Bütün maddi birikimlerini Sur'da bırakmak zorunda kalan yerinden edilenler temel ihtiyaçlarını giderebilecek maddi kaynaklara gereksinim duymuşlardır. Yerinden edilenlere yönelik belediyeler, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve yakınlar ekonomik destek sağlamışlardır. Yapılan yardımlara bazı durumlarda erişmek güç olmuştur.

Tablo 26. Yardım Almada Güçlükler

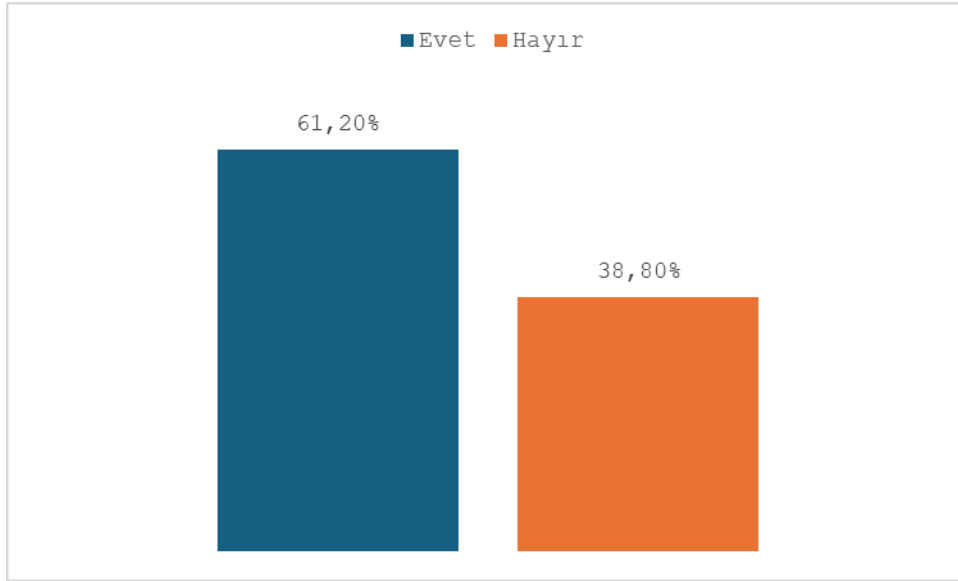
Katılımcıların %79'u yardım kuruluşlarından yardım almada güçlükler yaşadığını belirtirken %21'i bu konuda herhangi bir zorluk yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan birçok kişi devlet kurumlarından yardımlar aldıklarını ancak bu yardımların yetersiz olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 27. Yardımların Yeterli Olma Durumu

Katılımcıların %86,8'i devlet yardımlarının yetersiz olduğunu düşünürken %13,2'si ise devlet yardımlarının yeterli olduğunu düşünmektedir. Sosyoekonomik destek ve diğer işlemler için yetkililerle iletişimde güçlük yaşandığı belirtilmiştir.

Tablo 28. Yetkililerle İletişim Durumu

Sur'da yerinden edilen katılımcıların %61,2'si yetkililerle yeterli iletişimleri olmadığını %38,8'i ise yetkililerle yeterli iletişimleri olduğunu düşünmektedir. Yerinden edilenlere yönelik aynı ve nakdi destekler sağlanmıştır. Bu destekler yerinden edilenlerin zararlarını tazmin etmeye yönelik bir dizi uygulamadan oluşmuştur. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) tarafından sağlanan sosyoekonomik desteklerin başında kira ve eşya ödeneği gelmiştir. DİKAD, Sur'da yerinden edilen 4694 kişinin Sur SYDV'den aynı ve nakdi yardım aldıklarını belirtmiştir (2016: 59). Çatışma ve şiddetten dolayı evlerini eşyalarını almadan terk etmek zorunda kalan kişilerin yoksulluk ile boğuşması kaçınılmaz olmuştur. Bütün maddi birikimlerini Sur'da bırakan yerinden edilenler ilk etapta temel ihtiyaçları olan barınma, gıda ve giyim karşılanmasını beklemişlerdir. Kamu kurumlarından olan SYDV tarafından sağlanan kira yardımı birçok katılımcı tarafından alınmıştır. Ancak kira yardımı her şeyini Sur'da bırakmak zorunda olan kişilerin kayıplarını telafi etmede yetersiz kalmış ve bir süre sonra çeşitli nedenlerle kesilmiştir. Bütün bunlara rağmen birçok katılımcı

kira yardımının o dönem kendilerini ayakta tutan yegâne destek olduğunu bildirmişlerdir. Kira yardımlarının genellikle birkaç aydan bir yıla kadar sürdüğü belirtilmiştir. Yerinden edilenler kira yardımıyla barınma, gıda, giyim ve ev eşyası gibi birçok ihtiyaçlarını karşılamak zorunda oldukları güç bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Kira yardımlarının önemli olduğu ancak ihtiyaçları karşılamaktan uzak bir meblağ olduğu birçok katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

Hem kira hem dört çocuk hem de eşya yok evde. Ben çorba yaptım getirdim benim tabaklarım her şeyim surdaydı. Ben pasta tabağı vardı bende. Pasta tabağına iki kaşık çorba bıraksan dökülür. Aldım tavanın içine ekmeği doğradım çorbayı üstüne kattım öyle yedik. Hepimiz birlikte, çoluk çocuk... (K5, 40, ücretsiz ev işçisi).

Kira yardımı aldık. Kayınvaliden yaşlıydı ona verdik. Dedim kayınvalidem kimin yanında kalıyorsa onun hakkı. 9 ay ya da 1 yıl alındı kira yardımı (K8, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Tabii, çok sınırlıydı. Devlet mesela kira yardımı veriyordu, belli bir süreden sonra kira yardımını da kestiler. Onu da vermemeye başladılar. Mesela Sur'un ilk zamanlarıydı, gıda vs. yardımı verdiler. İlk bir ay falan diyelim sonra onu da vermemeye başladılar. Herkes ilk zamanlar destek çıkıyormuş gibi göründü ondan sonra desteği çektiler (E5, 37, Seyyar Satıcı).

Annem ayda bin lira alıyordu o dönem. Kira yardımındı. Hadi kiraya girdik diyelim bin liraya. O zaman kiralar da o kadar yüksek değildi. Bin liraya ev bulurduk ama eşya yok. Her haneden sadece bir kişiye yardım yapıyorlardı. Onu da anneme verdiler tabi. İlk 3 ay bin lira sonraki 4 ayda 500 lira olarak aldı. Günde 2 bin lira kazanan dükkândan olduk (E2, 31, Servis Şoförü).

Kira yardımlarının yanı sıra sağlanan bir diğer nakdi destek türü ise eşyalar için ödenen ücretler olmuştur. Maliklerinden veya dükkânlarından eşyalarını alamayan hem esnaflar hem de ev sahipleri bu ödenekten faydalanmışlardır. Esnaf olan kişilerin ürünlerinin çatışma ve sokağa çıkma yasakları boyunca bozulduğu, bütün esnafın kepenklerini indirmek zorun kaldığı ve satış yapamadığı bir süreç yaşanmıştır. Çatışmalardan sonra esnaf için hasar tespit çalışmaları yapılmış ancak gerçek değerlerinin altında ücretler ödenmiştir. Birçok esnafın çatışma ve sokağa çıkma yasakları boyunca dükkânını açamadığı, ürün satamadığı ve devletten alınan desteğin kendi kayıplarını telafi etmediği gerekçesiyle iflas ettiği gözlemlenmiştir. Esnafın maddi kayıpları için belirlenen düşük tutarların, çatışmalar sonlandıktan sonra evleri yıkılan veya hasar gören ve eşyaları kullanılamaz hale gelen kişilerin kayıpları için de geçerli olmuştur.

Bütün ev eşyalarını çatışma alanında bırakan kişilere eşya parası olarak cüzi rakamlar ödendiği belirtilmiştir.

Eşim toptancılık yapıyordu. Hurma, kuru üzüm, nohut, dut gibi şeylerin toptancılığını yapıyordu. Tonlarca ürünü eşyası bozuldu. Hasar tespit çalışması için gelip baktılar. 100 bin liradan fazla eşyası vardı orada ancak sadece 26 bin lira verdiler bize. Eşim de köyündeki bütün pestilleri satın almıştı. Hepsini tazeydi, yeni ürün olarak çıkmıştı hepsi. Hepsini bozuldu çatışmalar sürecinde. Hepsini çöpe attık. Çok büyük zarara uğradık. İflas ettik orada (K12, 58, Ücretsiz Ev İşçisi).

Esnaflık olduğum için dükkânı açamadım. Orada çok kayıp yaşadım. Satış yapamadım. Devlet 3 bin lira sadece yardım verdi. Başka bir yardım almadım. Esnaf olmasaydım onu da alamazdım. Sadece bir kere verdiler. Dükkân 90 gün kapalı olduğu için 3 bin lira verdiler. Bu da esnafa yönelik bir destektir. Sur içinde kalanlara yönelik değil esnafa yönelik bir şeydi (E1, 46, Esnaf).

Ekonomik sorunlar çok yaşadık. Elde avucumuzdaki her şeyi tükettik. 6 kişi aynı evdeydik. Bütün eşyalarımız her şeyimiz Sur'da kaldı. Eşyaların ücretini almak için kaymakamlığa gittim. Bana eşyaların 3500 lira tutuyor dedi. Nasıl bu kadar az tutar dedim. Bu kadar dediler (E4, 66, Dengbej).

Sur'da yerinden edilenler SYDV'lerden ikametleri Sur'da olması koşuluyla belirli periyotlarda ayni ve nakdi yardımlardan faydalanmışlardır. Sosyal yardım yönetmeliğine göre ayni ve nakdi destekler ilçe SYDV'ler tarafından o ilçe sınırları içinde ikamet edenlere sağlanmaktadır. Sur'da yerinden edilip Diyarbakır kent merkezinin muhtelif ilçelerine taşınan kişilere sağlanan destekler Sur'dan ikametlerini taşımama koşuluyla sağlanmıştır. Ancak çocukları okula devam eden kişilerin okul kayıtları ise adrese dayalı okul kayıt sisteminden dolayı yeni ikamet yerine taşınmasını gerektirmiştir. Bu durum aileleri zor bir ikilemde bırakmıştır ve ailelere bu konuda yeterli bilgi ve destek sağlanmamıştır. Aileler ayni ve nakdi destek ile çocukların okul hayatı gibi tercih edilmesi zor bir durum arasında kalmıştır. Bazı ailelerin nakdi destekleri, okul kaydı için ikamet değiştirdikleri gibi kesilmiştir. Ailelerin sosyoekonomik yardıma ihtiyaçlarının olması, mevzuattan kaynaklı sorunların aşılabilmesi, çocukların ikametlerinin taşınmaması gibi problemler ailelerin sosyoekonomik yardımlara erişimlerini ciddi manada güçleştirdiği vurgulanmıştır.

Sur'dan çıktıktan sonra kayıtlarını al dediler. Kayıt da alamıyorduk. Çünkü kaydını oradan aldığı vakit kira yardımını kesiliyordu. Okulla alakalı birçok sorun yaşadık. En son bir müdüre gittik rica ettik. Adresi alsak bizim yardımımız

kesilecek. Onunla geçiniyoruz. Rica ettik kabul etti. Birkaç ay oraya gönderdik çocukları (E3, 37, İşsiz).

O zaman iki çocuğumdan biri 1. sınıfa diğeri 2. sınıfa başlıyordu. Kayınvalideme geçtiğim zaman adres değişikliği yaptım. Onu yaptıktan sonra hiçbir şekilde Sur'da görünmedim. Hiçbir hak talep edemedim. Eşyalarım gitti, evim gitti. Kira yardımı gibi yardımlar oluyordu. Biz hiçbir tanesinden de yararlanamadık adres değiştirdik diye. Aslında misafir olarak da kayıt yaptırabiliyormuşuz. Ama biz ayrıntılı bilmediğimiz için direkt kaydı aldırдық. Kimse bize bu konuda bilgi vermedi. Ben hiçbir yardım alamadım devletten o yüzden. Sur'dayken de kiracıydım. Kendi eşyalarım için avukata başvurdum. Aldık tazminat. Eşyalarımızın değeri değildi ama aldık. Çok altında bir meblağ aldık (K2, 31, Ücretsiz Ev İşçisi).

Şimdi şöyle ben 17 yaşında Antalya'ya gittim. 18'imde Dicle dış hekimliği fakültesini kazanıp geri döndüm. İnsanların kira yardımı aldıklarını duyuyordum. Doğruyduda. Belirli bir kısmı alıyordu. Dediğim gibi bununla ilgili valilik, sosyal yardım kuruluşları yetkili kimse sürekli oradan oraya yönlendiriyorlardı. En son Diyarbakır'da valiliğe gittim ve vali yardımcısı ile görüştim. Çıkan bir yasadana dolayı hiçbir şey yapamayacaklarını söylediler. İkamet ettiğim süreleri belgelerle götürmüş olmama rağmen. Şuydu: bir yasa çıkmış. "Sur içinde adresi olmayan hiç kimseye bir yardım yapılmayacak." Bu meclisten geçmiş. Şunu diyorum o dönem. Peki nasıl okul okuyacağız? Başka bir şehirde yaşıyorum, ikametimin de orada olması lazım. Nasıl bu hizmetlerden faydalanacağız? Dedikleri şey şu o hengamenin içerisinde bizim hatamız herhalde, resmi gazeteyi takip etmeliymişiz! Resmî gazetede bu haber yayınlanmış. Diyarbakır valiliğinden alacağımız bir belge yeterli olurmuş (E11, 24, Dış Hekimi).

4 ay boyunca devletten kira yardımı aldım. Adres değişikliği yaptım çocuklar okula kaydolsun diye. İlk başlarda çocukları misafir olarak göstermeye çalıştım ancak bana adresini buraya alman lazım dediler. Adresimi taşıdıktan sonra kira yardımımı kestiler. Ya çocuklar okula devam edemeyecekti ya da yardım alacaktım. Çocukların eğitimi daha önemliydi benim için (K7, 37, İşçi).

Kaymakamlıklar ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından sağlanan ayni ve nakdi yardımlara ek olarak özellikle belediye ve sivil toplum kuruluşları tarafından ayni destekler sağlanmıştır. Özellikle Rengarenk Umutlar Derneği ve gönüllü aileleri yerinden edilen ailelere ayni yardımlar sağlamıştır. Aynı zamanda dernek ve gönüllüleri yerinden edilen çocuklara yönelik faaliyetler ve etkinlikler organize etmiştir. Belediye ve sivil toplum kuruluşlarının sağladığı ayni desteklerin kıyafet, gıda, battaniye, ayakkabı, çocuk bezi, sünger gibi malzeme ve eşyalardan oluştuğu ifade edilmiştir. Ancak belediyelere kayyum atanması ile yerinden edilenlere sağlanan ayni desteklerin kesildiği birçok katılımcı tarafından aktarılmıştır.

Belediyeden çocuklarıma kıyafet ve gıda yardımımız geldi. Kayyumdan önceydi bu. Sonra bir yardım alamadım zaten kayyumla. Rengarenk Umutlar Derneği'nin yönlendirdiği aileler bize yardım etti. HDP'den bize yardımlar geldi (K10, 36, Temizlik İşçisi).

7 gün boş evde oturduk, hiçbir şeyimiz yoktu. Ailemiz, devlet ve belediye bize yardım ediyordu. Devlet herkesi orada aynı kefeye koydu. Belediye bize gıda yardımı yapıyordu. Kayyum gelince gıda yardımı da kesildi (K9, 43, Ücretsiz Ev İşçisi).

Belediye de eve gelip incelemede bulundu. Bize gıda yardımında bulundular. Çocuklara mont ve ayakkabıda da STK yardımcı oldu. Eşime STK ve dost çevresi iş buldu. İş yapamıyordu ancak bekçilik yapabiliyordu. 3-4 yıl orada kaldı. Sonra belediyeye kayyum atandı ve eşimi çıkardılar (K7, 37, İşçi).

Devlet 1 yıl boyunca ayda bin TL kira verdi bize. Masraflarımızı karşılamaya yetmiyordu bu para. Gıda ve eşya desteğini STK'lar verdi bize. Rengarenk çocuklarımızı tiyatroya götürüyordu, gezemeye gidiyorlardı. İlk Rengarenk destek sundu bize (K4, 40, Ücretsiz ev işçisi).

Türkiye'de ülke içi yerinden edilmiş kişilere yönelik programlar bulunmamaktadır. Çoğunlukla yerinden edilen kişiler Türkiye'nin en yoksullarının faydalandığı bir dizi programlardan yararlanmaktadır. Bunların içinde yeşil kart uygulaması en önemlilerinden biridir. Bu uygulama ile ülke içi yerinden edilenler ücretsiz sağlık hizmetlerinden faydalanmaktadır. Diğer yardımlar ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından yoksullara sağlanan gıda, yakacak, giyecek, eğitim ve nakit yardımlarıdır (Kurban vd., 2006). Barınma ve diğer temel ihtiyaçlar genellikle devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları, belediyeler, akraba ve tanıdıklar üzerinden aşılmaya çalışılmıştır. Aylarca herhangi bir işte çalışamayan buna rağmen yardım alamayan veya çok sınırlı yardım alan kişiler maddi olarak zorlanmışlardır. Birçok yerinden edilen kişinin yardımlardan geç haberdar olduğu bu nedenle birçok kişinin başvuru yapamadığı ve kira, eşya yardımı gibi yardımları alamadıkları gözlemlenmiştir.

2015-2016 yıllarında yerinden edilenlere yönelik yürütülen bir araştırmada katılımcıların %55'sinin devlet desteklerinden yararlandıkları, %92'sinin ise bu yardımları yeterli bulmadığını ifade etmiştir (Kızmaz ve Tekin, 2017, s. 40). Sur'da yürütülen bir başka araştırmada ise katılımcıların %40'sı herhangi bir kurum veya kişiden yardım aldığını ifade etmiştir. Yardım aldığını belirten kişilerin %52,5'si Valilikten, %22,5'i Belediye ve Belediyeye bağlı kuruluşlardan, %12,5'i hem Valilik

hem de Belediye'den, %10'u Akrabalardan, %2,5'i ise Sivil Toplum Kuruluşlarından yardım aldığını kaydetmiştir (SPSAM, 2019, s. 52-63). Sur'da yerinden edilenlerin yaşadıkları mülksüzleşme ve yoksulluk sosyoekonomik destek ihtiyacı doğurmuştur. Ev ve eşya gibi maddi birikimlerini Sur'daki çatışmalardan dolayı yitiren ve çeşitli nedenlerle işsiz kalan yerinden edilenlerin ekonomik güçsüzlüğü sosyoekonomik yardımlarla telafi edilmeye çalışılmıştır. Ancak sosyoekonomik desteklerin erişilebilir, kapsayıcı ve telafi edici miktarlarda olmadığı gözlenmiştir. Yerinden edilenlerin %86,8'i devlet yardımlarının yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Maddi kayıpların boyutları düşünüldüğünde yapılan yardımların kişilerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak miktarlarda ve süreklilikte olmadığı görülmüştür. Yapılan yardımların parçalı, süreli ve herhangi bir adres değişikliğinde veya sigortalı iş girişinde hemen kesildiği yapılan görüşmelerde anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra sosyal, psikolojik ve ekonomik sorunların yakıcı bir şekilde hissedildiği yerinden edilme sürecinde yetkililerle yeterli bir iletişimin olmadığı vurgulanmıştır. Görüşülen kişilerin %61,2'si yetkililerle yeterli bir iletişimlerinin olmadığını ifade etmiştir. Bu oran yerinden edilen kişilerin sorunlarını, beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılayacak koşulların ve imkanların sağlamadığının da bir göstergesidir. Kamu kurumlarında çalışan bazı kişilerin Sur'daki çatışmalardan dolayı yerinden edilenleri sorumlu tuttuğunu ve kurumsal damgalanmaların kişileri örseleyen bir durum oluşturduğu anlaşılmıştır.

Sur'da yerinden edilen 500 aile temsilcisi ile yapılan bir araştırmada, katılımcıların %95'inin kendisinin veya aile bireylerinden birinin çatışma sürecinde ya da sonrasında sosyoekonomik destek aldığını ifade etmiş, sadece 25 aile temsilcisi yardım veya destek almadıklarını belirtmiştir. Destek almış aileler desteklerin yetersiz olduğu, zamanında yapılmadığı ve bu durumun hayatı zorlaştırdığı ifade edilmiştir. Kira desteği bazı aile temsilcileri tarafından alınan yardımlar arasında sayılmıştır. Katılımcılar İŞKUR dahil herhangi bir işte sigortalı olarak çalışmaya başladıklarına, ikametlerini Sur dışına aldıklarında, Sur'da yıkılmış evleri için ev parası aldıklarına, evde engelli veya başka bir nedenden dolayı nakdi destek alan birileri olduğunda kira yardımlarının kesildiğini belirtmişlerdir (DİTAM, 2018). Görüşülen kişilerin en çok üzerinden durduğu sosyoekonomik destek Sur SYDV tarafından sağlanan kira ve eşya ödeneği olmuştur. Yerinden edilme sürecinin ortaya çıkardığı barınma, gıda ve giyim gibi temel ihtiyaçlar

ekonomik desteklerle karşılanmaya çalışılmıştır. Sur'da malik olan katılımcıların büyük çoğunluğu kira yardımı almıştır. Kira yardımlarının o dönemde önemli bir ekonomik değer olduğu ancak miktarın düşüklüğü ve birkaç aydan sonra kesintinin yaşanması birçok kişiyi derin bir yoksulluğa itmiştir.

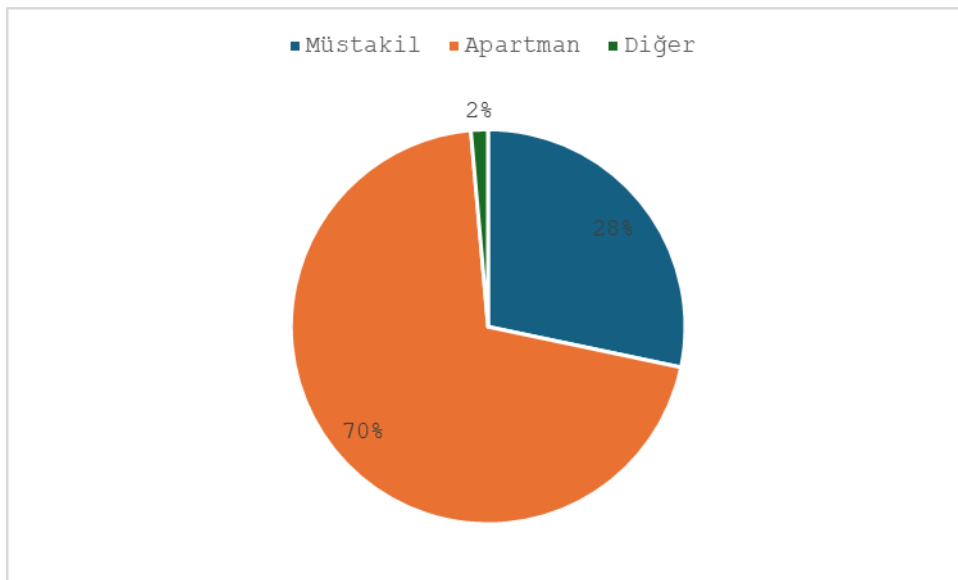
Kira yardımı dışında en çok sağlanan diğer bir yardım türü de Sur'daki evlerde bırakılmak zorunda kalınan eşyalar için ödenen ücretler olmuştur. Birçok malik, kiracı ve ürün ile eşyalarını dükkânlarından alamayan işyeri sahipleri bu ödenekten faydalanmışlardır. Çatışmalardan sonra yapılan hasar tespit çalışmaları hem ev sahiplerinin hem de işyeri olanların maddi zararları tazmin edebilecek bir beklenti yaratmıştır. Ancak hem evlerini yıkılan ve hasar gören hem de ürünleri işyerlerindeki ürünleri kullanılamaz hale gelen kişilere cüzi ücretler ödenmiştir. Kayıpları telafi etmekten uzak olan ödenekler çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında işyerini açamayan, çatışmalardan sonra eski müşterisini bulamayan işyerlerinin iflası anlamını taşımıştır. Bu durum 2015-2016 yıllarındaki çatışmalar bağlamında Türkiye'de yerinden edilmenin mülksüzleştirilme yoluyla büyük ekonomik kayıplar ortaya çıkardığını göstermektedir.

Hem eğitime erişim boyutunda hem de sosyoekonomik destek boyutunda katılımcıların çok üzerinde durduğu hususlardan biri yerinden edilmeden sonraki adres değişikliğinin ortaya çıkardığı sistemsel sorun olmuştur. Sur'da yerinden edilenlerin adreslerinin Sur'da olması koşulu yapılan sosyoekonomik yardımın belirleyicisi olmuştur. Diyarbakır'ın diğer ilçelerine göç eden Surlulara ikametlerini taşımamaları durumunda sosyoekonomik destek sağlanmıştır. Ancak çocukları okul çağında olan aileler, çocuklarının eğitim süreçleriyle ilgili işlemlerde adrese dayalı kayıt sisteminden dolayı sorunlar yaşamışlardır. Aileler özellikle bu konuda zor bir ikilem yaşamışlardır. Ailelere bu konuda verilen bilginin yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Birçok aile çocuklarının okul hayatı ile sosyoekonomik yardım arasında bir tercihe zorlanmıştır. Görüşülen ailelerin birçoğu çocuklarının eğitim süreçleri aksamasın diye ikametlerini Sur'dan aldıkları görülmüştür. Bu nedenle birçok ailenin sosyoekonomik desteği kesilmiş ve bundan dolayı yaşanan yoksulluk kişileri oldukça zorlamıştır.

3.4.3. Yeni Yaşam Alanına Uyum

Yerinden edilenlerin yaşadıkları en büyük stresörlerden biri, devam eden bir şekilde ailelerinden ayrılmaları, tanıdık sosyal ve toplumsal yapılarından kopmalarıdır (Nickerson vd., 2017). Yerinden edilmiş kişilerin evlerini ve hayatlarının büyük bir bölümünde yaşadıkları alanları terk etmeye zorlanmaları, şiddetli bir kayıp duygusu uyandırabilir. Bu kayıp duygusu yeni yaşam alanına uyumu zorlaştırmaktadır.

Tablo 29. Yaşanılan Konut Tipi

Katılımcıların %70,3'ü apartman dairesi, %28,3'ü müstakil, %1,4'ü ise diğer konut tiplerinden ikamet ettiklerini belirtmiştir. Sur'da genellikle avlulu ve müstakil evlerde yaşayan kişiler yerinden edilmeden sonra alışık olmadıkları apartman hayatını deneyimlemişlerdir.

Yerinden edilme sonrası yaşanan kayıplardan biri de toplumsal, kültürel ve geleneksel ilişkilerin kaybı olmuştur. Sur'daki herkesin birbirini tanması, komşuluk ilişkilerinin gelişmiş olması, yemek alışverişleri, çocukların özgür ve güvenle oyun oynayabilecekleri alanlar yeni yaşam alanlarında eksikliği hissedilen şeyler olmuştur. Sur'daki yas ve düğünlerdeki dayanışmanın güçlülüğü birçok katılımcı tarafından

belirtmiştir. Yeni yaşam alanında ise komşuluk ilişkilerinin zayıf olması, toplumsal, ekonomik ve kültürel dayanışmanın eksikliği ve çocuklar için güvenli alan oluşturulamaması Sur'a olan bireysel ve kollektif özlemi nostaljik bir şekilde yaşatmaktadır. Ayrıca apartman kültürünün getirdiği bazı kurallar ve davranışlar, kişilerin birbirlerine yabancılaşmasına ve sınırlı ilişkiler geliştirmesine neden olmuştur. Tarihsel ve kültürel dokusunun yanı sıra en çok yitirilen şeyler arasında ilişki, iletişim, dayanışma ve komşuluk mefhumlarının olduğu aktarılmıştır.

Şu an oturduğumuz yerde sadece yan komşumuzla iletişimimiz var. Ama orada bütün mahalle görüşürdük konuşurduk. Sürekli birbirimize yemek götürme durumu, çocuklarla oynama durumu, gidip gelme vardı bizde çok fazla. Ama burada yok öyle bir şey. Yan komşumuz haricinde kimse ile iletişimimiz yok (K3, 22, Üniversite Öğrencisi).

Şimdiki siteler birkaç köy büyüklüğünde ama kapı komşular bile birbirini tanımıyor. Ama Sur'da beş on mahalle ilerideki insanları bile tanıyorduk. Burada bir yas olur herkes toplanır tıpkı bir köy gibi. Bir düğün olur herkes orada toplanır (E1, 46, Esnaf).

Sur daha güzeldi benim için. Sur'u yetmiş beşe bile değişmem. Sur fakir fukaranın yeriydi. Müstakil evdi, çocuklar avluda oyunlar oynuyordu. Apartmanda en küçük bir tıkirtıda hemen komşular gelip uyarıyor. Orada öyle değildi. Oradaki bütün komşularımı tanıyordum. Kardeş gibiydik. Burada kimseyi pek tanımıyorum (K12, 58, Ücretsiz Ev İşçisi).

Çocukluğumdan beri müstakil evde yaşadığım için apartman dairesinde zorluk yaşıyordum. Sur içinde avm tarzı yerler olmadığı için biraz daha eskiye dönük daha tarihi ve kültürel geliyordu. Her şey daha otantik geliyordu. Sur'dayken bütün komşuları tanıyordum ama apartmanda kimseyi tanımıyordum (E14, 21, Üniversite Öğrencisi).

Yaşamlarının önemli bir bölümünü Sur'da geçirenler, çocukluklarını ve anılarını yaşattıkları bir bellek mekânı olarak da tasvir etmişlerdir Sur'u. Sokak aralarında oyunlarla geçirilmiş çocukluk dönemleri, güçlü geleneksel ilişkiler, Sur habitatu, paylaşma duygusu, dayanışma ağları güçlü bir toplumsal ve kültürel dayanak sağladığı katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.

Köyden Sur'a göç etmiştik. Çocukluğum Sur'da geçti. Çok güzel bir çocukluk yaşadım orada. Geleneksel ilişkiler güçlüydü orada. Sur'da çıktığımdan beri hayata alışamadım. Diyarbakır'ın başka bir ilçesine alışamıyorum. Sur Diyarbakır'ın kalbiydi. Oradan çıktığımdan beri aklımda, kalbimde Sur (E7, 47, İşçi).

Burada birbirimizi tanıyoruz ancak ilişkiler çok sıcak değil. Sur'da birbirimize kapımız 24 saat açıktı. Birbirimizin çocuklarına bakıyorduk. Yemeklerimizi paylaşıyorduk. Burada öyle bir şey yok. Kesinlikle apartman ve Sur bir değil. Sur'da bir aile gibiydik (K7, 37, İşçi).

Çok büyük bir fark var. Müstakil evde yaşamak daha rahattı. Herkes mutluymuştu. Apartmanda kimin ne olduğu belli değil. Komşuluk yok. Sen orada ölsen kimse imdadına gelmez. Sur'da bir düşsem hasta olsam 10 kişi yetişirdi. Dayanışma çok iyiydi orada (E10, 50, Memur).

Halbwachs, çeşitli nedenlerle kolektif hafızanın önemli olan mekânlarını kaybeden kişilerin kendine uygun olmayan bir mahalle veya sokakta yaşamını sürdürmeye çalıştığını ancak bunu olabildiğince eskiden ona ait olan yerde yapmaya çalıştığını belirtir (2017, s. 146-147). Sur Halbwachs'nin belirttiği gibi hala bile yerinden edilenler için bir sosyalleşme ve nefes alma alanı özelliğini korumaktadır. Yeni yaşam alanlarına alışamayan kişilerin Sur'dan kopamadıkları ve Sur'da vakit geçirdikleri görülmüştür. Çocukluk, gençlik, evlenme gibi önemli yaşam olaylarının yaşandığı Sur hem bir bellek mekânı hem de akrabaların ve arkadaşların olduğu bir sosyalleşme alanı niteliğini korumuştur. Sur çatışmalardan önce çocuklar için de önemli bir sosyalleşme ve oyun alanı olmuştur. Yeni yaşam alanlarındaki güvenlik sorunları çocukların Sur'daki özgür sosyalleşme alanları bulamamalarına neden olduğu ifade edilmiştir.

Evimi taşımama rağmen buradayım. Her gün buraya geliyorum buradan eve gidiyorum. Çünkü ortamım ve çevrem burada. Arkadaşlarım burada. Kopamıyorum buradan. Evimi taşısam da fert olarak buradayım. Akrabalarımız hepsi burada (E12, 48, Garson).

Çocukluk, doğma, büyüme, evlenme, çocuğumu orada doğurma, hepsi Sur'da oldu. O yüzden burayı (TOKİ'leri) hiç sevmedim. Sur'a gittiğim zaman sanki nefes alıyorum. Burası sanki üstüme geliyor. Yedi yıl oldu ama hiç sevmedim. Orası çok güzeldi (K8, 40, Ücretsiz Ev İşçisi).

Bir de yabancı hissediyoruz kendimizi orada. Halen de orali değiliz. Ben oraya mesela hiç alışamadım. Altı yıldır oraya taşınmışız buraya. Bu altı yıldır halen daha alışamamışım. Kendimi orada yabancı hissediyorum ben. Ben çocuklarımı da orada rahat sokağa gönderemiyorum ama Sur'dayken öyle değildi. Sur'dayken sokağa çıkıyorlardı, rahat oynuyorlardı. Böyle bir korku yoktu, çocuklara bir şey olur mu olmaz mı? Sokaktı mesela hani böyle araçlar pek fazla geçmezdi. Çocuklar kendilerine rahat rahat oynardı. Çocukluğunu daha rahat yaşayabiliyordun ama şu an öyle değil (E5, 37, Seyyar Satıcı).

Yerinden edilme sürecinde aile veya arkadaş kayıplarından dolayı parçalanmış sosyal destek sistemlerini kişilerin yeni yaşam alanına uyumlarını zorlaştırmaktadır. Volkan, yerinden edilenlerin yaşadıkları travmatik olayların yas tutmalarını ve uyum sağlamalarını zorlaştıran koşullar yarattığını belirtmektedir (2017, s. 35). Aynı zamanda ülke içi yerinden edilenler aile ve mülk kayıpları gibi zorluklardan sonra yeni ortamlara uyum sağlamada zorluklar yaşarlar ve geçmişlerine özlem duyarlar. Bu durum yeni yaşam alanıyla bağlantı kurma ve fiziksel mekâna aidiyet duygusunu zayıflatır (Singh vd., 2018). Bu durum yalnızlık ve tecrit durumunu ortaya çıkarabilir ve yerinden edilenlerin ruh sağlığı için risk teşkil edebilir (Hynie, 2018). Doksanlarda yerinden edilip İstanbul'a yerleşenlerle yürütülen bir araştırmada kendini İstanbul'a ait hissetmeyenlerin oranı %70'in üzerinde bulunmuştur. İstanbul'da ikamet etmelerinin kendi tercihleri olmadığını, kendilerine dayatılmış bir yaşamın olduğunu, birçok toplumsal gruptan ayrımcılık ve dışlanma gördüklerini, alışık oldukları toplumsal çevrede yaşamadıklarını ifade etmişlerdir (Kaya vd., 2008). Surlu kadınların çatışma öncesinde komşuluk ilişkileri, ekonomik yardımlaşma ve sosyalleşme durumları hayatlarının çok önemli bir kısmını oluşturmuştur. Sur'da yerinden edilen kadınlar çatışmalardan önceki sosyal yaşantılarından oldukça memnun bir şekilde bahsetmişlerdir (DİKAD, 2016, s. 28). Suriçi'nde yaşayanlar mahalle ve sokaklarını "nefes alma, yaşam alanı" olarak tanımlarken, Suriçi dışındakiler ise Sur'u "keşif, kaybolma, tarihi dokuyu hissetme, deneyimleme" alanı şeklinde nitelendirmişlerdir. Sur'da yaşayanlar içinde buldukları mahalle kültürü ve habitatla sosyal, kültürel ve ekonomik bir ilişkilene içine girmişlerdir. Sur'da ikamet edenler Suriçi'ni "komşuluk, maneviyat, insan ilişkileri, huzur" gibi sıfatlarla tanımlamışlardır (Kaya Taşdelen, 2020, s. 145). Benzer şekilde Sur; dar sokakları, evleri ve küçük mekânları ile yas evlerine kadar ortak bir hayatı mekânsal bir yapı içerisinde barındırmıştır. Mekânsal yapı sayesinde ortak avlulu evlerde ortaya çıkan müştereklik, güven ilişkilerinin kurulması ile sosyoekonomik ve kültürel dayanışmayı mümkün kılmıştır. "Yazın gelin buraya, herkesler kapı önünde oturur, konuşur" diskuru küçük meydanlardaki toplu oturmalar kültürel ve toplumsal dayanışmayı yansıtmaktadır (Arslan vd., 2016, s. 21). Yerinden edilen Surlular için yaşamlarının çok önemli bir bölümünü geçirdikleri Sur'u terk etmeye zorlanmak şiddetli bir kayıp duygusuna neden olmuştur. Mekânın, sosyal ilişkilerin, dayanışmanın, parçalanmış sosyal destek sistemi yeni mekâna ve alana

uyumu zorlaştırmıştır. Akhtar, yerinden edilen pek çok göçmen için yeni dış gerçekliğe uyum sağlamanın oldukça zor olduğuna değinir. Ona göre göçmen kişi algısında, duygularında ve etkileşimlerinde yeni mekânı ve çevreyi reddeder. Bu reddetmenin özünde “ben onlardan biri değilim, ben burada değilim oradayım” düşüncesi hakimdir (2019, s. 38). Sur sakinleri için evlerini kaybetmiş olmak birçok şeyin ötesinde dayanışma ilişkilerinin ve hafıza aracılığıyla kurulan bağın da yitirilmesi anlamını taşımıştır. Mekânla birlikte kaybedilmiş olan komşuluk ilişkileri, arkadaşlıklar ve akrabalık ilişkileri (Küçükkırca, 2018) yerinden edilenlerin yeni yaşam alanına uyumlarını zorlaştırmıştır. Öte yandan yerinden edilme birçok destek sisteminin kaybını içerdiği için bir yas tutma (Volkan, 2017, s. 30) sürecini de ortaya çıkarmaktadır. Böylece açıkça görülmektedir ki yerinden edilen kişilerin yaşadıkları ekstrem kayıplar şiddetli bir yas tutma tepkisi şeklinde ortaya çıkmakta, sıklıkla fiziksel dünyada var olan mekanlara ve nesnelere yabancılaşmayı da beraberinden getirmektedir (Fried, 2022, s. 325). Yeni yaşam alanında oluşturulamayan toplumsal, ekonomik ve kültürel dayanışma Sur’a olan bireysel ve kolektif özlemi hem yeni yaşam alanında kendisini kuvvetli bir şekilde hissettirmekte hem de yaşanan bütün kayıplar yası ortaya çıkarmaktadır. Sur’a duyuna bireysel ve kolektif özlem ile yas tutma yerinden edilenlerin geçmişine, bugününe ve geleceğine bozucu etkiler yaratabilmektedir. Öte yandan Sur’da geniş avlulu evlerde ve sokaklarda geliştirilen bireysel ve toplumsal dayanışma ağları yerini apartman kültürü ile birlikte yabancılaşmanın, tekinsizliğin ve güven hissini bulunmadığı alanlara bırakmıştır. Apartman kültürünün kuralları, komşuluk ilişkilerinin zayıf olması, kişilerin birbirlerine yabancılaşmasına ve sınırlı ilişkiler geliştirmelerine sebebiyet vermiştir.

2015-2016 yıllarındaki çatışma ve şiddetten dolayı yerinden edilenlerle yürütülen bir araştırmada çatışma sonrası eski yerleşim birimlerine dönmek isteyenlerin oranı %83 olmuştur (Kızmaz ve Tegin, 2017, s. 43). Mardin Nusaybin’de yerinden edilenlerin ise göç ettikleri yerlerde uyum sorunları yaşadıkları görülmüştür. Göç edilen yere %83,2 oranında uyum sağlamakta zorlanmaları yerinden edilenlerin uyum problemleri yaşadıklarının bir göstergesi olmuştur (Aytaç ve Sarı, 2021). Yeni yaşam alanına uyum sağlayamayan birçok kişi için Sur hala bile bir sosyalleşme ve nefes alma alanı olarak geçerliliğini korumaktadır. Kişilerin önemli yaşam olayların yaşandığı bir bellek ve

nostalji mekânı olan Sur'dan birçok kişinin kopamadığı, akraba ve arkadaşlar ilişkilerinin mekânsal düzlemde korunduğu gözlemlenmiştir. Bir diğer önemli nokta çatışmalar öncesinde çocuklar için önemli bir sosyalleşme ve oyun alanı olan Sur'un yeni yaşam alanındaki tekinsizlik, güvenlik hissi ve toplumsal ilişkilerinin zayıflığı nedeniyle çocukların ev içerisine mahkûm olduğu bir sistem oluşturmasıdır. Yaşları itibariyle bunu fark edemeyen çocuklar yerinde bunun en çok zorluğunu yaşayan kişiler ebeveynler olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde 2015-2016 yıllarında Sur ilçesinde yerinden edilen 219 kişi ile yürütülen nicel görüşmeler ve 27 kişi ile yapılan derinlemesine görüşmelerin sonuçları birlikte ele alınmıştır.

Yerinden Edilme Süreçlerine İlişkin Sonuçlar

Sur ilçesinde, çatışma ve şiddetten kaynaklı olarak belirli aralıklarla birçok defa sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır. İlçede PKK militanlarınca kurulan hendek ve barikatlara yönelik kapsamlı askeri operasyonlar yürütülmüş olup Sur'da büyük çaplı çatışmalar ve yıkımlar meydana gelmiştir. Diyarbakır Sur'da yaşanan çatışma ve sokağa çıkma yasakları boyunca insanlar aylarca evlerinden çıkamamışlardır. Çatışma ve sokağa çıkma yasakları sırasında elektrik, su, giyecek, gıda gibi temel ihtiyaçlara erişim oldukça güç olmuştur. Haftalarca süren yoğun çatışmalar nedeniyle ilçede binlerce kişinin temel yaşam malzemelerine erişemediği bir hak ihlali süreci yaşanmıştır. Neredeyse bütün ilçeyi saran çatışma ve şiddet durumundan dolayı kişiler kendileri ve aileleri için büyük korku ve endişe duymuşlardır.

Araştırmamızda Sur'da yerinden edilenlerin önemli bir kısmının 1990'lı yıllardaki şiddet dalgasından dolayı köyden yerinden edilen kişiler olduğu bulgulanmıştır. Bu durum Yol Gösterici İlkeler'de vurgulandığı üzere yerinden edilmeyi önceleyecek tedbir ve koşulların yetkililer tarafından sağlanmadığını göstermektedir. Tarihin farklı zamanlarında ortaya çıkan fakat aynı nüfus grubunu ikinci defa travmatize eden yerinden edilme kayıpların zincirleme bir şekilde birbirine eklendiği, önceki kayıplarda tamamlanamayan yas sürecinin yeni kayıplarla tekrar ortaya çıktığı bir durum yaratmaktadır. 'Sürekli yerinden edilme' durumu yas tutmayı zorlaştıran, yas sürecinin tamamlanmasını engelleyen ve süregelen hale gelmesine neden olan koşullar yaratmaktadır (Çağlayan vd., 2011). Hem köyde hem de kentte yerinden edilme süregelen bir yas halini almaktadır. Bunun en temel nedeni her iki yerinden edilme sürecinde yaşanan ve tanık olunan travmatik olaylar ve kayıpların birden çok deneyimlenmesidir. Aynı zamanda ilk yerinden edilmeyi yaşamayan kuşaklara çatışma, şiddet ve ekonomik

kayıplar üst kuşaklardan aktarılan travmatik durumlardan olmuştur. Bu üst ve alt kuşaklar arasında aktarılan bir yerinden edilme hafızasının sonucudur. Süreğen yerinden edilme ve yas süreci ruhsal iyilik halini ve güvenlik hissini olumsuz etkilemektedir. Sonuç olarak köyden kentlere sığırayan çatışmalar ve bununla birlikte gelişen güvenikleştirme stratejisi etnik, demografik ve kültürel benzerliklere sahip kişileri yaşam alanlarından uzaklaştırmakta ve bir yerinden edilme travmasına neden olmaktadır.

Yerinden Edilenlerin Sosyal ve Ekonomik Güçlüklerine İlişkin Sonuçlar

Yerinden edilenler çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında ve sonrasında birçok sağlık problemleri yaşamışlardır. Özellikle sokağa çıkma yasaklarında sağlık hizmetlerine erişim oldukça sınırlı olmuştur. Yerinden edilenlere yönelik erişilebilir sağlık hizmeti sunmak, sağlık sorunlarının iyileştirilmesi için ön koşuldur. Sosyal hizmetin temel bir işlevi, bireylerin yaşadıkları sağlık sorunlarıyla ilgili bireysel ve çevresel koşulların uygun hale getirilmesidir. Hastalar ve aileleri ile sağlık ve refahı etkileyen sorunların ve koşulların ortadan kaldırılması meslek için merkezi bir öneme sahiptir. Yerinden edilenlerin yoksulluk içinde olmaları ve yerinden edilenlere yönelik devlet kurumları tarafından sağlanan herhangi bir sağlık programının olmaması sağlık sorunlarını arttırmış ve sokağa çıkma yasaklarında sağlık hizmetlerine erişimi güçleştirmiştir. Sosyal politikadaki sağlık planlaması, hasta ve ailelere yönelik doğrudan sağlık hizmetini içerdiği için sosyal hizmet uzmanları sağlık alanında aktif rol oynamaktadır. Ancak sosyal hizmet bağlamında değerlendirildiğinde yerinden edilenlerin yaşadıkları sağlık sorunları ve sağlık kurumlarına erişim konusunda oldukça sınırlı faaliyetler yapıldığı anlaşılmıştır. Oysa sosyal hizmet uygulaması sağlık alanında danışmanlık, vaka yönetimi (sağlık sigortası, sosyal ve ekonomik zorlukların tespiti), sağlık eğitimi ve sağlığı geliştirme programlarıyla yerinden edilenlere yönelik kapsamlı sağlık hizmeti faaliyetlerinde bulunabilirdi. Ancak bu sosyal hizmet mesleğini de aşan bir sosyal politika programıyla mümkün olabilecektir.

Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında çocuklar birçok faktörden dolayı eğitime erişememiş, travmatik yaşantılar ve uyum sorunları çocukların yerinden edilmeden

sonra bile eğitim hayatlarıyla ilgili sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre eğitim hakkı çocukların sahip olduğu en temel haklardan biridir. Ancak çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı binlerce çocuğun bu haklardan maruz kaldığı ve ciddi insan hakları ihlallerinin yapıldığı söylenebilir. Çocuklar bu süreçte travmatize olmuş, yaşananları anlamlandırmada sorunlar yaşamış, temel hak ve özgürlükleri kısıtlanmıştır. Yol gösterici ilkelere de belirtildiği üzere devletin ülke içi yerinden edilen çocukların eğitim almalarını sağlamaya ilgili hususların yerine getirmediği ve birçok çocuğun eğitime erişimde güçlükler ve eğitim hayatlarında sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Türkiye'de okul sosyal hizmeti uygulamasının olmaması çocukların yaşadıkları sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunların buldukları aile, okul, çevre ve mahalle gibi sistemlerle birlikte değerlendirilememesi, yerinden edilen çocukların eğitim ile ilgili yaşadıkları sorunları daha da derinleştirmiştir. Aynı zamanda kurumlar arasında iş birliğinin sınırlı olması ve sadece Millî Eğitim Bakanlığı'nın yerinden edilenlerin eğitim süreçleriyle ilgili birtakım faaliyetlerde bulunması eğitime devamlılığı ve akademik başarıyı etkileyen faktörlerin etraflıca değerlendirilmesini sınırlandırmıştır. Kurumlar arası iş birliği eksikliği ve yerinden edilen çocuklara yönelik mesleki müdahalelerdeki sınırlılıklar yoksulluk, aile içi sorunlar ve ruhsal sorunları attırmıştır. Eğitim yaşamından uzaklaşan veya okulda uyum sorunları yaşayan yerinden edilenlerin çocuklara yönelik sosyal hizmet müdahalelerinde büyük eksiklikler bulunmaktadır.

Yerinden edilenlerin yaşadıkları barınma sorunları sosyal hizmetin en temel konularındandır. Barınma sorunu, birden fazla ailenin bir arada yaşadığı elverişsiz koşullar yaratması açısından yerinden edilenleri oldukça olumsuz etkilemiştir. Yerinden edilenlerin barınma sorununa yönelik sosyal hizmet müdahalesi, kamu kurumları tarafından sağlanan kira yardımlarından aracılığıyla olmuştur. Ancak kira yardımı ve diğer sosyal yardımlar yerinden edilenlerin yaşadıkları maddi kayıpları telafi etmekten uzak kalmış, birçok aile hijyenik olmayan koşullarda yaşamak zorunda kalmıştır. Sosyal hizmet uzmanları tarafından ev ziyaretleriyle barınma, eşya, çocukların eğitim süreçleri, istihdam, sağlık sorunları, psikolojik sorunlar, aile içi şiddet gibi birçok konuda danışmanlık, vaka yönetimi, yönlendirme, psikoterapi ile psikososyal müdahaleler gerçekleştirilebilirdi. Ancak barınma sorunu ile ilgili kişilerin kira yardımı ve eşya

yardımı dışında kendi imkânlarıyla bunu çözmeye çalıştıkları bir süreç yaşanmıştır. Sonuç olarak yerinden edilenlere yönelik olarak sağlanması gereken barınma imkânlarının sosyal politika ve sosyal hizmet kapsamında yapılmadığı anlaşılmıştır.

Yerinden edilenlerin maruz kaldıkları ayrımcılık türleri bireysel, ailevi ve toplumsal birçok soruna neden olmaktadır. Aynı zamanda yerinden edilenlere yönelik stereotipler ve olumsuz imajlar sosyal, ekonomik ve ruhsal sorunlara neden olmaktadır. Bu yüzden sosyal hizmet uzmanlarının sadece önyargı ve ayrımcılık ile mikro düzeyde çalışma yürütmeleri yeterli değildir. Aynı zamanda kültürel ve etnik olarak oluşturulan ayrımcılığa karşı politika ve uygulamalar boyutunda da faaliyetler yürütülmelidir. Özellikle ayrımcılığın eğitim, kitle iletişim ve sosyal olarak inşa edilmesi (Sue, 2005, s. 304) eşitlik ve sosyal adalet normlarının geliştirilmesiyle engellenebilir. Sosyal hizmet kapsamında yerinden edilenlere yönelik üretilen kurumsal, toplumsal ve bireysel ayrımcılıkla ilgili faaliyet yürütülmediği aksine sosyal hizmet kurumlarında sosyal yardım alan kişilere yönelik dışlayıcı ve ayrımcı söylem ve pratiklerin üretildiği anlaşılmıştır.

Kişilerin istedikleri dilde hizmet alamaması yerinden edilenlerin yaşadıkları sorunlardan olmuştur. Kişilerin kullandıkları dilin kültürel öğeleri ve sembolik içeriği psikososyal hizmetlerin yürütülmesi için oldukça önemli olmaktadır. Yerinden edilenlerin dil engellerini aşmaları için savunuculuk yapmak kişilerin sağlık, eğitim ve ruh sağlığı hizmetlerinde yaşadıkları sorunları azaltmanın bir yoludur. Ancak yerinden edilenlere yönelik yürütülen kamusal hizmetlerin Kürtçe olmaması hem güven ilişkisini hem de sorun ve ihtiyaçların karşılanmasını zorlaştırmaktadır. Sağlık ve sosyal hizmetlerin kişilerin istedikleri dilde sunulmasının yerinden edilen ve hizmet sağlayıcı arasındaki ilişkiyi ve güveni kuvvetlendirecektir.

Yerinden edilenler çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında gıda, su ve yiyeceğe erişmekte oldukça zorlanmışlardır. Sosyoekonomik düzeyi düşük olan Sur'da yerinden edilenlerin yaşadıkları ekonomik kayıplar ve mülksüzleşme yoksulluğu daha da derinleştirmiştir. Yerinden edilenlerin yoksullukla baş etmeleri için en önemli kaynak kamu kurumları tarafından sağlanan nakdi yardımlar olmuştur. Ziyaret edilen birçok

hane oldukça cüzi miktarlarda olan sosyal yardımlarla geçinmekteydi. PTT önünde uzun kuyrukların oluşması sosyal yardım alan kişilerin sayısını oldukça fazla olduğunu göstermiştir. Evleri yıkılan ve eşyaları kullanılamaz hale gelen kişilere ödenen kira yardımları, eşya ödeneği ve diğer nakdi yardımlar yerinden edilenlerin yaşadıkları sosyoekonomik güçlükleri telafi etmekte yetersiz kalmıştır. Sosyoekonomik sorunların düzeltilmesi için politikalar geliştirmek ve yerinden edilenlerin bu hizmetlere erişimini sağlamak sosyal hizmet uzmanları için önemli görevlerdir. Ancak yerinden edilenlere yönelik programların olmaması, bu kişilerin genel popülasyonun faydalandığı hizmetlerden yararlanması Türkiye’de yerinden edilenlerin yoksulluk içinde yaşamalarının en temel nedenleri arasındadır. Sosyal hizmetin bir kamu hizmeti olarak sunulması ve çoğunlukla baskı ve güç ilişkileri içerisinde yer alması yoksulluğun sürdürülmesini yapısal ve ideolojik olarak sürdürülmesine neden olmaktadır. Bir diğer deyişle yoksulluğa karşı güçlü teorik pratiği bulunan sosyal hizmet mesleğinin Türkiye’de kamusal gücün elinde bulunması, yerinden edilmenin taraflarından biri olan kamunun sosyal hizmet müdahalelerini oldukça sınırlı bir şekilde kullanması sonucunu doğurmuştur. Özetle sosyal hizmet mesleğinin rolleri, görevleri ve araçları kamunun inisiyatifinde olduğu için yerinden edilenlere yönelik sosyal hizmet müdahaleleri oldukça sınırlı bir düzeyde kalmıştır.

Yerinden Edilenlerin Psikolojik Güçlüklerine İlişkin Sonuçlar

Sur’da yerinden edilenler çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında ve sonrasında birçok travmatik olaya maruz kalmışlardır. Bu travmatik olaylar kişilerde olumsuz duygulara, göç sonrası zorluklara, şiddet ve baskıya tanıklık ile ölümle ilgili yaşantılara neden olmuştur. Travmatik olaylar, yerinden edilenlerin olaydan etkilenme düzeylerini arttırmıştır. Sonuç olarak travmatik olaylar ile olaydan etkilenme düzeyleri arasında güçlü bir ilişki bulgulanmıştır.

Yerinden edilme kişilerde duygusal, düşünsel ve davranışsal birçok etki yaratmıştır. Sur’da aylar süren yoğun çatışmalar kişilerin kendi hayatlarının ve başkalarının hayatlarının tehlikede olduğu, büyük bir korku ve dehşet duygusunun hissedildiği psikolojik sorunlar yaratmıştır. Yerinden edilenlerin maruz kaldığı tehdit, şiddet veya

ölümle ilgili yaşantılar ve telafi edilemeyen kayıplar gibi travmalar, olumsuz duygulara neden olmuştur. Aylarca süren çatışmalardan dolayı yaşanan kayıplar, çatışmalara tanık olunması ve sağlanamayan güvenlik hissi kaygı ve korkuyu kişilerin hem kendilerine hem de ötekiye karşı aldıkları savunmalar olarak ortaya çıkarmıştır. Özellikle güvende hissetmeme oranlarının yüksekliği ve buna yönelik vurgular zaman ve mekân dışına taşınan travmanın kırılganlığıyla açıklanabilir. Çatışmalar sırasında yaşanan korku ve kaygı yerinden edilmeden sonra yerini çaresizlik ve umutsuzluk duygularına bırakmıştır.

Yerinden edilme aile ilişkilerinde değişiklik ile sonuçlanmıştır. Büyük bir kayıplar silsilesi meydana getiren yerinden edilme Sur'un toplumsal ve mekânsal hafızasının önemli bir parçası olan aile üyelerinden, yakın komşu ve dostlardan uzaklaşma ile sonuçlanmıştır. Aynı zamanda farklı nedenlerle aile üyelerinden uzak kalan yerinden edilenlerin aile üyelerinin dağılması bir travmatik olay olup kişilerde olumsuz duygulara neden olmuştur.

Yerinden edilenler şiddet ve baskıya tanıklık gibi birçok travmatik olay yaşamış veya tanık olmuşlardır. Yerinden edilenler bomba ve/veya silah patlamasına, silahlı çatışmaya, korunaklı olduğu düşünülen bir yerin saldırıya uğradığına ve yaralanmaya maruz kalmışlardır. Silahlı çatışmaya tanık olmanın veya maruz kalmanın yerinden edilenlerin ruh sağlıkları üzerinden olumsuz sonuçları olmuştur. Yüksek oranlarda şiddet ve baskıya maruz kalan veya tanık olan yerinden edilenler travmatize olmuşlardır. Silahlı çatışmalar, patlamalar, şarapnel parçaları, evlere isabet eden kurşunlar, sokaklara yerleştirilen bombalar yerinden edilenlerin ruh sağlıklarını önemli derecede etkilemiştir. Bütün bu travmatik olaylara maruz kalanların daha fazla ruh sağlığı sorunları yaşadıkları görülmüştür.

Çatışmalar, yerinden edilenlerin ölümle ilgili travmatik olaylar yaşamasına neden olmuştur. Sur ilçesinde insanların ölümüne tanıklık etmek, aileden birinin ölümü, tanınan birinin kayıp olması veya ondan haber alınamaması ve tanıdıkları birinin ölümü çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında ölümle ilgili travmatik olaylardan olmuştur.

Sur'da yerinden edilenler kolluk kuvvetlerinin, militanların ve sivil vatandaşların yaşamını yitirmelerine tanık olmuşlardır.

Sur ilçesinde gerçekleşen yıkımlar, kayıplar ve travmatik olaylar bireylerin ruhsal dünyalarını ciddi şekilde etkilemiştir. Özellikle olumsuz duygular, göç sonrası güçlükler, şiddet ve baskıya tanıklık ve ölümle ilgili yaşantılar gibi travmatik olaylar yaşanmıştır. Travmatik olaylara bağlı olarak da yeniden yaşama, kaçınma ve aşırı uyarılma psikolojik semptomlar olmuştur. Yerinden edilenlerin yakınlarının kaybı, evlerin, sokakların ve mahallelerin harabeye dönmesi, sevilen nesnelere kaybı, güvenlik hissinin oluşmaması, acılar, çaresizlikler, ölümler önemli derecede ruhsal zorlanmalara neden olmuştur. Bütün bu travmatik yaşantılara rağmen yerinden edilene yönelik kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarından oldukça sınırlı psikolojik destek hizmetleri sunulmuştur.

Yerinden edilenler çatışma ve şiddet durumundan dolayı birçok travmatik olaya maruz kalmış ve travmaya bağlı belirtiler göstermişlerdir. Travma ile ortaya çıkan ruhsal sorunların iyileşmesi biyolojik, sosyal ve psikolojik yönleri birlikte ele alınmayı gerektiren etkin ve kapsamlı bir müdahale sürecini gerektirmektedir. Tarihsel olarak psikoloji ve psikiyatri gibi mesleklerle birlikte sosyal hizmet mesleği de ruhsal sorun ve patolojiyle ilgili ruh sağlığı hizmetleri yürütmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin yerinden edilene yönelik ruh sağlığı hizmetlerinde kullandığı en önemli kaynak psikiyatrik durumları ve psikopatolojiyi teşhis etmek için üretilen, Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından basımı yapılan DSM (Mental Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı) kılavuzudur. Sosyal hizmet uzmanlarının yerinden edilenlerin yaşadıkları ruhsal rahatsızlıklar ve bozukluklara ilişkin mesleki yörüngelerini etkilemesi açısından DSM'e hâkim olmaları gerekmektedir. Çünkü yerinden edilenlerin yaşadıkları travmatik durumlar ruh sağlığını etkileyecek birçok sosyal, ekonomik ve psikolojik kaybı meydana getirmektedir. Ruh sağlığı, yerinden edilenlerin etnik ve kültürel değerleri, beklentileri ve psikolojik iyilik halleri ile yakından ilişkili olup tedavi üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bir başka deyişle psikolojik sorunları anlamada etnik ve çok kültürcü sosyal hizmet tedavinin rotasını da belirleyen önemli bir yaklaşımdır. Çünkü yerinden edilenleri yaşadıkları yoksulluk ve ruhsal sorunları anlamak ve buna göre mesleki

müdahaleler gerçekleştirmek baskıyı ve önyargıyı ortadan kaldıracak sosyal hizmet uygulamalarıyla mümkün olabilir.

Şiddet ve diğer insan hakları sorunlarından dolayı travma yaşayan yerinden edilenler birçok tedavi merkezinde sosyal hizmetin mesleki yörüngesinde yer alırlar. Kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve belediyeler yerinden edilenlerin yaşadıkları ruhsal sorunlara sosyal hizmet uygulamalarıyla çözümler üretebilir ve bu konuda etkin ve işlevsel bir iş birliği kurabilirler. Özellikle etnik sosyal hizmet bağlamıyla düşünüldüğünde yerinden edilenlerin yaşadıkları sorunlarında dış koşullardan kaynaklı olduğu görülmektedir. Bu yüzden yerinden edilenlerin yaşadıkları psikososyal sorunlarda mikro ve makro müdahalelere ihtiyaç duyulmaktadır. Yerinden edilenler gıda ve barınma sorunu, işsizlik, eğitim ve sağlığa erişimdeki zorluklar ve ayrımcılık gibi birçok stres yaratan mikro ve makro durum deneyimlemişlerdir.

Sosyal hizmet yerinden edilenlere yönelik olarak vaka yönetimi, bireysel ve aile danışmanlığı, savunuculuk ve topluluk örgütlenmesi gibi kapsamlı yaklaşım modelleriyle müdahaleler gerçekleştirebilir. Bir başka deyişle sosyal hizmet çatışma ve şiddetten kaynaklanan yerinden edilmeye ortaya çıkan psikososyal sorunların çözümü için önemli katkılar sağlayabilir. Bu katkılardan biri de ruh sağlığı konusunda eğitim ve bilinçlendirmenin yapılmasıdır. Yapılan görüşmeler ve gözlemlerden yerinden edilenlerin ruh sağlığı hizmetleriyle ilgili bilgi sahibi olmadıkları ve bu konuda birçok kişinin bilgilendirme ve yönlendirme faaliyetlerinden faydalanmadığı görülmüştür. Kültürel değerler ve gelenekler ruh sağlığı hizmetlerinin kullanımını etkilese de yapısal ve kurumsal faktörlerin de engel teşkil ettiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Yerinden edilenlere yönelik kapsamlı ruh sağlığı hizmetlerinin olmaması ve bu konudaki bilgi eksikliği ruhsal sorunların daha fazla yaşanmasına neden olmuştur. Başta ruh sağlığı hizmetleri olmak üzere sosyal hizmetin yerinden edilenlere yönelik olarak mikro, mezo ve makro düzeyde gerçekleştirdiği mesleki uygulamalar sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunların çözümünü kolaylaştıracak uygulamalar içermekten yoksun olmuştur.

Ekolojik sistem teorisi ile yerinden edilen kişinin çevresindeki farklı katmanlarla nasıl iç içe geçtiği ve sosyal sistemlerin birbirini nasıl etkilediğini görülebilir. Ekolojik sistem teorisi yalnızca bireyi ve çevresini değil aynı zamanda ruhsal, fiziksel ve sosyal işleyişi etkileyen daha geniş sosyopolitik bağlamı dikkate alır. Bu yüzden çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet müdahaleleri ekolojik sistemler ve güçlendirme perspektifiyle oluşturulmalıdır. Bu nedenle çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet yerinden edilenlerin yaşadıkları zorluklardan dolayı baş etme yöntemlerini güçlendirmeli ve kişilerin kültürel ve etnik durumlarıyla ilişkilendirilebilecek olumsuz klişelerden onları uzaklaştırmalıdır. Güçlendirme perspektifiyle yerinden edilenlerin yaşadıkları psikolojik, sosyal ve ekonomik zorlukların üstesinden gelmelerini, etnik ve kültürel ayrımcılığa karşı meydan okumalarını sağlamalıdır.

Çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet uygulaması, sosyal adalete ve insan haklarına saygıya dayanması nedeniyle politiktir. Yerinden edilenlerin yaşadıkları ayrımcılık ve baskı türleri sosyal adaletsizliği ortaya çıkarmıştır. Çünkü tahakkümü de beraberinde getiren sosyal adaletsizlik yerinden edilenlerin yaşadıkları sorunları derinleştirmekte, kurumsal ve yapısal sorunları beraberinde getirmektedir.

Çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet, yerinden edilenler üzerindeki baskının etkisini kabul ederek ezilen, yoksullaşan ve travmatize edilen kişilerle mesleki faaliyetler yürütmektedir. Aynı zamanda baskıyı sosyopolitik sistemlerde değişim yaratmak için kullanmaktadır. Çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet müdahaleleri insanların kültürel ve etnik durumlarıyla ortaya çıkan baskıyı bireysel, kurumsal ve yapısal olarak ele alabilmektedir. Ancak yerinden edilenlerin yaşadıkları baskının çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet müdahaleleriyle ele alınmadığı görülmüştür.

Baskı karşıtı sosyal hizmet dışlanmış ve ezilmiş gruplar için eşitlik ve sosyal adaleti sağlamayı hedeflemektedir. Yerinden edilenlere yönelik oluşan baskıcı yapılarda ve hizmet sunum sistemlerinde yasalar ve politikalar yoluyla değişiklikler yapılması baskı karşıtı sosyal hizmetin makro müdahalelerindedir. Eşitlik ve adalet perspektifine bağlı olan baskı karşıtı sosyal hizmet, eşitlikçi olmayan bir dünyadan sosyal hizmet müdahaleleri hakkında düşünmenin bir yoludur. Yerinden edilenlerin yaşadıkları baskı

ve ayrımcılığın eşitlikçi ve demokratik bir çerçevede ele alınması hem bireysel hem de kolektif olarak yerinden edilenlerin sosyal refahlarını önemli derecede etkileyecektir. Baskı karşıtı sosyal hizmet yerinden edilenlere yönelik grup çalışmaları, psikoterapi, psiko-eğitim, kendi kendine yardım ve sosyal değişim faaliyetlerinden bulunabilir.

Sosyal hizmet uygulaması sosyal politikadan ayrılamaz çünkü sosyal politika toplumsal hizmetleri ve programların nasıl yürütüldüğünü belirlemektedir. Sosyal politika; istihdam, sağlık ve eğitim hizmetleri, yoksulluk gibi birçok hizmet ve organizasyonu kapsamaktadır. Sosyal hizmet mesleği sosyal politikanın program ve uygulamalarıyla hizmetler yürütmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet yerinden edilenlerin yaşadıkları eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim problemleri, ruh sağlığı sorunları, yoksulluk ve işsizlikle ilgili politikalara ve hizmetlere hâkim olmalıdır. Ancak yerinden edilenlere yönelik sosyal politika programlarının olduğunu söylemek mümkün değildir. Kurumsal ve yapısal nedenlerden kaynaklı olarak yerinden edilenlerin sağlık, eğitim, istihdam, psikolojik ve yoksulluk gibi konularda yaşadıkları sorunlara çözümler üretilmemiştir.

Türkiye’de sosyal hizmet, yerinden edilenlerin yaşadıkları sorunlara çözümler bulmak yerine bürokrasinin bir kontrol ve tahakküm aracı haline gelmiştir. Baskının hem kurumsal hem de yapısal olarak yerinden edilenler üzerindeki etkisi sosyal hizmeti oldukça sınırlandırmıştır. 1990’lardaki ve 2015-2016 yıllarındaki yerinden edilmelerden dolayı yaşanan sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunların sosyal hizmet mesleğinin kapsamında olduğu ancak mesleki uygulamalar ve akademik mecranın bu büyük sorun karşısında oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle etnik ve çok kültürcü boyut sosyal hizmet mesleği tarafından neredeyse göz ardı edilmiştir. Mesleğin ülkedeki tarihi ve profesyonelleşme arayışı etnik ve kültürel yapıları gündemine alamamıştır. Oysa, çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet, etnisiteleri ve kültürleri güçlendirme yoluyla toplumda önemli bir rol oynayabilir. Çok kültürcü ve etnik sosyal hizmetin çoğulcu hizmet sunum modeli yerinden edilenlere yönelik olarak kapsamlı mesleki faaliyetlere dönüşebilir. Etnik ve kültürel boyutu oldukça baskın ve görünür olan yerinden edilmeye yönelik sınırlı faaliyetlerin olması Türkiye’de sosyal hizmetin mesleğinin kamusal gücün istikametinde olan bir meslek olmasından kaynaklanmaktadır.

Yerinden Edilenlere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Yeni Yaşam Alanına İlişkin Sonuçlar

Çatışma ve sokağa çıkma yasaklarından dolayı kişilerin psikolojik destek hizmetlerine erişimleri oldukça sınırlı olmuştur. Travmatize olan kişiler genellikle kendi imkânlarıyla devlet hastanelerindeki psikiyatri servislerine ve bazı sivil toplum kuruluşlarının psikiyatrik tedavi ve psikoterapi hizmetlerine erişmişlerdir. Ruhsal destek alan kişilerin psikiyatrik yakınmalarının ve semptomlarının son bulması medikal tedavinin ve psikolojik desteğin işlevini ortaya koymaktadır. Kamu kurumlarının yerinden edilenlere yönelik kapsamlı ve nitelikli bir ruhsal destek programı oluşturmamasının sorunları daha da derinleştirdiği gözlemlenmiştir. Kamu kurumlarının geniş kapsamlı ve işlevsel bir ruhsal destek mekanizmasını oluşturmamasının en büyük nedeni olarak güvenlik eksenli yaklaşımının politik bir tezahüründen kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle devlet, yerinden edilmeden sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak etkilenen grupların haklarını tazmin etmek ve onları ruhsal açıdan güçlendirmek yerine sorunu görmezden gelmiş ve herhangi bir politika ve program geliştirmemiştir.

Yerinden edilenler bir sosyal hizmet kurumu olan SYDV'den bazı sosyoekonomik destekler almışlardır. Çünkü çatışmalar ve yerinden edilme ile mülksüzleşen ve yoksullaşan Sur sakinleri sosyoekonomik desteğe ihtiyaç duymuşlardır. Eşya, ev ve diğer maddi kayıplar ve çeşitli faktörlerle işsiz kalan yerinden edilenlerin kayıpları sosyoekonomik yardımlarla karşılanmaya çalışılmıştır. SYDV'ler tarafından sağlanan eşya ve kira yardımlarının düşük miktarda olması ve erişilebilir olmaması yoksulluğu derinleştirmiştir. Yapılan sosyoekonomik desteklerin parçalı ve süreli olması sigortalı iş girişinde veya adres değişikliğinde kesintiye uğraması yerinden edilenlerin ihtiyaçlarını, beklentilerini ve sorunlarını çözmediğini göstermektedir. Ancak bütün bunlara rağmen SYDV'ler tarafından sağlanan kira ve eşya ödeneğinin yerinden edilmenin ortaya çıkardığı barınma, gıda ve giyim gibi temel ihtiyaçların karşılanması için önemli bir destek olmuştur. Ancak sosyoekonomik destekler ekonomik kayıplarının fazlalığı, yerinden edilmenin neden olduğu mülksüzleşme, kira yardımlarının birkaç ay sürmesi ve herhangi bir adres değişikliğinde kesintiye uğraması, eşya ödeneğinin oldukça düşük

tutarlarda olması ve işsizlik kişilerin ekonomik kayıplarını telafi etmekten uzak palyatif çözümler oluşturmuştur.

Yerinden edilenler için Sur'daki evlerinden, mahallelerinden, arkadaşlarından ve komşularından uzak kalmak şiddetli bir kayıp duygusu yaratmıştır. Yeni yaşam alanında Sur'daki geniş avlulu evlerde ve sokaklarda geliştirilen bireysel ve toplumsal ilişkiler yerini yabancılaşmanın, tekinsizliğin ve güvenlik hissini oluşamadığı alanlara bırakmıştır. Özellikle müstakil evler, apartman kuralları, zayıf komşuluk ilişkileri, sınırlı ilişkiler ve yabancılaşma diğer insanlarla ilişkileri sınırlandırmıştır. Sonuç olarak yeni yaşam alanından karşılanamayan ekonomik ve toplumsal dayanışma bireysel ve kolektif özlemi eski mekân üzerinden canlı kılmıştır. Sur, yerinden edilenler için bir bellek ve nostalji mekânı olmanın yanı sıra arkadaş ve yakınlarla sosyalleşilen alan olma özelliğini hala korumaktadır. Yeni yaşam alanının tekinsiz ve güvensiz olması ve toplumsal ilişkilerin zayıflığı yerinden edilen çocukların Sur'daki oyun alanları yerine eve mahkûm oldukları bir yaşam döngüsüne neden olmuştur.

Yerinden edilenler travma, sağlık hizmetleri ve eğitime erişim, barınma, ayrımcılık, dil zorlukları, yoksulluk ve işsizlik gibi birçok ekonomik, psikolojik ve sosyal sorunla karşı kaşıya kalmışlardır. BM Yol Gösterici İlkeler kapsamında değerlendirildiğinde, yerinden edilme olgusunda devletin yükümlü olduğu görev ve sorumlulukları yerine getirmediği saptanmıştır. Devletin yerinden edilmenin ortaya çıkmaması için gerekli önlemleri alması, yerinden edilme gerçekleşse bile ortaya çıkan sorun ve ihtiyaçların (taşınma süresinin yeteri kadar olması, barınma, tazmin, istihdam, gıda, giyim ve içecek, sosyal destek vb.) karşılanması hususunda yetersiz kaldığı saptanmıştır.

Yerinden edilmek zorunda kalan kişilerin kim olduğunun doğru ve net bir şekilde tanımlanması özel bir öneme sahiptir. Türkiye'de yerinden edilme sorunu aynı zamanda "Kürt sorunu" olarak bilinen ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutunun yanı sıra siyasal, kültürel ve toplumsal boyutu da olan bir olgudur. Bu nedenle yerinden edilmenin Kürt sorunundan ayrı düşünülmesi, sağlıklı ve uzun vadeli politikalar üretmeyecektir. Bir başka deyişle, ülke içi yerinden edilmenin ortaya çıkardığı sorunların giderilmesi, bu kişilerin durumlarına ilişkin sadece özel düzenlemeleri değil,

siyasi, kültürel ve sosyal haklara dönük düzenlemeleri de içermelidir. Bu durum yasal, ekonomik ve sosyal birçok yöntemle yapılabilir ve kişilerin “adalet duygularının” oluşmasına katkı sağlayabilir. Bu görev, yasal, ekonomik ve sosyal pek çok yolla yapılabilir ve kişilerin ya da toplulukların “adalet duyguları”nın tesisine yardımcı olabilir. Bütün bunların yapılması, çatışmalı sürecinin çözüme kavuşmasını da kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları, yerinden edilenlerin çatışma ve sokağa çıkma yasaklarında ve sonrasında birçok hak kayıpları yaşadıklarını, beslenme, barınma, sağlık, eğitim başta olmak üzere birçok temel haklardan mahrum bir şekilde yaşamlarını sürdürmek zorunda kaldıklarını, konut ve yeni yaşam alanına uyum konusunda güçlüklerin olduğu ve bütün bu yaşananların ruhsal sorunlara neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Yerinden Edilmeye İlişkin Öneriler

-İleride tekrardan yerinden edilme meydana gelmemesi için devletin daha etkin ve kapsayıcı önlemler geliştirmesi gerekmektedir. Özellikle Yol Gösterici İlkeler’in ulusal yasalarla pekiştirilmesinin, söz konusu politikaları hayata geçirme konusunda önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

-Yerinden edilenler arasında en yoksul grubun belirlenip yoksulluk problemleriyle nispeten baş edilmesi için düzenli nakit destekler sağlanmalıdır. Aynı zamanda ilçedeki düşük faizli ve uzun vadeli krediler küçük esnafa da sağlanmalıdır. Yerinden edilenlerin karşılaştığı işsizlik sorununa yönelik özel bir yasa hazırlanmalı ve yeni istihdam alanları yaratılmalıdır.

-Ev eşyaları konusunda yaşanan zararın yeniden hesaplanıp tazmin edilmesi gerekmektedir. Bunun için yasal ve kurumsal düzenlemeler yeniden yapılandırılmalıdır.

-TOKİ ve yeni konutların borcunu ödeme gündelik hayatın da önemli bir parçasını oluşturan başlı başına bir yükür. Üstelik TOKİ ve yeni konutlar kişilere ek birçok

masraf daha getirmiştir. Dolayısıyla yerinden edilenlerin önemli bir kesiminin, TOKİ'ye ve özellikle yeni konut borçlarını ödemekte ciddi sorunlar yaşayacakları açıktır. Bu kapsamda, TOKİ ve yeni konut borcunun ödemekte zorlanan kişilerin tespit edilmesi ve konut borçlarının devlet tarafından üstlenilmesi düşünülmektedir.

-Devlet ve toplum arasındaki bağların güçlendirilmesi için maddi ve manevi zararların tazmin edilmesi, bölgede yıllardır devam eden çatışmaların sonlandırılması, onarıcı adalet için yüzleşmenin sağlanması etkili olacak adımlar olarak düşünülmektedir.

-Yerinden edilenlerin travmalarının onarılması için kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kurumlarının iş birliğiyle "Psikososyal Tedavi Merkezleri"nin oluşturulması önerilmektedir. Bu merkezlerde yerinden edilenlere yönelik ruhsal destek ruh sağlığı çalışanları tarafından uzun erimli ve sosyal uyumu sağlayacak etkinlikte ve kapsamda sağlanmalıdır. "Psikososyal Tedavi Merkezleri" ile yerinden edilenlerin zararlarının kamusal olarak kabul edilmesi, toplumsal sorumluluğu saptamak ve açılan yaraları onarmak için eyleme geçmek önemli olacaktır. Özellikle kabul, tazmin ve onarımla adalet duygusunun inşa edileceği düşünülmektedir.

- "Psikososyal Tedavi Merkezleri" ruh sağlığının belirleyicilerini ele almak için çok boyutlu bir kamusal yaklaşımı gerektirmektedir. Bu, kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının entegre politika geliştirmeleri ve uygulamaları ile gerçekleşebilir. Kamu kurumları ve belediyelerin sağlık ve sosyal hizmet kurumları ile okullar entegre politika çerçevesinde yerinden edilenlere yönelik psikososyal tedavi hizmetinde bulunabilirler. Birey, aile ve topluluklara yönelik çeşitli aktörler tarafından yerinden edilmenin ekonomik, psikolojik, sosyal ve kültürel belirleyicilerinin ele alındığı ve yerinden edilenlerin ruh sağlıklarının iyileştirilmesine yönelik sistematik ve bütüncül yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

- "Psikososyal Tedavi Merkezleri" kanıta dayalı psikiyatrik tedavi, psikoterapi desteği ve sosyal uyum çalışmalarını içermelidir. Bu merkezlerde;

- Yerinden edilenlere istedikleri dilde psikososyal tedavi ücretsiz sunulmalıdır.
- Ülke içi yerinden edilenlere yönelik kanıta dayalı psikososyal tedavi eğitimleriyle tedavi yetkinliği artırılmalıdır.
- Yerinden edilen yönelik çalışacak ruh sağlığı çalışanlarına etnik ve çok kültürcü yeterlilik eğitimi sağlanmalıdır.
- Yerinden edilenlere yönelik hizmet sağlayan ruh sağlığı çalışanlarına damgalama ve ayrımcılık ile ilgili eğitimler düzenlenmelidir.
- Ülke içi yerinden edilenlerin yaşadıkları önemli merkezlerde tedavi, eğitim ve araştırma kurumları oluşturulmalı ve desteklenmelidir.
- Ruhsal tedavisi tamamlanan kişiler mesleki eğitim kurslarına ve istihdam ofislerine yönlendirilmelidir.
- Sosyal uyum kapsamında kişilerin ailevi, eğitsel ve toplumsal rollerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmeleri sağlanmalıdır.

Sosyal Hizmet Açısından Öneriler

-Çok kültürcü ve etnik sosyal hizmet yaklaşımları bilgi, beceri ve değer temelinde yerinden edilenlere yönelik uygulamalar gerçekleştirmelidir. Sosyal hizmetin değerleri, insan davranışı bilgisi, yerinden edilenlere yönelik politikalar ve hizmetler bilgi ve beceri temelinde değerlendirilmelidir. Yerinden edilenlerin etnik ve kültürel durumlarının ayrımcılık, yoksulluk ve ruh sağlığı sorunları üzerindeki etkisi bulunmaktadır. Bu yüzden yerinden edilenlere yönelik sosyal hizmet kurumlarındaki güç ve baskının ortaya konmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

-Sosyal hizmet uzmanının yerinden edilenlere yönelik bazı yetkinliklere sahip olması gerekmektedir. Bu yetkinlikler; kendi değerlerinin ve önyargılarının farkında olmak, etnik ve kültürel olarak farklı olan kişilerin perspektiflerini anlamak, uygun müdahale stratejileri ve uygulamalar gerçekleştirmek ile etnik ve kültürel yeterliliği arttıran veya azaltan organizasyon ve kurumların farkında olmaktır.

- Yerinden edilenlere yönelik danışmanlık ve psikoterapi uygulamalarına hâkim olmalıdır.
- Ruh sağlığı hizmetlerinin belirli kültürel ve etnik bağlamlardan ve tüm gruplar için gerçekli olmayabilecek varsayımlardan oluştuğunun farkında olmalıdır.
- Psikososyal hizmetleri yerinden edilenlerin dillerine göre sunmaya ve onları savunmaya hazır olmalıdır.
- Yerinden edilenlerin yaşadıkları barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim ve yoksulluk ile ilgili danışmanlık, yönlendirme, vaka yönetimi ve savunuculuk yapmalıdır.
- Yerinden edilenlere yönelik genelleştirme ve ayrımcı ifade ve yaklaşımlardan kaçınmalıdır.
- Yerinden edilenlerin yaşadıkları farklı sorunlara yönelik interdisipliner bir ekip çalışması yürütmelidir.

Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma ve sorumlulukları arasında sadece bireysel çözümler geliştirmek bulunmamaktadır. Aynı zamanda eşit erişim ve fırsatları engelleyen kurumsal politika ve uygulamaları değiştirmek de bulunmaktadır.

- Sosyal hizmet mesleği ezilen ve baskı altında bulunan yerinden edilenlerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak politikaların oluşturması için faaliyetlerde bulunmalıdır.
- Politika oluşturulması, yerinden edilenlere yönelik eksik olan politikaların yeni politikalarla değiştirilmesi, yerel ve ulusal politikaların ihtiyaç ve beklentileri karşılayacak düzeyde düzenlenmesi makro sosyal hizmetin temel hedeflerinden olmalıdır.

- Sosyal değişim için sosyal hizmet uzmanlarının sosyal koşulları devam ettiren baskıları incelemesi gerekmektedir. Bu yüzden makro sosyal hizmet politika uygulamalarını yerinden edilenlerin sosyal, politik, psikolojik ve ekonomik sorunlarını çözecek savunuculuk ve lobicilik faaliyetlerine ayırmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akçura, B. (2009). *Devletin Kürt Filmi: 1925-2009 Kürt Raporları*. İstanbul: New Age Yayınları
- Aker T.A., Ayata B., Özeren M., Buran B., & Bay., A. (2002). Zorunlu iç göç: ruhsal ve toplumsal sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3, 97-103.
- Aker, A. T. (2006). *Zorunlu göç yaşayan ailelerin ikinci kuşak üyelerinin sağlık durumu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Aker, A. T. (2008). Ruhsal süreçler açısından zorunlu göç ve yerinden edilme. D. Kurban, D. Yüksekler, A. B. Çelik, T. Ünal ve A. T. Aker (Eds.), "*Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığı İnşası* (s. 64-67) içinde. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Aker, A. T. (2008b). Hakkâri alan araştırması değerlendirmesi: Yerinden edilmenin nedenleri, ruhsal ve toplumsal sonuçları ve geri dönüş süreci. D. Kurban, D. Yüksekler, A. B. Çelik, T. Ünal ve A. T. Aker (Eds.), "*Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığı İnşası* (s.238-249) içinde. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Aker, A. T., Çelik, A. B., Kurban, D., Ünal, T., & Yüksekler, H. D. (2005). *Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.
- Akhtar, S. (2019). Coğrafi olarak yerinden olma travması. N. Keskinöz Bilen (Ed.), "*Psikanaliz ve Göç; Gitmek mi Kalmak mı?*(s.26-63) içinde. İstanbul: İthaki Yayınları.

- Alkan, V., Şimşek, S., & Erbil, B. A. (2019). Karma yöntem deseni: öyküleyici alanyazın incelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 559-582. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.5m>
- Alparslan, K., & Bayad, A. (2023). ‘Türk’ psikolojisinin yüzyılı ve madundan mağdura Kürtler. A. Işık, G. Kılıçaslan, B. Hiroğlu, K. Sağır ve Ç. Kurt (Eds.), *Kürtler ve Cumhuriyet* (s.159-173) içinde. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Alpman, P. S. (2016). *Esmer Yakalılar: Kent-Sınıf-Kimlik ve Kürt emeği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alpman, P.S. (2018). Maduniyet üreten mekanizmalar karşısında eleştirel sosyal hizmetin imkânları. *Sosyal Bilimlerde Alternatif Yorumlar*, 9-28.
- Andersen, G.E. (2017). Toplumsal riskler ve refah devletleri. A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.), *Sosyal Politika Yazıları* (s.33-54) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arabacı, Z., Hasgül, E., & Serpen, A. S. (2016). Türkiye’de kadın göçmenlik ve göçün kadın sağlığı üzerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (36), 129-144. <https://doi.org/10.21560/spcd.77608>
- Aragona, M., Pucci D., Mazzetti M., Maisano, B., & Geraci, S. (2013). Traumatic events, post-migration living difficulties and posttraumatic symptoms in first generation immigrants: a primary care study. *Ann Ist Super Sanit.*, 49(2): 169-175.
- Arslan, S., Aydın, D., Sandal, H., & Yarkın, G. (2016). *Sur’da Yıkımın İki Yüzü: Kentsel Dönüşüm ve Abluka*. Diyarbakır: Zan Foundation.
- Aslan, G. G., & Güngör, F. (2019). Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye göç sonrası yaşadığı sorunlar: İstanbul örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1602-1632. <https://doi.org/10.26466/opus.558512>

- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu (2016). *Türkiye'nin Güneydoğu bölgesindeki terörle mücadele operasyonlarının insan haklarına etkilerine ilişkin memorandum (2 Aralık 2016)*. Strazburg. Erişim Tarihi: 25.10.2023. Erişim Adresi: https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2016/12/2016.12.02_Momerandum-CommDH201639_TR.pdf
- Ayata, B., & Yüksek, D. (2005). A belated awakening: National and international responses to the internal displacement of Kurds in Turkey. *New perspectives on Turkey*, 32, 5-42. <https://doi.org/10.1017/s089663460000409x>
- Aygüler, E., Buz, S., & Güzel, B. (2020). Sosyal uyumun başarılmasının önündeki engeller: niteliksel bir çalışma. *Journal of Economy Culture and Society*, (63), 339-357. <https://doi.org/10.26650/jecs2020-0026>
- Aytaç Ö., & Sarı, M. (2021). Terör nedeniyle yaşanan göç olgusu ve yarattığı sorunlar: Mardin örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 1017-1028. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.744107>
- Baggott, R. (2011). Sağlık bakımı (Çev. Osman Tezgel). P. Alcock, M. May ve K. Rowlingson (Eds.), *Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar* (s.421-430) içinde. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Bakker, L., Dagevos, J., & Engbersen, G. (2014). The importance of resources and security in the socio-economic integration of refugees: A study on the impact of length of stay in asylum accommodation and residence status on socio-economic integration for the four largest refugee groups in the Netherlands. *Journal of International Migration and Integration*, 15(3), 431-448. <https://doi.org/10.1007/s12134-013-0296-2>
- Balgopal, P. R. (Ed.). (2000). *Social Work Practice with Immigrants and Refugees*. Columbia University Press.

- Baş, M., Molu, B., Tuna, H.İ., & Baş, İ. (2017). Göç eden ailelerin sosyo-kültürel ve ekonomik değişiminin kadın ve çocuk yaşamına etkisi. *Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(3), 1680-1693.
- Baysal, N. (2018). *O Sesler Şehrin Kalbi Sur'da Atıyor*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Beşikçi, İ. (1977). *Kürtlerin Mecburi İskânı*. İstanbul: Komal Yayınları.
- BM. (2005). *Birleşmiş Milletler ülke içinde yerinden olma konusunda yol gösterici ilkeler* (Çev. Kerem Altıparmak). Birleşmiş Milletler (BM) ve Brookings Enstitüsü. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Boccagni, P., & Righard, E. (2020). Social work with refugee and displaced populations in europe: (Dis)continuities, dilemmas, developments. *European Journal of Social Work*, 23:3, 375-383. <https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1767941>
- Bustamante, L. H. U., Cerqueira, R. O., Leclerc, E., & Brietzke, E. (2017). Stress, trauma, and posttraumatic stress disorder in migrants: a comprehensive review. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 40(2), 220–225. <https://doi.org/10.1590/1516-4446-2017-2290>
- Buz, S. (2021). Londra'daki sivil toplum örgütlerinin Türkiyeli göçmenlerin entegrasyonu konusundaki çalışmalarının değerlendirilmesi. *Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, (37). <https://doi.org/10.14520/adyusbd.752708>
- Castaneda, A. E., Çilenti, K., Rask, S., Lilja, E., Skogberg, N., Kuusio, H., ... Koponen, P. (2020). Migrants are underrepresented in mental health and rehabilitation services survey and register-based findings of Russian, Somali, and Kurdish origin adults in Finland. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(17), 6223. <https://doi.org/10.3390/ijerph17176223>

- Cheung, A., Makhshvili, N., Javakhishvili, J., Karachevsky, A., Kharchenko, N., Shpiker, M., & Roberts, B. (2019). Patterns of somatic distress among internally displaced persons in Ukraine: analysis of a cross-sectional survey. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 54, 1265-1274. <https://doi.org/10.1007/s00127-019-01652-7>
- Cheung, S. Y., & Phillimore, J. (2013). *Social Networks, Social Capital and Refugee Integration*. Report for Nuffield Foundation: London.
- CHP. (2016). *Şırnak Cizre ilçesi çalışma raporu (4 Mart 2016)*. Cumhuriyet Halk Partisi. https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2016/05/2016.5.2_CHP_CizreRaporu.pdf
- Cohen, R. (1999). *Hard cases: internal displacement in Turkey, Burma and Algeria*. *Forced Migration Review*, 6(December), 25-28.
- Coster, N. (2019). Öteki dil: Göç, kültür ve dilin kaybı üzerine birkaç psikanalitik düşünce (Çev. Burçak Erdal). N. Keskinöz Bilen (Ed.), *Psikanaliz ve Göç; Gitmek mi Kalmak mı?* (s. 180-191) içinde. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Coşkun, E., & Yılmaz, Ç. (2018). Sığınmacıların toplumsal uyum sorunları ve sosyal hizmetlere erişimi: Düzce uydu kent örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 75, 269-305. <https://doi.org/10.26650/jspc.2018.75.0016>
- Cox, C. B., & Ephross, P. H. (1998). *Ethnicity and social work practice*. Oxford University Press.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. California: Sage Publication.

- Creswell, J. W., Plano Clark, V. L., Gutmann, M. L., & Hanson, W. E. (2003). Advanced mixed methods research designs. *Handbook of Mixed Methods in Social and Behavioral Research*, 209(240), 209-240.
- Çağlayan, H., Özar, Ş., & Tepe Doğan, A. (2011). *Ne Değişti? Kürt Kadınların Zorunlu Göç Deneyimi*. Ankara: Ayizi Yayınları.
- Çalım, S. İ., Kavlak, O., & Sevil, Ü. (2012). Evrensel bir sorun: Göç eden kadınların sağlığı ve sağlık hizmetlerinde yaşanan dil engeli. *Sağlık ve Toplum*, 2, 11-19.
- Çelik, A. B. (2005). "I miss my village!": Forced Kurdish migrants in Istanbul and their representation in associations. *New Perspectives on Turkey*, 32, 137-163. doi.org/10.1017/s0896634600004143
- Çelik, A. B. (2008). Batman ili alan araştırması değerlendirmesi: Ülke içinde yerinden edilmenin sosyo-ekonomik sonuçları ve geri dönüş önündeki engeller. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal ve A. T. Aker (Eds.), *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 177-195) içinde. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Çoban, R. (2017). Sosyal adalet, eşitlik ve sosyal hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 252-260.
- Çorapçıoğlu, A., Yargıç, İ., Geyran, P. & Kocabaşoğlu, N. (2006). "Olayların etkisi ölçeği" (IES-R) Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirliği. *New Symposium Journal*, 44(1), 14-22.
- Danış, M. Z. (2007). Sosyal hizmet mesleği ve disiplininde sosyal politikanın yeri ve önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 51-64.

- Danso, R. (2007). Emancipating and empowering de-valued skilled immigrants: What hope does anti-oppressive social work practice offer? *British Journal of Social Work*, 39(3), 539–555. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcm126>
- Deacon, A. (2011). İstihdam, gelir desteği ve sosyal güvenlik (Çev. Osman Tezgel). P. Alcock, M. May & K. Rowlingson (Eds.), *Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar* (s.412-420) içinde. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- DİKAD (2016). *Diyarbakır Kadın Aile Sorunları ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: Gün Matbaacılık.
- DİTAM (2018). *Diyarbakır ili Sur ilçesi'nde yerinden edilen ailelerin temel haklara ve kamu hizmetlerine erişimi projesi*. Erişim Tarihi: 25.10.2023. Erişim adresi: <http://ditam.org/wp-content/uploads/2019/08/Diyarbak%C4%B1r-İli-Sur-İlcesinde-Yerinden-Edilen-Ailelerin-Temel-Haklara-ve-Kamu-Hizmetlerine-Eri%C5%9Fim-Projesi.pdf>
- Dominelli, L. (2002). *Anti Oppressive Social Work Theory And Practice*. New York: Bloomsbury Publishing.
- Dominelli, L. (2015). The opportunities and challenges of social work interventions in disaster situations. *International Social Work*, 58(5), 659-672. <https://doi.org/10.1177/0020872815598353>
- Duman, N., & Snoubar, Y. (2017). Role of social work in the integrating refugee and immigrant children into schools. *European Journal of Social Science Education and Research*, 4(4), 326-336. <https://doi.org/10.26417/ejser.v10i2.p294-294>
- Ehiri, J. E., Gunn, J. K., Center, K. E., Li, Y., Rouhani, M., & Ezeanolue, E. E. (2014). Training and deployment of lay refugee/internally displaced persons to provide basic

health services in camps: A systematic review. *Global health action*, 7(1), 23902.
<https://doi.org/10.3402/gha.v7.23902>

Elhabiby, M. M., Radwan, D. N., Okasha, T. A., & El-Desouky, E. D. (2015). Psychiatric disorders among a sample of internally displaced persons in South Darfur. *International journal of social Psychiatry*, 61(4), 358-362.
<https://doi.org/10.1177/0020764014547061>

Erder, S. (2018). *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye: Türkiye'de Değişen İskân Politikaları*. İstanbul: İletişim.

Fanning, B. (2004). *Social Work, Immigration and Asylum: Debates, Dilemmas and Ethical Issues for Social Work and Social Care Practice*. London: Jessica Kingsley.

Ferris, E. (2010). Ülke içi yerinden edilmeye ilişkin yasa ve politikalar üzerine karşılaştırmalı perspektifler. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri*. 27 Haziran 2009, Van. (s. 21-35). İstanbul: TESEV Yayınları.

Frelick, B. (2003). Displacement without end: Internally displaced who can't go home. *Forced Migration Review* (17), 10-12.

Freud, S. (1993). Yas ve melankoli (Çev. R. Uslu ve O.E. Berksun). *Kriz*, 1(2).

Fried, M. (2022). Kaybedilen Ev İçin Yas Tutmak: Başka Yere Yerleşmenin Psikolojik Maliyetleri, (çev. Rodi Haznedaroğlu). İ. Yücedağ (Ed.), *Duygular Sosyolojisi: Sosyolojide Duyguların İzini Sürmek* (s. 323-349) içinde. Çanakkale: Paradigma Akademi.

GABB. (2016). *İdil'de sokağa çıkma yasağı süresince ve yasadak kalktıktan sonra geri dönüşlerde kadın ve çocukların yaşamış olduğu psikososyal süreçlere yönelik araştırma raporu (Temmuz 2016)*. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği, Şırnak

Belediyesi, İdil Belediyesi. Erişim Tarihi: 25.10.2023. Erişim Adresi: https://hakikatadalethafiza.org/wpcontent/uploads/2016/09/2016.07.02_IdilKad%C4%B1nCocukRaporu-.pdf

GABB. (2016a). *Hasar tespit ve zorunlu göç raporu: Kent merkezlerinde gerçekleşen çatışmalar sonrası durum (30 Haziran 2016)*. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği. Erişim Tarihi: 25.10.2023. Erişim Adresi: https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2016/09/2016.06.30GABB_HasarTespitveZorunluGoc_Raporu_TR.pdf

Gieseken, H. O. (2017). The protection of migrants under international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, 99(904), 121-152. <https://doi.org/10.1017/s1816383118000103>

Gilgen, D., Maeusezahl, D., Salis Gross, C., Battegay, E., Flubacher, P., Tanner, M., & Hatz, C. (2005). Impact of migration on illness experience and help-seeking strategies of patients From Turkey and Bosnia in Primary Health Care in Basel. *Health & Place*, 11(3), 261–273. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2004.04.002>

Glasby, J. (2011). Sosyal bakım (Çev. Osman Tezgel). P. Alcock, M. May & K. Rowlingson (Eds.), *Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar* (s.461-467) içinde. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Gleeson, C., Frost, R., Sherwood, L., Shevlin, M., Hyland, P., Halpin, R., Murphy, J., Silove, D., (2020). Post-migration factors and mental health outcomes in asylum-seeking and refugee populations: A systematic review. *European Journal of Psychotraumatology*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/20008198.2020.1793567>

Goldberg, M. (2000). Conflicting principles in multicultural social work. *Families in Society*, 81(1), 12–21. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.1088>

- Göç Platformu (2011). *Zorla Yerinden Edilenler İçin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Araştırma Raporu*. İstanbul: Can Matbaa. Erişim Tarihi: 25.10.2023. Erişim Adresi: https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1
- Göç-Der. (2001). *Zorunlu göçe maruz kalan Kürt kökenli T.C. vatandaşlarının göç öncesi ve göç sonrası sosyo ekonomik, sosyo kültürel durumları, askeri çatışma ve gerginlik politikaları sonucu meydana gelen göçün ortaya çıkardığı sorunlar ve göç mağduru ailelerin geriye dönüş eğilimlerinin araştırılması ve çözüm önerileri*. İstanbul: Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği.
- GÖÇİZDER (2021). *2015/2020 Dönemi Sokağa Çıkma Yasakları: Veri Derleme ve Medya İzleme Raporu*. İstanbul: Berdan Matbaası.
- GÖÇİZDER. (2019). *Sokağa Çıkma Yasakları ve Zorunlu Göç Sürecinde Kadınların Yaşadıkları Hak İhlalleri ve Deneyimleri Raporu*. İstanbul: Berdan Matbaası.
- Greene, J. C., Caracelli, V. J., & Graham, W. F. (1989). Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Educational evaluation and policy analysis*, 11(3), 255-274. <https://doi.org/10.2307/1163620>
- Güdü, Ö. T. (2018). *Suriyeli kadın göçmenlerin travmatik yaşantıya bağlı ruh sağlığı sorunlarının ve sosyal destek süreçlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Üniversitesi Ruhsal Travma Programı, Kocaeli.
- Güldalı, P.Ş., & Buz, S. (2021). Küreselleşme, hareketlilik ve sosyal hizmet: “Düzensiz” göç ve ulusötesi sosyal hizmet uygulaması. *Dokuz Eylül University Journal Of Graduate School Of Social Sciences*, 23(2). <https://doi.org/10.16953/deusosbil.819141>
- Gün, Z., & Bayraktar, F. (2008). Türkiye'de İç Göçün Ergenlerin Uyumundaki Rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(2).

Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza* (Çev. Banu Barış). Ankara: Heretik.

Hamid, A. R. M., & Musa, S.A. (2010). Mental health problems among internally displaced persons in Darfur. *International Journal of Psychology*, 45(4), 278–285.
<https://doi.org/10.1080/00207591003692620>

Has, İ. (2022). *Global Securitization of Urban Space in Turkey*. İstanbul: Kalkedon Yayınları

Hatıplı, M. (2018). Cumhuriyet dönemi Balkan göçlerinin sosyal politika açısından etkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 423-445.

HDP. (2016). *Sur raporu*. Halkların Demokratik Partisi. Erişim Tarihi: 10.11.2023. Erişim Adresi: <https://www.hdp.org.tr/Images/UserFiles/Documents/Editor/Surraporu.pdf>

Herman, J. L. (2007). *Travma ve İyileşme: Şiddetin Sonuçları Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre* (Çev. Tamer Tosun). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Hocaoğlu, A. (2014). *Son dönem Bulgaristan göçünü yaşayan yetişkinlerde travmanın etkilerinin kuşaklararası aktarımı duygu düzenleme güçlüğü, aile işlevselliği ve temel varsayımların rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Hollifield, M., Warner, T., Krakow, B., & Westermeyer, J. (2018). Mental health effects of stress over the life span of refugees. *Journal of Clinical Medicine*, 7(2), 25.
<https://doi.org/10.3390/jcm7020025>

Horowitz, M., Wilner, N., & Alvarez, W. (1979). Impact of events scale: A measure of subjective stress. *Psychosomatic Medicine*, 41(3), 209-218.
<https://doi.org/10.1097/00006842-197905000-00004>

- Hou, W. K., Liu, H., Liang, L., Ho, J., Kim, H., Seong, E., & Hall, B. J. (2020). Everyday life experiences and mental health among conflict-affected forced migrants: A meta-analysis. *Journal of affective disorders*, 264, 50-68. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.11.165>
- Huot, S., Kelly, E., & Park, S.J. (2016). Occupational experiences of forced migrants: A scoping review. *Australian Occupational Therapy Journal*, 63(3), 186–205. <https://doi.org/10.1111/1440-1630.12261>
- HÜNEE (2006). *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*. Ankara: İsmet Matbaacılık Yayıncılık.
- Hynie, M. (2018). The social determinants of refugee mental health in the post-migration context: A critical review. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 63(5), 297-303. <https://doi.org/10.1177/0706743717746666>
- IDMC. (2023). *Global report on internal displacement*. Geneva: Norwegian Refugee Council.
- Iglehart, A. P., & Becerra, R. M. (1996). Social Work and the Ethnic Agency. *Journal of Multicultural Social Work*, 4(1), 1–20. https://doi.org/10.1300/j285v04n01_01
- Işıklı, S. (2006). *Travma sonrası stres belirtileri olan bireylerde olaya ilişkin dikkat yanlılığı, ayrışma düzeyi ve çalışma belleği uzamı arasındaki ilişkiler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İpekyüz, N. (2010). *Zorunlu göç ve gelecek! türkiye'de zorunlu göç: Hükümet politikaları uluslararası konferans tebliğleri*. 27 Haziran 2009, Van. (s. 86-90). İstanbul: TESEV Yayınları.

- İstanbul Göç-Der. (2015). "*Gitmek Mi Zor, Kalmak Mı?*" Projesi: Yerinden Edilmiş Kişilerin Geri Dönüş Eğilimleri Araştırma Raporu. İstanbul: İstanbul Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği. Erişim Tarihi: 25.10.2023. Erişim Adresi: <https://esithakikat.wordpress.com/kutuphane/>.
- Jaffe, E. D. (1995). Ethnic and minority groups in Israel: Challenges for social work theory, value and practice. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 22, 149. <https://doi.org/10.15453/0191-5096.2220>
- Jongerden, J. (2015). *Türkiye'de İskân Sorunu ve Kürtler: Modernite, Savaş ve Mekân Politikaları Üzerine Bir Çözümleme* (Çev. Mustafa Topal). İstanbul: Vate Yayınevi.
- Kalkınma Merkezi (2006). *Zorunlu göç ve etkileri: Diyarbakır*. Diyarbakır: Kalkınma Merkezi Araştırması.
- Karalı, N., & Yüksel, Ş. (1997). Effects of forced migration on psychological problems seen after torture. In *5th European Conference on Traumatic Stress*. Maastricht, The Netherlands.
- Karaman, H. B., & Bulut, S. (2018). Göçmen çocuk ve ergenlerin eğitim engelleri, psikolojik sorunları ve çözüm önerileri üzerine bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 393-412. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.446297>
- Karataş M., & Barut, B. (2021). Sosyal hizmet perspektifinden göç ve savunmasız gruplar: IOM raporları üzerine bir araştırma. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 86-109. <https://doi.org/10.30803/adusobed.913915>
- Karger, H. J., & Levine, J. (2000). *Social Work Practice with European Immigrants*. In *Social Work Practice with Immigrants and Refugees* (s. 167-197). Columbia University Press.

- Kartal, D., & Kiropoulos, L. (2016). Effects of acculturative stress on PTSD, depressive, and anxiety symptoms among refugees resettled in Australia and Austria. *European Journal of Psychotraumatology*, 7(1). <https://doi.org/10.3402/ejpt.v7.28711>
- Kaya, A., Işık, E. İ., Şahin, B., Elmas, E., Çağlayan, B., & Aksoy, P. (2008). *Günümüz Türkiye'sinde Yaşanan İç Göçler: Bütünleşme mi, Geri Gönüş mü? İstanbul, Diyarbakır ve İçel Örnekleri*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, Y., & Hiçdurmaz, D. (2018). Göç olgusunun ergen ruh sağlığına etkisi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 15(2), 136-141.
- Keser, İ. (2011). *Göç ve Zor: Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç*. Ankara: Ütopya.
- KHRP. (2006). *The status of Internally displaced Kurds in Turkey: Return and compensation Rights-An update*. London: Bar Human Rights Committee of England and Wales.
- Kılıç, A. (2021). *1990'lardan 2016'ya Türkiye'de ülke içi yerinden edilmeyi deneyimlemek* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, A. (2023). *Tükenerek Direnmek / Köy Boşaltmalarından Hendek Olaylarına Ülke İçi Yerinden Edilmeyi/Zorunlu Göçü Deneyimlemek*. İstanbul: Nubihar Yayınları.
- Kızmaz, Z., & Teğın, N. (2017). *Özyönetim İlanları, Yerinden Edilmeler ve Kürtler*. Ankara: Hegem Yayınları.
- Kıbar, Z. (2017). *20 yılda ikinci kez yerinden edilmenin hafızaya ve teritorya tasavvuruna etkisi: Sur örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kira, I. A., Amer, M. M., & Wrobel, N. H. (2023). Arab refugees: Trauma, resilience, and recovery. In *Biopsychosocial perspectives on Arab Americans: Culture, development, and health* (pp. 159-184). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-28360-4_9
- Klein, M. (2024). *Nesne İlişkileri, Haset ve Şükran ve diğer yazılar, 1946-1963* (Çev. Menekşe Arık). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kleinman, M. (2017). Kriz Mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim (Çev. Burcu Yakut Çakar & Utku Barış Balaban). A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.), *Sosyal Politika Yazıları* (s. 159-193) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Knox, A.W. (2020). *Integration of social work practices with refugees: an action research study* (Unpublished doctoral dissertation). Walden University College of Social and Behavioral Sciences, Washington.
- Koçak, O., & Gündüz, D.R. (2016). Avrupa birliği göç politikaları ve göçmenlerin sosyal olarak içerilmelerine etkisi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 66-91. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.288377>
- Korkmaz, N., Gündoğdu İnci, F., & Yaklav, G. (2020). *Sur'da Göç Sonrası Ebeveyn Çocuk İlişkisi*. Diyarbakır: A Grafik.
- Kurban, D. (2010). Kürt Sorunu'nun Çözümünde Bir Engel veya Fırsat Olarak Van Eylem Planı. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri*. 27 Haziran 2009, Van (s. 57-62). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kurban, D., Çelik, A. B., & Yüksek, D. (2006). *Güvensizlik Mirasının Aşılması: Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler Arasında Toplumsal Mutakabata Doğru*. İstanbul: Norwegian Refugee Council-Internal Displacement Monitoring Centre-Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı.

- Küçükırca, İ. A. (2018). *Suriçi'ni Ev Mekânı Üzerinden Düşünmek*. Diyarbakır: Disa Yayınları
- Laird, S. (2008). Anti-oppressive social work: A guide for developing cultural competence. *Anti-Oppressive Social Work*, 1-192. <https://doi.org/10.4135/9781446269473>
- Leus, X., Wallace, J., & Loretta, A. (2001). Internally displaced persons. *Prehospital and Disaster Medicine*, 16(3), 116–123. <https://doi.org/10.1017/s1049023x00025851>
- Liao, K. W. (2009). *International protection for internally displaced persons* (Unpublished master's thesis). Washington University in St. Louis, Washington.
- Limnili Özeren, P. (2019). Bir zorunlu göç olarak “ruhsal inziva”. N. Keskinöz Bilen (Ed.), *Psikanaliz ve Göç; Gitmek mi Kalmak mı* (s.92-105) içinde. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Lopez-Fernandez, O., & Molina-Azorin, J. F. (2011). The use of mixed methods research in the field of behavioural sciences. *Quality & Quantity*, 45, 1459-1472. <https://doi.org/10.1007/s11135-011-9543-9>
- Mann, C. M., & Fazil, Q. (2006). Mental illness in asylum seekers and refugees. *Primary Care Mental Health*, 4(1), 57.
- Marsh, J. C. (2004). Social work in a multicultural society. *Social Work*, 49(1), 5–6. <https://doi.org/10.1093/sw/49.1.5>
- Marshall, T.H. (2017). Yurttaşlık ve sosyal sınıf (Çev. Burcu Yakut Çakar & Utku Barış Balaban). A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.), *Sosyal Politika Yazıları* (s.19-32) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mason, J. (2002). *Qualitative Researching* (Second Edition). Wiltshire: SAGE Publications.

- Matsuoka, A. K. (2015). Ethnic/racial minority older adults and recovery: Integrating stories of resilience and hope in social work. *British Journal of Social Work*, 45(1), 35–52. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcv120>
- Mawani, F. N. (2014). Social determinants of refugee mental health. In L. Simich & L. Andermann (Eds.), *Refuge and resilience: Promoting resilience and mental health among resettled refugees and forced migrants* (pp. 27–50). https://doi.org/10.1007/978-94-007-7923-5_3
- MAZLUMDER. (1995). *Doğu ve Güneydoğu'da iç göç neden ve sonuçları*. İstanbul: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (Kasım 1995).
- McCann, T. V., & Clark, E. (2004). Grounded theory in nursing research: Part 1- methodology. *Nurse Res*, 11(2), 7-18. <https://doi.org/10.7748/nr2004.01.11.2.7.c5918>
- Mckay, S. & Rowlingson, K. (2011). Gelir desteği ve sosyal güvenlik (Çev. Osman Tezgel). P. Alcock, M. May ve K. Rowlingson (Eds.), *Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar* (s.401-411) içinde. Ankara: Siyasal Kitapevi
- Morgaine, K., & Capous-Desyllas, M. (2014). *Anti-oppressive social work practice*. Sage. California.
- Morina, N., Akhtar, A., Barth, J., & Schnyder, U. (2018). Psychiatric disorders in refugees and internally displaced persons after forced displacement: A systematic review. *Frontiers in psychiatry*, 9, 433. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2018.00433>
- Mujeeb, A. (2015). Mental health of internally displaced persons in Jalozai Camp, Pakistan. *International journal of social psychiatry*, 61(7), 653-659. <https://doi.org/10.1177/0020764015573083>

- Murie, A. (2011). Konut politikası (Çev. Osman Tezgel). P. Alcock, M. May ve K. Rowlingson (Eds.), *Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar* (s.452-460) içinde. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Murphy, A., Chikovani, I., Uchaneishvili, M., Makhashvili, N., & Roberts, B. (2018). Barriers to mental health care utilization among internally displaced persons in The Republic of Georgia: A rapid appraisal study. *BMC Health Services Research*, 18(1). <https://doi.org/10.1186/s12913-018-3113-y>
- Mutlu, Y. (2009). *Turkey's experience of forced migration after 1980s and social integration: A comparative analysis of Diyarbakır and Istanbul* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nakash, O., Nagar, M., Shoshani, A., & Lurie, I. (2017). The Association between perceived social support and posttraumatic stress symptoms among Eritrean and Sudanese male asylum seekers in Israel. *International Journal of Culture and Mental Health*, 10(3), 261–275. <https://doi.org/10.1080/17542863.2017.1299190>
- Narchal, R. (2008). *Attachment, Trust, Distress And Help Seeking In Refugees And Humanitarian Entrants*. Penrith, N.S.W.
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal araştırma yöntemleri. Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (Çev. Özlem Akkaya). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Nickerson, A., Liddell, B., Asnaani, A., Carlsson, J., Fazel, M., Knaevelsrud, C., & Rasmussen, A. (2017). Trauma and mental health in forcibly displaced populations an international society for traumatic stress studies briefing paper. *Int Soc Trauma Stress Stud*, 1-37.
- NRC. (2003). *Profile of internal displacement: Turkey*. Geneva: Global IDP Project.

- NRC. (2005). *Internal Displacement: Global Overview of Trends and Developments in 2004*, Norwegian Refugee Council. Geneva: Global IDP Project.
- OHCHR. (2017). *Türkiye'nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin rapor*. Temmuz 2015- Aralık 2016. Erişim Tarihi: 25.10.2023. Erişim Adresi: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/TR/OHCHR_SouthEast_Turkey2015-2016_TURK.pdf
- Olanrewaju, F. O., Omotoso, F., & Alabi, J. O. (2018). Datasets on the challenges of forced displacement and coping strategies among displaced women in selected internally displaced persons' (IDPs) camps in Nigeria. *Data in Brief*, 20, 152–158. <https://doi.org/10.1016/j.dib.2018.07.042>
- Olcoń, K., Gilbert, D. J., & Pulliam, R. M. (2019). Teaching about racial and ethnic diversity in social work education: A systematic review. *Journal of Social Work Education*, 56(2), 215–237. <https://doi.org/10.1080/10437797.2019.1656578>
- Olick, J. K. (2014). Kolektif bellek: İki farklı kültür (Çev. Meral Güneşdoğmuş). *Moment Dergi*, 1(2), 175-211.
- Özer, S., Sirin, S. R., & Oppedal, B. (2016). *Bahçeşehir study of Syrian refugee children in Turkey*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Özüorçun Küçükertan, N. (2013). *Intergenerational transmission of maternal traumatic experiences to their children's well-being among Turkish cypriots: Mediator role of parenting styles* (Yayınlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pacheco-Coral, A. D. P. (2018). Statelessness, exodus, and health: Forced internal displacement and health services. *Cadernos de saude publica*, 34. <https://doi.org/10.1590/0102-311x00027518>

- Pakdemir, M. (2011). *Çatışma yaşanan bölgelerdeki üniversite gençlerinin umutsuzluk düzeylerinin yordanmasında travmatik yaşantılar, sosyal destek ve dünyaya ilişkin varsayımların rolü ve çatışma yaşanmayan bölgelerdeki üniversite gençleri ile karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pala, A. (2013). *Zorunlu göç ve kadın deneyimi: Diyarbakır Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pala, A. (2015). Yerinden edilme ve yeniden yurtlanma: zorunlu göç ve toplumsal cinsiyet bağlamında evin kaybı ve yeniden kuruluşu. *Moment Dergi*, 2(1), 81-99. <https://doi.org/10.17572/mj2015.1.8199>
- Panico, C. (1994). *Turkey, Forced Displacement of Ethnic Kurds from Southeastern Turkey* (Vol. 6, No. 12). Human Rights Watch/Helsinki.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Eds. M. Bütün & S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi
- Polat, G. (2007). İç göçün çocuk ruh sağlığına etkisi ve sosyal hizmet müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(1), 89-106.
- Porter, M., & Haslam, N. (2005). Predisplacement and postdisplacement factors associated with mental health of refugees and internally displaced persons: A meta-Analysis. *Jama*, 294(5), 602-612. <https://doi.org/10.1001/jama.294.5.602>
- Potocky, M., & Naseh, M. (2020). *Culturally Competent Social Work Practice. In Best Practices for Social Work with Refugees and Immigrants* (pp. 121-148). Columbia University Press.

- Rask, S., Suvisaari, J., Koskinen, S., Koponen, P., Mölsä, M., Lehtisalo, R., ... Castaneda, A. E. (2015). The Ethnic gap in mental health: A population-based study of Russian, Somali and Kurdish origin migrants in Finland. *Scandinavian Journal of Public Health*, 44(3), 281–290. <https://doi.org/10.1177/1403494815619256>
- Renner, W., Laireiter, A.-R., & Maier, M. J. (2012). Social support as a moderator of acculturative stress among refugees and asylum seekers. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 40(1), 129–145. <https://doi.org/10.2224/sbp.2012.40.1.129>
- Roberts, B., Makhshvili, N., Javakhishvili, J., Karachevskyy, A., Kharchenko, N., Shpiker, M., & Richardson, E. (2017). Mental health care utilisation among internally displaced persons in Ukraine: Results from a nation-wide survey. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 1–12. <https://doi.org/10.1017/s2045796017000385>
- Robjant, K., Hassan, R., & Katona, C. (2009). Mental health implications of detaining asylum seekers: systematic review. *British Journal of Psychiatry*, 194(04), 306–312. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.108.053223>
- Saabneh, A. (2019). Displaced and segregated: The socio-economic status of the second generation of internally displaced palestinians in Israel. *Population studies*, 73(1), 19–35. <https://doi.org/10.1080/00324728.2018.1544658>
- Sabhlok, S. R., Pender, V., Mauer, E., Lipnick, M. S., & Kaur, G. (2020). Addressing the gaps in mental health care for internally displaced persons. *Journal of Global Health*, 10(1). <https://doi.org/10.7189/jogh.10.010346>
- Salama, E. S., Castaneda, A. E., Lilja, E., Suvisaari, J., Rask, S., Laatikainen, T., & Niemelä, S. (2020). Pre-Migration traumatic experiences, post-migration perceived discrimination and substance use among Russian and Kurdish migrants a

population-based study. *Addiction*, 115(6), 1160-1171.
<https://doi.org/10.1111/add.14904>

SAMER. (2016). *Sur içi zorunlu göç araştırma raporu*. Erişim Tarihi: 25.10.2023. Erişim Adresi: <https://esithakikat.wordpress.com/kutuphane/>.

SAMER. (2017). *Sur içi Ali paşa ve Lale Bey mahallelerinde başlayan kentsel dönüşüm projesine ilişkin gözlem ve araştırma raporu*. Erişim Tarihi: 20.04.2022. Erişim Adresi: https://hakikatadalethafiza.org/wpcontent/uploads/2017/06/2017.06.01_SAMER_Sur_Kentsel_Donusum_Raporu.pdf.

Sandelowski, M. (2000). Combining qualitative and quantitative sampling, data collection, and analysis techniques in mixed-method studies. *Research in nursing & health*, 23(3), 246-255. [https://doi.org/10.1002/1098-240x\(200006\)23:3<246::aid-nur9>3.3.co;2-8](https://doi.org/10.1002/1098-240x(200006)23:3<246::aid-nur9>3.3.co;2-8)

Sanhori, Z., Eide, A. H., Ayazi, T., Mdala, I., & Lien, L. (2019). Change in mental health stigma after a brief intervention among internally displaced persons in central Sudan. *Community mental health journal*, 55(3), 534-541.
<https://doi.org/10.1007/s10597-019-00375-y>

Saraçoğlu, C. (2010). The changing image of the kurds in turkish cities: Middle-class perceptions of Kurdish migrants in İzmir. *Patterns of Prejudice*, 44(3), 239–260. <https://doi.org/10.1080/0031322x.2010.489735>

Sattarzadeh, S. (2009). *Refugees's experiences across a life span: A qualitative study of perceived resources and demands among Iranian refugees in Norway* (Unpublished master's thesis). University of Oslo Department of Psychology, Oslo.

Scharpf, F., Kaltenbach, E., Nickerson, A., & Hecker, T. (2021). A systematic review of socio-ecological factors contributing to risk and protection of the mental health of

refugee children and adolescents. *Clinical Psychology Review*, 83, 101930.
<https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101930>

Schlesinger, E. G., & Devore, W. (1995). Ethnic sensitive social work practice: The state of the art. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 22, 29. <https://doi.org/10.15453/0191-5096.2214>

Schweitzer, R., Melville, F., Steel, Z., & Lacherez, P. (2006). Trauma, post-migration living difficulties, and social support as predictors of psychological adjustment in resettled Sudanese refugees. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 40(2), 179-187.
<https://doi.org/10.1111/j.1440-1614.2006.01766.x>

Sezgin, U. (2003). Travma yaşantısı olan kadınlarda grup psikoterapisinin etkinliği. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 40(3-4): 53-63.

Shultz, J. M., Ceballos, Á. M. G., Espinel, Z., Oliveros, S. R., Fonseca, M. F., & Florez, L. J. H. (2014). Internal displacement in Colombia. *Disaster Health*, 2(1), 13–24.
<https://doi.org/10.4161/dish.27885>

Sır, A., Bayram, Y., & Özkan M. (1998). Zorunlu iç göç yaşamış bir grupta travma sonrası stres bozukluğu üzerine ön çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*; 9, 173-180.

Silove, D., Steel, Z., McGorry, P. ve Mohan, P. (1998). Trauma exposure, postmigration stressors, and symptoms of anxiety, depression and posttraumatic stress in Tamil asylum-seekers: comparison with refugees and immigrants. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 97(3), 175-181. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0447.1998.tb09984.x>

Singh, N. S., Bass, J., Sumbadze, N., Rebok, G., Perrin, P., Paichadze, N., & Robinson, W. C. (2018). Identifying mental health problems and idioms of distress among older adult internally displaced persons in Georgia. *Social Science & Medicine*, 211, 39–47.
<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.05.007>

- Siriwardhana, C., Adikari, A., Pannala, G., Siribaddana, S., Abas, M., Sumathipala, A., & Stewart, R. (2013). Prolonged internal displacement and common mental disorders in Sri Lanka: the COMRAID study. *PloS one*, 8(5). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0064742>
- Slewa-Younan, S., Radulovic, M., Lujic, S., Hasan, T., & Raphael, B. (2014). Trauma in resettled Iraqi refugees: Differences between those seeking psychological treatment and those not seeking psychological treatment. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 23(9), 917–929. <https://doi.org/10.1080/10926771.2014.955897>
- Slobodin, O., & Jong, J. T. V. M. (2015). Family interventions in traumatized immigrants and refugees: A systematic review. *Transcultural Psychiatry*, 52(6), 723–742. <https://doi.org/10.1177/1363461515588855>
- Sossou, M.-A., Craig, C. D., Ogren, H., & Schnak, M. (2008). A qualitative study of resilience factors of Bosnian Refugee women resettled in the Southern United States. *Journal of Ethnic And Cultural Diversity in Social Work*, 17(4), 365–385. <https://doi.org/10.1080/15313200802467908>
- SPSAM. (2019). *Suriçi'nden Diyarbakir merkeze yerinden edilenlere dair saha araştırma raporu*. Erişim Tarihi: 25.10.2023. Erişim Adresi: <https://sahamerkezi.org/suricinden-diyarbakir-merkeze-yerinden-edilenlere-dair-saha-arastirmasi-raporu/>
- Steel, J. L., Dunlavy, A. C., Harding, C. E., & Theorell, T. (2017). The psychological consequences of pre-emigration trauma and post-migration stress in refugees and immigrants From Africa. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 19(3), 523–532. <https://doi.org/10.1007/s10903-016-0478-z>
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics Of Qualitative Research Techniques*. Sage Publications

- Strier, R. (2006). Anti-Oppressive Research in Social Work: A Preliminary Definition. *British Journal of Social Work*, 37(5). <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl062>
- Sue, D. W. (2005). *Multicultural social work practice*. John Wiley & Sons.
- Şamar, B., & S. Buz. (2023). Sivil toplum kuruluşlarında görevli ruh sağlığı çalışanlarının perspektifinden ülke içi zorla yerinden edilenlerin psikososyal sorunları. *Mülkiye Dergisi*, 47(6), 1505-1545.
- Taloyan, M., Al-Windi, A., Johansson, L. M., & Saleh-Stattin, N. (2011). Kurdish men's experiences of migration-related mental health issues. *Primary Health Care Research & Development*, 12(04), 335–347. <https://doi.org/10.1017/s1463423611000156>
- Taloyan, M., Johansson, S.-E., Sundquist, J., Koctürk, T. O., & Johansson, L. M. (2008). Psychological distress among Kurdish immigrants in Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 36(2), 190–196. <https://doi.org/10.1177/1403494807085077>
- Taşcı, F. (2009). Bir sosyal politika sorunu olarak göç. *Kamu-İş Dergisi*, 10(4), 177-204.
- Taşdelen Kaya, D. (2020). *Çatışma sonrası yeniden yapılanma perspektifinden kültürel miras alanları: Diyarbakır Suriçi örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tekeli-Yesil, S., Isik, E., Unal, Y., Aljomaa Almossa, F., Konsuk Unlu, H., & Aker, A. T. (2018). Determinants of mental disorders in Syrian refugees in Turkey versus internally displaced persons in Syria. *American Journal of Public Health*, 108(7), 938–945. <https://doi.org/10.2105/ajph.2018.304405>
- Teodorescu, D. S., Siqueland, J., Heir, T., Hauff, E., Wentzel-Larsen, T., & Lien, L. (2012). Posttraumatic growth, depressive symptoms, posttraumatic stress symptoms, post-migration stressors and quality of life in multi-traumatized psychiatric outpatients with a

refugee background in Norway. *Health and Quality of Life Outcomes*, 10(1), 84.
<https://doi.org/10.1186/1477-7525-10-84>

TİHV. (2021). Türkiye’de Sokağa Çıkma Yasakları Haritası 16 Ağustos 2016-1 Ocak 2020.
 Erişim Tarihi: 25.10.2023. Erişim adresi: <https://tihv.org.tr/sokaga-cikma-yasaklari/16-agustos2015-1-ocak-2020-bilgi-notu/>

Tinghög, P., Malm, A., Arwidson, C., Sigvardsdotter, E., Lundin, A., & Saboonchi, F. (2017).
 Prevalence of mental ill health, traumas and postmigration stress among refugees from
 Syria resettled in Sweden After 2011: A population based survey. *BMJ Open*, 7(12).
<https://doi.org/10.1136/bmjopen-2017-018899>

Tuncay, T., & İl, S. (2007). Sosyal hizmette baskı karşıtı uygulama: Sosyal adalet
 paradigması temelinde bir özgürleştirme pratiği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(2), 59-
 72.

Turgut, S. (2021). *Kürt Damgası: Etnik Sınırlar ve Başa Çıkma Stratejileri*. İstanbul: İletişim
 Yayınları.

Tuzcu, A., & Bademli, K. (2014). Göçün Psikososyal Boyutu. *Psikiyatride Güncel
 Yaklaşımlar*, 6(1), 56-66.

Uluocak, G. P. (2009). İç göç yaşamış ve yaşamamış çocukların okulda uyumu. *Dokuz Eylül
 Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (26), 35-44.

Uluslararası Af Örgütü. (2016). *Yerinden edilen ve mülksüzleştirilenler: Sur sakinlerinin
 evlerine dönme hakkı*. London: Amnesty International. Erişim Tarihi: 25.10.2023.
 Erişim Adresi: https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2016/12/2016.12.06_AmnestyReport_displaced_and_dispossessed_tur.pdf

- Uphoff, E., Robertson, L., Cabieses, B., Villalón, F. J., Purgato, M., Churchill, R., & Barbui, C. (2020). An overview of systematic reviews on mental health promotion, prevention, and treatment of common mental disorders for refugees, asylum seekers, and internally displaced persons. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (9). <https://doi.org/10.1002/14651858.cd013458.pub2>
- Uzunkaya, A. H., & Yılmaz, B. (2021). Göçün kuşaklararası bağlamda psikopatolojik yansımaları. *Psikoloji Çalışmaları*, 41(1), 167-197. <https://doi.org/10.26650/sp2019-0079>
- Ünal, R., & Gedik, M. (2022). Türkiye’de göç yönetimi ve sosyal hizmet bakış açısından değerlendirilmesi. *Toplumsal Politika Dergisi*.
- Ünal, T. (2008). Ülke içinde yerinden edilme konusunda dünyada durum ve mevcut eğilimler. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal ve A. T. Aker (Eds.), *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 29-38) içinde. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Ünal, T., Çelik, A. B., & Kurban, D. (2008). Türkiye’nin Yerinden Edilme Sorunu: Sorun, Mevzuat ve Uygulama. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal ve A. T. Aker (Eds.), *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 71-92) içinde. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Valtonen, K. (2016). *Social Work And Migration: Immigrant And Refugee Settlement And Integration*. Routledge.
- Volkan, V. D. (2017). *Göçmenler ve Mülteciler: Travma, Sürekli Yas, Önyargı ve Sınır Psikolojisi*. Pusula Yayınevi.

- Von Werthern, M., Grigorakis, G., & Vizard, E. (2019). The mental health and wellbeing of unaccompanied refugee minors (URMs). *Child Abuse & Neglect*, 98, 104146. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104146>
- Walker, S., von Werthern, M., Brady, F., & Katona, C. (2020). Mental health of forced migrants recently granted leave to remain in The United Kingdom. *International Journal of Social Psychiatry*, 67(2), 188–196. <https://doi.org/10.1177/0020764020939610>
- Weiss, D., & Marmar, C. (1997). The Impact of Event Scale Revised. J. Wilson & T.M. Keane (Eds.), *Assessing Psychological Trauma and PTSD* (pp.399-411) içinde. New York: Guilford.
- Weiss, D., Marmar, C., Metzler, T. ve Ronfeldt, H. (1995). Predicting symptomatic distress in emergency services personnel. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63(3), 361-368. <https://doi.org/10.1037//0022-006x.63.3.361>
- West, A. (2011). Okul eğitimi (çev. Osman Tezgel). P. Alcock, M. May & K. Rowlingson (Eds.), *Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar* (s.431-441) içinde. Ankara: Siyasal Kitapevi
- Williams, R. C., Ferris, E., & Koser, K. (2008). *Protecting Internally Displaced Persons: A Manual For Law And Policymakers*. Washington, DC: Brookings Institution.
- Yayman, H. (2011). *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma: Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*. SETA.
- Yeğen, M. (2010). Zorunlu göç, vatandaşlık ve Kürt Meselesi. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası konferans Tebliğleri*. 27 Haziran 2009, Van. (s. 102-104). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yeğen, M. (2015). *Devletin Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları

- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). Türkiye’de sosyal politika ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 145-158.
- Yüceşahin, M. M., & Özgür, E. M. (2006). Türkiye’nin güneydoğusunda nüfusun zorunlu yerinden oluşu: Süreçler ve mekânsal örüntü. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(2), 15-35.
- Yükseker, D. (2008). Dünyada Yerinden Edilme Olgusuna İlişkin Politika ve Uygulamalara Eleştirel Bir Bakış, D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal ve A. T. Aker (Eds.), *"Zorunlu Göç" İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 39-46) içinde. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yükseker, D. (2008a). Diyarbakır’da yerinden edilme sorunu: Geri dönüş, kentsel sorunlar ve Tazminat Yasası’nın uygulanması. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal ve A. T. Aker (Eds.), *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 148-176) içinde. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yükseker, D. (2008b). Yerinden edilme ve sosyal dışlanma: İstanbul ve Diyarbakır’da zorunlu göç mağdurlarının yaşadıkları sorunlar. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal ve A. T. Aker (Eds.), *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 220-237) içinde. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yükseker, D., & Kurban, D. (2009). *Türkiye’de yerinden edilme sorununa kalıcı bir çözüm mümkün mü?: Van Eylem Planı’nın değerlendirilmesi*. İstanbul: TESEV Yayınları

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 12/06/2024	
Tez Başlığı: Ülke İçi Yerinden Edilenlerin Deneyimleri ve Psikososyal Gereksinimleri	
Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 282 sayfalık kısmına ilişkin, 12/06/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 9 'dur.	
Uygulanan filtrelemeler**:	
1. ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç	
2. ☒ Kaynakça hariç	
3. ☐ Alıntılar hariç	
4. ☒ Alıntılar dâhil	
5. ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç	
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Ad-Soyad/İmza	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Berhudan ŞAMAR
	Öğrenci No	N18246124
	Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
	Programı	Sosyal Hizmet Doktora Programı
	Statüsü	Doktora ☒ Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Sema BUZ

*Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
		Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIAL WORK

Date: 12/06/2024

Thesis Title (In English): EXPERIENCES AND PSYCHOSOCIAL NEEDS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 12/06/2024 for the total of 282 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 9 %.

Filtering options applied**:

- Approval and Declaration sections excluded
- References cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name-Surname/Signature

Student Information	Name-Surname	Berhudan ŞAMAR	
	Student Number	N18246124	
	Department	Social Work	
	Programme	Social Work Programme	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Sema BUZ

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 2. ETİK KOMİSYON İZİNİ

Tarih: 19/09/2022
Sayı: E-35853172-300-00002396451
00002396451

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-300-00002396451
Konu : Berhudan ŞAMAR Hk. (Etik Komisyon İzni)

19.09.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 23.08.2022 tarihli ve E-12908312-300-00002352084 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencilerinden **Berhudan ŞAMAR**'ın **Prof. Dr. Sema BUZ** danışmanlığında hazırladığı “**Ülke İçi Zorla Yerinden Edilenlerin Deneyimleri ve Psikososyal Gereksinimleri**” başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **13 Eylül 2022** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: DD738AFE-38E3-48E5-8019-5111FB5D5295

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/lu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Telefon: .

Keş: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

EK 3. BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Sayın Katılımcı,

Bu araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim dalında Prof. Dr. Sema BUZ danışmanlığında doktora tezi kapsamında Berhudan ŞAMAR tarafından yürütülmektedir. Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Araştırmanın amacı ülke içi yerinden edilenlerin deneyimlerini ve psikososyal gereksinimlerini ortaya çıkarmaktır. Bu araştırma ile Türkiye'de ülke içi yerinden edilenlerin psikolojik, sosyal ve ekonomik alandaki deneyimlerinin açığa çıkarılması hedeflenmektedir.

“Ülke İçi Zorla Yerinden Edilenlerin Deneyimleri ve Psikososyal Gereksinimleri” isimli bu araştırmaya katılımınızı onayladığınız takdirde, araştırmanın katılımcısı olacaksınız. Çalışma süresince ve sonrasında kimlik bilgileriniz araştırma dışındaki hiç kimseyle izniniz dışında paylaşılmayacaktır. Bu çalışma kapsamında elde edilecek olan bilimsel bilgiler sadece araştırmacılar tarafından yapılan bilimsel yayınlarda, sunumlarda ve eğitim amaçlı çevrimiçi bir ortamda paylaşılacaktır. Toplanan veriler isminiz silinerek, bilgisayarda şifreli bir dosyada tutulacaktır. Zorunlu olmamakla birlikte izniniz ve onayınız olduğu takdirde görüşme ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınabilecektir.

Bu görüşmede yer alan hiçbir aşama, kişisel rahatsızlık verecek nitelikte değildir. Ancak herhangi bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz, görüşmeleri nedenini açıklamaksızın yarıda bırakıp araştırmadan çıkmakta serbestsiniz. Böyle bir durumda vermiş olduğunuz bilgilerin araştırmacı tarafından kullanılması ancak sizin onayınızla mümkün olacaktır. Bu çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederim. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak ve yanıtlanmasını istediğiniz sorularınız için araştırmayı yürüten Berhudan Şamar ile (E-posta berxwedansmr@gmail.com, telefon: 0544 743 61 97) iletişim kurabilirsiniz.

Bu çalışmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum ve istediğim zaman yarıda kesip çıkabileceğimi biliyorum. Verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayınlarda kullanılmasını kabul ediyorum. İzin vermem halinde görüşme süresince ses kaydı

alınacağını biliyorum. Ses kayıtlarının araştırmacının kullanımı dışında herhangi bir yerde kesinlikle kullanılmayacağını biliyorum.

Tarih:

Katılımcı:

Adı, soyadı:

Adres:

Tel:

İmza:

Araştırmacı:

Adı, soyadı:

Adres:

Tel:

E-posta:

İmza:

Araştırmaya katılımınız ve haklarınızın korunmasına yönelik sorularınız varsa ya da herhangi bir şekilde risk altında olduğunuza veya strese maruz kalacağına inaniyorsanız Sorumlu Araştırmacı Prof. Dr. Sema Buz ile (Adres: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Beytepe/Ankara, e-mail:semabuz@hacettepe.edu.tr, tel: 0312 297 63 63 (323) iletişime geçebilirsiniz.

EK 4. SOSYODEMOGRAFİK FORM

Adımız:

1. Cinsiyet:

a.) Erkek

b.) Kadın

c.) Diğer

2. Yaşınız?

a.) 18-24

b.) 25-31

c.) 32-38

d.) 39-45

e.) 46 ve üstü

3. Anadiliniz?

a.) Kürtçe

b.) Türkçe

c.) Arapça

d.) Diğer... (Belirtiniz)

4. Yaşanılan yer/ilçe:

a.) Sur

b.) Kayapınar

c.) Bağlar

d.) Yenişehir

5. Medeni Durumunuz Nedir?

- a.) Resmi nikahlı
- b.) Bekar
- c.) Boşanmış
- d.) Eşi vefat etmiş
- e.) İmam nikahlı
- f.) Evli değil ama birlikte yaşıyor

6. Eğitim durumunuz nedir?

- a.) Okur-yazar değil
- b.) Okur-yazar
- c.) İlkokul mezunu
- d.) Ortaokul mezunu
- e.) Lise Mezunu
- f.) Ön lisans Mezunu
- g.) Lisans mezunu
- h.) Lisansüstü mezun

7. Sosyal Güvenceniz var mı?

- a.) BAĞ-KUR
- b.) SGK
- c.) Emekli Sandığı
- d.) GSS
- e.) Yeşil kart

f.) Yok

8. Herhangi bir işte çalışıyor musunuz?

a.) İşsiz

b.) İşçi

c.) Memur

d.) Emekli

e.) Esnaf

f.) Ücretsiz ev işçisi

g.) Diğer....

9. Hanenizde sizin dışınızda çalışan kimse var mı?

a.) Evet

b.) Hayır

Evet ise; Çalışan kişi sayısı

10. Hanenin aylık toplam geliri ne kadar?

a.) 0-5500

b.) 5505-7245

c.) 7250-9.105

d.) 9.110-23.600

e.) 23.605-

11. Hanenizin aylık toplam gideri ne kadar?

a.) 0-5500

b.) 5505-7245

- c.) 7250-9.105
- d.) 9.110-23.600
- e.) 23.605-

12. Çocuğunuz var mı?

- a.) 1-3
- b.) 4-6
- c.) 7-9
- d.) 10 ve üstü
- e.) Yok

13. Hanenizde kaç kişi yaşıyor?

- a.) 1-3
- b.) 4-6
- c.) 7-9
- d.) 10 ve üstü

14. Aile yapınız?

- a.) Çekirdek aile
- b.) Geniş aile
- c.) Çok eşli aile
- d.) Diğer...

15. İkamet ettiğiniz konut size mi ait?

- a.) Evet
- b.) Hayır

16. İkamet edilen konut tipi?

- a.) Müstakil
- b.) Apartman dairesi
- c.) Diğer...

17. 2015-2016 yıllarından önce Sur'a nereden geldiniz?

- a.) Diyarbakır'ın başka ilçesinden
- b.) Diyarbakır merkeze bağlı bir köyden
- c.) Başka bir ilden
- d.) Sur'da yaşıyordum
- e.) Diğer...

18. Sur'a yerleşme nedeniniz neydi?

- a.) Memuriyet
- b.) Evlilik nedeniyle
- c.) Kentteki iş imkanlarından dolayı
- d.) Sağlık sorunlarından dolayı
- e.) Eğitim imkanlarından dolayı
- f.) Köy boşaltmaları
- g.) Diğer...

19. Kaç yıldır Sur'da ikamet ediyordunuz?

- a.) 1-5
- b.) 6-11
- c.) 12-17

d.) 18-23

e.) 24 ve üstü

20. Çatışma bölgesinde kalan gayrimenkulünüz var mı?

a.) Evet

b.) Hayır

Aşağıdaki soruları 2015-2016 yıllarında Diyarbakır Sur bölgesinde yerinden edilmenizi düşünerek “Evet” ve “Hayır” şeklinde cevaplayınız.

21. Acil bir durumda eve dönemediğiniz oldu mu?

a.) Evet b.) Hayır

22. Çatışma bölgesindeki aileniz için endişelendiniz mi?

a.) Evet b.) Hayır

23.) Yoksulluk –yeme, içme, barınma için yeterli para olmaması durumlarını yaşadınız mı?

a.) Evet b.) Hayır

24.) Aileden ayrılma durumunu yaşadınız mı?

a.) Evet b.) Hayır

25.) Tedavi için sağlık hizmetlerine ulaşamadığınız oldu mu?

a.) Evet b.) Hayır

26.) Acil sağlık hizmetlerine erişemediğiniz oldu mu?

a.) Evet b.) Hayır

27.) Uzun vadeli sağlık hizmetlerine ulaşamadığınız oldu mu?

a.) Evet b.) Hayır

28.) Ruh sağlığı hizmetlerine ulaşamadığınız oldu mu?

a.) Evet b.) Hayır

29.) ma koşulları yaşadınız mı?

a.) Evet b.) Hayır

30.) Ayrımcılığa maruz kaldınız mı?

a.) Evet b.) Hayır

31.) Yardım kuruluşlarından yardım almada güçlükler yaşadınız mı?

a.) Evet b.) Hayır

32.) Devlet yardımlarının yetersiz olduğunu düşünüyor musunuz?

a.) Evet b.) Hayır

33.) Yetkilileriyle yeterli iletişiminiz olduğunu düşündünüz mü?

a.) Evet b.) Hayır

EK 5. OLAYLARIN ETKİSİ ÖLÇEĞİ-R

Aşağıda, stresli bir yaşam olayından sonra insanların yaşayabileceği bazı zorlukların bir listesi sunulmuştur. Her cümleyi dikkatlice okuyunuz. 2015-2016 yıllarında Diyarbakır Sur bölgesinde yerinden edilmenizi düşünerek, bu zorlukların sizi o dönem ne kadar rahatsız ettiğini cümlelerin sağındaki beş kutucuktan yalnızca birini işaretleyerek belirtiniz. Belirtilen durumun sizi hiç etkilemediğini düşünüyorsanız 0'ı; biraz etkilediğini düşünüyorsanız 1'i; orta derecede etkilediğini düşünüyorsanız 2'yi; epey etkilediğini düşünüyorsanız 3'ü; çok fazla etkilediğini düşünüyorsanız 4'ü daire içine alınız.

	Hiç	Biraz	Orta	Epey	Çok Fazla
1. Yerinden edilmeyi/göçü hatırlatan her türlü şey, yerinden edilme ile ilgili duygularımı aklıma getirdi ve hatırlattı.	0	1	2	3	4
2. Uykumu sürdürmekte, kesintisiz ve derin bir uyku uyumakta zorlandım, uykum bölündü.	0	1	2	3	4
3. Yerinden edilme/göç ile ilgisiz ve farklı şeyler bana yerinden edilmeyi/göçü hatırlattı, aklıma getirtti ve düşündürdü.	0	1	2	3	4

4. Kendimi huzursuz ve öfkeli hissettim.	0	1	2	3	4
5. Yerinden edilmeyi/göçü düşündüğümde ya da hatırladığımda, bu konunun keyfimi kaçırmasına ve canımı sıkmasına izin vermedim.	0	1	2	3	4
6. İstemediğim halde yerinden edilme/göç aklıma geliyordu ve onu düşünmek zorunda kalıyordum.	0	1	2	3	4
7. Sanki yerinden edilme/göç hiç yaşanmamış, olmamış ya da gerçek değilmiş gibi hissettim.	0	1	2	3	4
8. Yerinden edilmeyi/göçü hatırlatan durum, yer ve koşullarda uzak durdum, kaçındım.	0	1	2	3	4
9. Göçle/yerinden edilmeyeyle ilgili görüntüler fotoğraf gibi, film gibi gözümün önünde canlandı.	0	1	2	3	4
10. Ani ses, görüntü ve hareketlerden çabuk irkildim ve abartılı tepkiler verdim.	0	1	2	3	4

11. Yerinden edilme/göç hakkında düşünmemeye çalıştım.	0	1	2	3	4
12. Yerinden edilme/göç ile ilgili olarak hala pek çok duygum vardı, fakat bunların üzerinden durmadım ve çözmeye çalışmadım.	0	1	2	3	4
13. Yerinden edilme/göçle ilgili duygularımı kaybetmiş gibi hissettim, kendimi hissizleşmiş ve donuklaşmış algılıyordum.	0	1	2	3	4
14. Zaman zaman yerinden edilme/göç sırasındaki duygularımı yeniden hatırladım ve sanki o anı yeniden yaşıyormuş gibi tepkiler verdim.	0	1	2	3	4
15. Uykuya dalmakta güçlük çektim.	0	1	2	3	4
16. Yerinden edilmeye/göçle ilgili yaşadığım duyguları o kadar canlı hatırlıyorum ki, sanki dalga dalga üstüme geliyorlardı.	0	1	2	3	4
17. Yerinden edilmeyi/göçü hafızamdan (belleğimden) silmeye ve unutmaya çalıştım.	0	1	2	3	4

18. Dikkatimi toplamada ve yoğunlaşmada zorluk yaşadım.	0	1	2	3	4
19. Yerinden edilmeyi hatırlatan şeyler fiziksel tepkiler göstermeme neden oldu (örneğin terleme, nefes almada güçlük, kızarma, baş dönmesi, kalp çarpıntısı, gibi).	0	1	2	3	4
20. Yerinden edilme/göçle ilgili rüyalar gördüm.	0	1	2	3	4
21. Kendimi tetikte ve diken üstünde hissettim, güvenliğimle ilgili endişeler duydum.	0	1	2	3	4
22. Zorunlu yerinden edilme/göç hakkında konuşmamaya çalıştım.	0	1	2	3	4

EK 6. TRAVMAYA MARUZ KALMA ÖLÇEĞİ (TMKÖ)

TMKÖ Aşağıda, zor bir olay sırasında insanların yaşayabilecekleri bazı güçlükler ifade edilmektedir. Siz de 2015-2016 yıllarındaki yerinden edilmede yaşadıklarınızı düşünerek, her bir maddede ifade edilen yaşantıyı kendiniz için değerlendiriniz. Lütfen, belirtilen durumu yaşadıysanız “yaşadım” ifadesinin yanındaki kutucuğu işaretleyiniz; sonra da yaşadığınız deneyimin sizi hiç etkilemediğini/rahatsız etmediğini düşünüyorsanız 1’i; biraz etkilediğini düşünüyorsanız 2’yi; orta derecede etkilediğini düşünüyorsanız 3’ü; epey etkilediğini düşünüyorsanız 4’ü; çok fazla etkilediğini düşünüyorsanız 5’i dairesine alınız. Eğer belirtilen durumu yaşamadıysanız, “yaşamadım” ifadesinin yanındaki kutucuğu işaretlemeniz yeterli olacaktır.

1. Yaşadığınız yeri değiştirmek durumunda kalmak
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
2. Şiddete ve/veya tacize maruz kalmak
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
3. Yakınıınızda bomba ve/veya silah patlaması
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
4. İnsanların öldürülmesine tanıklık etmek
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
5. Hayatınızın tehlikede olduğunu düşünmek
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
6. Büyük bir korku veya dehşet duygusu yaşamak
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
7. Başka bir kişinin hayatının tehlikede olduğunu düşünmek
Yaşamadım ☐

Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
8. Yerinden edilmeden/göçten dolayı mahrumiyetler yaşamak (barınak, yiyecek, giyecek vs) yaşamak
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
9. Aile dışından birinin şiddete ve/veya tacize maruz kaldığına tanıklık etmek
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
10. Aileden birinin ölmesi
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
11. Tanıdığınız birinin kayıp olması ve ondan haber alınamaması
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
12. Yaşananlardan dolayı eskiden sahip olduğunuz bazı kıymetli şeyleri kaybetmek (sağlıklı bir beden, mücevher, araba, ev, para, ...vs)
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
13. Kendinizi çaresiz hissetmek
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
14. Korunaklı olduğunuzu düşünerek sığındığınız bir ortamın (örneğin: okul, cami, kilise, hastane...vs) beklenmedik bir şekilde saldırıya uğraması
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
15. Aileden birinin şiddete ve/veya tacize maruz kaldığına tanıklık etmek
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
16. Silahlı çatışmaya tanıklık etmek
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
17. Nereye giderseniz gidin, güvende olmadığınızı düşünmek
Yaşamadım ☐

Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
18. Tanıdığınız birinin ölmesi
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
19. Yakın komşu ve/veya dostlardan ayrı düşmek
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
20. Yaralanmak
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
21. Ailenin bazı üyelerinden uzak kalmak
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
22. Elverişsiz koşullarda yaşamak (örneğin, evi bir başka aileyle paylaşmak zorunda bırakılmak, kötü-sağlıksız evlerde yaşamak, uzun süre başkasının evinde misafir olmak gibi)
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)
23. Yeni yaşam koşullarından dolayı hayal kırıklığına uğramak
Yaşamadım ☐
Yaşadım ☐ Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)

24. Bunların dışında yaşadığınız ve eklemek istediğiniz başka olay(lar) varsa lütfen belirtiniz:

.....

.....

.....

.....

Ne kadar etkiledi? 1 (Hiç) 2 (Biraz) 3 (Orta) 4 (Epey) 5 (Çok Fazla)

EK 7. NİTEL GÖRÜŞME YÖNERGESİ

- Cinsiyet,
- Yaş,
- Meslek,
- Eğitim Durumu,
- Ekonomik gelir düzeyi,
- Yaşanılan yer/ilçe
- Diyarbakır-Sur dışında yaşama süresi
- Genel olarak aileye ait demografik bilgiler (eşler arasındaki yaş ve eğitim farkı),
- Medeni durum (erken evlilik, beraber yaşama, boşanma vb.)
- Yerinden edilmeden önce Sur ilçesindeki hayatınızı biraz anlatabilir misiniz?
 - Yerinden edilmeden önceki hayatı ve çocukluğu
 - Yaşadığı mekân ve çevresi, aile ve ekonomik durumu
- Sur ilçesinde neler yaşandı da göç etme kararını aldınız?
 - Yaşanılan yerdeki değişimler,
 - Göç kararının nasıl ve kimler tarafından alındığı
 - Kimlerle göç edildiği
 - Ne şekilde, ne zaman ve nereye göç edildiği
 - Yerinden edilme sırasında herhangi bir yakının kaybı veya herhangi bir ölüme tanıklık
 - Nereye göç edildiği, göç edilen yere nasıl yerleşildiği ve ne kadar kalındığı,
 - Başka yer(ler)e göç edilip edilmediği, nereye edildiği
- Yaşananlardan dolayı sahip olduğunuz bazı değerli şeyleri kaybettiğiniz oldu mu? (sağlıklı bir beden, ev, araba, mücevher, para vb.)
 - Göç edilen evin ve mahallenin şu anki durumu
 - Göç edilen yerde yeni yapılaşma olup olmadığı
- Maddi kayıplar dışında yerinden edilme sürecinde neleri kaybettiğinizi düşünüyorsunuz?

- yerinden edilme sürecinden sonra zorluklar yaşadınız mı? Eğer yaşadıysanız bu zorluklar hakkında neler düşünüyorsunuz? (sağlık, eğitim, barınma, çalışma yaşamı, yoksulluk, yeni yaşam alanına uyum)
- Yerinden edildikten sonra ekonomik olarak zorluk yaşadınız mı? Eğer yaşadıysanız bu zorluklar hakkında neler düşünüyorsunuz?
-Aile, akraba, komşu, devlet, cemaat, belediye, sivil toplum kuruluş vb. yapılardan maddi ve manevi destek alınıp alınmadığı
- yerinden edilme öncesinde, sırasında ve sonrasında psikolojik sorunlar yaşadınız mı? (anksiyete bozuklukları, dissosiyatif bozukluklar, duygu durum bozuklukları, travma veya strese bağlı bozukluklar, uyku bozuklukları, alkol ve madde bozuklukları, Psikotik bozukluklar vb.)
- Yerinden edilme sürecinde ve sonrasında psikososyal ve ekonomik gereksinimleriniz nelerdi?
-Psikososyal ve ekonomik ihtiyaçların karşılanma durumu
-İlk yerinden edilme sürecinde hayata bağlayan şeylerin neler olduğu
-Göç edilen yere geri dönme teşebbüsü ve arzusu
-Geri dönüşün olup olmadığı
- Yerinden edilme öncesinde, sürecinde ve sonrasında etnik kimliğiniz, kültürünüz ve anadiliniz ile ilgili ayrımcılığa uğradığınızı düşünüyor musunuz?
- Etnik kökeniniz, kültürünüz ve diliniz yerinden edilmeden sonra kurduğunuz ilişkileri etkiledi mi?
- Yerinden edilme sürecinden sonra göç ettiğiniz yerdeki diğer insanlarla ilişkilene biçiminiz nasıl oldu? O dönemki ilişkilerinizi nasıl tarif edersiniz?
- Geleceğe yönelik beklentileriniz veya planlarınız var mı?
- Yerinden edildiğiniz yere tekrar geri dönme ile ilgili düşünceniz var mı? (Eğer Sur dışında farklı bir yerde yaşıyorsa)
- Bütün bu yaşananlarla ilgili ne düşünüyorsunuz?
-Göç olayıyla ilgili neler düşündüğü
-Kimlerin bu durumdan sorumlu olduğu
-Bu olaylara kimin engel olabileceği

- Çatışma ve şiddetten kaynaklanan göçün bir daha yaşanmaması için neler yapılabileceği
- Hayatında neleri değiştirmek istediği
- Yaşadığı ve tanık olduğu olayların kendisine ne kattığı
- Neleri kaybettiğini ve kazandığını düşündüğü
- Yaşanan durumu nasıl anlamlandığı